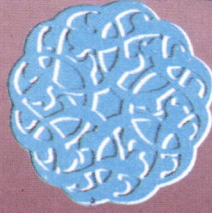

TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

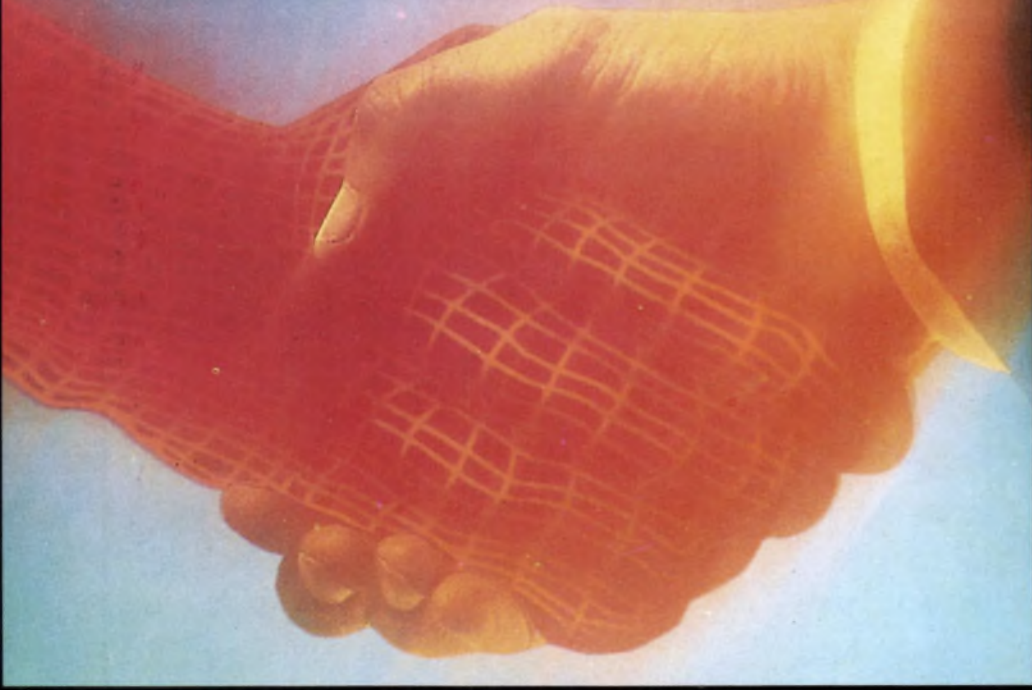
Bilge

KIŞ / 7

1995

güvenle...

**SAE 20W/50
süper akra**

Her türlü yük ve sıcaklık şartlarında niteliklerini koruyabilen dört mevsim benzinli motorlarda kullanılmak üzere uygun paket ilavesi ile hazırlanmış çok dereceli ve performansı yüksek bir yağdır.

Süper Akra 20W/50 motor yağı API SG/CD ve CCMC G 4, PD 2 şartnamelerini karşılar.

Kapak: Ali Şir Nevaî ve Uluğ Bey Heykeli, Semerkand,
ÖZBEKİSTAN

Fotoğraf: Berin Yurdadoğ

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 225
06680 - Kavaklıdere / ANKARA
Telefonlar
Santral: 468 42 85
Yazı İşleri: 468 42 85 / 106
Abone İşleri: 468 42 85 / 149 / 154
Belgegeçer (Faks): 426 93 30

Abone Şartları

Yıllığı 240.000
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 200.000
dış ülkeler için yıllık 50 \$
Posta Çeki nu: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

KIŞ 7 / 1995

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
Adına Sahibi

Prof. Dr. Sadık TURAL

Yazı İşleri müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu
Prof.Dr. İlter UZEL
Prof. Dr. Berin YURDADOĞ
Dr. Müjgan CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Yayına Hazırlayanlar
Mesut ÇETİNTAŞ - Ejder ÇELİK

Yurtdışı Temsilciliği
Azarbaycan: **Prof.Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmənistan: **Dr.Cebbarmehmet GÖKLENOV**
Kazan: **Renad MUHAMMEDİN**
Kırım: **Şakir SELİM**
Romanya: **Cenan BOLAT**

Bu Sayıda

BASINDAN

3

Yavuz Bülent BAKİLER
95 Milyon Alevi

MAKALELER

4

Eyvazof A. GUDDASAROĞLU
Azerbaycan'da Türk Filolojisinin İncelenmesi Tarihinden

6

Çev. Edit TASNADI
Avrasya Şamanlarının Zamanla Değişen Resimlenmesi

10

İdris KARAKUŞ
Çocuğun Eğitiminde Tahkiyeli Metinler

13

Tuncer BAYKARA
Türk Tarihçiliğinde Yeni Sansürcülerden Bir Örnek

KİTAPLAR

15

Abdulkerim ABDULKADİROĞLU
Müjgân UÇER'in İki Yeni Kitabı

18

Ali Osman ÖZTÜRK
Ne Bilimin Şekeri Ne Kitabın Yüzü

20

Demet ULUSOY
Osmanlı Döneminde Ressamlar

27

Onur AKDOĞU
İlk Ud Metodu

31

Ahmet V. ECER
Türk Kimliği Hakkında Bir Araştırma

33

Selahittin ÖZÇELİK
"Ordu 1986" ve Düşündürdükleri

40

Şebnem ERCEBECİ
Anadolu Türk Halıcılığı I

48

Mesut ÇETİNTAŞ
Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar

53

Ejder ÇELİK
Milliyet Gazetesi Üzerine Bir Kitap

57

Ogün A. BUDAK
"Sadeddin Arel" Üzerine

62

Ayşe ULUSOY
Mehmet Kaplan'ın "Şiir Tahlilleri" Adlı Eseri Üzerine

66

Dursun AYAN
Annuaire Commercial Turc

69

Reşide GÜRSES
"Türk Dünyası Üzerine İncelemeler"

71

Erol KALENDER
"Islamic Architecture in Bosnia Hercegovina"

74

İbrahim SEZGİN
"Hicaz Demiryolu"

76

Alev KÂHYA BİRGÜL
"Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri"

82

Serap ÜNAL
Türk İslâm Kültüründe Tespîh ve Tesbih Sanatı

85

İbrahim BAŞTUĞ
Bâbü'r Divânı

DERGİLER

89

Nesrin TÜRKARSLAN
"Hamdard Islamicus"

92

Seval OKAY
"Science in Russia"

95

Mesut ÇETİNTAŞ
"Türk Dili"

97

İdris KARAKUŞ
Türk Dili Dergisinde Dil Bayramı ve Atatürk

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

102

Gülden SAĞOL
Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi Mançuca ve Çince Sözlüğü

104

Erkin EMET
Uygur Türklerinde Sözlükçülük...

107

Belgin TEZCAN AKSU
"Okul Sözlüğü" Üzerine

KÜTÜPHANELER

109

Meral ALPAY
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

HABERLER

111

Atatürk Kültür Merkezi Asli Üyeleri,
Atatürk Kültür Merkezi Ödülleri.

95 MİLYON ALEVİ*

Yavuz Bülent BAKİLER

ATV geçen hafta, maksatlı bir program yayınladı: **SİYASET MEYDANI!** Sunucu Ali Kırca, o programda, bir sorunun cevabını bulmaya çalışıyordu:

"Aleviler, bu seçimde, acaba hangi partiye oy verecekler?"

Ben o açikoturuma katılsaydım Ali Kırca'ya sorardım:

"Size ne beyefendi" dardim. "Alevilerin şu veya bu partiye oy vermeleri sizi neden bu kadar çok ilgilendiriyor? Siz, Türkiye'deki milyonlarca Alevi'nin oyunu şu programa çağırduğunuz 10-15 kişinin cebinde mi sanıyorsunuz? Bu sorunun cevabını, burada almak mümkün mü? Kimin cebinde milyonlarca Alevi'nin umumi vekâletnamesi var?"

Kimse, böyle bir soru sormadı. Dolayısıyla ATV saatlerce suya delik açmaya çalıştı. Ben, yaklaşık altı saat süren o açikoturumu büyük bir sabırla dinledim. Konuşmacıların bir kısmı delifşek Marksist ve Ateistlerdi. Ayrıca Ali Kırca'nın "uzman kişi" olarak çağırıldığı Anayasa Profesörü Zafer Üskül'ün de Alevilik üzerine 3-5 dirhem olsun bilgisi yoktu. Zafer Üskül'ün, programa, CHP veya solculuk matadoru olarak katıldığı ayan-beyan ortadaydı. **Önce, hemen bilmeliyiz ki, Marksizm'e veya Ateizme kayan eski Aleviler, Aleviliği temsilen söz söyleyemezler. Temeli dine, Kur'an'a, Peygambere, Hz. Ali'ye ve Ehl-i Bey'te dayanan bir inanç sistemine, bu mukaddesleri inkâr edenler nasıl sahip çıkabilirler?**

Prof.Zafer Üskül: **"Bir insan hem Marksist, hem de Alevi olabilir" diyen bir allame! Onun bu safatasını, geçen programların birinde Alevi Prof.İzzettin Doğan, bir küçük fiskeyle yıkıvermişti. Ama görüldü ki, beyninin bütün kıvrımlarına cehennem külü püskürtülen Zafer Üskül, yeni cevherlerle karşımıza çıkabiliyor. Milyonların önünde: "Bir insan Müslüman da olabilir; Alevi de! diyebiliyor. Demek bu püsküllü Üskül, Alevileri, putperestler gibi, Hıristiyanlar, Museviler gibi... İslamiyet'in dışında sanıyor. Vah Alevilere bundan büyük hakaret olabilir mi? Önce bu bulunmaz Bursa kumaşına öğretmeli ki bütün Aleviler Müslüman'dırlar. "Kimdir Müslüman?" Allah birdir ve Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir!" inancında olan herkes Müslüman'dır. Şimdi bu Prof. Üskül, sadece bir gününü, Türkiye'nin bu çok önemli konusunu ayırsın da, kendisi gibi sosyalizme kaymamış Alevi vatandaşlarımıza bir sorsun bakalım, Alevilerin Allah, Kitabı peygamberiyle Sünnilerin Allah'ı, Peygamberi arasında bir fark var mıymış? Daha Alevilerin de Müslüman olduğunu bilmeyen bir adama böyle bir programda nasıl söz verilir: A. Kırca'nın: "Aleviler acaba hangi partiye oy verecek?" sorusuna bu Anayasa profesörü şöyle ahkâm kesiyor: "Bana öyle geliyor ki diyor, Aleviler yine sol partilere oy kullanacaklar. Çünkü azınlıkların, etnik kökenli olanların haklarını hep sol partiler savunuyor. Bu bakımdan, başka partilere belki biraz kayma olabilir. Ama ben Alevilerin daha çok Merkez sol partiye oy vereceklerini sanıyorum!"**

Hazretin bu ifadesi, o açık oturumun gaye ve hedef çizgisidir. Yani ATV, Prof. Üskül'ün ağzından Alevi vatandaşlarımıza

şu ikazda bulunmuştur. **"Ey Alevi camiası! Sakın sol partilerin dışına kaymayın! Oylarınızı yine Merkez sol parti olan CHP'ye verin!"**

Prof.Üskül'ün, bu nasihatından sonra, Alevi asıllı Prof. İzzettin Doğan'ın yaptığı açıklama çok dikkat çekicidir. **"...Bizim söyleyemediklerimizi, burada, bizim adımıza söz söylüyorsunuz. En doğru cevabı, yarın seçim sandıkları verecektir!"**

Alevileri Türkiye'de azınlık sayan veya azınlıklarla bir tutan bu Zafer ÜSKÜL'e kimlerin profesörlük payesi verdiğini, doğrusu bilmek isterdim. **Ey ilim, senin adına ne cinayetler işleniyor!**

Aleviler, yeniden Cemevleri açmak istiyorlar. Açsınlar. Ama dün, hangi partinin Cemevlerini başlarına yıktığını da öğreniversinler. Kimlerin Tunceli'de, gece yarısı mahkemeler kurarak, "uzun donlu Alevi dedelerini" dar ağaçlarına çektiklerini unutmasınlar. Ve dün kimlerin, Alevi dedelerini sokaklarda yakalayıp karakollara tıktıklarını, oralarda sakallarını kazıtıp tekme-tokat dışarı attıklarını iyi araştırınlar. Araştırınlar da, tespitlerini azınlıkların ve etnik kökenlilerin yılmaz müdafii Zafer Üskül'ün beyin kıvrımlarına doğru usulca üfürüversinler.

Açık oturuma katılanlardan biri de, Yeni Türk Cumhuriyetlerinde doksan milyon Türk yaşadığını, bu nüfusun yetmiş milyonunun Alevi olduğunu iddia etti. Türkiye'de alevi camiasının yirmi-beşmilyon olduğu belirtildi. Yeni Türk Cumhuriyetlerine sekiz defa gidip gelmiş, oralarda incelemeler yapmış bir kimse olarak yazıyorum: **Dışişleri Bakanlığımıza bağlı TİKA'nın resmi yayınlarına göre, yeni Türk cumhuriyetlerinin nüfusları şöyledir:**

- 1- Azerbaycan: 7 milyon 222 bin.
- 2- Türkmenistan: 4 milyon
- 3- Özbekistan: 21 milyon 300 bin
- 4- Kırgızistan: 4 milyon 400 bin
- 5- Kazakistan: 17 milyon.

Demek 5 Türk Cumhuriyetinde 54 milyon insan yaşıyor. Bu cumhuriyetlerdeki Rus nüfusu ise 10 milyondur. Türkmenistan'da, Özbekistan'da, Kırgızistan'da ve Kazakistan'da Alevi yoktur. Yalnız, 6 milyonluk Azerbaycan'ın yarısı Şii'dir. Azerbaycan Şiilerinin Caferi mezhebinden olduklarını, camilerinin, ahundlarının, şeyhülislamlarının bulunduğunu hatırlatmak istiyorum. 70 yıllık Marksist baskıya rağmen, Azeri kardeşlerimiz İslamiyet'ten kopmamışlardır. Türkiye'de 25 milyon Alevi var mı acaba? Doğrusu bilmiyorum. **Türkiye'de 25 Alevi bile olsa, hiç kimsenin Aleviler üzerinde oyun oynamaya veya onları dışlamaya, horlamaya hakları yoktur diyorum.**

Açık oturumda: **Amasya Milletvekili Cemal Şener, Abidin Özgünay, Prof.İzzettin Doğan doğruları söylediler. Bahri Zengin Aleviliği yeteri kadar inceleyememiş. Hiç bir ciddi kaynağa eğilememiş.**

Aziz devletimiz Cem Evleri için 3 trilyon para istiyor. Versin. Ama bu devlet bilsin ki **Hacı Bektaş Veli'nin Makalat** isimli eserini 3-5 milyon bastırıp Alevi'ye de Sünni'ye de okutmazsa, başımız daha çok ağrıyacaktır.

* Türkiye Gazetesi, 18 Kasım 1995.

AZERBAYCAN'DA TÜRK FİLOLOJİSİNİN İNCELENMESİ TARİHİNDEN

Azerbaycan'da Türkoloji'nin tetkikinin çok eski bir geleneği vardır. Azerbaycan'ın toprak durumunu gözönüne alarak hem de Azerbaycan halkının Türk, İran halklarının ve Arap memleketleri halklarının tarihi ve kültür yakınlığından dolayı Azerbaycan'ın doğubilginlerin gayretini bu ülkelerin güncel problemlerinin öğrenilmesine yönetilmiş, hem de Müslüman Doğu ülkelerin ortaçağ anıtlarının incelenmesi maksada uygun bilinmiştir.

1920 yılının Eylül ayında Bakû'da büyük tarihsel önemi olan Doğu halklarının Birinci Kurultayı yapılmıştır. 1926 yılının Şubat-Mart aylarında Bakû'da yapılan Türkologların Birinci Kurultayı o yılların en önemli olayıydı. Kurultaya hem Sovyet hem de türlü ülkelerin ünlü Türkologları katılmışlardı.

Türk dilli ulusların Arapça'dan Latin alfabesine geçme düşüncesi Azerbaycan'da ilk kez olarak uyandı ve gerçekleştirildi. Bu düşüncenin önayağı olan ünlü bilgin ve maarifçi M. F. Ahundov Latin alfabesine geçmenin, Türk dilli ulusların kültür gelişmesinde çok önemli olduğunu sanırdı. Bu reformu bilimsel temellere oturtarak, yeni alfabenin pratik kabul edilmesine çalışıyordu.

Türkologların Birinci Kurultayının en önemli kararı Türk dilleri için Latin alfabesinin ka-

bulü idi. Bu karar ilk önce Azerbaycan'da, sonra ise öbür Türk dilli cumhuriyet ve illerde, hem de Türkiye'de gerçekleştirilmişti.

Bellidir ki Azerbaycan ve Türk dilleri çok yakın ve akraba dillerdir, Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesinden önce bu ulusun dili Türk dili adlandırılırdı, bundan dolayı Azerbaycan Devlet Üniversitesi yaratıldığı ilk günden (1919) onun terkibinde "Türk dilleri" şubesi veya kürsüsü vardı.

Azerbaycan'da doğu bilimleri ve buna bağlı olarak Türkoloji'nin incelenmesine ve öğretimine, üniversiteye bağlı Doğu bilimleri fakültesi (12.4.1922.) ve cumhuriyetin Bilimler Akademisine bağlı Şarkiyat Enstitüsü kurulduktan (Mart 1958) sonra başlanmıştır. Fakat Doğu Bilimleri Fakültesinin hayatında pek çok üzüntülü olaylar olmuştur: birkaç kez yaratılmış ve kapatılmış; fakülte genellikle hem de onun şubeleri ve kürsüleri ile yeniden başka şekilde organize edilmiştir.

1930 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Doğu Bilimleri Fakültesi kapatılmış ve yalnız 1934 / 1944 öğretim yılında Üniversitenin Filoloji Fakültesinde Şarkiyat Şubesi, Fars Filolojisi kurulmuştur.

1945/1946 ders yılında bağımsız Doğu Bilimleri Fakültesi kuruldu. Öğretim süresi 5 yıl,

Prof.Dr. Eyvazof A.
GUDDASAROĞLU

Öğretim Azeri'ceydi. Fars kürsüsüyle beraber ayrıca Türk-Arap dilleri kürsüsü de vardı.

1950/1951 ders yılında Doğu Bilimleri Fakültesi yine lağvedilir ve Filoloji Fakültesi terkinde Fars dili kürsüsü kalmıştır. 1957/1958 öğretim yılının evvelinde Doğu Bilimleri Fakültesi yine bağımsız olarak çalışmaya başlıyor. Dil ve edebiyat bir kürsüde birleştirilmiştir. Arap ve Fars Filolojisi kürsülerinde beraber Türk Filolojisi kürsüsü de vardı. Sonraları Fars ve Türk dilleri kürsüleri bir kürsüde Yakın Doğu Dilleri kürsüsünde birleştirilmiştir. Türk, Fars ve Arap edebiyatları "Yakın Doğu Uluslarının Edebiyatı Kürsüsü" adlanan bir kürsüde birleştirilmişlerdi.

Üniversite rektörünün emriyle 1990 yılının Mart ayında ayrıca Türk dili kürsüsü kuruldu. 1992 yılında Yakın ve Orta Doğu halklarının edebiyatı kürsüsü lağvedildi, dil ve edebiyat bir kürsüde birleştirildi ve bundan dolayı o Türk filolojisi kürsüsü adlandı. Türk bölümünün yalnız Azerbaycan sektörü vardı ve 1979/1980 öğretim yılından başlayarak öğrencilerin Rus sektörüne kabulü başladı.

Yeğün ihtiyacı gözönüne alarak, kürsünün öğretmen kadrosu ağırlıklı olarak, Türkçe ders kitapları ve öğretim araçlarının hazırlanmasıyla uğraşılıyor; Türk dili ve edebiyatının türlü alanlarında bilimsel araştırmalar da yapıyorlar.

Böyle ki, kürsünün profesörü Eyvazov A.G. tarafından "Türk dilinin fonetiği" (1977), "Türkçe Oku ve Tercüme İçin

Metinler" 1986, ve "Osmanlı-Türk dilinde Arap Grafikalı Harflerinin Okunuş Şekilleri" (1994) gibi öğretim araçları yayımlanmıştır. Bundan başka o, 19677, yılında "Çağdaş Türk Yazınsal Dilinde Sıfatın Karşılaştırma Dereceleri" konusunda bilimsel eser yayımlanmıştır.

Kürsünün doçentleri A. A. Rasulov ve R. A. Rüstamov 1991 yılında Azeri Türkçe'sinde I. kurs öğrenciler için "Türk dili" öğretim kitabı hazırlamış ve yayımlamışlar.

Türk filolojisinin tetkikiyle Üniversitenin Türkoloji kürsüsünde, Cumhuriyet Bilimler Akademisi Dilbilimi Enstitüsünün kimi şube ve Azerbaycan'ın diğer yüksek okullarında uğraşıyorlar.

Eski Türk yazılı anıtlarının ve çağdaş Türk dillerinin incelenmesinde Bak Devlet Üniversitesi Türkoloji Kürsüsü emektaşları büyük katkıda bulunmuşlar. Onlar birkaç managrafi monografi yayımlamıştır: "Türk Dillerinin Karşılıklı Grameri Üzre Denemeler." (1959), "Türk Dillerinde Yardımcı Söz Bölükleri" (1971), "Eski Türk Yazılı Anıtları" (1980), "Türk Dillerinin Karşılıklı Grameri" (2 ciltli, (1972 - 1974), "Türkoloji'nin Esasları" (1981) vb.

Türkolojinin gür gür gelişmesi, dilin, edebiyatın, folklorun ve Türk dilli ulusların diğer alanlarının incelenmesi XX'nci yüzyılın 30'lu yıllarına kadar devam etmiştir.

Sovyet politikaları tarafından Pantürkizm'de suçlandırılmış pek çok bilgin tapma kurbanı oldular, sonuçta Türkoloji bilimine büyük bir darbe indiril-

miştir. Doğu bilimleri alanında bilimsel araştırmalar genel olarak XX'nci yüzyılı 50'li yıllarının evvelinde canlandı. O, Azerbaycan Bilimler Akademisinin Tarih Enstitüsünün uygun şubesinde, nizam adına bağlı Edebiyat ve Dil Enstitüsünde, Ekonomi ve Felsefe sektöründe; El yazmaları Enstitüsünde, Üniversitenin Şarkiyat Fakültesinde ve başka müesseselerde gerçekleşmiştir.

Türk Edebiyatının incelenmesi başlıca şu sorunlardan ibarettir: Türk edebiyatının kuramsal sorunları, maarifçilik ve ulusal edebiyatın yaratılması, sosyal problemler, barış ve demokrasi uğrunda savaş, edebiyat jantları, ünlü yazar ve şairlerin hayat ve yaratıcılığı, Türk folklorunun temel sorunları vb. Cumhuriyette adı geçen problemler hakkında bir sıra eserler yayımlanmıştır: A- Cafar "Arzun Kurumsal Temelleri ve Azerbaycan Aruzu" (1977), A. Rasulov "Türk Edebiyatında Deneme Tanrı.", A. Kurbanov "Abdülhak Ramit" (1987), Abuzer İsmayılov "Nazim Hikmet" (1990), A. Abiyev "Ömer Seyfettin'in Hayat ve Yaratıcılığı", A. Ahmetov "Reşat Nuri'nin Romanları" (1965), R. Hüseynova "Tevfik Fikret" (1981), V. Efendiyev "Orhan Hançerlioğlu'nun Sanat Yolu" (1967), B. Osmanova "Melik Cevdet Anday'ın Hayat ve Yaratıcılığı" (1979) vb.

Son olarak, şunu da göstermeliyiz ki, Türkolojinin tetkikiyle yukarıda adı geçenlerden başka Bakü Devlet Üniversitesinin Yakın Doğu ülkelerinin tarihi kürsüsünde, Bilimler Akademisinin Şarkiyat, Dilcilik, Tarih enstitülerinde ve diğerlerinde de uğraşıyorlar.

AVRASYA ŞAMANLARININ ZAMANLA DEĞİŞEN RESİMLENMESİ 18'inci y.y. sonuna kadar

*Mihaly Hoppal,
Avrasya Şamanlarının Zamanla
Değişen Resimlenmesi
18'inci yy. sonuna kadar
Nevruz Bilgi Şöleninde
sunulan bildiridir.*

Hollandalı bir gezgin olan N. Witsen 1660'lı yılların ortasında Sibirya'ya gitmiştir. Seyahatnâmesi, (Witsen, 1672) (Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde 1755'de yayınlanan 2. baskısı bulunmaktadır) birkaç ilginç resim de içermektedir. Büyük bir titizlikle hazırlanmış gravürlerden birinde, kocaman boynuzlarıyla ve büyük davul tokmağı ile bir Tunguz şamanı resmedilmektedir. Deri elbise giymiş, başlığını iki kocaman hayvan kulağı süsleyen yaşlı erkeğe çizilen ayak pençeleri, kendisini resmeden kişinin onu tamamen insan saymadığını ve bir "pagan papazı" olarak gördüğünü gösteriyor.

Eski dönem gezginlerinin çoğu aynı görüşü paylaşmıştır. 17 ve 18'inci yüzyıl'da "vahşi insan"ı idealize eden, bununla beraber pek olumlu olmayan imajını yaratan ortam işte buydu.

Tubingenli fenci Johann Georg Gmelin (1776) 1733 ile 1744 arasında Sibirya topraklarını gezmiş ve gördüklerini, birtakım ilginç etnografik ayrıntı da içeren seyahatnâmesinde kaleme almıştır. Şamanlardan sempatiyle söz ettiği için bu eserden iki alıntı da aktaralım. İşin ilginç tarafı şu ki, kendisinin verdiği şaman giysileri tasvirleri Johann Gottlieb Georg'nin 1776'da yayımlanan eserindeki serimlerle uyum içinde. Krasnoyarsk yöresi bir Tunguz (?) şaman giysisinin karakteristik süsü, omuzunda bulunan demirden dövülmüş boynuzdur. Konudaki ilk muteber tasvir budur; fakat bu tasvir, Alman bilginin hiç te muteber olmıyan ve bu gün artık tamamen anlaşılabilir antipatisini de yansıtmaktadır:

"Dönmeden önce bir Tunguz şamanının büyülerini izleme fırsatına kavuştum. İsteğimiz üzerine ilk akşam bizi ziyaret etti ve kendisinde bize sanatını göstermesini rica ettiğimiz zaman gece yarısını beklememizi istedi. Biz buna tabii razı olduk. Gece saat onda bir versta (eski Rus uzunluk ölçümü birimi, çev: E.TASNADI) mesafeye kadar bizi götürdükten sonra deriden yapılmış ve üzerine çeşit çeşit demir aletler asılmış şaman paltosunu giydi. Omuzlarında birçoklarında korku uyandıran birer boynuz vardı... Kurduğumuz çemberin ortasında ateş etrafında koşup duruyordu, giysisindeki demir zillerle korkunç müzik çıkartarak... Sonra sıçramaya ve bağırılmaya başladı. Aynı zamanda kendisine eşlik eden bir koronun seslerini duyduk, çünkü aynı inanışta olanlardan birkaçını beraberinde getirmişti, ki onlar görünmeksizin aramıza sızdı ve şeytanlar daha iyi duysunlar diye kendisiyle birlikte türkü söylediler. Nihayet bir sürü hokkabazlık ve terlemeden sonra bize şeytanların geldiğini ve kendisine neler öğrenmek istediğimizi sorduklarına inandırmaya çalıştı. Biz birşeyler sorduktan sonra tekrar hokkabazlık yapmaya koyuldu ve daha

Çeviren: Edit TASNADI

Ankara Üni. DTCF
Macar Dili ve Edb. Ana Bilim Dalı
Öğretim Görevlisi

iki arkadaşı ona yardım etti. Bütün bunların hile olduğu yolundaki fikrimiz bir daha kuvvetlendi ve içimizde "keşke O'nu ve arkadaşlarını Urguriya gümüş madenlerine götürüp onları aralarda ebedî çalışmaya zorlayabilsek" isteği doğdu." (Gmelin 1751-1752: s.44-46)

Kaderin acı bir oyunu ki Gmelin'in isteği 200 yıl sonra gerçekleşti: Şamanların kaderinde Stalinizm döneminde ya çalışma kamplarına sürüklenmek ya da idam edilmek de vardı...

Bir rastlantı eseri, Gmelin'in anlattığı başka bir sahne de Georgi'nin kitabında resimlendirilmiş bulunuyor (Argun nehri yöresi şamanını gösteren resimler): Bir erkek şamanın vücudundan, doğrusu elbisesinden bir ok geçirdiğini gösteren iki resim. Bu gösteri, şaman mitolojisinin bir parçası olarak, şamanların acıya dayanıklılığının kanıtı şeklinde kuşkusuz Sibiryaya çapında yaygınlaşmış idi. Alman gezgin şaşkınlığını şöyle dile getiriyordu:

"Tek isteğimiz daha kaldı: yaşlı büyücünün okları vücudundan nasıl geçirdiğini görmek. Fakat ne sürpriz, yaşlı büyücü Tunguzların kalabalık bir grubu önünde okları hiç bir zaman vücudundan değil, her seferinde paltosundan geçirdiğini açıkladı: "Bu gösteriyi yaptığım zaman oku deri paltonun bir tarafından sokarım, vücudumu ise mümkün olduğu kadar çekip oku vücudumun önünden geçirdikten sonra paltomun öbür tarafında dışarıya çekerim. İşte bu yerde ise bir elimi ve bir kabarcık da kan tutarım ve oku çıkardığım zaman kabarcıktan biraz kan akıtırım. Bizim aptal Tunguzlar kanın vücudumdan aktığını sansın", diye. Bu açıklamasını bir prova ile gözümüzün önünde kanıtladı da." (Gmelin 1751-1752 II: s.46-49.)

Durum böyle iken resim tek başına sırf onyıllar önce yalanlanmış bir inanışın illüstrasyonudur, oysa şaşırtıcı "resim" buna rağmen hemen hemen günlerimize kadar canlıdır, çünkü yüksek tirajlı, popüler bir eser hâlâ onu yaşatmaktadır. Başlığı: **The Wounded Healer** (Halifax, 1982).

Aynı zamanda kitabında çeşitli yörelerden daha dört şamanın resimlerinin yer aldığını hatırlatalım (Buryat, Moğol, Kamçatkalı ve bir Karasnoyaslı). Bu dördüncünün sırtında (çünkü figürleri hem önden hem de arkadan resimlediği de olur) kadın şamanı destekleyen ruhları simgeleyen sincaplar sarkmaktadır. (Bu ender olaydan bir yazısında Janhunen de söz ediyor, 1989), demek ki bu resim de gerçek bir etnografik değere sahip. Bu da yakın geçmiş araştırmacılarının artık bulamadığı bir veridir; varlığı da bu gün olsa olsa sözlü anlatımlar ima etmektedir.

19'uncu yüzyıl.

Bu türden resimler Otto Finsch'in eserinde (1879: Abb. s.47) bulunur. Kitapta Ob nehri bölgesi Ostyaklarının tasviri yanında, başka resimlerin yanısıra, çizer, bir şaman sahnesi de resimlemiştir. Daire şeklinde bir karakteristik çadır: bir çumun içini görüyoruz. Ateş etrafındaki alacakaranlıkta şaman davul çalmaktadır. Davul tokmağını tutuşuna dikkatle bakmakta yarar var. Büyük bir ihtimalle gerçekçi bir gözlem: orta parmak tokmağa sarılmamaktadır.

Leopold von Screnck'in geçen yüzyılın ortasında 1856 yılında Amur nehri bölgesinde yaptığı seyahat ve araştırmalarını anlatan kitabında da gerçekçi ve sonsuz incelikle hazırlanan resimler görüyoruz. (Schrenk 1895). Eserin üçüncü cildi "Etnografischer Teil" Petrograd Çarlık Bilimler Akademisi tarafından yayımlandı. Ayı toyları ile ayrıntıları konusunda Benedek Baráthosi-Balogh'un birkaç bozulmuş fotoğrafı dışında Uzakdoğu halklarının bu bayram hakkında inanılır başka resimler pek bulunmamaktadır. Ayrıntıları açısından olağanüstü zengin bir resim, tedavi esnasında bir Gilyak şamanını tasvir etmektedir; bir başkası ise Sibiryaya'nın başka bölgelerinde pek önemli olmayan, fakat Uzakdoğu bölgelerinde dinsel törenlerin önemli unsuru olan şaman kemerini göstermektedir. Daha 18'inci yüzyıl -da Çarın emri üzerine derlenen, fakat modern baskıları yakın tarihlerde yayımlanan "Modern dinsel törenler ve adaklar" başlıklı kanun kitabı diğerleri arasında şaman kemeri üzerinde de durmakla sanki bunu kanıtlamaktadır:

"Kadın şaman çiçek desenli etek giyip zillerle donatılmış şaman kemerini bağlıyor, eline küçük bir davul ile tokmak alıp ruhların önünde eğiliyor, ...Kadın şaman ayağa kalkıp öne-arkaya eğilip durarak yılan gibi kıvrılarak kendinden geçiyor, ruhu yüceliyor, aynı sıralarda kemerine takılmış zilleri sallıyor..." (Melles 1987: s.74-75).

Uzak Doğuya özgü bu şaman aracının rolünü son zamanların araştırmaları da doğruluyor (Bkz.: Szem 1973-239; Róbert Austerlitz daha altmışlı yıllarda birkaç fotoğraf çekti.).

19'uncu yüzyıl gezginlerin etnografinin sözün tam anlamında (Ethno-graphia halk tasviri demek) ilk ustaları kitaplarında yüzyılın son çeyreğinde sayıları yükselen bilimsel dergilerle bol bol veriler, iyi gözlemlere dayanan tasvirler ortaya koyuyorlar. Buna paralel olarak resimlerin sayısı da kat kat artıyor. Bununla beraber şaman resimleri beklediğimiz kadar sık değil.

Fakat **imaj** değişiyor: çağın ruhuna uygun olarak resimler her şeyden önce realisttir, bütün ayrın-

tılarıyla gerçeği yansıtmak emelindedir. Seyahatnameler artık romantik macera dizileri değil, daha çok bilimsel yazılardır. Gene aynı şekilde illüstrasyonlar da - taş baskıları, gravürler- gerçekçilikleriyle dikkat çekiyor: çizen sanatçının eli sanki günümüz fotoğrafçıların rolünü üstlenmiş bulunuyorlar... (Ratzel 1895:2:s.552).

20'nci yüzyıl

Yüzyılımızın ilk on yıllarından itibaren Sibirya halkları konusunda gittikçe daha çok yazı yayımlanmaktadır. Diğerleri arasında şamanlar üzerinde duran bu yayınlanlardan fotoğraflar da eksik değil.

Altay bölgesi Türk halklarını 1909 da ziyaret eden Sakari Palsi şaman Otsir'in davuluyla fotoğrafını çekti. Aynı fotoğrafta **yurt** (yuvarlak çadır tipi) duvarında şaman kepeneği ile üzerindeki madeni süsler, aynalar (toli) maden kabartmaları da yakından görülmektedir. Bu madeni eşyalar yardımıyla şamanizm tarihinin kısa bir bölümünü, her şeyden önce şamanizmin ne kadar çok türden etki altında kaldığını anlarız.

Burada Finlandiya araştırmacılarından Kai Donner'in adını da anmalıyız. 1911-14 arasında Ket ile Tym nehirleri boyunca yaşayan Samoyedleri anlatan kitabında şamanlara ayrı bir bölüm ayırdı (Donner 1922: s.137 ve 140). Ne yazık ki iki mükemmel şaman portresinin aslında hangi etnik gruba bağlı olduğu yüzdeyüz anlaşılabilir, seçkin araştırmacı bir fotoğrafın Ket nehri, diğerini ise Tym nehri civarında çektiğini kaydetmektedir. İki resim, şaman giysilerinin birer karakteristiği parçasını gösterdiği için öze! öneme sahip: Biri (137'nci sayfa), Enyetslere özgü şaman önlüğü, diğeri ise (140'nci sayfa) koskoca davul yanında elbiseye dikilmiş demirden dövülmüş kuş figürlerini göstermektedir.

1914'te Altay bölgesinde Lebed Tatarlarını ziyaret eden Johannes Gabriel Granö ile Kaarlo Hildén büyük sayıda şaman resimleri çektiler. Bu arada, şamanlardan birinin, davul sesiyle kendinden geçtiğini gösteren bir düzinelik seri de yapıldı. Daha sonra Helsinki Üniversitesi fizikî antropoloji profesörü olacak Hildén resimleri uzaktan ettiği için yerlilerin grubu da iyi görülmektedir. Granö'nü yakından çektiği fotoğraf şamanın vecd halindeki yüzü, türkü söylediği hattâ bağırıldığı esnada yumulmuş gözleri de iyi gözükmektedir. Daha sonra Turku Üniversitesi Jeoloji profesörü olacak Granö şamandan duyduğu türküden (İsveççeye çevirerek) parçalar da aktarmaktadır. (Granö: 1919: 223-230. Bild 55. s.228) Hildén ise bir coğrafya dergisinde yayımlandığı makalede o zamanki Rus meslekî yayınlarına da dayanarak Altay şamanizminin güzel bir derlemesini veriyor. Yazının illüstrasyonları olan fotoğraflar elbiseleri yırtık şamanları göstermekte-

dir. Davullar hâlâ geleneksel, fakat şamanların özel tip giysileri yok artık, yani artık şamanizmin yozlaşmaya başlamış dönemine geldik. Bu süreç, 30'lu yılların sonunda başlayan stalinizmin şaman düşmanlığıyla doruğuna ulaşmaktadır. Fotoğraf, işte böyle etnotarihin bir parçası haline gelmiştir (Malmshheimer 1987).

Popüler **Atlantis** dergisinden çok seyrek alıntılar yapılıyor, oysa içinde çok güzel ve inanılır gözüken etnofotoğraflar bulunmaktadır. Bu arada 1934'den iki Solon kadın şamanı (ile yardımcıları)nın oyununu gösteren fotoğraflar da yer almaktadır (Stötzner 1934): Kadın şamanlar mükemmel zenginliklerini ortaya koyan giysileriyle bir şaman merdiveni etrafında dönmektedirler. Eşine pek raslanmaz değerli resimler bunlar, çünkü büyük bir ihtimalle, Tunguz halklarından bir grup olan Solonlarda şamanizmin tek hatıralarıdır. Göklere yükselen şaman merdiveni hakkında zaten yalnızca sözlü-yazılı tasvirler var elimizde, resim olarak ancak ve ancak bunlar. Ne yazık ki geniş okur kitlelerine hitabeden popüler dergide resim açıklamaları bilimsel bilgiler sunmamaktadır.

Yüzyılımızın başında yayımlanan popüler Alman etnoloji el kitaplarında ne yazık ki -çok güzel olmakla beraber- sadece birer resim bulunmaktadır. (Bak Buschan, tarihsiz, 259: ABB. 311 Soyot kadın Şamanı, Abb. 308. Yakut şamanı),

Avrupa şaman meraklılarının şaman imajı, pratik olarak bu birkaç resme dayanarak oluşmuştur. Büyük olasılıkla Avrupa müzelerinde (bu arada Koppenhag, Stocholm ile Paris'te) daha düzinelerce fotoğraf saklanmaktadır. Avrasya şamanının imajını, idealleştirici romantik süslerden arındırılabilir biçimden resimlerin yayımlanması çok önemli olur.

1987 yılı ocak ayında Sovyet Bilimler Akademisi Etnografi Enstitüsü Leningrad bölümünde arşiv çalışmaları yapmak fırsatına kavuştum. Eski fotoğraflar, yani şamanizmin görsel unsurları ilgi odağımdaydı. Eski şamanlarla ilgili olarak fotoğraflarda, yani resim çizenlerin güzelleştirici istekleri karışmadan, dolayısıyla gerçekçi, inanılır neler kaldı ortada? Müze ve arşiv materyalleri araştırmakla hemen hemen bir yıl geçiren Vilmos Diószegi eski fotoğraflardan hiç bir zaman bahsetmemiştir.

Ümitlerim boşa çıkmadı, çünkü başlangıçlardan otuzlu yılların sonuna kadar envanter kitapları ile ayrıntılı açıklamaları (çünkü resimlerin açıklamaları el yazısıyla yazılan sayfalardan bulunmaktadır) gözden geçirip şamanlarla az çok alakası olan 150'den fazla fotoğraf buldum: çoğu şaman portreleridir (davulla ya da davulsuz, adak yerinde ya da kendi evi yanında), şaman mezarları ve şa-

man giysileri (bunları çoğu artık sergilenen eşya haline gelen şaman eşyalarıdır). Fazlasıyla sunî pozlarda çekilmiş şaman portreleri dışında kalan resimlerin sayısı 20 kardan pek fazla değil.

Sagay kökenli etnograf S.P. Maynagasev'in 1914'te Abakan bölgesi Kaçıntzları arasında çektiği fotoğraflar istisna sayılır. Bir resim dizisi var örneğin (No. 2409-51-57), bir şaman yardımıyla bir atın kurban edildiğini gösteren, Hiç bir yerde yayımlanmamış, Rusya görsel antropolojisinin başlangıç döneminden kalma bu diziye Helsinki'de, Finlandiya Millî Müzesinin fotoğraf koleksiyonunda saklanan bir fotoğraf (VKK 1: 66) ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bilinmiyen biri tarafından Minusisk müzesinde 1889'da fırçaya alınmış resimden çekilmiş bu fotoğraf (ressamın adı Stankevitch) Maynagasev' in çektiği fotoğraflarda görülenlere tıpatıp benzeyen at kurban edilişi gösterilmektedir. Şamanların başlığı da aynı, oysa iki görsel belge arasında en az çeyrek yüzyıllık fark var. Böylece fotoğraflar, ressamın gerçeklere sadık kaldığını doğruluyor.

Fotoğraflar, adak içki ve yemeklerinin miktarı, hazır bulunanların hareket ve jestleri hakkında hiç bir sözlü anlatımın yansıtamadığı ilginç ayrıntılar da gözümüzün önünde seriyor. Sagay araştırmacı ayrıca şamanın **YURTA** içindeki akşam kendinden geçmesine ait olarak ta ilginç fotoğraflar çekmiş.

Maynagasev, resimlerden anlaşıldığı gibi görüş açısını sürekli değiştirip adak töreninin odağına yerleştirilmiş aziz kayın ağacına gittikçe yaklaşarak dinsel törenin ayrı ayrı olaylarını kayda almakla (vizual Etnografia narrativ) "görsel etnografik anlatım" sözünü bu günkü anlamında uyguladı. 20'nci yüzyılın başında buna benzeyen resim kolay kolay bulunamaz. (Bak: Harper 1987). Petrograd arşivinde daha birkaç tane bulanabilir (örneğin bir Gold şamanına ait resimler, no: 1837 s.13-14: 1837 s.37-46), fakat bazılarının negativi eksik, ya da pozitivi olmadığı için resimleri değil, yalnız tasvirlerini görebildim. Şurası kesindir ki daha birçok yayımlanmamış fotoğraf keşfedilmeyi beklemektedir...

KAYNAKÇA:

Buschan, G. *Die Sitten der Völker.* (Zweiter And) Stuttgart-Berlin-Leipzig.

Diószegi, V., *Tracing Shamans in Siberia -The story of an Ethnographical Research Expedition,* Oosterhout 1968

Pre Islamic Shamanism of the Baraba Turks and Some Ethnogenetic Conclusions. Eds. in Diószegi, V. -Hoppál, M. *Shamanism in Siberia* 83-167. Budapest 1978

Donner, K. *Bland samojerder i Sibirian, Aren* 1911-1913, 1914. Helsingfors 1922.

FINSCH, O. *Reise nach West-Sibirian in jahre* 1870. Berlin 1879.

Georgi, J.G. *Bemerkungen auf einer Reise im Russischen reiche in den Jahren 1775 und 1774. I-II.* St. Petersburg 1775.

Gmelin, J.G. *Reise durch Siberien von dem Jahr* 1733 bis 1744. Göttingen 1751-1752.

Granö, J.G. *Altai, Upplveser och iakttagelser under mina andringsar. I. Förland och skogar.* Helsingfors 1919.

Harper, D *The Visual Ethnographic Narrative. Visual Anthropology* 1: 1: 11-19,1987

Havra, U. *Die religion vorstellungen der altaischen Völker FF Communication No. 125.* Porvoo Helsinki 1938.

Holmberg, U. *The Shaman Costume and Its Significance. Annales Universitas Fenicas Aboensis. No. 2.* Turku 1922.

Hilden, K. *Om Shamanism i Altai, speciellt bland Lebedtarevna. ex: Terra Geografika Föreningens tidskrift. acg. 27:123-150, 1916.*

Hoppal, M. Ed. *Samanism in Eurasia. Part 1-2.* Göttingen 1984.

Janhunen, J. *The Flying Squirrel. The Shaman's Animal. Paper for the 12th ICAES, Zagreb, Symposium on Shamanism [KS], 1987.*

Krohn, J. *A finnugor népek pogány istentisztelete.* Budapest 1908.

Maynagasev, S.D. *Otsot o pojezdke... /Report on a journea among the Turkish tribes of the Minusinsk and Achin Region in 1914. in: Izv. Russkogo komitjeta dlja izucsenija Szrednej i Vostocsnoi Azii ser. II. No. 3.* St. Petersburg 1914.

Malmshemer: L.M. *Photographic Analysis as Ethnohistory: Interpretive Strategies. Visual anthropology* 1:1: 21-36, 1987.

Mellules, K. /ford. / *Nissan Sámánnó - Madzsu vajákos szövegek.* Budapest: Helikon 1987.

Nioradze, G. *Der Schamanismus bei den sibirischen völkern.* Stuttgart 1925.

Ratzel, Fr. *Völkerkunde.* Berlin -Leipzig 1895.

Ruby, J. *Ethnography as Trompe l'osil: Films and Anthoropology.* Ed. in Ruby, j. *Crack in the Mirror* 121-131. Philadelphia 1982.

Schefferus, J. *Lapponia.* Frankfurt 1763.

Schrenck, L. *Reisen und Forschuneg im Amur-Land. Band III. Die Völker des Amur-Landes. Ethnographischer Theil.* St. Petersburg 1895.

Sem, Yu. A. *Nanajci. I. Matyeriajnaja kul'tura.* Vladivostok 1973.

Stözner, W. *Tungusen, die Geister rufen Atlantis* VI: 1:12-13, 1934.

Witsen, N. /1785/2 *Noord en Ost Tartarve.* Amsterdam 1672.

ÇOCUĞUN EĞİTİMİNDE TAHKİYELİ METİNLER

Bir bahar şiirindeki ritm ve armoni kadar haz veren ve bestelenmeye müsait olan çocuğu eğitmek için onu tanımak, nasıl ve hangi araçlardan faydalanılarak eğitileceğini tespit etmek, eğitimciler ve eğitim kurumları için önemiyet arz etmektedir. Çocuğun eğitiminde kullanılan metinler için de tahkiyeli eserler önemli yer tutar.

"Tahkiyeli eser, gerçek ile hayal arasında, gerçeğimsi bir dünya yaratmaktadır. "¹. Çocuğun eğitiminde temel amaç, onun hayal dünyasını genişletmek, duygularını terbiye etmek, ona estetik zevk kazandırmak ve dilin bütün imkânlarından nasıl yararlanacağını öğretmek olduğuna göre tahkiyeli metinlerin fonksiyonunu - bu noktada - düşünmek gerekir.

"Çocuk ilk öğrendiği kelimelerle yavaş yavaş dünyasını örmeğe başlar. Eşyalar ve insanlar onun gözünde işte bu kelimelerle anlam kazanmaya başlar. Anne, baba ve çevresindeki diğer insanlar, ona dilini öğretirler, yanlış söylediği kelimeleri düzeltirler. Kısacası, çocuk okula başlamadan önce Türkçe derslerini aile çevresinde alır. Derken, masalların, hikâyelerin dünyasına adım atar.² Çocuğun eğitimi için en uygun vasıtalar masallar ve hikayelerdir. "Masal hangi şekilde bürünürse bürünsün, taşıdığı hayal unsurlarıyla insanı katı gerçeklerden biraz olsun uzaklaştırıyor. Bazen de gerçekleri ibretli bir hâle getirip kötülere cezasını, iyilere mükâfatını vererek bir çeşit rahatlama aracı olarak ortaya çıkıyor....Edebiyatımızda çocuklarla ilgili hikâye ve romanların bazen büyükleri de saran yanları oluyor. Bu durum, çocukluğu özleyişten kaynaklandığı gibi, eserin büyüklerin dünyasına da açık olmasından ileri geliyor. Çocuklar da, büyükleri merak ettiklerinden okuyacakları kitaplarda büyüklerin çevresini de görmek istiyorlar."³ Çocukların⁴ ninni, bilmece, masal, halk hikâyesi, destan ve menkabeye ilgi duymasının sebebi tahkiye esasına göre ifadelendirilmiş olmalarındandır. Tahkiyeli eserlerde tasvirler çok yer verildiği için çocuk resimle fikri ve hayali iç içe bulmakta, zevk duyarak okumaktadır.

" Gelenekli tahkiyemiz, insanlardaki ahlâk ve fazilet değerlerini geliştirmeyi, pekiştirmeyi, yiğitlik ve güzellik duygusunu, geçmişteki ve yaşayan nesiller ve mensubiyet şuurunu kuvvetlendirmeyi gaye edindiğinden, çatışmalara yer vermemiştir. İnsan ve çevresini idealize ederek, mutlak bir tecride ulaşmak üzere, itibarî, nazarî, hayalî bir âlem gerçeğimsi (fiction) bir dünya yaratan gelenekli tahkiyemiz, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.⁵ Günümüz çocuklarının masal, hikâye ve romana ilgi duyması psikolojik durumlarından kaynak-

İdris KARAKUŞ

Atatürk Yüksek Kurumu
APK Şube Müdürü

lanmaktadır. Özellikle, hacim bakımından kısa olan tahkiyeli eserlere (mini hikâye, kısa hikâye, çocuk romanı vs.) ilgileri, kısa olup bıkkınlık vermemelerinden ve kendi dünyalarını bulmalarından dolayıdır.

Çocuk edebiyatı, çocukların duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak işleyen ve onların estetik zevklerini geliştirmek, millî kimlik kazanmalarını sağlamak maksadıyla oluşturulan edebiyattır" gibi bir tarifini yapabiliriz. Buna göre, çocuğun biyo-psiko-sosyolojik durumu dikkate alınarak ifadelendirilmiş olan tahkiyeli eserler önem arz etmektedir.

Çocukların biyolojik gelişimleri çok hızlı olduğu için ilgi alanlarında da değişimler olmaktadır. Üç yaşındaki çocukla beş yaşındaki çocuğun biyolojik yapıları farklı olduğu gibi psikolojik yapıları da farklıdır. Çocuk devamlı gelişen, gelişirken de değişen bir varlıktır. Bu değişimle birlikte zevk ve eğlenme anlayışı da değişir, kelime serveti belli miktarda artış gösterir ve dil kullanma becerisi de beraberinde gelişir.

İki-üç yaşında ninniden hoşlanan bir çocuk, altı-yedi yaşında manilerden, sekiz-dokuz yaşında tekerlemelerden, on yaşında bilmecelerden haz duymaya başlar. Millî kültürümüzün temel nüvesini teşkil eden bu halk mahsülleri, Türk çocuğunun bir taraftan müzik ve ahenk zevkini geliştirirken diğer taraftan dil becerisinin de gelişmesini sağlamakta ve duygularını terbiye etmektedir. Çocuklarımızın her vesile ile her yerde türkü söylemesinin ve ilköğretim çağına şiiir yazmaya çalışmasının altında bu millî kültür verimlerinin izlerini aramak gerekir. Çocuklarımız ne zaman ninni, bilmece, tekerleme, masal ve halk hikâyelerinden koparılmışsa, o andan itibaren millî kimliğini de kaybetmeye başlamıştır. Kültür ve kimlik bunalımının altında bu gerçek yatmaktadır. Destan ve halk hikâyesinde ilk, masalda Hintli ve Arap'tan sonra üçüncü sırada yer alan-tahkiyeli eserler bakımından- zengin bir kültüre sahibiz. Bunları, çocuklarımızın dil ve ruh bakımından eğitiminde kullanmak üzere teknolojik imkânlardan faydalanarak yeniden işlemeliyiz. Bu işte, aile ve okulla birlikte diğer sosyal kurumlar da

kendilerini sorumlu kabûl ederek üzerlerine düşen vazifeyi yapmalıdırlar. Bu hususta, aile ve sözlü anlatma geleneği eski fonksiyonunu kaybettiği için medyaya büyük görev düşmektedir. Ne yazık ki, medyanın bu vazifeyi yerine getirdiğini veya en azından gayret gösterdiğini söylemek mümkün değildir.

Örgün eğitim kurumlarımızın çok geniş bir sahaya yayılmış olması okur-yazar çocuk sayısını artırmış ve çocuğun eğitiminde yazılı metinler daha aktif rol almaya başlamıştır. Kullanılacak metinler, çocuğun biyo-psiko-sosyolojik gelişimi göz önünde bulundurularak itina ile seçilmelidir.

Onbeş yaşın üstündeki insanların duygu, düşünce ve zevk anlayışları ile çocukların ki farklı olduğu için okuyacakları metinler de farklı olacaktır. Dolayısıyla, bu noktada, "Çocuk Edebiyatı" kavramı gündeme gelmektedir.

Kültür seviyesi yüksek bir çevrede yetişen çocuğun dili kullanma becerisi ile iptidai bir çevrede doğup büyüyen çocuğun dili kullanma becerisi farklıdır. Dilin gelişmesinde çevre önemli bir unsurdur. Çevrenin dil gelişimi üzerindeki etkisi, kültürel farklılaşmayı doğurmakta ve sosyalleşmenin hızını ayarlamaktadır.

Çocuğun millî benliğinin ve kültürel kimliğinin oluşumunda aile, çevre ve okuldan sonra ders kitaplarıyla yardımcı ders kitaplarına alınan metinlerin mühim rolü vardır. Çocuklar için en elverişli metinler ise tahkiyeli metinlerdir. Metinlerin önemi, çocuğun benlik, kimlik ve kişiliğinin oluşumu noktasında düşümlenmektedir.

Tahkiye esasına göre yazılmış metinler, çocuğa, okuma alışkanlığı kazandırır; onun duygu, düşünce ve hayal dünyasını genişletir; kelime servetini artırırken dilin mantık dokusunu da kavramasına yardım eder.

Eğitimin temelini dil ve edebiyat, dil ve edebiyatın temelini de tahkiyeli metinler oluşturur; dolayısıyla çocuğun eğitiminde tahkiyeli metinler önemli bir fonksiyonu üstlenen araçlardır.

Tahkiyeli metinlerde amaç, çocuğu, metindeki

dünyaya taşımak ve orada geçen olaylar içinde yaşatmaktır. Eğitimde temel vasıta oluşunun sebebi bundan dolayıdır. Metindeki dünya, çdcuğun sosyalleşmesi için zemin oluşturur veya müspet mânâda oluşturmaktadır.

Eğitimin nihai hedefi çdcuğun sosyalleşmesidir. Ferdin, insanları seven ve sayan, içinde yaşadığı toplumun kıymet hükümlerini benimseyerek uyum sağlayan, duygu, düşünce ve hayal dünyası zengin bir insan hâline gelmesi sürecine sosyalleşme diyoruz. Tahkiyeli letinlerdeki kurulu dünya; konu ve olaylar zincirindeki kriz ve orijinalite; tipler, kahramanların zevk anlayışları, düşünceleri ve birbirleriyle olan diyalogları; zaman ve mekân ile ilgili hususlar çocuğun sosyalleşmesinde önemli rol oynar.

Sosyalleşmenin ölçütleri vardır: Hayatı, yaratılmışları ve güzel olan herşeyi sevmek; doğru (yalancı olmamak), dürüst, mert, ferakâr, namuslu, itaatkâr (isyankâr olmamak), kanaatkâr, temiz, yardım sever olmak; büyükleri saymak küçükleri korumak, fakir fukaraya yardım etmek; iyilik yapmak, çalışmak (tembellik etmemek) ve tutumlu olmak (israfçı olmamak), şükretmek; vatani, milleti, anneyi, babayı, kardeşleri ve akrabaları sevmek, korumak ve yükseltmek; misafirperver olmak... kötü arkadaş ve alışkanlıklardan uzak durmak; kavgacı, zalim, hırsız, kumarıcı, içkici, inatçı olmamak...

Tahkiyeli metinlerdeki kişilerin bu ölçütlere uygunluğu sosyalleşmenin zeminini oluşturur. Metindeki dünya buna göre kurulmuşsa fayda sağlar. Metindeki kişilerin konuşmaları, giyimleri, davranışları, duygu ve düşünceleri, başkalarının onlar hakkındaki düşünceleri, tepkileri çocuk için örnek olur. Metindeki olaylar, olaylar karşısında kahramanların tavrı, olayların yaşandığı yer ve zaman; problemlerin çözümü çocuğu etkiler. Metindeki bu unsurlar çocuk için ölçü olur, tavır ve davranış kazandırır. Dolayısıyla çocuk metindeki dünyaya göre şekil alır. Bu sebeple eğitimin -günümüzde- önemli bir kurumu olan okullarda okutulan ders kitaplarına iyilik, güzellik, vatan severlik duygusunu geliştirecek; ümit, ideal, hoşgörü,

güzel ahlâk aşılacak; estetik zevk kazandıracak, duyguları terbiye edecek; bedbinlik, karamsarlık ve kötülüklerden uzaklaştıracak metinlerin alınması gerekmektedir.

"Ders kitaplarında tahkiyeli metinlere önem verilmesi ve fazla yer ayrılması gerektiğini -köy odalarında, ocak başlarında, cami avlularında efsane, masal, menkabe, halk hikâyesi veya hatıralar dinleyerek yetişen insanların Çanakkale'de, Dumlupınar'da, Sakarya'da vatani kurtaracak cesareti, inancı, vatan sevgisini nasıl kazandıklarını bildiğimiz için- düşünüyoruz. Dün köy odalarında, cami avlularında, ocak başlarında tahkiyeli anlatımlarla eğitilen bu insanların torunlarını, bu gün okullarda, aynı yolla, metin hâline getirilmiş tahkiyeli eserlerle aynı şekilde yetiştirebiliriz; zaten devlet bunu aslı vazife kabûl etmektedir.

"Biyopsiko-sosyolojik varlığı farklı bir insan yavrusunun öncelikle dil ve dile bağlı birikimler, sonra da zevk ve dilin zevkteki yansımaları konusunda büyükten ayrı olduğu"⁵ eğitimde kullanılacak metot ve araçların da farklı olacağı gerçeğinden hareket ederek, çocuklar için ayrı bir edebiyatın olması lâzım geldiğini vurgulamak istiyoruz. Aynı zamanda, çocuk edebiyatı ile iştil edenlerin tahkiyeli metinlere ağırlık vermesi gerektiğini düşünüyoruz.

NOTLAR :

¹ Prof. Dr. Sadık K.Tural, "Hikâye Kavramı ve Hikâyeciliğimiz üzerine" Hikâyeciliğimizin 100.yılında yüz örnek (Haz.S.K.Tural-Z.Kerman-M.K.Özgül), KTB Yay., I.Baskı, Ank., 1987, s.XI.

² Sevinç Çokum, "1987'de Çocuk Edebiyatında Masal, Hikâye ve Roman Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1988, Gökyüzü Yay., İst., 1988, s.39.

³ Sevinç Çokum, Age, s. 40-41.

⁴ Çocukluk döneminin hangi yaşlarla sınırlandırıldığı hususunda ilgili kişi ve kuruluşlar arasında tam bir birlik yoktur. Bkz. Prof.Dr. Rıdvan Cebiroğlu, *Çocuğunuzu Tanıyor musunuz?*, Milliyet Yay., İst., 1986; Dr.Halis Ayhan, *Eğitime Giriş*, Damla Yay., İst., 1986; Dr.Halis Özgü, *Çocuklar Niçin Başarılı Olamıyorlar?* Ararat Yay. İst.1976; Ana-Baba Okulu Remzi Kit. İst., 1990; UNESCO, MEGSB Raporları, vb.

⁵ Prof. Dr. Sadık K.Tural, Age,s.X

⁶ Prof. Dr. Sadık K.Tural.

⁷ S. Tural'ın *Doktora Ders Notları*.

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE YENİ SANSÜRCÜLERDEN BİR ÖRNEK

Kütüphaneler: "İzmir, diğer Türk şehirleri gibi, eskiden beri birçok kütüphaneye sahipti. Arşiv kayıtlarında bazı perakende bilgiler bulunmakla beraber, bu yüzyılın başında İzmir kitaplıklarının durumunu daha iyi biliyoruz. 1879 larda, ilk Aydın Vilayeti salnâmesi, İzmir'in kütüphanelerinden şöyle bahsediyor:" Bu şehrin en meşhur kütüphaneleri Hisar, Şadırvan ve Müfti câmi-i şeriflerinde olup, müfti câmii Kütüphanesi dörtbin cilde yakın nadir nüsha ve nefis ciltleri havidir. Rum mekteb-i kebîrinin dahi bir mükemmel müzehânesiyle onbeş bin cildi havi bir kütüphanesi vardır."

1908 yılındaki kayıtlara göre İzmir kütüphanelerinin durumu şöyle idi: 1807'de tesis edildiği söylenen **Müfti Camii Kütüphanesi** 657 cilt eser ihtiva ediyordu. 1882 yılında kurulduğu zikredilen, ancak gerçekte daha eski olması muhtemel **Hatuniye Kütüphanesinde** 337 kitap vardır. **Başdurak Camii Kütüphanesi**, 1774'de Ahmed Sâid Efendi tarafından kurulmuş olup, 1835'de tamir edilmiştir. Bu kitaplığın kitap mevcudu 306 dır. Ancak bunların çoğu nadir yazma eserler idi. 1886'da Bezaz Hacı Ali Fuat Efendi tarafından inşa edilen **Pazar-yeri Kütüphanesine**, Alâiyeli H.H.A Abdullah Feyzi Efendi kitaplarını vakfetmiştir. **Kemeraltı Camii Kitaplığı**, câmi kadar eski olmalıdır. 1904 yılında Salebçizade Hacı Ahmed Efendi bir hayli kitap vakfetmişti. İçindeki 749 eser arasında 1566 yılında istinsah edilen bir yazma Kur'an-ı Kerim bilhassa zikrediliyor. 1805'de kurulduğu belirtilen **Şadırvan Câmii Kütüphanesinde** 1898'lerde 326, 1813'de kurulan **Hisar Camii Kütüphanesinde** ise 500 kadar eser vardır.

İzmir'in bu günkü büyük kütüphanesi, **Millî Kütüphâne**, 1912 yılında devrin aydınları tarafından kurulmuş, ve kısa zamanda gelişmiştir. Diğer taraftan harf inkılâbı yıllarında, yukarıda saydığımız vakıf kitaplıkları dağıtılmış, kitapların bazıları "okuyanlara fayda değil, mazarat vereceği" gerekçesiyle ayıklanmıştı. Önce **Hisar Kütüphanesi** adı altında toplanan bu eski vakıf kitaplıkların kitapları, nihayet **Atatürk Müze ve Kütüphanesi'**ne devredildiler".

Prof.Dr. Tuncer BAYKARA

Ege Üni. Edb. Fak.
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Yukarıdaki ifâde, bu satırların yazarının Ege Üniversitesi tarafından 1974 yılında yayımlanan **İzmir Şehri ve Tarihi** adlı eserinden (s. 109) alınmıştır. Niçin burada zikrediliyor diye sorarsanız? Erdem'in 19'uncu sayısındaki İzmir'deki Kütüphanelerle ilgili bir "bilimsel(?)

makale ile mukayese edilmesi içindir.¹

Bilimin birinci adımı, incelenen konuda kendinizden önce yazılmış ne varsa görülmesi, bilinmesi, okunması ve gerektiğinde tenkid edilip eleştirilmesidir. Böylece bilinenler tesbit edildikten sonra araştırmacı, bilinenlerin üzerine kendisinin eklediklerini koyabilir ve bu herkesce kolaylıkla görülebilir. Bunun için, dünyadaki bütün bilimsel gelişmeler ve yazılar takip edilmeye çalışılır; ideolojik veya fikri ayrılıklar, bilimde asla ve kat'a etkili olamaz.

Ancak geçen sayısında yer alan makalenin yazarı İzmir'deki bazı başka meslektaşları gibi, bu temel prensibi nedense tutmaya gerek görmemiştir.

Bilim, kendinden öncekilerin oluşturduğu birikimi tanımaktan, orijinal her cümlenin hattâ ibârenin nereden alındığını **ara not** veya **dipnot** ile anmak gibi akıllı bir objektiflikle zenginleşir.

Sosyal bilimler ise, **daha önceki**'nin üstüne binâ edilen buluşlara ve yorumlara dayanan bir birikimdir.

Eskiden beri başkasının yazdığından yararlanan, fakat bunu açıkça belirtmeyenleri duyuyor ve yakından biliyoruz. Böylelerinin değil çoğalmasa, ortaya çıkması bile Türk ilmî araştırmacılığı açısından çok büyük mahzurlar doğurur. Çünkü, bilim, kendinden öncekini inkâr etmemek, onun çalışmasına saygı esaslı ile gelişir. Hem insanlık, hem bilim ah-lâkı bunu gerektirir.

Vaktiyle eski Sovyet ilim dünyasında, Zeki Velidi Togan'ın adı yasak olup, adı hiçbir şekilde dipnotlarında yer almaz imiş, Şimdi de acaba İzmir'deki bazı "tarihçiler", bu geleneği devam mı ettiriyorlar diye insanın aklına bir soru geliyor. Çünkü, bu gerçek sadece bu satırların yazarının başı-

na değil, Prof. Necmi Ülker'in de başına gelmiştir.

Makale yazarı, Ege Üniversitesinde çok kısa bir süre talebem olmuştu. Ona Cahit Tanyol'un "Hoca Hakkı" adlı yazısını okumasını tavsiye edeceğim. Eğer bilim adamı olmayı gerçekten istiyorsa, gözünün birisini, kendisinin veya büyüklerinin isteği doğrultusunda kapamasın. Hele "tenkidî düşünce-den" hiç vazgeçmesin. Zeki Velidi Togan. **Tarihte Usul**'da şöyle diyordu:² "Gerçi yeni harflerle, gûya muasır metoda uygun olarak aparatlarda notlarla neşriyat yapan dışı garpli, fakat içi şarklı müelliflerin eserleri, dışı şarklı olmakla beraber hakikî tenkidî fikre mâlik Mustafa Nuri Paşa'nın " **Netâ-yic-ü'l-vuku'ât**'ı yanında bazen yüz karası teşkil eder".

Genelde Türk kültürünün, daha özelde Türk tarihçiliğinin geçmişini yaşatacaklara, İzmir'de ortaya çıkan bu durumu hatırlatmayı bir görev bildim. Bilim, hür düşüncenin, tenkidî fikrin ve nihayet, kendinden öncekilerin, içlerinde şahsen sevmedikleriniz olsa bile, yazdıklarını bilip özümlemekle olup; at gözlüklü bilim olmaz.

Notlar:

¹ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1969, s. 318.

² ERDEM ve BİLGE ile İlmî tenkid, kendisinden önceki bilgi birikimini ve o birikimi oluşturan şahsiyetleri de, ezenleri de ihmal etmeye ileri giderek kasıtlı olarak görmemeye kalkanlara karşı çok hassas olduğuna inandığım sayın başkan TURAL'a ve dergi yazı kuruluna olan saygım ve sevgim ile bilim konusundaki düşüncelerim bu yazıyı yazmaya sevketti. Başkanlığın ve yazı kurulunun gelen yazıları bir ilgiye inceletme yolunu benimsemelerini de teklif ettiğimi belirtmek isterim. Erdem'in 19 numaralı sayısında çıkan bu yazı dışında ayrıca bağımsız bir yazı da göndereceğimi vaad ediyorum.

MÜJGÂN ÜÇER'İN İKİ YENİ KİTABI

1. *M. Mesut Hocaoğlu, Hayatı, Mezar Taşları İçin Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Seçmeler, İstanbul, 1993, 163 sayfa.*
2. *Sivas Halk Muftağı, Sivas'ta Halk Kültürü Araştırmaları: 1, Sivas, 1992, 119 sayfa*

M. Mesut HOCAOĞLU

HAYATI, MEZAR
TAŞLARI İÇİN
YAZDIĞI
KİTABELER VE
ŞİİRLERİNDEN
SEÇMELER

HAZIRLAYAN
Müjgân ÜÇER

Değişik boyutlarıyla Türk Kültürü, çok geniş çalışma alanlarını içine alan, dünyanın sayılı köklü kültürlerinden biridir. Kültürümüzün bunca zenginliğinin temelinde bazı sebepler yatar. Kıtalar arası nüfus yoğunluğuna sahip olan Türkler, değişik coğrafi bölgelerinde yaşasalar da âdet-örf birliklerini sürdürmüşlerdir. İslâm'ın din olarak kabulden sonraki dönemlerde ise, kabul ettiği bu dini en iyi anlayıp yorumlayan ve yaşayan milletlerin başında Türkler gelmektedir. Türkler, bu yüce dini en nâzik ve hassas yönleriyle benimsemişlerdir. Bir taraftan dini heyecanla, diğer taraftan komşuluk münasebetleri ve ortak duygularla gelişen hayat tarzında, el-sine-i selâse denilen Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinden meydana gelen, daha sonra Eski Türkçe veya Osmanlıca adı altında ifadesini bulan, âdeta Türkçe'nin yeni bir boyutu, buna bağlı olarak zengin bir kültür karışımı ortaya çıkmıştır. Bu karışım, hayatın her safhasında kendisini açıkça göstermektedir ve bundan uzak kalmak mümkün değildir.

İzah edilen bu durum müvâcehesinde, bilhassa kendi bütünlüğü içinde belli medeniyet izleri taşıyan yerlerde, özelliklerini daha bariz bir şekilde görebildiğimiz kültür hareketleri olmuştur. Gönül isterdi ki asimilasyonun maalesef ters çalıştığı günümüzde, geçmiş-gelecek çizgisinde, mazideki temiz duygulardan kopmadan, nesiller arası, kültür mirası devredilebilsin. Ümit verici hareketler olmakla birlikte, devlet tedbiri alınmadığı takdirde, her gün daha fazla zararda olduğumuz göz ardı edilmemelidir.

Bölgeleriyle bağlantılı mahallî kültürleri ve değerleri ayakta tutan gayretler vardır ki bunların başında bölgesinin sevgisini hastalık derecesinde taşıyan, kendilerini bölgelerine adanmış çalışanları vardır. Son derece halisane duygularla çalışmalarını sürdüren bu araştırmacıların çoğunun mesleği, hobi olarak sürdürdükleri bu sahanın dışında bir meslektir. Bu yazıda son iki kitabını tanıttığımız Sayın Müjgân Üçer de bir eczacıdır. Böyle olmakla birlikte sempozyum, kongre ve benzeri ilmi oturumlarda, nerede ise kesintisiz görmeğe alıştığımız Müjgân Hanımefendi, kendisini, âşık olduğu Sivas kültürüne adanmış biri olarak hep bu şehrimizden sesler getirir. Birçok benzerlerinde olduğu gibi yıllar sonra Sivas'daki Derman Eczanesi'nden söz eden kalmayacaktır, ama kendisinin milletlerarası düzeye ulaşan Sivas çalışmalarlarıyla, adının satırlardan aslâ silinmeyeceğini inkâr edemeyiz. Bir fâni için bunu hissetmenin mutluluğu başka ne ile ölçülebilir.

Prof. Dr. Abdülkerim ABDULKADİROĞLU

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı
Eğitimi Bölümü Başkanı

Sayın Üçer'in iki kitabından biri **M. Mesut Hacıoğlu / Hayatı, Mezar Taşları İçin Yazdığı Kitabeler ve Şiirlerinden Seçmeler**'dir.

Kitap, İstanbul'da, 1993 yılında yayımlanmış olup orta boy, 163 sayfadır. Bu çalışmada Müjgân Üçer, bir süre sonra kaybolmaya mahkûm nice bilinmeyenlerden birini âdeta yaşatmıştır. M.Mesut Hocoğlu (Zara, 1904 - Sivas, 7.8.1976) PTT müdürlüklerinde bulunmuş, mahallî bir şairdir. Elimiz altında bulunan kitap iki bölümden meydana gelmiştir ki bunlar: a) Mezar Taşı Kitabeleri, b) Şiirlerimizden Seçmeler'dir. Tasavvufi ağırlıklı içten ve özden şiirler söyleyen M. Mesut Hocoğlu, şiirlerinde yukarıda sözü edilen kültür dilimizi tercihen ve rahatça kullanmıştır. O, daha çok mezar taşları için yazmış olduğu kitâbelerle tanınmıştır. Çünkü kitapta 188 adet mezar taşı kitâbesi (s.17-42) vardır. Bunların nazım şekli serbesttir. Eskiden mezar taşları için kitâbe yazdırma veya yazma işi âdeta bir gelenek idi. Çoğu şâir ve ilim adamımızın mezar şâhidelerinde işlenmiş bulunan, ebced hesabıyla düşürülmüş vefat tarihleri yazılıdır ve bunlar birer belge özelliği taşımaktadır. 188 mezar kitâbesi yazan merhum Mesut Hocoğlu, yaptığı bu işin şuûründadır. O şâirlik kabiliyetini bu noktaya teksif etmesini bilmiş biridir. Her biri birer açık hava müzesi özelliği taşıyan Türk İslâm Kabristanlarımız çok değişik bakımlardan faydalı birer hazinedir. Dilini anlayanlara ve bakınca hislenmesini bilenlere ömür boyu konuşabilirler. O kadar vefâlıdır ki dillerinden anlamayanları bile en sonunda içlerine kabul ederek onları açıkta kalmaktan kurtarırlar. Mesut Hocoğlu'na bunca mezar kitâbesi yazma duygusunu veren de böylesi bir kabristanımız olan Karacaahmet Mezarlığı olmuştur. O, anılan mezarlığı gezerken şâhidelerdeki yazıları okuyarak altında yatanları Fâtiha isteklerinden çok etkilenmiş; bunun üzerine "Mezar Taşı Kitâbeleri" ismini verdiği 188 şiirden meydana gelen eserini yazmaya başlamış ve 1968'de tamamlamıştır. Onlardan seçtiğimiz şu şiirleri ibretle okuyabiliriz:

55 numaralı şiir

Göç ettik biz ezelden
Geçiyor yol mezardan
Bağışla sen Fâtiha
Aman kardeş tez elden

76 numaralı şiir

Akıbet göç ettim fânî dünyâdan
Uyandım burada derin rü'yâdan
Eş eyle kendini kemâl ehline
Kâmile sorgu yok fânî dünyâdan / Fâtiha

80 numaralı şiir

Tanrı'nın aşkıyla dünyâda yanan
"Sekâ hum" meyinde içerek kanan
Cehennem âteşi yasaktır ona
Fırsat sendedir kaçırma aman / Fâtiha

97 numaralı şiir

Geçti fırsat vardır âhım
Tek ümidim var Allah'ım
Bağışla sen Fâtiha'nı
Fahr-ı âlem'dir penâhım

Mesut Hacıoğlu, hayatta iken kendi kitâbesini de hazırlamıştır. Onun, Sivas'ın Yukarı Tekke Abdülvahhab Gazi Mezarlığı'nda bulunan kitâbesi şöyledir:

Kitâbe yazardım mezâr taşına
Ölümün sırası geldi başıma
Geldi nöbeti ricâ etmenin
Fâtiha'dan çelenk koyun başıma

7 Ağustos 1976

Mezar taşı kitâbesi olarak-bilhassa günümüzde-rastgele yazılmış metinleri gördükçe insanın, merhumun kitâbelerini çoğaltarak, hem günümüzdeki dağınıklıklara çeki düzen vermek hem de güzel geleneklerimizden birini devam ettirmek için mezar yapan mercilere dağınıması geliyor.

Kitabın "II. Bölüm / "Şiirlerinden Seçmeler" Kısmında (s. 43-159), şâirini hece ölçüsüyle yazdığı 102 şiiri yer almaktadır. Bunların 57 adedi 7'li, 32 adedi 8'li, 13 adedi ise 11'li hece ölçüsüyle yazılmış; şiirlerin çoğu dostlarına ithâf edilmiştir. Bu şiirler arasında üç ilâhi (32, 33 ve 35 numaralı şiirler) ile bir ağıt (53 numaralı şiir) da yer almaktadır. Şiirlerde derin tasavvufî kültürün hissedildiği, M. Hocoğlu Fuzûlî, Niyâzî-i Mısırî ve Bayburtlu Celâlî'den çok etkilenmiştir.

Baş kısmında biyografik bilgi ile şiirler hakkında değerlendirmelerin bulunduğu kitap (s.5 - 14), İçindekiler ve Şâir hakkında özlü bilginin bulunduğu (s.160-163) bir kısım ile son bulmaktadır.

Bu vesile ile merhum M.Mesut Hocoğlu'nu rahmetle anarken kitabı hazırlayan Sayın Müjgân Üçer Hanım'a ve bastırılması için destek olan merhumun ailesi ferdlerine en samimi teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sayın Müjgân Üçer'in ikinci kitabı Sivas Halk Mutfağı'dır. Sivas'ta Halk Kültürü Araştırmaları'nın birinci kitabı olarak yayımlanan bu eser, anılan ilde, 1992 yılında yayımlanmış olup 19 x 14 cm. ebâdında, 119 sayfadır. Önsöz ile İçindekiler ve Giriş'ten sonra kitabın bölümlerine geçilmektedir. I. Bölüm / Buğday, Un, Ekmek ; II. Bölüm / Çorbalar; III: Bölüm / Et Yemekleri; IV. Bölüm / Sebzeler ve Yemekleri, V. Bölüm / Pilavlar, Börekler ve Diğer Yemekler; VI. Bölüm / Tatlılar; VII. Bölüm / İçecekler; VIII. Bölüm / Süt ve Sütten Yapılan Yiyecekler; IX. Bölüm / Yemek Pişirme; X. Bölüm / Sivas'ta Mutfak Etnoğrafyası (Resimler); XI. Bölüm / Sivas'ta Yemekler ve Mutfak Eşyası ile ilgili Yerel Ad ve Deyimler; XII. Bölüm / Sivas'ta Mutfak Kültürü ile İlgili Deyim, Atasözleri ve Ölçülü Sözler'e ayrılmıştır. Bu güzel kitap Sonuç, Özet; Bibliyografya ve Kaynak Kişiler Listesi ile son bulmaktadır.

Dünyanın neresinde olursa olsun yemek, hele hele damak zevkine göre hazırlanmış yiyecekler yemek, insanoğlunun her zaman hoşlandığı; bu anları hafızalarında ve hatırlarında saklı tutarak zevkle yâd ettiği işlerden biri olmuştur. Türkler'in zengin bir mutfak kültürü vardır ve bu kültür bölgeler arası özelliklere sahiptir. Yemek hazırlamak, öyle yenildiği kadar kolay değildir. İyi bir yemek yapma işi, iyi malzemeye, diğer iyi şartlara ilâveten pratik bilgi ve beceriye de bağlıdır. Türk kadınlarının büyük çoğunluğu, âdeta doğuştan kendilerine geçen ve fitratlarında bulunan bu kabiliyetle, kısa zamanda hârika yemekler hazırlayabilecek güçtedir. Bu kabiliyetleri, fedâkar kadınlarımızın dar imkânlar içinde bulunsalar da, bunun nasıl üstesinden geldikleri konusunda akılları durduracak derecededir. Yabancı turistlerin, ülkemizin değişik bölgelerinde yedikleri yemeklerden uzun uzun söz etmeleri, Türkiye'de yediklerini âdeta yemek festivali (food festival) olarak adlandırmaları da, Türk Mutfağı konusunda, dünya çapındaki çeşitliliğe ve zen-

ginliğe sahip olduğumuzun bir delili olmaktadır.

Yemek derken, kullanılan malzemeye ilâveten beraberinde getirdiği ve bölgelerin değişik sanat olaylarının da bir resmi geçiti diyebileceğimiz etnografik malzeme de ayrı bir önem arz etmektedir. Sayın Üçer, çoğu kendi arşivinde bulunan bu malzemenin fotoğraflarını kitabına eklemeyi ihmal etmemiştir.

Bunca zengin kültürün, bir o kadar zengin olan Türk Dili ile edebiyat ve folklor bilim dallarını etkileyeceği tabiidir. Sayın Üçer, bu konuyu da ihmal etmeyip kitabının XI. Bölümünü ayırarak, Sivas'ta Yemekler ve Mutfak eşyası ile İlgili Yerel Ad ve Deyimler'i alfabetik sırası içinde vermiştir.

Çok zengin boyutlu Türk Kültürü'ne hayran biri olarak Türk Mutfağı ile de ilgilenmekteyim. 1989-1990 Ders Yılı'nda Van Üniversitesi'nde dersler verdiğim dönemde, diyetisyen olarak görev yapan bir arkadaşımızı konuya yönlendirerek Van Mutfağı'nı yazdırdım. Bu metin önce İki Nisan Gazetesi'nde, daha sonra proje yürütücülüğünü yaptığım, kaynak bir eser çalışması olan VAN KÜLTÜĞÜ (Van/Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Ankara, 1992, s. 506-520)'nde yayımlandı. Bölgem olan Kastamonu Mutfağı (Dünü Bugünü) konulu bildirim yayımlandı (IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 1992, c.5 (Maddi Kültür), s.1-21). Konu etrafında makalelerim de vardır.

Ben, Sayın M. Üçer Hanımefendi'nin Sivas için son derece kalıcı, kitap hacmindeki bu çalışmalardan dolayı gayretini fevkalâde başarılı bularak tebrik edebiliyorum. Bu çalışma, her ilimiz için yapılacak benzeri yayınlarda örnek alınacak boyutludur; böyle bir seri çalışması başlatılmalıdır. Bunun içinde her şeyden önce söz konusu kitabın, Türkiye'nin bütün kütüphanelerinde en az birer nüshasının bulundurulmasında fayda görüyor, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün dikkatlerini bu konuya çekmek istiyorum.

NE BİLİMİN ŞEKERİ, NE KİTABIN YÜZÜ

Doç.Dr.Ali Osman ÖZTÜRK

Selçuk Üniversitesi Fen Ed.Fak.
Alman Dili ve Ed. Böl. Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Metin Karadağ bu kitabında, eski yazılarını, değişik sempozyumlarda ve seminer konferanslarında okuduğu bildirilerini topluyor. Bir "Alem" (!!!?) yayınevi tarafından dizilip, basılan ve (ne yazık ki) dağıtımı yapılan bir kitap. Kitabın teknik notu hakkındaki görüşümüzü böylece çok az belli ettik. Notu düşüren sebepler matbaa kökenli değil; düpedüz umarsızlık ve duyarsızlık (bize göre saygısızlık). Yazarımız, ya da yayınevi "tashi, düzeltme" gibi bir olaydan hiç mi habersizdir? Bizim bildiğimiz, eski yazılar, önce okuyucunun işini kolaylaştırmak amacıyla (dolayısıyla ona saygıyla), sonra bilime olan katkıları daha kalıcılaştırmak (dolayısıyla kendine saygı) için toplanır. Ya ne olmuştur **Türk Halkbilimi İncelemeleri**'nde yazılar, var olan değerlerinden kaybetmek zorunda bırakılmışlardır. Bunda bizce yayınevi kadar, hatta ondan daha fazla yazarın sorumluluğu vardır (şayet kendi sorumluluğu yoksa, yazar yayınevinden davacı olmalıdır). Bir kitap ancak bu kadar kötü çıkarılabilir.

Kitapta tarih sırasına göre dizilmiş özgün, tanıtma, özet ve bibliyografya gibi değişik karakterli yazılar var. **Özgün** olanlar arasında, özellikle motif araştırması amacıyla olanların, gerçekten inceleme değil, ancak halkın hafızasını tazelemeye yönelik yazılar olduğunu söylemek mümkün. Örn. "Halk Şiirinde Banş" (s.69-87), "Halk Şiirinde Lirizm" (s.100-121), "XVII'nci Yüzyıl Halk Şairlerinde Bahar Motifi" (s. 173-194), "Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Boyutları" (s. 241-255) bunlardan. Duygusal, dolayısıyla bilimsel olmayan bir üslupla, motife benzer malzemenin bir listesi yapıp, herhangi elle tutulur bir sonuca ulaşamıyor.

Tanıtma başlığı altında, "Erzurum Atatürk Üniversitesi Geleneksel Aşıklar Şenliğine Toplu Bakış" (s. 57-68), "Üç Kitaya Hükmeden Şair: 'Muhibbi' Divanı" (s.156-159), "Erzurumlu Emrah'ın Yeni Bir El Yazma Divanı" (s. 220-226) gibi yazıları toplayabiliriz.

Başka bir bilim adamının çalışmasından "yararlandık" denilerek, malzemesi, yöntemi ve sonuçlarından doğrudan aktarmalar yapılan, aslında bir tür **çeviri** olan yazılar şunlar. "Türk Saz Şairlerinde Hikâye Türkülerinin Teknikleri", Amerikalı Türkolog Natalie Moyle'un II'nci Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde sunduğu bildirisine (s.11-21); "Mahallî Türk Evlerindeki Halk Geleneklerinin Anlam ve Fonksiyonları", Amerikalı Türkolog Paul Magnarella'nın II'nci Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ndeki bildirisine (s. 207-218), "Dilbilim Metodu ve Folklor Araştırmaları", Ecaterina Mihaila'nın, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ne gönderdiği "Linguistic Methods in Folklore Research" adlı bildirisine (s. 227-236), "Nobel Kazanan Yedinci İspanyol: 'Camillo Jose Cela'", Madrid Otonom Üniversitesi'nin **Apuntes** adlı bülteninin Kasım 1989 sayısına (s. 237-240), "Folklor ve Edebiyatın Karşılıklı olarak Etkilenmeleri ve Uyarlanmaları" ise, Macar halkbilimci Vilmos Voigt'un "Adaptation and Interaction of Professional and Folk Literature" adlı makalesine (s. 266-281) dayanmaktadır.

Bibliyografya, "Uludağ Üniv. Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi'nde Yapılan Folklorla İlgili Öğrenci Bitirme Tezleri" ni (s. 195-206) içeriyor.

Metin Karadağ, iki bölümde bize, **doktora tezinden** ("Halk Hikâyelerimizde Hayat Anlayışı"; s. 88-99) **ve doktora önçalışma-**

Metin Karadağ,
Türk Halkbilimi İncelemeleri,
Alem Basım Yayın, No: 2,
Edebiyat Kitaplığı 1. Balıkesir 1994, 303 s.

ından ("Şirvan ve Şemal Banu Hikâyesi Üzerinde bir Araştırma"; s.160-173) özet bilgiler veriyor.

Bizce en "dişe dokunur" çalışma, kitabın sonunda hem Türkçe hem de İngilizce olarak basılan ve 1993 tarihli "Kaz Dağları Yöresi Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma" bölümü. Yazar burada derleme çalışmaları yaptığı Kaz Dağları yöresinin, geleneklerle iç içe yaşayan efsanelerine, Paul Magnarella'nın "işlev kuramı" ve Bilge Seyidoğlu'nun "Erzurum Efsaneleri" adlı çalışmasındaki toplumsal işlev hakkındaki görüşlerini uygulamaya çalışıyor. Halk sanatının, işlevleri açısından incelenmesi, onu yaratan ve anlatanlarla ilişkisini öğrenmek bakımından çok önemli. Halk, bilimin sanat olarak nitelediği olguları, sanat olarak algılamaz, aksine ondan bir beklentisi vardır. Halk sanatında, gerek metin içi (textintern) gerekse metin dışı (textextern) işlevlerin tespiti, bize bu beklentilerin yönünü ve mahiyetini gösterir. Karadağ, bu araştırmasında, Magnarella'nın ("1. ruhsal, 2. yaradılış-kehanet>bilicilik<, 3. kurumsal, 4. pratik>uygulama<") ve Seyidoğlu'nun ("1. Gelenek ve göreneklerin koyucu-koruyucu olmaları, 2. Topluma yön vermeleri, 3. Oluştukları yere anlam kazandırmaları, 4. Koruyucu ve sağaltıcı") dörder maddeyle tespit ettiği işlevleri, Kaz Dağları'nın altı efsanesinde, karşılaştırmalı bir listeye göstermiş.

Halkbilim İncelemeleri kitabında, **halkbilimle ilgili olmayan iki de yazı** var: "Dil Eğitiminin Düşündürdükleri" (s. 32-34 vd.) ve "Nobel Kazanan Yedinci İspanyol: 'Camillo Jose Cela'" (s. 237-241). Bunlar da diğer hatalar gibi gözden kaçmış halde.

Şimdi kitabın sistematigine geelim: Kısaltmalar ve bunların tutarlılığı açısından söyleyeceğimiz hiç "iyi" bir şey yok. Niçin? Örneklendirelim. "Silistreli Hasan Paşa Hikâyesinden" (s. 14 vd.) 3 kez tekrarlandıktan sonra şöyle kısaltılıyor; "S. Hasan Paşa Hik."; "S.H.Paşa Hik." (2 kez); "S.H.P. Hik.". Daha basit bir örnek "sayfa"nın kısaltması: "s.", "sa." (bkz. s. 69-87, 157), "sayfa" (bkz. s. 174).

Dipnotlar ve künyelerin verilmesi başlıbaşına bir eleştiri konusu (örnekler için bkz. s. 90, 92 95, 125, 208, 253, 254 vs.). Kiminde eser ismi önce, kiminde yazar; kiminde sayfa nosu ortada ve yarı yarı yeri ve yılı sonda; kiminde adı verilen yazarın eseri yok. Örneğin metin içinde Asım Bezirci, ya da A.B. diye gösterilen eser, kaynakçada yok (bkz. s. 69-87). Ya da kaynakçada Ferruh Arsunar, ya da F.A. diye gösterilen kaynak, metin içinde gösterilmemiş (bkz. s. 87). Atlanmış dipnot numaraları da dikkat çekiyor. Örneğin 249'uncu sayfadaki 7 nolu dipnotun açıklaması yok; keza aynı sayfadaki dipnotta verilen eserin yazar kim? (benzer hatalar için bkz. ayrıca s. 126, 159). Çoğu künyeler birbirinden noktalamayla ayrılmamış. Verilen künyeler de tutarsız; bir bakıyorsunuz "Köz Folklor Dergisi" (örn. s. 58, 61), bir bakıyorsunuz "Köz Dergisi" (s. 70). Bu umarsızlık "Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri" başlıklı bölümde (s. 135-155), kaynakçanın tamamen unutulmasına kadar varabiliyor.

Kitabın sayfalarında da bir eksiklik var; 35'inci sayfadan 36'ncı ya da 56'nci sayfadan 57'nciye geçişte birer sayfa atlanmış. Ya-

zım kuralları özensiz; örneğin özel isimlerin çekim ekleri virgülle ayrılmaması gibi. Önemli hatalardan biri de, maalesef bilim adamlarının isimlerinin çoğunlukla yanlış dizilmesi. Birkaç örnek vermek gerekirse; H. Fethi Gözer [Gözler] (s.87), Ferruh Asuner, ya da Arsuner [Arsunar] (s. 56, 57), Bahaeddin Özel [Ögel] (s. 54), Ley. [Bey.= Beysanoğlu] (s. 50), Ana [Anna] Masala [Massala] (s.254), Camillo [Camilo] (s. 237), Grim [Grimm] (s. 273). [Gusev] (s. 267 vd.), Hogart [Hoggart] (s.270). Cocchiara [Cocchoiara] (s. 273), Klausen [Klusen] (s. 277), Boratov [Brotav] (s. 194), kutay [Kutay] (s. 128),Avminius [Arminius] Vambery (s. 124), Schiller [Schuyler] (s. 126). Bu hatalar içinde türkolog Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un (1861-1932) Wilhelm Bartold (s. 125) olarak yazılmasını da anlayamadık.

Teknik tutarsızlıklardan biri punto kullanımında. Aynı sayfa içinde anlamsız bir şekilde iki farklı puntoyla yazılmış şiirlere rastlarız (bkz. s. 14 ve 51).

Dil kullanımında, Karadağ'ın iki önemli özelliğini tespit edebiliriz. Yazılının karakterine bağlı olarak, önce tekrara dayalı ve sonra bozuk bir dil. Güya özgün yazılarda özellikle tekrarlı bir üslup(suzluk) göze çarpar. Örneğin "Halk Şiirinde Lirizm" (s. 100-121) başlıklı yazı. Konu benzerliği gösteren şiirlerin alta okunduğu bir "seminer"den (bkz. s. 100) oluşan bu yazıda şiirlerin yorumu, 24 kez tekrarlanan "çoşku, çoşmak, çoşku" sözcüğü ile yapılıyor (burada eş anlamlı ya da anlamca akraba diğer sözcükleri saymadık). Yazar, şiirleri yalnızca "...Ruhsatı, asırlar boyunca saz şairlerinin peşlerinden koştukları sevgiyi vafederken adeta coşar, ortak duyguyu, ortak ifade özellikleri ile sunar" (s. 117) ya da "Emrah'in hemşehrisi ve çağdaşı Sümmani yakıcı bir dille aşk deryasındaki ruh fırtınasını çoşku içinde aktarıyor" gibi hamasi sözlerle birbirini bağlarken, yaptığı işi "inceleme" (s. 120) diye niteliyor. Tekrarlı dili göstermek için bir bölümü aktarıyoruz: "İşte böylesine sağlam bağlarla içinden çıkıp geldiği halk tabakasının sanatçısı olan aşık, elbette çoşku olacaktı, duygusu dolu olacaktı. O'nun çoşkusunu dizelerde, tabii bir unsur gibi yer alır. Kağıt kalem bu çoşkuyla çok az yansıtmıştır. Aşığın sesi, sazının tellerinden kaynak bulmuş, anında söyleme ve besteleme ile doğal bir çoşku, kâğıda dökülemez bir tarzda ortaya konmuştur."(s.101)

Çeviriden doğan bozuk dile örnek olarak, "Türk Saz Şairlerinde Hikâye Türkülerinin Teknikleri" bölümünü göstereceğiz. Karadağ burada, Natalie Moyle'un bir bildirisini Türkçeye aktarıyor. Bu kitapta anladığımız kadarıyla, Erzurum'da aşık şenliklerinde koordinatör olarak hizmet etmiş olan Karadağ'ın, aşık atışmalarını tasvir ederken niçin Moyle'un metnine bağlı kalmak zorunda olduğunu anlayamadık. Dolayısıyla güzel Türkçeyi bu yolla katledeceğine, kendi deneyimlerini aktarsa daha iyi olmaz mıydı? (bkz. örn. s. 19). Şu cümlelere dikkat çekmek istiyoruz. "Şiirin icra sırasında bestelenip bestelenmediğini belirlemedeki sözlü teorinin temel tekniği, formüllü (kalıplı) incelemelerdir. "Singer of Tales" adlı kitabında Lord, şiirin icra sırasında oluşturulduğunu ve bunun için, aynı ölçülü hal altında düzenlice kullanılan kelime grupları formülünün kullanıldığını izaha çalışmıştır" (s. 17). "Aşıklar arasındaki yarışma gösterilerinde beste yapım isteği (gereği) başka bir akım olarak ortaya çıkar. Zirmunsky, Uzbek aşıklarının az-çok düzenli, herbirinin diğerleri ile fikir alışverişi yaptıkları bir rekabet ortamı göstermektedir. Anadolu'da da aşıkların toplanıp, icra ederek yarışmaları modern aşık bayramlarının bir uygulaması vardır. Yarışmada bir aşık genellikle diğerlerine meydan okur ve iki değişik bilmece sorar, diğerleri üstün sayılabilecek bir şiir ve beste ile üst olmaya çalışırlar." (s. 19) Türkolog bir bilim adamının üslubu böyle mi olmalıdır?

Bir diğer eleştiri konusu ise, özellikle uzmanlık alanımız olan türküler konu alan bölümlerle ilgili "Elazığ-Diyarbakır Türkülerindeki Bazı Ortak Motifler" bölümü, ülkemizdeki folklor araştırmalarının handikaplarını ve bilim dallarındaki kavram kargaşasını gösteren güzel bir örnek. Elazığ ve Diyarbakır türküsüyle kastedilen nedir? "Folklorcu" bunu ne ölçüde kesin söyleyebilir? Elimizdeki malzemenin (örn. Mehmet Özbek'in kitabında öyle yazıyor diye) yörede derlenmiş olması, oraya ait olduğunu mu gösterir? Halkbiliminde motif benzerlikleri araştırması yapılır. Farklı ya da aynı kültür dairesinden, farklı ya da aynı türlerden olabilir karşılaştırılan malzeme. Metin Karadağ, folklorlarda "formel" [sözkalıbı] denilen unsurları "motif" kabul ediyor, ve bunları "ortak motifler" diye niteliyor. Yanyana iki yörenin, bizce motif benzerliği değil, farklılığı daha önemli. Yok illâ benzerlik ortaya konulacaksa, önce sözkalıpları ayrılmalı. Çünkü bunlar benzer ya da ortak değildir. Aynıdır. Zaten Karadağ da farkında olmadan bunu söylüyor. Metinlere hep "varyant" diye başlık atmış. Varyant, tek ve aynı bir tip'in kolları değil midir? Fakat Karadağ'ın şu cümlesinde anlam biraz bulanık: "Her iki ilimizde bazı türkülerin varyantlarının bulunması, hem coğrafi yakınlıktan hem de sevilen halk ezgilerine değişik yörelerde, başka sözler koşulması geleneğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, Elazığ-Diyarbakır türkülerindeki ortak varyantlar, yakın benzerlikler göstermektedir?" (s. 55).

Türküler başka yörelere mal etmekten aslında Karadağ'ın da şikâyetçi olduğunu, türkü konusunda çok şeyler umduğu TRT'nin bir tutumunu Reyhani'nin ağzından anlatırken anlıyoruz: "Çıkıyor birisi ve türkümüzü okuyor. Türkü yeni olduğu için, radyocunun "kime aittir" sorusuna; "efendim, bizim filanca köyündür, oralarda halk söyler" denir. Radyocu dostumuz da notaya geçirerek derler bu türküyü. Böylece türkü hem sahibinden ayrılmış, hem de başka yörelere mal edilmiş olur". (s. 27 vd.) Folklor ürünlerini illa bir yöreye mal etmek düşüncesine, bilim adamlarının özellikle eleştirel yaklaşması gerekir.

Ayrıca yazarın, aynı bölümde sık sık kullandığı "formül" terimi "formel"dir. Bunu Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahli** (Erzurum 1973) adlı kitabında böyle kullanır. Ünlü folklorcu Pertev Naili Boratav ise, önceleri "şiiirlik motif" ve "üslupluk motif" diye niteler (bkz. **Folklor ve Edebiyat 2**, 1982, İst. 1983, s. 364-377) ve sonra Türkçeye "sözkalıbı" diye aktarır (bkz. Esen, Ahmet Şükrü, **Anadolu Türküleri**, Yay., Naili Boratav ve Fuat Özdemir, Ankara 1986, s. 313-336). Dolayısıyla, "formel" "formül" ya da "formül" olarak almak, okuyucuyu yanlış bilgilendirir.

SONUÇ: Sayın. Metin Karadağ'ın bu kitabını değerlendirdiğimizde, sonuç olarak, şunları söyleyebiliriz. Bir kitap genellikle içeriği açısından eleştirilir. Ama biz pek böyle yapamadık, çünkü elimizdeki kitap bizi yönlendiriyor. O nedenle diyoruz ki, bu kitap, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, kurallara uymayışı ve sistematığı açısından kesinlikle bilimsel çalışmalarda kullanılamaz. Ben, Sayın. Metin Karadağ'dan bir alıntıyı yanlış yapmam, kendim hatalı olurum. Eğer yazar, kendi yazılarını bizzat yanlış basıyorsa bu daha büyük bir hatırdır. Okuyuculara, Karadağ'ın yazılarını ilk yayımlandığı yerlerden, örneğin **Köz Dergi**'sinden **Necatibey Eğitim Fakültesi Dergisi**'nden ya da **Erciyes**'ten, okumalarını önermek isterim. Kendisini bizzat tanıma fırsatını bulduğum yazara da, bir dost olarak, kitabın dağıtımını şu ya da bu şekilde önlemesini öneriyorum. Hatta, ideali söylemek gerekirse, düzeltmiş ikinci baskıyı yapıp, içine konulacak bir açık mektupla okuyucularından özür dilemelidir. Sözünü ettiğimiz hatalar, kitabın "sözbaşı"nda yer alan "eski çalışmalara ait yanlışlıkların hoşgörülmesi dileğiyle" geçirilecek gibi değil.

OSMANLI DÖNEMİNDE RESSAMLAR (NAKKAŞLAR): Sanatçı Örgütlenmesi ve Sanatçıların Sosyal Pozisyonları

Türk sanat kültürü incelendiğinde kitap süslemeciliğinin (Minyatür, tezhip ebru gibi) plâstik sanatlar içinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra plâstik sanatlar da İslâmi kültür çerçevesinde yorum kazanmış ve bu değerler temelinde bir kimlik göstermiştir. İslâmiyetin getirdiği tasvir yasağı ile karşılaşan sanatçının yaratıcı dehası insan, hayvan, çiçek v.b. gibi varlıkları ileri derecede stilize ederek plâstik sanatlar alanında kendine bir kanal açmıştır. İşte, bu kültür dokusu içinde vücut bulan boya ve yaldızla çok ince ve ayrıntılı olarak metni süslemek veya bütünlük üzere yapılan minyatür adı verilen kitap sahifesi boyutundaki resimler, Osmanlı döneminde resim sanatının tek türünü oluşturmaktadırlar.

Minyatüristlerin (nakkaşların) sosyal rolleri statüleri, rollerini kazanma süreçleri ve ürettikleri eserlerin sosyal fonksiyonları üzerine yapılacak bir sosyolojik analiz, dönemin resim kültürünün anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde önemli ipuçları verecektir. Bu bağlamda, değerlendirilmesinde önemli ipuçları verecektir. Bu bağlamda, çalışmamızın amacı Osmanlı döneminde ressamın organizasyonunu incelemektir.

Daha önceki çalışmamızda Kavolis (Bkz. Ulusoy)'in ortaya koyduğu toplumsal evrim sürecinde sosyo-sanatsal sistemin geçirdiği aşamaları ve her aşamadaki merkezî eğilimleri incelemiştir. Bu çalışmada ise, amacımız kapsamında Osmanlı döneminde ressamın (nakkaşlar) özelinde genel sosyal yapı içinde sanatçı örgütlenmesinin merkezî eğilimlerini Kavolis'in bu döneme denk gelen "klâsik medeniyetler" aşaması için yaptığı genellemeler ile karşılaştırma yolunu tutacağız.

Kavolis, klâsik medeniyetler aşamasını devletin bürokratik yönetimi, ticaretin ve elit okur yazarlığının gelişmesi ile karakterize olduğunu söyleyerek bu dönemde ortaya çıkan sanat sistemine ilişkin şu genellemeleri yapmaktadır.

1. Bu evrede sistematik bir iş bölümü ile karakterize olan sanat atölyeleri gelişmiştir.

2. Loncavari sanat örgütleri gelişmiştir ve bunlar bu dönemde sanatının kendi meslek grubu içinde sosyal statü farklılaşmasını engellemektedir.

3. Bu dönemde sanatçı tam zamanlı profesyonellerdir.

4. Bu evrede bireysel sanat atölyeleri genellikle devlet ve din kontrollüdür. Bu durumda sanatçı, bir anlamda fabrika işçisi gibidir.

Yrd.Doç.Dr. Demet ULUSOY

Hacettepe Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

5. Sanat üretimi genellikle kolektiftir ancak bireysel üretime de izin verilir.

6. Sanat eğitimi sistematik ve görelî olarak uzundur ancak orijinaliği teşvik yönelimli değildir.

7. Sanatsal roller sık sık aileden miras olarak alınır fakat, yetkinlik göstererek kazanma yolu da açıktır.

8. Sanat din ve devlete hizmet amacıyla sosyal kontrol ve statü sembolizasyonu olarak kullanıldığına genellikle kadınların sanat üretiminden uzak tutulduğu anlaşılmaktadır.

9. Mimar veya şairlerin statüsü resamlara nazaran daha fazladır.

Bu sosyolojik genellemelerin Osmanlı döneminde resamların pozisyonları ile karşılaştırılmasından elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir:

Osmanlı Nakkaşları: Ehl-i Hiref

Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmet'le birlikte sanata çok önem verilen bir dönemin başladığı görülmektedir. Bu dönemde sanatçıların büyük bir çoğunluğunun kendi başlarına bırakılmış kişiler olmayıp; loncavari esnaf örgütü gözlenmektedir. Ehl-i Hiref, sanat sahibi esnaf demektir. Hiref; geçinmeye yarayan sanat, amel, ka manasına gelen Arapça Hirfet'in cem'idir. Eski vesikalarda yine bu manaya gelen "Erbab-ı hiref" olarak geçer (Pakalın 1946: 509).

Osmanlı toplumunda zenaatkârlar Ahî birlikleri içinde, meslek dernekleri halinde örgütlenmiş durumdaydı. Bu örgütler her zanaat kolunda çalışanları bir ustanın manevî önderliği altında toplayarak sadık ve mesleğin bütün kurallarına bağlı müridleri olarak bir araya getirmişti (Sencer 1982: 284).

Ahîlik kaynağını İslâm tasavvufundan almıştır. kelime olarak kardeşlik, mertlik v.b. gibi anlamlara gelir. Ahî birlikleri 13'üncü yüzyıldan itibaren çeşitli mesleklere bağlı olarak ortaya çıkan dinî ve iktisadî teşkilâtlardır (Akkutay 1984: 19).

Ahî birlikleri, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı tanzim eden kurumlardan biridir. Türkler Anadolu'daki şehirlere yerleşirken bu bölgede el sanatları ve ticaret Bizanslıların geliştirdiği loncalara bağlı olarak organize olmuşlardı. İşte, ahî birlikleri Asya'dan gelen sanatkâr ve tüccar Türklerin, bu bölgede yaşayan yerli (Rum ve Ermeni) tüccar ve sanatkârlar karşısında tutunabilmeleri ve onlarla rekabet edebilmeleri için sağlam ve standart mal yapıp satmak üzere aralarında dayanışmayı sağlamak

amacıyla organize olmalarından kaynaklanmıştır. Ahî birlikleri, devlet tarafından kamu görevlerini yerine getirmek üzere kurulmuş loncalardan farklı olarak, meslek gruplarının devlet otoritesinin dışında örgütlenmesi sonucu kurulmuşlardır. ancak, daha sonraki dönemlerde devletin esnafın ürettiği malın kalite kontrolünü denetleme çabaları neticesinde dolaylı bir denetim sağlanmıştır. (Ekinci 1991:11). Devlet kanunnamelerle tesbit ettiği ilkeler çerçevesinde eşit işe, eşit ücret ve üretilen malın kalitesini standarize etme gayreti ile sık sık esnafı teftiş etmiş ve standardı bozan veya dürüst olmayan sanatkârları cezalandırmıştır. (Akgündüz 1992 II. kitap: 296, IV. kitap: 327-328, Uzunçarşılı 1965: 138). Ayrıca, çeşitli fütüvvetnameler ile çalışma tarzına ve hızına ilişkin tespit edilen Ahîlik ilkeleri, Ahî birliklerinin kooperatif yapısını, düzene bağlılık ve yükümlülüklerin karşılıklı örgüsünü ifade etmekte ve aynı zamanda zanaatın ustalık standartlarını ve örüntülerini koruma fonksiyonunu görmekteydi. (Lewis 1984: 34, Akkutay 1984: 19).

Ahî birliklerinde meslek dallarına göre teşkilâtlanma esastı. Ahîlik öncelikle debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilât olarak ortaya çıkmış ve gelişerek kasablar, aşçılar, fırıncılar, işkembeciler, bakkallar, yoğurtçular, kaymakçılar, sirkeçiler, turşucular, helvacılar, şerbetçiler, terziler, iplikçiler, kemhacılar, gömlekçiler, pabuççular, demirciler, kalaycılar, çanakçılar, çömlekçiler, mücellidler v.s. bütün esnafı ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan çok yönlü sosyal bir kuruluş haline gelmiştir.

Osmanlı döneminde nakkaşların da tıpkı diğer sanat sahipleri gibi ahî teşkilâtı içinde örgütlenmiş oldukları görülmektedir. (Arseven 1973: 226). Ahî birliklerinin sanat erbabı ile tüketicisini korumaya yönelik olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla, nakkaşların da bu çerçevede örgütlenmeleri bu dönemde sanat üreticisi ile tüketicisinin ayrılaştığı ve sanatçının rolünün kurumlaştığı şeklinde yorumlanabilir ancak, sanatçıların demirci, kalaycı, kuyumcu gibi bu günkü kullanımıyla zanaat ve güzel sanatlar ayrılaşmasının olmadığı ve sanatın sanat için olmaktan ziyade kullanıma yönelik fonksiyonel olma işlevinin ağır bastığı ve bu bağlamda sanatçıların zanaatkar kapsamında oldukları söylenebilir. Bir başka deyişle, bu devirde ressamın, duvar ustasından bir farkının olmadığı anlaşılmaktadır (And 1978: 103).

Ahîlerin Anadolu'nu hemen hemen her şehir, kasaba ve hatta büyük köylerine kadar inen ülke sathında yaygın bir teşkilâtı vardı. Bu ise üretimde standart tutturmanın ülke geneline yayılması anlamına gelmekteydi.

Ahîlikte bütün sanatların birer piri vardı. Meslekî pirlere o sanatı yapmış peygamberler veya ulu kişiler arasından seçilmişti. (Ekinci 1991:30). And (1978: 103), Evliya Çelebi'nin nakkaşların pirinin "Şemrahim" olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Ancak, Celal Esad Arseven (1973: 226) dinin insan yüzünün resmini yapmayı yasak ettiğinden bunların piri olmadığını söylemektedir.

Genellikle, her esnafın adı ile anılan bir çarşısı vardı. Aynı meslek kolunda çalışanlar bir arada bulunurlardı. Evliya Çelebi'den aktarıldığına göre nakkaşların yeri, Bizans İmparatorluğu devrinde başkentten en büyük meydanı olan ve İstanbul'un fethinden sonra birçok şenliğin ve önemli olayların geçtiği At meydanı idi. (Arseven 19973: 226, Konyalı 1942: 113, Atasoy 1972: 13).

Ahî birliklerinde iş bölümüne önem verilirdi. Birlik mensuplarının iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanmazdı. Teşkilâta girmek isteyen, yeteneği doğrultusunda istediği mesleği seçmekte serbestti. Hiç bir meslek bazı kimşelerin inhisarında değildi. (Ekinci 1991: 63). Bu ise ressamların tam zamanlı profesyoneller olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, meslekî rollerin kazanılmasında istidat ve ilginin, atfedilen statü faktörlerinin dışında işlerliği olduğu söylenebilir. Ancak, bu rolün aileden miras alma yolu ile kazanılmasına da sıkça rastlanıldığına ileride tekrar değineceğiz.

Sanat eğitimi ise ahîliğin genel ilkeleri çerçevesinde usta çırak ilişkisi içinde informal olarak yapılmakta idi. Ancak, çıraklıktan ustalığa geçişin herkese aynı şekilde uygulanan kurallar kapsamında yeteneğin ve yeterliliğin kanıtlanmasına bağlı olduğu düşünüülürse, pekâlâ söz konusu eğitim sürecinin formal olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda da ressam birliğinin, daha sonraki akademik eğitimin protipini oluşturduğu söylenebilir.

Ahî birliklerinde ilk kademe yamaklıktır. İki sene ücretsiz yamaklık edenler özel bir törenle çıraklığa yükselirlerdi. Çıraklık dönemi her meslekte değişik sürelerde olmakla birlikte genelde 1001 gündü. Ancak, kuyumculuk gibi çok maharet isteyen işlerde bu süre 20 yıla çıkardı.

Kalfalık dönemi ise bütün meslekler için 3 yıldır. Eğitimini tamamlayıp sonuna gelen kalfa ustalığa yükselmek için imtihan niteliğinde bir törene katılırdı. Kendi sanatı ile ilgili hazırladığı eser zaviyede toplanmış olan ustalar tarafından beğenildiğinde genç kalfa ustalığa yükseltildi (Ekinci 1991: 88) ve ancak usta olduktan sonra müstakil bir işyeri açabilirdi (Akkutay 1984: 19).

Nakkaşların birliğine bağlı her atölyede de organizasyon üstad (kethuda), kalfa (serbölük) ve çırak (şakird) olmak üzere üç kademeli oldukça katı bir statü farklılaşması temelinde oluşmaktaydı.

Ressamın eğitimi, geleneksel Osmanlı el işleri âdetlerini takip etmekteydi. Ustanın, çırak üzerine tam bir otoritesi vardı. Çırak en aşağıdan üstte doğru ilerledikçe sanatının bütün inceliklerini öğrenmekteydi. Atölye aynı zamanda bir okul (nakışhane) ve eserlerini sergiledikleri bir galeri (nigarhane) vazifesini görüyordu. (And 1978: 104). Eserlerin sergilenmesinde bir başka yol ise, geçit alaylarında tahtıranlar üzerindeki dükkânlarında sanatçıların eserlerini teşhir ederek geçmeleridir. (And 1982: 68), And , bunu gezici resim sergisi olarak nitelemektedir.

Minyatürlerin ortaya çıkışı ise büyük oranda kolektif bir çalışmanın sonucudur. Ressamlar, sernakkaş veya Nakkaşbaşı adı verilen bir ustanın yönetiminde çalışırlardı ve kural olarak eserin ortaya çıkartılmasında farklı aşamalarında farklı teknik işlemlere tahsis olmuşlardı. Metin yazarının metni bitirdikten sonra süslemesinin yapılmasında kitap haline gelinceye kadar görev alan sanatçılar şöyle sıralanabilir:

1. Hattat, 2. Tezhipçi, 3. Müzehhip, 4. Cetvelkeş, 5. Girip bend, 6. Altın dövücü, 7. Altın karıştırıcısı, 8. Kenarlara altın serpererek süsleme yapan (işin kendisine zerefşan denmekteydi), 9. Ebrucu, 10. Kağıt keserek çiçek desenlerini yapanlar (ezhar-sükufe-kat'ı), 11. Ressam (nakkaş veya ressum), 12. Ciltci (Mücellid), 13. Rugni (citleri vernikleyen).

Muhtemelen, nakkaşbaşı resmî plânlar, sonra belli işleri öğrencilerine veya yardımcılara bölüştürürdü. Böylelikle de, Nakkaşbaşı kendi estetik tercihlerini yönetimindeki diğer sanatçılara da empoze etmiş olurdu. Bu yapılanmanın, orijinalliği teşvik etme yönelimlili olmadığı açıktır.

Ancak, el yazması bir eserin hazırlanması ge-

nellikle kollektif bir çalışma sergiliyorsa da, bireysel çalışan bazı sanatçıların varlığı ile istisnai durumlara da rastlanılmaktadır. Örneğin, Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı ordusunun seferlerini konu alan eserlerdeki gözleme dayanan kale, liman, şehir tasvirleri ile ünlü matrakçı Nasuh (Çağman, F. ve Z. Tanındı 1979:53), hem Metin yazarı hem çizeri hem de renklendiricisidir. 17'nci yüzyılda ressam Gazneli Mahmud bütün bir eseri tezhiplene, minyatürleme ve ciltleme dahil kendisi hazırlıyordu. (And 1978: 103). Evliya Çelebi, ressamların Arslanhane'nin üzerindeki atölyelerde çalıştıkları gibi, sayısı 100 kadar olan bazı sanatçıların kendi evlerinde çalıştıklarını da söylemektedir (Aktaran and 1982: 68). Dolayısıyla, bu evrede sanatçının kendi malzemesine ve ürününe sahip bireysel bir kimlik çizmesinin örneklerine de rastlanılmaktadır. Bu ise, çok büyük bir orijinaliteyi sağlamamakla birlikte, bireysel farklılıklara da izin verildiği anlamına gelmektedir. Ne var ki, merkezî eğilimin kollektivite olması nedeniyle sanatçının eserine nadiren imza atması veya attığı zaman da takma bir ad kullanması geleneği (Arseven 1973: 224), belli bir stili belli bir sanatçıyla bağdaştırmayı güçleştirmektedir. (And 1978: 101).

Arseven (1973: 224), imza atmama geleneğinin nedenlerini sanatçıların, ressamı günahkâr bir insan sayan mutaasıpların tenkidinden korkmalarına, ayrıca imza atmanın o devirlerde sanatçının kendisini övmesi gibi kötü anlam verilecek bir hakaret sayılmasına bağlamaktadır. Ancak, nedeni ne olursa olsun bu durum sanatçının statüsünün ve rolünün sistem içinde bloke edilemesine veya sistemle uzlaşmacı olmasına destek vermiş, değişmeye veya farklılığa olan eğilimini büyük oranda törpülemiştir.

Bu devirde gözlenen saray patronojı veya hi-mayeviliği ise ressamın söz konusu konumunu belirleyen yapı taşı görünümündedir. Bu dönemde pek çok sanatçının kendi başına çalışmadığı, sultan sarayları için çalıştığı gözlenmektedir. Osmanlı devlet teşkilâtı arasında "Ehl-i hiref" isimli topluluk hem güzel ve tezyini sanat hem hıfret (zanaat) mensuplarından oluşmaktaydı. Bunlar saray ve devletin her türlü sanat ve hıfret ihtiyaçlarını karşılamakla sorumluydular (Meriç 1953), saray görev ve teşkilâtı bakımından Birun halkı (dış kısım) kısmına dahildiler, sarayın harem ve enderun kısmının dışında otururlar, işlerini bitirdikten sonra evlerine giderlerdi (Akkutay 1984: 3) Saraya mensup

olan sanat erbabı (ehl-i hiref hassa), usta başları, kalfa ve şagirdlerden oluşup, devşirme zamanında saraya verilen acemilerden yetiştirilirlerdi; sonraları hariçten alınarak da iş gösterilir oldu. (Uzunçarşılı 1945: 462).

18'inci yüzyıl Saray ehl-i sanat defteri (kamil tasnifi) 7224 numaralı defterde sarayda görevlendirilen şu hizmet ve sanat dallarının bu kapsamda olduğu anlaşılmaktadır: Nakkaşanlar, katiban-ı kütüb, hattatlar, mücellidler, mürekkebciler, külah dikiciler, keçeciler, zer duzan, ipekçiler, kuyumcular, saatciyan, sarracin-i rahtha-i enderun, sorguçcular, hakkaklar, sikke kazıcılar, altın işlemeciler, oymacı veya kalemkârlar, kürkçüler, kılıçcılar, kinciler, zırhçılar ve kundukçılar, bıçakcılar, yaycılar, Tirgeran, kazancılar, Çilingirler, örtü yapanlar, nalçıcılar, zamkçılar, saz yapanlar, dülgeler, camcılar, çıkırıkçılar, çizmeciler, debbağan, kadife doku-yucular, simkeşan, altun tozcular, abacılar, samurcular, cerrahan, göz tabibleri, kandilciler, marangozlar, telatinciyan (s. 464).

Ehl-i hiref örgütü içindeki sanatçıların büyük bir çoğunluğunu nakkaşlar bölüğü oluşturuyordu. Nakkaşlar arasında ressam, mürettepler, minyatür ve portre sanatçıları, duvar nakkaşları bulunuyordu (Çağman, Anadolu medeniyetleri III):

II'nci Beyazıd (1481-1512) ve I'inci Selim (1512-1520) döneminde Osmanlı nakkaşhanesini kurmak üzere pek çok sanatçı görevlendirilmiştir. Bu ressamlar Kanunî Sultan Süleyman zamanında da çalışmaya devam etmişlerdir. Ehl-i hiref ile ilgili tutulan kayıtlardan 29 nakkaşın, 12 çırağın imparatorluk nakkaşhanesinde çalıştığı, ayrıca nereden geldikleri ve aldıkları ücret öğrenilmektedir. (bkz. Meriç 1953). ayrıca, Topkapı sarayındaki bir başka dökümandan I'inci Selimin 1514 Çaldıran zaferinden sonra 14 Tebrizli ressamı getirdiği anlaşılmaktadır. (Atasoy, N.F. ve F. Çağman 1974: m19).

1545 tarihli bir başka belgede ise ressamlar iki farklı gruba ayrıldığı görülmektedir: Acem ve Rum. Acem adı altındaki sınıflama yabancı kökenlileri ifade ederken, Rum tabiri Türklerin kendileri için kullanılmıştır. Bu kitapta Rumlarda 24 ressam ve 20 çırak, Acemlerde ise 11 usta ve 4 çırak çalışmakta idi. 1557 tarihli bir diğer kaynakta Osmanlı kökenli olan 26 usta ve 8 çırağın ismi listelenmiştir. 1558 tarihli ehl-i hiref kitabı ise tekrar

ressamları iki kategoriye ayırmakta 26 Rum ressamının ve Acem başlığı altında doğu ve batı kökenli olarak ayırmadan 9 ustanın ve 4 çırağın adını vermektedir. (s: 21).

Ancak, burada belirtilmesi gereken nokta, nakkaşhane'nin ressamlarının Ehl-i hiref kitabında her ne kadar Rum ve Acem olmak üzere iki başlıkta ayrılıyorlar ise de bu ayırımın yabancı veya yerli sanatçıların farklı atölyelerde çalıştığı anlamına gelmediğidir. Bu iki grup aynı el yazmasında hatta tek bir resim üzerine kollektif olarak çalışmışlardır. Dolayısıyla, belli bir yazma üzerinde çalışmak üzere seçilen sanatçıların orijininin o eserin sitilini belirlemede rol aldığı söylenebilir. Ancak, ressamların etnik kökenine bakmaksızın aynı atölyede aynı eser üzerinde çalıştırılması giderek Osmanlı İmparatorluğu stiline yol açarak sabit, farklı ve tek bir stilin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. (s:22). Osmanlı saraylarında istihdam edilen yabancı devletlerin tabiiyetinde bulunan şöhretli sanatkarlara veya kendi arzularıyla gelenlere, yetenekleriyle orantılı olarak ve hatta daha üstün maaş bağlanarak gönüllülerinin alınmasının bütünleşme yönünde bir işlev gördüğü söylenebilir. (örneğin, Sultan I'inci selim ve II'inci Beyazid döneminde Tebrizden sürgün gelen nakkaşların en yüksek maaşı aldığı görülmektedir: Şahkulu-i Bağdadî 25 akçe, Hasan bin Mehmed 22 akçe (Meriç 1953:5). nitekim, Kanunî Sultan Süleyman döneminde yabancı sanatçıların etkisi ile stilde farklılaşmaların olduğu görülmele birlikte, Osmanlı Sultanlarının bütünleştirici anlayışları ile resimde II'inci Selim k(1566-74) ve III'üncü Murad (1574-95) döneminde rafine, tamamen bağımsız ve tanınabilir bir stil geliştirilebilmiştir. (Atasoy, N. ve F. Çağman 1974: 32).

16'inci yüzyılın ikinci ve 17'nci yüzyılın ilk yarısında da tarihî olayları minyatürleme geleneğinin devam ettiği yüzyılın ilk yarısında da pek çok minyatüristin saray için çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak, ikinci yarısında bu gelenek terkedildiğinden Ehl-i hiref kitaplarında listeleri verilen sanatçıların sayısında gözle görülür bir düşüş kaydedilmiştir. (s:64).

Saraya iş yapan nakkaşların da dahil olduğu sanatkarlar enderun hazinesinden taşra hazinesi denilen Hil'at hazinesinin amiri olduğu anlaşılan hazinedarbaşına bağlı idiler. (Uzunçarşılı 1945:316). Aylıklarını, malzemelerini, görevlerini ondan alırlardı (Çağman Anadolu medeniyetleri III) ve ehl-i hiref topluluğunda boşalan bir vazifeye de

o atardı (Meriç 1953:V). Bu teşkilât içinde nakkaşlar, ciltçiler, zer-nişancılar ayrı ayrı cemaatlar halinde çalışırlardı ve her topluluğun müstakil atölyeleri vardı. Ancak, sarayın dışında nakkaşhane, mücehidhane ve imalathane sahibi olan veya kendi kendilerine çalışan üstad sanatkarların sanatlarından da istifade edilirdi. Bunlar ülüfeye bağlanırdı. (Meriç 1953). Örgütteki pek çok sanatçının saray dışında çalıştıkları, bazılarının da kendi dükkânlarının olduğu anlaşılmaktadır (Çağman, Anadolu Medeniyetleri III). Ehl-i hiref kapıkulu halkı olduğundan ayrıca Ordu-ı Hümayun teşkilâtına bağlı idi ve zaman zaman orduya tayin olurlar, sanat görevlerini orada görürlerdi. (Meriç 1953: VI).

Saraya bağlı bu sanatçıların düğünlerde, büyük cami inşaatlarında, bayramlarda hazırladıkları sanat eserlerini padişahlara hediye etmeleri gelenek haline gelmişti. Karşılığında büyük ölçüde para alırlar, yömiyeleri arttırılır, bazılarına da değerli kaftanlar verildi.

Kısacası, bu devirde ressamların büyük bir çoğunluğu bir anlamda saray hizmetine alınarak ve maaş bağlanarak devlet sanatçısı haline getirilmişlerdir (Turan 1990: 248). Osmanlı saray patronajının bu tutumu pek çok sanatçıyı desteklemekle birlikte, ister istemez saray denetimini de beraberinde getirmiştir. Bunun en güzel kanıtı himayecilik gösterilen sanat türlerinde ülke genelinde üslup birliğinin oluşmasıdır. Saray dışında üretilen eserlerin bile kalite kontrolü saray tarafından yapılmış ve pek çok eser saray nakkaşlarının hazırladığı çizim ve ölçülere göre hazırlanmıştır. Bu nedenle Osmanlı dekoratif sanatlarında bezeme motifleri ve kompozisyonlarda tam bir üslup birliği görülür (Çağman 1983: 40). Ayrıca, daha önce ifade ettiğimiz gibi, Ahî birliklerinin eserleri standarize etme yönünde işleyen kuralları da resim sanatında yaratıcılığı ve farklılığı desteklemeyen konservatif bir yapılanmayı pekiştirmiştir. Celal Esad Arseven (1973: 83), üsluptaki değişiklikleri tahta yeni çıkan padişahla birlikte yeni padişahın ve erkânının yönelim ve zevklerine göre meydana geldiğini söyleyerek Türk sanatında bu bağlamda üslupça birbirinden farklı yedi evre bulunduğunu söylemektedir: 1. Bursa üslubu (1325-1501) 2. Klâsik üslup (1501-1616), 3. Yenileştirilen Klâsik üslup (1616-1703), 4. Lale Devri üslubu (1703-1730), 5. Barok üslubu (1703-1808), 6. Ampir ve yabancı Rönesans üslubu (1808-1874), 7. Yeni Klâsik üslup (1875-1923).

Osmanlı döneminde resim sanatının fonksiyonuna gelince şunlar söylenebilir: Saray sanatı niteliğini taşıyan ve Osmanlı resim sanatının tek türü olan minyatürlerin konu itibarıyla genellikle dört ana grupta toplandıkları görülmektedir; 1. Saray erkânını tasvir ki, en önemlilerini padişahların portreleri oluşturmaktadır 2. Dinsel, tarihsel ve güncel olayları tasvir; padişahların savaşlardaki başarıları, kabul törenleri, şenlikler, sünnet düğünleri veya av sahneleri, secereler, İslâm tarihi gibi.. 3. Peyzajlar; kaleler, limanlar, şehirler, 4. bilimsel konuları açıklayıcı olanlar. (Renda 1977: 29, Turan 1990: 248, Çağman, F. ve Z. Tanındı 1979). Osmanlı saray nakkaşları minyatür sanatının genel estetik kuralları içinde dönemin önemli olaylarını ve kişilerini büyük bir gerçeklikle, önemli ayrıntıları vererek fotoğraf makinası gibi belgelemeye çalışmışlardır (Renka 1977, And 1982).

Bu bilgilerin ışığı altında Osmanlı döneminde ressamın büyük fonksiyonunun saray yaşamını belgelemek, hükümdarın statüsünü sembolize etmek, gücünü göstermek ve gelecek nesillere aktarmak olduğu şeklinde özetlenebilir. Bu ise bize minyatür sanatçıların sitem içinde sistem için çalıştıklarını birkez daha göstermektedir.

Sanatsal rolün kazanılma yolu incelendiğinde bu rolün sık sık aileden miras olarak alındığı fakat, eğitim ve profesyonel otoriteler tarafından belgelenmek suretiyle yetkinlik göstermeye bağlı olarak kazanma yolunun açık olduğu görülmektedir. Osmanlı arşivlerinde vesikalar incelendiğinde nakkaşlara ilişkin tutulan kayıtlardan saraya bağlı nakkaşların bazılarının babalarının da nakkaş olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, bu vesikalardan birinde Sultan I'inci Selim ve Yıldırım Beyazıt döneminde sarayda çalışan 29 nakkaştan sekizinin babasının da nakkaş olduğuna dair bilgilere rastlanılmaktadır. (Meriç 1953: 4). Ancak, bu rolü kazanma, yeteneği olan kişilere de belli kurallar çerçevesinde açık olduğu görülmektedir. Yani, sanatçılık rolü başarı ile elde edilir hale gelmiştir. Nitekim, devşirmelerden yetenekli olanların çeşitli sanat dallarında eğitim gördükleri bilinmektedir. Örneğin, Mimar Sinan Kayseri'nin Ağırnas köyünden devşirilmiş, yeniçeri ocağına alınmış ve askerî hizmetleri yanı sıra mimarideki başarısı ile 1539 da hassa mimarlığına getirilmiştir, ve sonra da mimar başlığına tayin edilmiştir (Turani 1983: 305).

Eldeki belgeler, sanatsal rolün kazanılmasında

cinsiyet bazında bir farklılaşmanın da olduğunu göstermektedir. Nakkaşlarla ilgili dökümanlarda hiç bir kadın ismine rastlanılmaması, sanatın statü sembolizasyonu, devletin gücünü gösterme için veya dinî amaçlı kullanıldığında genellikle kadınların sanat üretiminden uzak tutulduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bu dönemde ressamın sosyal statüsünün bir kuyumcudan veya duvar ustasından farklı olmadığını söylemiştik. Ayrıca, sanatların kendi aralarında da bir statü sıralamasının olduğu düşünülebilir. Örneğin, Osmanlı Padişahlarının, entelektüel seviyeyi arttırması, ruhu güzelleştirmesi gibi nedenlerle müzik ve şiire çok düşkün oldukları ve bizzat bu sanatlarla uğraştıkları bilinmektedir. Oysa, Sultan I'inci Ahmet'in damadı Mustafa Paşa'nın dışında ressam olan sultanlara ilişkin bir kayıt elde edilememiştir. (And 1978: 104). Bu ise müzik ve şiirin resimden daha önemli adda edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak, Osmanlı döneminde ressamın tam zamanlı profesyoneller olarak kendi atölyelerine ve malzemelerine sahip oldukları, sistematik bir işbölümü ile karakterize oldukları, ahî birlikleri içinde örgütlenerek sanat tüketicisi ve üreticisinin net olarak ayrılaştığı fakat, ressamın kendi aralarında statü farklılaşmasının engellenmediği bir sosyo-sanatsal organizasyon tesis ettikleri görülmektedir. Tesis edilen sanat atölyelerinin büyük oranda din ve devletin kontrolü altında çalıştığı, bu bağlamda da sanatçıların yaratıcılık, orijinallik ve farklılaşma yönündeki eğilimlerinin engellenerek bütünleşme ve yapısal idame yönünde işlev gördükleri gözlenmektedir. Bu çerçevede bireysel ifadelerle izin verilmekle birlikte eserlerin, genel bir üslup birliği şemsiyesinde kolektivitinin mitlerini taşıdığı ve ifade ettiği söylenebilir.

Sanatsal eğitim informal, gözleme dayalı ustacırlık ilişkisi içinde yapılmasına karşın, oldukça uzun ve sistematik kurallar dizesi çerçevesinde gerçekleştirildiğinden formal eğitimin özelliklerini de taşıdığı düşünülebilir. Meslekî sosyalizasyon sürecinin organize ve eşgüdümlemiş kurallar bütünü halinde işlemesi, ressamlık rolünün kurumlaşmasına ve statüsünün ayrılaştmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durumun ileride resim sanatının tamamen kendi varlık alanı içinde otomlaşmasına da kanal açtığı düşünülebilir.

Sanatsal rollerin sık sık aileden miras olarak alındığı görülmekle birlikte, Osmanlı eğitiminde gözlenen liyakat sisteminin bu rollerin kazanılmasında da işlediği gözlenmektedir. Ancak, rollerin kazanılmasındaki cinsiyet bazındaki farklılaşma bu alanda da kendini göstererek, kadınların aleyhine işlemiş ve onların sanatsal üretimden uzak kalmasına neden olmuştur.

Bu dönemde resim sanatının en önemli fonksiyonunun dönemin siyasal elitlerinin gücünü, statüsünü göstermek ve sponsörü ve alıcısı da devlettir. Bu bağlamda siyasal elit ve sanatçı arasında simbiyotik bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

KAYNAKÇA :

1. Akgündüz, Ahmet, 1992; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri, İst., Fey Yayınları; Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri II. Kitap, II. Beyazıt Devri Kanunnameleri, İst., Fey Yayınları.*
2. And, Metin, 1978; (1974); *Turkish Miniature Painting, Ankara, Dost Yayınları.*
3. And, Metin, 1982; *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 529 Sanat Eserleri Dizisi: 2.*
4. Arseven, Celal Esad, 1973; *Türk Sanatı, İst., Cem Yayınevi.*
5. Atasoy, Nurhan, 1972; *İbrahim Paşa Sarayı.*
6. Atasoy N. ve F. Çağman, 1974; *Turkish Miniature Painting, İst. Pub. of the R.C.D. Cultural Ins. No: 49.*
7. Çağman, F. ve Z. Tanındı, 1979; *İslâm Minyatürleri, İst., Tercüman Sanat ve Kültür Yay.*

8. Çağman, Filiz, 1983; "Osmanlı sanat sergisi." *Sanat Dünyamız, S.27: s.40-48.*
9. Çağman, Filiz, *Anadolu Medeniyetleri III.*
10. Ekinci, Yusuf, 1991; *Ahilik, Ankara, Sistem Ofset.*
11. Konyalı, İbrahim Hakkı, 1942; *İstanbul Sarayları, İst., Burhaneddin Matbaası.*
12. Lewis, Bernard, 1984; *Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, T.C. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.K.K.Yay., s. 8.*
13. Meriç, Rifki Melul, 1953; *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fak., Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü Yay., S.I.*
14. Pakalın, Mehmet Zeki, 1946; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İst., M.E. Basımevi.*
15. Renda, Günsel, 1977; *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, Ankara, H.Ü. Yay., C. 17.*
16. Sencer, Mustafa, 1982; *Osmanlı Toplum Yapısı, İst., May Yay.*
17. Turan, Şerafettin, 1990; *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Ankara, Bilgi Yay.*
18. Turani, Adnan, 1983; *Dünya Sanat Tarihi, Ankara, T.T.K.B.T. İş Bankası Kültür Yay.*
19. Ulusoy, Demet, 1994; "Vytatutas Kavolis'in Evrimci Yaklaşımı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, H.Ü. Edebiyat Fak., Yay., C. II, S. 1-2, s.59-85*
20. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 1945; *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara, T.T.K. Basımevi, T.T.K., Yay., VIII.*
21. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 1965; *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı, Ankara, T.T.K. Yay., VIII.*

"İLK UD METODU" HÂFİZ MEHMED'İN UD MUALLİMÎ

*Hâfız Mehmed, İlk Ud Metodu,
Osmanlı Asır Matb., Selânik 1902, 56 s.*

Yaygın bir görüş, görüşten de öte, benimsenmiş bir bilgi olarak, ilk ud metodunun Ali Salâhî Bey'e (1878-1945) ait olduğu müzik kamuoyunca bilinmektedir. Yine, bilindiği gibi, Ali Salâhî'nin ud metodunun iki ayrı baskısı yapılmış olup; birinci baskı "Hocasız Ud Öğrenmek usûlü" adı altında 1910 (h. 1326), ikinci baskısı ise 1924 (h. 1340) yılında "**İlâveli Ud Muallimi**" adıyla yapılmıştır. Birinci baskıyı, dönemin kitabevlerinden "Zaman Kütüphanesi" sahibi **Misak** adlı bir yayıncı gerçekleştirmiş, Ali Salâhî'nin adı ise, kitabı düzenleyen (mürettib) olarak belirtilmiştir.

Oysa bu gün için, ilk ud metodunu yazan kişinin Ali Salâhî Bey olmadığını, Hâfız Mehmed'in "**Ud Muallimi**" adıyla ve 1902 (h. 1318) yılında, yani, Ali Salâhî'nin metodunun yayımlanmasından yaklaşık sekiz yıl önce yayımlanmış olan metodundan anlıyoruz.

Hâfız Mehmed'in Ud Muallimi

B4 ölçülerine yakın bir büyüklükte ve elli altı sayfa¹ olarak üçüncü hamur kağıda basılı bu metod, Selânik'te Sabri Paşa caddesi, 121 numarada bulunan "**Osmanlı Asır Matbaası**" nda basılmıştır.

İç kapakta, ayrıca, "selânik kütüphanesi/ Hasan Vâsıf ve Abdurrahman Nâfiz/ 23. Kâtipler sokağı, 23" açıklamalı bir mühür bulunmaktadır. Buradan, basıldıktan sonra, metodun bu kütüphaneye de verildiği anlaşılmaktadır.

İçerik ve yöntem olarak büyük bir ciddiyet ve akılcılıkla yazıldığı anlaşılan **Ud Muallimi**, günümüz ud eğitiminde dahi gerektiğinde kullanılabilir özellikle olması nedeniyle dikkati çekmektedir.

Metodun İçeriği

"Ud Muallimi" Hâfız Mehmed'in önsözüyle (mukaddime) başlanmaktadır.

Hâfız Mehmed, önsözünde, tüm çalgıların herbiri için yüzlerce eser yazıldığını, bu çalgıların eğitimiyle ilgili her tür ayrıntının kesin kurallarının ortaya konulduğunu, Doğuda, özellikle de Osmanlı Ülkelere'nde yaygın olan ud'un eğitim ve öğretimiyle ilgili olarak "âcizâne ilk kez oluşturulup-uygulanan bu yöntemi "Ud Muallimi" adı altında hazırladığını, bu âna kadar hiç kimsenin hazırlamadığı böyle bir kitabı hazırlamanın "cür'et" olduğunu büyük bir tevâzû anlayışı içinde belirtmektedir.²

Onur AKDOĞU

Ege Üni. DTMK
Öğretim Görevlisi

Son olarak da, metodun birinci kısmını yayımladığını, şâyet "rağbet görürse", kalan ikinci kısmı da yayımlayacağını belirten Hâfız-Mehmed, kitabının, Mızika-yı Hümâyûn Hocası ve müfettişi yarbay (kaymakam) Zâti Bey'in (Arca (1863-1951) kontrolünden geçtiğini belirtmektedir.³

Metoddaki Yöntem

Hâfız Mehmed, **Ud Muallimi**'nin üçüncü sayfasından başlamak üzere not, dizek⁴, dizekte sol açkısına göre seslerin adları⁵, ek çizgiler; dördüncü sayfada, notların adları ve sayısı, oktav, açkılar ve sol açkısı, süreler; beşinci sayfada tüm not süreleri, usûl; altıncı sayfada ölçü, ölçü çizgisi, süre göstergeleri⁶, sus'lar⁷ ve sus işaretlerin dizek üzerindeki yerlerini açıklamaktadır. Yedinci sayfada nokta, bağ, bağlı notlar; sekizinci sayfada; çarpma, çarpmalı notlar, üçleme (trilyole), üçlemelerin yazılışı, tekrar işaretleri; sayfa dokuzda; alterasyon işaretleri⁸, yani, diyez, bemol ve naturel işaretlerinden söz etmekte ve bu işaretleri **tampere dizge**⁹ anlayışı içinde ele alarak açıklamaktadır. Ardından, aralık¹⁰ konusuna geçen hâfız Mehmed, aralıkları da tampere dizge anlayışı içinde ele alarak, sözkonusu aralıkları "tam perde, yarım perde" adlarıyla sınıflandırmaktadır. Daha sonra dizi tanımına yer veren Hâfız Mehmed, tümüyle tampere dizgeyi açıklamaktadır.

Onuncu sayfada ise, sesdaş seslerden sözederek, yine tampere dizge anlayışı içinde Do = Reb olduğunu, dolayısıyla, bu perdelerin aynı perde olmaları nedeniyle, diğer perdelerin de benzer şekilde kıyaslanması gerektiğini, Si ve Mi sesleriyle ilgili olarak, Mi'ye diyez gelirse Mi'nin "tam Fa" hâline geldiğini, Fa'ya bemol konulursa, bu kez Fab'ın "tam Mi" olduğunu, Si ile Do arasında da aynı ilişkinin bulunduğunu açıkladıktan sonra, çift diyez¹¹ ve çift bemol¹² işaretlerini göstermektedir.

Onbirinci sayfadan başlamak üzere, diyez ve bemollerin ölçü içindeki tüm aynı sesleri etkilediğini ve donanım işlevini açıklayan Hâfız Mehmed, daha

sonra, "Şimdilik kavâidin (kuralların) bu kadarı ile iktifâ olunup (yetinilip), icâbettikçe gösterilecektir." diyerek, daha fazla ve ayrıntılı bilgi isteyenler için Zâtı Arca'nın **Nazariyyat-ı Mûsikî**¹³ adlı kitabını kaynak olarak göstermektedir.

Onikinci ve onüçüncü sayfalarda ud'un şemasını ve üzerindeki tellerin, perdelerin adlarını ve yerlerini açıklayan Hâfız Mehmed, ondördüncü sayfada da, ud'un, akord edilirken ve çalınırken nasıl tutulması gerektiğini resimle belirtmektedir.

Onbeşinci sayfada ise; mızrabın nasıl tutulacağını belirttiikten sonra, tellerin dizek üzerindeki yerlerini, ud'da beşinci telin Si olması gerektiğini, ama, uygulamada bu tel Re çekildiği için, kendisinin de bu teli metod içinde Re olarak belirteceğini söyleyen Hâfız Mehmed, onaltıncı sayfada; mızrap vuruş şekillerini, hangi süredeki notlara kaç mızrap vurulması gerektiğini, bir başka deyişle, geleneksel mızrap vurma şekillerini açıkladıktan sonra, "mızrap vurma târif olunduysa da, ileride, icâb ettikçe yine gösterilecektir. Çünkü, şivelerin (tavır) ve usûllerin tebeddül etmesinden (değişmesinden) mızrap vurma tavrı da değişir. Hatta, peşrevlerde bile bu hâl vukua gelir (oluşur). Meselâ; Karcığar, Yegâh, Kurdîlihiczakâr peşrevlerinde olduğu gibi." diyerek, gelenekte tekdüze bir mızrap vuruşu olmadığını, mızrap vuruşlarının esere göre dahi değişebileceğini açıklamaktadır.

Onaltıncı sayfada mızrap vuruşlarıyla ilgili egzersizler veren Hâfız Mehmed, onsekizinci sayfada; parmakların birinci pozisyonda hangi perdelere basacağını dizek üzerinde açıklamakta, dolayısıyla, ud'da, ilk kez pozisyondan sözeden kişi olarak burada da dikkatimizi çekmektedir. Aynı sayfada verdiği birinci pozisyonla ilgili egzersizlerin ardından, diyez ve bemollerin kullanıldığı egzersizlere geçmekte, yirmiüçüncü sayfanın sonuna kadar pozisyon ve aralık çalışmalarına ilişkin egzersizleri sürdürmektedir.

Yirmidördüncü sayfadan başlamak üzere "Par-

mak Alıştırmak İçin Talimler" başlığı altında verdiği egzersizlerin ardından, yirmibeş ve yirmialtıncı sayfalarda döneminde yaygın olan bâzı makamların seyirleriyle ilgili çalışmalara geçerek, bu makamların dizilerini, tampere anlayış içinde ve sekizli diziler¹⁴ hâlinde vermektedir.

Makam dizilerinin sonunda verdiği dipnotta, "hernekadar bu derece târifle makâmât fehîm olunmaz ise de (anlaşılmaz ise de), mübtediler (yeni başlayanlar) için istifâdeden hâlfî (yararlanılamaz) değildir." diyerek, herbir dizinin "alışıncaya" kadar seslendirilmesi gerektiğini belirttikten sonra, yirmiyedinci sayfadan başlamak üzere, değişik sürelerle, tekrar, aralık, mızrap ve parmak çalışmalarıyla ilgili egzersizler vermekte, bu çalışmalar içinde de, bilinçli olarak oluşturulmuş değişik kümeler, çarpma sesleri içeren, tümüyle ezgisel ve günün anlayışı içinde estetik içeren etüdler dikkati çekmektedir.

Kırkikinci sayfada; "Mürekkeb Usûle Dâir Tâlim" başlığı altında 12/8'lik ölçü içinde yazılmış bir etüd veren Hâfız Mehmed, kırküçüncü sayfada Rifat Bey'in (1820-1888) "Karlı dağı aşım geldim" dizisiyle başlayan Rast şarkısını sözsüz olarak verdikten sonra, onaltılık notlarla ilgili egzersizlere geçmekte ve kırkaltıncı sayfanın sonuna kadar bu sürelerle ilgili egzersizleri sürdürmektedir.

Kırkyedinci sayfada; yine, "Mürekkeb Usûle Dâir Tâlim" başlığı altında, bu kez 6/8'lik ölçü içinde yazılmış bir etüde yer veren Hâfız Mehmed, dolayısıyla, usûl tasnifiyle ilgili olarak, 2/4, 3/4, 4/4 gibi ölçülerin dışında kalan 6/8 ve 12/8 gibi ölçüleri **mürekkeb**, yani **bireşik** olarak kabul etmektedir.

Kırksevizinci sayfada; Dede'nin (1778-1846) "Yüzündür cihânı..." ve "Yine Bir Gülnihal" dizeli şarkılarının notalarını sözsüz olarak veren Hâfız Mehmed'in notalamasında, özellikle, ünlü "Yine Bir Gülnihal" dizeli Rast eserin notası, günümüzdeki şekliyle ilgili farklılığı nedeniyle dikkati çekmektedir.

Daha sonra, yine onaltılık notlarla ilgili etüdlere

Hafız Mehmed'e Göre Makam Dizileri

devam eden Hâfız Mehmed, elliikinci sayfada, bu kez, Rifat Bey'in "Aman ey gonce-i nevres nihâlim" dizeli Nihavend eserinin notasını sözsüz, ardından, "çiftesofyan" adıyla andığı aksak usûle yazılmış bir diğer eserin notasını daha vermektedir¹⁵.

Bu eserin ardından; dörtlük, sekizlik, onaltılık ve otuzikilik sürelerle oluşturulmuş egzersizlere geçen Hâfız Mehmed, elliüçüncü sayfada mızrap için verdiği bir eviç Etüdün ardından, yine "çiftesofyan" usûlünde ve Eviç makamında bestecisi belirtilmeyen bir şarkının notasını sözsüz olarak vermektedir. Kimliğini saptayamadığımız, bu şarkı bir Rumeli Türküsü izlenimini vermektedir.

Benzer şekilde, ellidördüncü sayfada da kimliğini saptayamadığımız devrihindi usûlünde ve Bestenigâr makamında bir şarkının notası yer almaktadır.

Ellibeş ve elli altıncı sayfalarda ise dördüncü parmak (küçük parmak) ile ilgili olarak verilen egzersizlerle metod bitirilmektedir.

Görüldüğü gibi, bir bilinç içinde ve pedagojik bir anlayışla ele alınan metodun yöntemi, yazıldığı

Hâfız Mehmed'e Göre "Yine Bir Gülnihal"

dönem düşünülduğünde, insanı şaşırtmaktadır. Kanımızca, Hâfız Mehmed'in, büyük bir olasılıkla Mızıkayı Hümâyûn'dan yetişen bir müzikçi olması, bu olgunun başlıca nedenidir.¹⁶

Bir başka şaşırtıcı olgu ise, Hâfız Mehmed'den yaklaşık sekiz yıl sonra basılan Ali Salâhî Bey'in ud metodunda göze çarpmaktadır.

Ne Ali Salâhî "Hocasız Ud Öğrenmek Usûlü" adını verdiği eserini yayımlayan yayıncı Misak kitaba yazdığı önsözde ne de metodu yazan Ali Salâhî, kendinden önce yazılmış **Ud Muallimi** adlı metodun ve metodun yazarı Hâfız Mehmed'den sözetmemelerine karşın, Ali Salâhî'nin metodunun önemli bir bölümünün Hâfız Mehmed'in metoduyla aynı olmasına şaşırmamak elde değildir. Bunun yanında, bu metodda kullanılan yöntem dahi, Hâfız Mehmed'in metodunda kullandığı yöntemin aynıdır. Hatta, Hâfız Mehmed'in eserinde yer alan şarkı örneklerinin hemen hemen tümü Ali Salâhî'nin metodunda da bulunmaktadır. Dolayısıyla, Ali Salâhî, metodunda, Hâfız Mehmed'in adını anmaması bir yana, neredeyse Hâfız Mehmed'in metodunu küçük eklerle ve nota yazısını değiştirerek sahiplenmesi, daha da açıkçası çalması, dolayısıyla, günümüzde de zaman zaman karşılaştığımız sahiplenmenin toplumsal bir hastalığımız olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Yine, anlaşılabilir ki, Ali Salâhî, yapmış olduğu bu yüz kızartıcı hareketi, herhalde sonradan eleştirenler oldu ki, metodunun yayımlanmasından ondört yıl son-

ra, bu kez "**İlâveli Ud Muallimi**", yani, Hâfız Mehmed'in "**Ud Muallimi**" adlı eserinin adıyla ikinci kez basmış böylece, içine düşmüş olduğu yüz kızartıcı durumu, bir nebze olsun, düzeltmek istemiştir.

Notlar:

¹ Kütüphanemde bulunan metodun bir sayfa eksik olma olasılığı vardır.

² "Avrupa'da, âlât-ı müsikîyye'nin herbiri için yüzlerce eser vücûda getirilip, işbu âlât ile tarz-ı tâlimin her türlü teferruâtı kavâid-i kat'iyye şeklinde tâyin bulunduğu gibi, şarkta ve hassaten Memâlik-i Osmâniyye'de münteşir bulunan ud'un tâlim ve tadrîsi husûsunda taraf kem-terânemden nâcizâne ihtirâ edilen bir usûlün tatbiki sâni'atında Ud Muallimi nâmıyla bir eser vücûda getirmeğe gayret ettim. Vâkıa, benim gibi bir âcizin, şimdiye kadar hiçkimse tarafından vücûda getirilmesine himmet edilmeyen böyle bir eser tertib eylemesi büyük bir cür'et sayılabilirse de,"

³ "İşbu risâle, vücûda getirdiğim tarz-ı tâlimin yalnız birinci kısmını muhtevî bulunup, erbâblı nezdinde râğbet gördüğüm taktirde mâbâdını teşkil edecek ikinci kısmını da ankarîb meydan intişârı vâzeyeleyeceğimi vâdedirim." Dipnot olarak da: "Kitabımın Mızıkayı Hümâyûn Cenâb-ı mülûkâne Muallimi ve Umûm Asâkir-i Şâhâne Mızıkalar Müfettişi Kaymakam İzzetlî Zâtî Bey Efendi'nin nazar-ı tashihinden geçmiştir." demektedir.

⁴ "Porta" olarak demektedir.

⁵ Dizekteki aralıklar "beyaz" olarak adlandırılmıştır.

⁶ "Rakam işaretleri" demektedir.

⁷ "Sükûd yahud es" demektedir.

⁸ "Tâdilât" olarak adlandırmaktadır.

⁹ Cebib: Türk Müziğinde Perdeler/Onur Akdoğu

¹⁰ "Fâsilâ" olarak adlandırmaktadır.

¹¹ "Dublü diyöz" olarak adlandırmaktadır.

¹² "Dublü bemol" olarak adlandırmaktadır.

¹³ Bu eser için bkz: **Türk Müziği Bibliyografyası (9. yy-1928)/ Onur Akdoğu**

¹⁴ "İskala" olarak adlandırılmıştır.

¹⁵ "Titreme" olarak adlandırılmıştır.

¹⁶ Notların üzerinde bulunan yazılar, seslerin adlarıyla ilgili olup, metodu önceden kullanan kişi tarafından yazılmış olabilir. Çünkü, diğer notalarda böyle bir durum söz konusu değildir.

Hâfız Mehmed'in yaşamıyla ilgili elimizde hiçbir önemli bilgi bu gün için bulunmamaktadır. Yalnızca 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında doğduğu ve 20. yy'ın ilk yarısında da öldüğü varsayılabilir. Bunun yanında, biraz önce de belirttiğimiz gibi, Mızıkayı Hümâyûn'dan yetişmiş, belki de burada görev yapmış olması olasıdır.

TÜRK KİMLİĞİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

*Ahmet Tacemen, Türk Fin-Ugur,
Moğol-Mançu Topulukları
Zemininde Bulgaristan Türkleri
İnanışları Veya Türk Kimliği,
Ankara, 1995, 666 sayfa.*

Milletini seven insan, onu tanımak mecburiyetindedir. Millet tanınması ise onun tarihini, dinini, dilini... olduğu kadar, kültürünü, yaşama biçimini tanımakla mümkündür. Bir milletin yaşama biçimi, yani kültürü denildiği zaman, "doğumdan ölüme, sabahtan akşama kadar ve hattâ uykuda bile bir halkın sahip olduğu inancı, bir bakıma, bütün bir yaşama şekli olarak görülebiliriz."¹ Ancak bu kültürün, yaşama biçiminin oluşmasında, o milletin geçmiş deneyimlerinin, yaşadıkları coğrafyanın, konuştukları dillerinin, özellikle ortak değer yargıları ve dinlerinin... rolleri vardır. Hattâ bir yabancı yazar "**Kültür, aslında, herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir**" der.² Her hâlükârda toplum, kültürünü kendisi oluşturur, ancak bu kültür o topluma canlılık, hayatiyet verir, o toplumu başkalaşmaktan ve yok olmaktan³ korur. Başka bir ifadeyle kültür, milletlerin kimliklerinin korunmasını sağlar. Millet fertlerinin mutlu ve birlik içinde olmaları, ortak kültüre saygıları ve bağlılıkları ile mümkündür. Bir kişinin kendi milletiyle barışık olabilmesi, işinde başarılı olabilmesi için milletin kültürünü tanınması, bilmesi faydalı olur.⁴

Kültür, insanın başka millet fertlerinden ayrı kişi olduğunu belirler, farklı bir kimlik kazandırır. **Kimlik**, kelime olarak "toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü"dür.⁵ Başka ifadeyle insanın, başka toplumlardan ayırıcı özelliklerini belirterek kendi kendisini tarif etmesidir. Millî kimliği olmayan kişiler ve toplumlar bzulmuş kişi ve toplum durumundadırlar. O halde her milletin ve o milletin fertlerinin kendilerine mahsus kültürleri, yaşama biçimleri, daha açık ifadeyle **kimlikleri** vardır. Niğde Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr. Ahmet Tacemen, bu önemli konuyla ilgili olarak **TÜRK KİMLİĞİ** adını taşıyan ve 666 sayfayı bulan geniş bir araştırmasını yayımladı.⁶ Eser yüzlerce kişi dışında 442 yazılı kaynaktan yararlanılarak hazırlanmış. Yazar, kitabının tanıtım yazısında, Bulgaristan'da 70 yerleşim yerinde 110 kişiyle, Anadolu'da 80 yerleşim alanında 125 kişiyle mülâkat gerçekleştirdiğini anlatmakta, konuyla ilgili olarak Türkçe, Bulgarca, Rusça ve Almanca kaynaklardan yararlandığını ifade etmektedir. Eserde, "Tanışırken" başlığı altında yazarın acıklı ve heyecanlı hayatına, fikri ve ilmi gelişimine, çalışmalarına yer verilmiştir.⁷ Verilen bilgilere göre yazar Ahmet Tacemen 1939 yılında Bulgaristan'ın Kırçali şehrinde doğmuş, ilk, orta ve lise tahsilini doğduğu yerde tamamlamış, daha sonra Sofya Üniversitesinin Şarkiyat Bölümü'nü bitirmiş. Doğumundan itibaren başlayan, Sofya Üniversitesinde yoğunlaşan Bulgar baskısı, zulmü altında, kendisini araştırmaya, ilme veren ve Bulgar Türklerinin dertlerini dert edinen; Bulgarların Bulgaristandaki Türklerin kimliklerini yoketme çalışmalarına direnen Ahmet Tacemen ağır baskılara ve tehditlere maruz kalmış. Yüksek lisans yapmış ve doktora yapma imkânı "Bulgar Slavı Bilimler

Ahmet Vehbi ECER

Erciyes Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Öğretim Üyesi

Akademisine bağlı Etnoğrafya Enstitüsü" tarafından ⁸ engellenmiş. Göç'e zorlanmış, direnmiş, 1956-1957 ders yılında Türk okullarının kapatılmasıyla buralardaki Türkçe öğretmenliği sona erdirilmiş. İşsiz bırakılmış. Daha sonra inşaat işçisi olmasına izin verilmiş. Ama sonunda 1989 muhacretinde, göçünde (onun deyimiyle **kaçkaç**'ında) Türkiye'ye sığınmaya mecbur olmuş. Bunun sebeplerini kendisi şöyle anlatır:

"Sonunda, bir zamanlar "göç" derlerken göçmediğim için, neden pişman olacağımı anladım. Benim adımları değiştirdiler. Beni Slav ilân ettiler. Allahım, bütün bunlar yetmiyormuş gibi beni, mezarım bulunduğu toprağımdan çatır çatır kopardılar... Bulgaristan'dan, 1989 bozgununda, kaçkaç esnasında, Türkiye'ye atılırken, korkaklığımdan, yazdıklarımın bir kısmını, kendi ellerimle yakma acısına, kitaplarımın bir kısmıyla ayrıma kahrına, hep sonra yazabilmek için katlandım..."⁹

Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Ahmet Tacemen, önce, Erciyes Üniversitesine öğretim görevlisi oldu. Burada doktora çalışmasını tamamladı, Türk kültürü ve kültür tarihi ile ilgili kitaplar yayımladı. Daha sonra Niğde Üniversitesinde öğretim Üyesi oldu ve **Bulgaristan Türkleri İnanışları ve Türk Kimliği** adlı araştırmasını yayımladı. Kendi ifadesiyle bu araştırma, "Tuna illerindeki Aboba mevkiinden, Anadolunun Kars ilindeki Aboba mevkiine kadar uzanan saha malzemelerine ve Balkanlarda, Kafkaslarda, Urallarda, Altaylarda, Sibiryada, Orta Asyada, İranda ve Arap Yarımadasının kuzeyinde yaşayan Türkler hakkında, yazılı kaynaklardan taranan bilgilere dayanmaktadır."¹⁰ "Yani, bu geniş alanda yaşayan Türklerin içinde varolan örf ve âdetleri, halk inanışlarını karşılaştırmalı olarak ele almış ve bizlere sunmuştur.

Ahmet Tacemen'e göre halk inanışları, yani örf ve âdetler dinî inancın şekillendirmeleri, insan hayatını düzenlemeleridir. Bu sebeple "inanışlar, Türk inancına dayanarak oluşmuşlardır.... İnanç sadece bir ölçü, onlar da bu ölçüye göre ayarlanmış davranış tarzlarıdır."¹¹ İnsanların her davranışında inancının yansımaları bulunur. Ancak din, inanış ve davranışlarda büyük ölçüde etken olmakla beraber, milletin yapısı da önemlidir. Bu sebeple Türk toplulukları arasındaki halk inanışları, "Türk'ün ruhunun da yankılarıdır."¹² Diğer milletlerden ayırır ve Türk'e kişilik kazandıran inanışlardır. Ahmet Tacemen insanın doğmunda ölümüne kadar insan hayatını kapsayan inanışları, yani halk arasında yaşayan millî kültürü belirli bölümlere ayırarak incelemiştir. "Evlenme İnanışları" başlığı altında (s. 35-122) Kız Görme, Çeyiz, Düğün ve Gerdek ile ilgili inanışlar, "Doğum İnanışları" başlığı altında (s. 123-316), kısırılık, gebelik, doğum, çocuğun hastalanması, çocuğun kırkının çıkma-

si... ile ilgili inanışlar, "Güncel İnanışlar" (s. 317-334), "Töresel İnanışlar" (s. 335-389), "Günlük İnanışlar" (s. 390-324), "Mevsim Törenleri İnanışları" (s. 325-542), "Hastalıklarla İlgili İnanışlar" (s. 343-581), "Ölümlle ilgili inanışlar" (s. 582-611) "Ruh ve Uhrevî hayatla ilgili inanışlar" (s. 612-629), gibi konular ayrıca alt başlıklara da ayrılarak ele alınmaktadır.

Ahmet Tacemen, kitabının sonunda, halk arasındaki inanışların, insanımızın bir ihtiyacını karşıladığına, insanımızın mutlu bir hayat yaşamasına yönelik olduğuna işaretlerle önemini şu cümlelerle açıklar:

"İnanışlar, insanımızın hayatında, kapsamları farzedilemez ölçülerde, geniş yer almışlardır. Onun, günlük, özel ve aile hayatına, cemaatte ilişkilerine, en küçük ayrıntılarına kadar sahip çıkmışlardır. Böylelikle fertlerin, belirli hadiselerle karşı karşıya oldukları tepkilerini, oradan da, millî mizacımızdaki özellikleri oluşturmuşlardır. Yani yüzyıllar boyu hayatımızda tekrarlanan inanışlar bünyemizde, belirli ahlâk ve dünya görüşleri meydana getirmişlerdir. Biz de bu ahlâk ve dünya görüşlerine göre hareket etmişizdir ve etmekteyiz."¹³

Topluluklara millî benlik kazandırarak **millet olmalarını sağlayan** halk inanışları, aynı zamanda milletlerin millî varlıklarını ebedî kılacak inanışlardır. Bir kimse milletiyle barışık olmak istiyorsa, milletin inanışlarına, millî kültürüne yabancı olmamalıdır. Ayrıca başarılı olmak isyeteleyen yönetici, tüccar, eğitimci... mensubu olduğu milletin ahlâk ve dünya görüşlerini, değer yargılarını, millî kültürünü hem iyi bilmesi, hem de onlara saygılı olması gerekir.

Dr. Ahmet Tacemen'i böyle bir çalışmasından dolayı tebrik ederken Türk kültürüyle uzaktan yakından ilgili olan herkese tavsiye ederim.

Notlar:

¹ T.S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çev: Sevim Kahtarçioğlu, Ankara, 1987, 23.

² Eliot, 20.

³ Bkz: İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Me-seleleri*, İstanbul 1970, s. 61.

⁴ Bkz: Neval Çizgen, "Kültürel Kaynaktan Nasıl Yararlanılır?", *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 14 Haziran. 1995.

⁵ *Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük*, İstanbul 1992, II, s. 873, Bkz: Pars Tuğlacı, *Okyanus*, İstanbul 1972, IV, s. 1573

⁶ Ahmet Tacemen, *Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği*, Ankara 1995

⁷ A.g.e., s. 2-16

⁸ A.g.e., s. 11

⁹ A.g.e., s. 29

¹⁰ A.g.e., s. 16

¹¹ A.g.e., s. 18

¹² A.g.e., s. 630-631

"ORDU 1986" VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ordu 1986, Haz.: Bilgi İnal,
Mehmet Özçift, Ordu Tic. ve San.
Odası Yayını, Ordu 1986.

On yıllarda memleketimizde hususî ve resmî gayretlerle çıkarılan tanıtıcı yayınların çokluğu dikkat çekici ve sevindiricidir. Çoğu zaman amatör bir çalışmanın mahsulü olan bu eserler bazı eksik, yanlış ve hatalı bilgileri de beraberinde getirmekte ve bunlar sanki birer ilmî hakikatmişcesine rağbet görmektedir. Hata ve sevabı ile büyük bir emek mahsulü olduğuna inandığımız ORDU 1986¹ kitabının neşredilmesini sevinçle karşılıyor ve emeği geçen herkesi kutluyoruz.

Bu yazımızda ORDU 1986 adındaki kitabı tanıtmaya çalışacağız. Bunu yaparken; Ordu ve çevresi hakkında tarihî kaynaklara dayanarak elde ettiğimiz bilgilere, yaptığı saha araştırmalarının neticelerini de katarak hazırladığı kitapta konumuzun uzmanı sayılan Prof.Dr. Bahadddin YEDİYILDIZ'ın kitabını rehber kabul ettik².

Kitap şu maksatla hazırlanmıştır:

1. "Unutulmamalıdır ki turizmde gelişme etkin bir tanıtımdan geçmektedir"³.
 2. "İlimizin sosyol-kültürel ve ekonomik yönden gelişmesini kapsayan, kalıcılığı bulunan bu kitap gelecek nesillere ışık tutacağı inancıyla" hazırlanmıştır⁴
 3. Diğer bir söyleyişle:
 - a) "Ordu, oluşumundan bu yana çağdaş bir mimarî tarzını benimsedi mi?"
 - b) "İnsanı, sosyal değişim ve gelişimin içinde kendini buldu mu?"
 - c) "Sanat olaylarına sahne oldu mu?"
 - d) "Tarım ve ticaret sahasında başarılı bir rol oynadı mı? Ekonomisi hangi boyutlara uzadı?"
 - e) "Kültür hayatı, bu uzay çağı içinde kendine nasıl bir yol aldı?"
 - f) "Ekonominin bir başka yanı olan turizmde nereye vardı?"
 - g) "Bütünüyle iç ve dış dünyaya kendini kabul ettirdi mi?"
- İnceledik, araştırdık ve geleceğe bir kılavuz olabilmek amacıyla ışık tutmak istedik⁵.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre maksad: "**Ordu ilinin kültürünü ve iktisadî durumunu gözler önüne sermek ve bu arada turizme yardımcı olmaktır**". Acaba bu kitap gösterilen maksadı tahakkuk ettirici hedefler göstermiş midir? Bu soruya cevap aramak için, şekil ve muhteva yönünden ORDU 1986 adındaki kitabı inceledik.

A. Şekil Bakımından "ORDU 1986"

Kalıcılığı olan ve gelece nesillere kılavuz için hazırlanan bir kitabın biraz ilmî usûllere riayet edilerek neşredilmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Halbuki ORDU 1986'da bu kaidenin gözardı edildiğini görüyoruz. Son iki bölümü tamamen istatistik bilgilerle dolu kitap 18 bölümden meydana gelmiştir. Halbuki son iki bölüm ekler adı altında verilebilirdi. Diğer bölümler ise Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Eğitim ve

Dr. Selahittin ÖZÇELİK

Abant İzzet Baysal Üniv.
Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

Kültür, İdarî ve Demografik Yapı olarak tasnif edilebilir ve bölüm sayısı azaltılabilir. Bu tasnif şekli de tartışılabilir. Görebildiğimiz kadarı ile her bilgi bu kitaba sanki alınmak mecburiyeti varmışcasına düzensiz olarak konulmuştur.

B. Muhteva Bakımından "ORDU 1986"

Biz kiktaptaki ifade yanlışları⁶ ile vakit geçirecek değiliz. 1 inci Bölüm'de ele alınan tarihçe 42 sahifedir ve bunun çoğu sahifeleri Türk ve İslâm öncesi ayrılmıştır. İşi garip tarafı kitaptan adı geçen sayısız kabileye (kitabın tabiriyle kavim) neden bu kadar rağbet gösterildiğidir. İkincisi Ordu şehrinin tarihini "Bozukkale yakınında COTYORA" adı ile başlatmakta ısrar edişin sebepleri nedir? **Bir Türk-İslâm yerleşme yeri arkaik devre dayandırılmak zorunda mıdır? Halbuki, Ordu şehrinin kuruluşunun ve bu civarda iskân edilen Türk ahalinin bu gün neresi olduğu bile pek bilinmeyen hatta meçhul olan Cotyora ile hiç bir alakası yoktur.**

Biçim olmayan, bizden olmayan hatta varlığı bile şüpheli bu kabileler hakkında bu kadar mufassal bilgi vermek alışkanlığı senelerdir memleketimizde takip edilen bir usûldür. Kaldı ki, kitabımızda Ordu ve civarında "Ateşgede" inancının varlığına işaret edilmektedir⁷. Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu Dağlarını aşarak sık ormanlarla kaplı bu bölgeye İran kökenli bir inancın nasıl yerleştiği meselesi bizim konumuz değildir.

Bu kadar geniş tarihi bilgi Ord ve çevresini vatan tutmuş Türkler için de verilmiş midir? Bu konunun hafif geçirilmiş olduğu kanaatindeyiz. Özet olarak verilen ve bir sürü yanlış bilgi yığını olarak geçirilen bu kısmın biraz daha geniş ve plânlı olması icabederdi.

Bu hatalı kültür siyaseti neticesi ne gibi zararlar ortaya çıkmaktadır? Günümüzden 75 sene evvel bu ve benzeri konular için kaleme aldığı eserinde Said Halim Paşa şunları yazmaktadır: "*Bu uğursuz inanç yüzünden meydana gelen fenalıkları saymak uzun sürer. Yalnız şunu söylemek yeter ki, bu inanç, bizim kendi kendimizi ıslaha kabiliyetimiz olmadığı zannını uyandırarak, nefsimize olan itimadımızı tükettiği gibi, aynı şekilde, başkalarının da bize karşı olan itimat ve hürmetini yok etmektedir*"⁸. Nitekim, bunun neticesi fertleri "**sosyal aşağılık duygusu**" denilen içtimaî hastalık sarar. Cemiyetteki itimat duygularını sarsan bu hastalık kolay kolay tedavi edilemez. Konumuzla ilgili olarak Giresun'un Bu-

lancak ilçesine bağlı Yaslıbahçe köyünden Yakup Güçtaş adındaki vatandaşımızın üzüntrüsünden söz etmek istiyoruz. Bu vatandaşımızın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na başvurarak: Giresun ve çevresi hakkında Türk öncesi devirler hakkında edindiği bilgilere nispetle Türk devrine ait bilgi bulamadığını ve "**ecdadının nereden geldikleri hakkında bir bilgiye sahip olamamanın üzüntüsü içinde bulunduğunu, her milletin tarihini bilmesinin bir zaruret olduğunu, bu hususta bilgi sahibi olmaya çalıştıysa da bir türlü buna muvaffak olmadığını**" belirtmiştir⁹

İşte bizim ORDU 1986 kitabının tenkit sebebi-miz budur. Kendi ecdadı hakkında endişe verici bilgiler vermeye ısrarla devam edecek olursak binlerce Yakup Güçtaş aynı sancıyı çekecektir. Mesele Yakup Güçtaş'ın nesebini tespit değildir. Türk Tarih Kurumu aslî üyesi Prof.Dr. Bahaeddin YEDİ-YILDIZ'ın bu vatandaşımıza vecap olarak kaleme aldığı yazısında "**toplumların veya milletlerin kimliğini tespit etmek için bütün fertlerinin seceresine sahip olmak gerekmez. Önemli olan, fert olarak değil, toplum olarak ortak kimliğin araştırılması, bilinmesi ve bunun şuuruna varılmasıdır**"¹⁰ demektedir.

Bu gibi zararların ve fenalıkların ortadan kaldırılabilmesi için çeşidinin, mahiyetinin ve onu meydana getiren sebeplerin tam olarak bilinmesi, zararını yok etmek için de gerekli en doğru ve en tesirli vasıtalara başvurulması lazımdır¹¹.

Bu zararların yok edilmesi için geniş çaplı ilmî araştırmaların gerekliliğine işaret eden YEDİYILDIZ yazısını böşye bağlıyor: "*Bu araştırmalar henüz gerçekleştirilemediği, ayrıca mevcut incelemelerin sonuçları bile gereği gibi okullarımızda gençlere sunularak ortak bir tarih şuurunu yaratılmadığı için, maalesef bazı vatandaşlarımız kimlik bunalımına düşebilmektedir. Bu bunalımı gidermenin yolu, hiç şüphesiz spekülasyonlara girmeksizin, tarihî verilerden hareketle yapılacak ilmî araştırmalardan geçmektedir.*"¹²

Bir başka ilim adamımızın¹³ bir konferansında bu meselede gösterdiği çare ise "**Kollektif şuûraltı ve kollektif şuûr, yüksek seviyede bir benzeşmeyi hazırlanmışsa, o ülkede ve o cemiyette ferdî veya en azından kollektif aşağılık kompleksi, bezginlik, yılgınlık, saygısızlık ve sezgisizlik bulunmaz. Bir cemiyetin fertlerini, önceki nesillere atfen, tekamül şuuruna, hürriyet içinde refah anlayışına erdirmek için, kitle haberleşme**

vasıtalarının ve kültürel değerlerin yaşatılmasına çalışan vakıf ve derneklerin elele vermesi gerekir¹⁴ şeklindedir.

Bizim, bu iki değerli ilim adamımızın sözlerine ilave edeceğimiz şudur: ORDU 1986 adlı kitabı hazırlayanların bu gibi müessese ve şahıslardan en azından haberdar olmaları icap ederdi.

İş bu kadarla da kalmıyor. Ordu ve çevresindeki Oğuz boylarına ait yer adlarının aslında M.S. 391 yılında Ortaasya'dan gelen Peçenek ve Koman Türklerinden geldiği iddia ediliyor. Hatta bu yer adlarının oymak ve kabile (!) adı oldu ve Peçenek ve Komanların buralarda yerleştiklerine işaret olarak gösteriliyor. Müslüman Oğuz boylarının Ordu topraklarına akınları sırasında, evvelce gelen ırkdaşlarının yardımı ile ve kolayca o civarda yurt tuttıkları ifade ediliyor¹⁵.

Halbuki bu yer adları XIII'üncü yüzyıldan itibaren buralara yerleşen Oğuz boylarına aittir. Ordu ve yöresinin umûmiyetle Çepniler tarafından Türkleştirildiği söylenmişse de Fatih Devri tahrir defterlerinde diğer Oğuz boylarını adlarına da rastlanmaktadır. Bu ise; bölgeyi Türklere açma işinde, Çepnilerden başka daha bir çok Oğuz boyunun rol oynamış olduğuna delalet eder¹⁶. Yoksa bu yer adları M.S. 391 yılında geldiği rivayet edilen Peçeneklerden kalma değildir. YEDİYILDIZ'ın Tahrir Defterlerine dayanarak verdiği bilgiye göre Türklerin Ordu ve yöresindeki köyleri 1455 tarihinden bir nesil önce (1395-1405) kurduklarını anlamaktayız¹⁷.

Bölgedeki Danişmendli hâkimiyetinden kısaca bahsedildikten sonra Hacı Emiroğulları Beyliği hakkında bilgi veriliyor¹⁸. Hacı Emiroğulları hakkında ORDU 1986 da yer alan ifadelerden bazıları:

"Çevre halkının arzularına uygun bir idare kurmaktan uzak şekilde, mensup oldukları boy ve diğerlerine, türlü şekillerde hakim olmak suretiyle (Emirlik), vazifesine devam gibi bir görünüş altında tarih sahnesine çıkan Hacı Emiroğulları Beyliği, bir asırdan fazla çevrede az veya çok hakimiyetini ve derebeyliğini sürmüşler¹⁹.

"Hacı emiroğulları Beyliği bir devlet teşkilatı kurmaktan daima uzak kalmış, hakim olduğu topraklarda derebeyi gibi hüküm sürmüşler²⁰.

Şimdi; burada kullanılan "**derebeyi**" deyimine dikkat çekmek istiyoruz. Türk ve İslam tarihi için en isabetsiz deyim seçmekte maharet gösteren bu zihniyet, Hacı Emiroğullarının devlet teşkilâtına sahip olmayan birer müstebid gibi çevre halkına hük-

mettikleri kanaatine de kolaylıkla varabilmektedir. Acaba bu derebeylerinin

şövalyelerinin zırları (!) nereden temin ediliyordu.

Osmanlılar Devri'nde Ordu'ya ayrılan kısım (s.28-32) yine bizce doğru olmayan bilgilerle doludur. Fatih'in Karadeniz Seferi sırasında Osmanlı topraklarına katıldığı ifade edilen Ordu ve çevresinde "geniş nüfuzları bulunan Çepni beyliklerine ait tımar ve zeametleri kaldırmış, bu suretle onların çevrelerine baskı yaparak kuvvetlenmelerini önlemek istemiştir. Hacı Emiroğulları Beyliği kurucusu Bayram Bey'in de bir Çepni boyuna mensup olduğu dikkate alınır, Fatih'in bu davranışında büyük isabet vardır. Ancak, bu tedbir, ölümünden sonra kaldırılarak II'inci Bayezid Çepni Beylerinin haklarını onlara aynen iade eylemiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'ne bir dert açmakla beraber, bölgedeki derebeyi heveslilerinin fırsatı kullanmalarına vesile olmuştur. XVIII'inci yüzyılda bunun bir çok örnekleri görülecek, gerek Ordu ili ve gerek komşu bölgelerde yeni yeni derebeyi aileleri türeyecektir²¹.

Halbuki, Ordu ve yöresi, 1427'lerde Osmanlılar tarafından ilhâk edilmiş ve bir kaza statüsüne kavuşturulmuştur. Önceleri Canik, daha sonra da Şebinkarahisar sancaklarına bağlanmıştır²². Fatih devrinde yapılan ise köklü bir tahrir. Hacı Emiroğullarının idari teşkilâtın mahrum oldukları iddiası ise tamamen mesnetsiz olup 1455 yılı Tahrir Defteri'nden anlaşıldığına göre bölge Osmanlı toprağı olduğu halde eski idarî teşkilat pek değiştirilmemiş ve Osmanlılardan önce bu bölgeye hüküm süren Hacı Emiroğulları Beyliğinin idarî yapısını aksettirmektedir²³.

Eski tımar ve zeametlerin elden alınması zamanla ve tedricen olmuş, hatta bu iş örfü uygun olarak bölünmeler yoluyla nüfuz sahaları daraltılmıştır. İlk tahririn yapıldığı 1455'e nazaran Osmanlı Devleti kendi merkezî hâkimiyetini ikame yolunda daha başarılı davranmış ve mahallî beylerin iktisadî ve içtimaî gücünü zaman içinde kırmıştır²⁴. Bu bölgedeki mahallî beylerin ellerindeki malî güç ve sair etkilerin, bölgedeki derebeyi heveslilerinin fırsat kullanmaları ve æâîî'inci yüzyılda yeni yeni derebeyi ailelerinin türemesine sebep olduğu ise ilmî bir mesnetten mahrum ve spekülâtif bir ifadedir. Ancak, XVIII'inci yüzyıldan itibaren her bölgede olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de ayanlar ortaya çıkmış ve bölgedeki siyasî ve içtimaî yapıya hakim duruma gelmişlerdir²⁵. ORDU 1986 kitabında bah-

sedilen derebeyleri herhalde bu ayanlar olmalıdır.

Bu bölüm için söyleyeceğimiz sözlere ilâve olarak Ordu ve civarında görülen Peçenek yer adlarının bizce meşhul olduğudur. M.S. 391 yılında Karadeniz kıyılarını hakimiyetleri altına alan Peçenekler hakkında bizleri aydınlatacak bilgi verilirse memnun oluruz. Peçenekler ve Kumnalar Karadeniz'in Kuzeyinden yani Dest-i Kıpçak adıyla anılan Kırım topraklarından Balkanlara inmişler ve oradan da Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar muvacehesinde Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bizler Peçenek adıyla X. ve XI. yüzyıllarad Karadeniz'in kuzeyinde ve Balkanlarda mühim siyasî roller oynamış bir Türk kavminin bulunduğunu biliyoruz. Bundan başka XI'inci yüzyılda "Peçenek" adında bir "Oğuz Boyu" da vardı. Kâşgarlı, Türk Peçenek kavmi ile Oğuz Peçenek boyunu ayrı ayrı zikretmektedir. Bu konuda en güvenilir kaynak olarak ele aldığımız tahrir defterlerinde ancak 4 köy Peçenek boyunun adını taşımaktadır ki bunların dördü de Ankara sancağında bulunmaktadır. Zamanımızda Peçenek yer adlarından diğer ikisi Maraş'ın Elbistan kazasında, dördü de Konya bölgesinde bulunmaktadır. Bunlardan başka Beçenek adıyla Aksaray (Konya) kazasında bir çiftliğin, Isparta bölgesinde de iki yer adının var olduğunu biliyoruz. Fazla olarak Peçene şeklinde biri Suşehri'nde (Sivas), diğeri de Emirdağı'nda (Afyon) iki köy vardır²⁶. **ORDU 1986** kitabını hazırlayanlar Ordu ve civarındaki Peçeneklere ait yer adlarını gösterirlerse Türk kültürüne büyük bir hizmette bulunacaklardır.

Kitabın II'inci Bölümü "Ordu İlinin Coğrafi Konumu, İklimi ve Toprak Örtüsü'ne ayrılmış (s.49-50). Bu bölüm hazırlanırken hiç olmazsa coğrafyacı Sırrı Erinç'in makalesinden²⁷ veya ondan faydalanan Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ'ın kitabından²⁸ faydalanılmıyordu. Ayrıca, Ordu ve çevresi hakkında gerek tarihi açıdan, gerekse coğrafi açıdan inceleyen çok sayıda Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları yapılmakta olduğunu da hatırlatmak istiyoruz.

VII'inci Bölüm olarak Kültür ve Turizm konusu işlenmiş, "Yurdumuzun müzesi olmayan illerinden biri Ordu'dur" denildikten sonra Paşaoğlu Konağı'nın restorasyon çalışmaları anlatılmış²⁹. Bu konunun restorasyon çalışmaları bitirilmiş ve Ordu ilimiz de güzel bir müzeye kavuşmuştur. Bu müzeyi Ordu'ya milletimize hediye eden Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve bu meselede yoğun emeği olduğu- na şahit olduğumuz eski Ordu Valisi **M.Necati ÇE-**

TİNKAYA'ya teşekkür ediyoruz. Bizim görmek bahtiyarlığına erdiğimiz bu müze daha da geliştirilebilir. Köylerimizde bulunan halı, kilim, v.b. tarihi ve etnoğrafik kıymeti haiz eserler bu müzede toplanabilir. Köylerde bulunan bu nadide Oğuz kilimleri, kim olduğu bilinmeyen şahıslar tarafından toplanmakta ve muhtemelen Türkiye'nin önemli Turizm merkezlerinde pazarlanmaktadır. Hatta bu şahısların camilerde bulunan kilimleri bile aldıklarını köylerde yaptığımız sohbetlerde öğrenmiş bulunuyoruz. Bunun önüne geçilmelidir. Müze'nin açılması kadar zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi de önemlidir. Ne yazık ki bu güzelim Oğuz kilimlerini dokuyan eller yok olmak üzeredir. Bu kilimlerde bulunan motifler, halıcılık kursları ile geliştirilecek olan halılara aktarılmalı ve yok olmaları önlenmelidir. Bu tür bir çalışma ile ekonomisine katkıda bulunurken millî kültür unsurlarını da yaşatılmış olacak, bu arada küçükbaş hayvancılık da gelişecektir. "**Ordu ve yöresi., eski Türk hayakı için elzem olan yaylak(oba) ve kışıaklara(cenik) sahiptir**"³⁰.

Bu bölümdeki bilgilerden anladığımızı göre il merkezi ve ilçelerinde 192 konut, 8 hamam, 6 resmî bina, 7 cami, 3 kilise, 2 çeşme, 1 tabii SİT, 1 köprü, 1 çınar ağacı gibi korunma altına alınacak tarihî ve tabii zenginlikler vardır. Bizim gördüğümüz kadarıyla Ordu il merkezi başta olmak üzere Tarihî Türk evlerinin en güzel örnekleri olmak üzere çok sayıda ev vardır ve bunlar yok olmak üzeredir. Bunların yok olmasını önlemek ve korunmalarını sağlamak üzere sahipleri teşvik edilmelidir. Çeşme olarak, Merkez ilçeye bağlı Kabadüz Nahiyesi Harami Köyü'nün Oluklu Mahallesi'nde bulunan tarihî çeşme yok olmak üzeredir. Tamir maksadıyla üzerine çekilen badana kitabeleri okunmaz hale getirmiştir. Bu bölge için, Türk'ün tapu senedi olan bu tarihî çeşmeyi, bazı hayırsever vatandaşlarımız tabii afetlerden korumak maksadıyla üzerine yaptıkları koruma ile büsbütün aslından uzaklaştırmışlardır. Bu cümleden olmak üzere eski mezar taşları da koruma altına alınmalıdır. Türkiye'de taşra basınının çok azının sahip olduğu köklü bir geleneğe ve şerefli bir geçmişe sahip olan Ordu için bir Basın Müzesi kurulmalı veya mevcut müzede bu konu ile ilgili bir kısım açılmalıdır.

Ordu İl Merkezi'nde bulunan eski Cezaevi'nin Devlet Resim ve Heykel Müzesi ve atölyeler de mevcut olacak şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığınca 1983 yılında onarılmaya başlanığı anlaşılmaktadır³¹. Yeri gelmişken bu onarım meselesinden bah-

setmek istiyoruz. Eskiden cezaevi olarak kullanılan bu yapı bir Rum kilisesi olup 1850-1856 yılları arasında yapılmıştır³². Bu bölgede, daha önceki tarihlere ait Rum ve Ermeni eserine rastlamak mümkün değildir. Bölgede mevcut Rumlar ilk fetihlerinden itibaren Türklerin geniş hoşgörüsü ve Osmanlı Devleti'nin uyguladığı zimmî hukukun garantisi altında rahat bir hayat sürdürdüler. Ancak, XVIII'inci yüzyıl sonlarından itibaren yöreye başka yerlerden Rum ve Ermeniler gelmeye başladılar. XIX'uncu yüzyılda sayıları daha önceki yüzyıllara nazaran artmaya başladı. Bir Rum Pontus Devleti kurma hayali içinde bulunan kişiler bölgede Hıristiyan nüfusu artırmak için, özellikle Patrikhane'nin, Yunanistan'ın ve İngilizler'in yardımlarıyla ve Osmanlı Devleti'nin zor durumundan istifade ederek Karadeniz bölgesine yönelik göçmen hareketlerini teşvik ettiler³³. Ordu ve civarında nüfuslarını bu surette artıran Hıristiyanlar beldeyi bir Hıristiyan coğrafyası haline getirmek için yoğun bir imar faaliyetine giriştiler. Bu imar faaliyetlerinin neticesi olarak ortaya çıkan yapılardan biri de bizim sözkonusu ettiğimiz eski cezaevidir. Yapılmaya başlandığı söylenen onarım veya restorasyon çalışması olarak yapılan ilk iş, binanın çatısını kaldırıp, yerine bir Bizans-Pontus kubbesi koymak olmuştur. Bu kubbeyi koyanlar Ordu ve civarının manevî ikliminin tarihî devirlerden bu yana bu nevi kubbelere müsaade etmediğini bilmeleri gerekirdi. Bu gün Ordu'ya gelen bir vatandaşımızın gözü ilk olarak, bir zamanların kültür siyasetimizin çok acı bir örneği olan bu kubbeye takılmaktadır. Bizim hatırladığımız kadarı ile eskiden bu binanın üstü oluklu kiremitle örtülü bir çatı ile korunuyordu. Nitekim ORDU 1986 kitabının 104-105'inci sayfeleri arasında yer alan eski cezaevi fotoğrafında bu durum görülmektedir. Onarımın durmasını veya hiç olmazsa bu garip kubbenin kaldırılacağını millî kültür siyasetinin icabı edildiği çağımızda ilgili bakanlıklar ve kuruluşlardan bekliyoruz.

Bir taraftan esk Türk evlerini kurtarmaya çalışan bir zihniyet, bir tarafta Pontus hayali ile inşa edilen bir manastıra olmayan kubbeyi ilâve eden zihniyet! Türkiye'nin halletmesi gereken kültür meselesinin ana problem! Peşinen ifade edelim ki, bizim sözümüz ORDU 1986 kitabını hazırlayanlara değildir. Onlar mevcut olanı ortatya koyarken, aynı zamanda memleketimizde takip edilen kültür siyasetinin neticelerini de misalleriyle ortaya koymuşlardır.

Kitabın 71'inci sahifesinde açıklandığına göre, mevcut kale, kaya mezarı, eski yerleşim sahaları, höyük, tümülüsler gibi kültür varlıkları ulmî olarak değerlerimiz yerine tümülüslerle uğraşmanın kültürümüze katkısının ne olacağını kendi kendimize sormaktan çekinmemeliyiz. Kaldı ki, Prof.Dr. Bahaddin YEDİYILDIZ'ın kendi çabası ile bölgede yaptığı çalışmalar, saha araştırmaları yeterince destek görmüş müdür, bilemiyoruz. Ama bu çalışmalardan kitapta hiç söz edilmemiştir. Bu değerli araştırmamızın rehberliğinde dinamik, genç bir ilim kadrosu gönüllü olarak bu işe el atmaya taliptirler. **Mesele bizim olanla, bizim olanın hangisinin öncelikle tercih edileceğidir.**

"Adak Yerleri" bahsinde "ilin hemen her tarafında hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan birçok adak yerleri görülmektedir" denilerek bunların bazılarının mezar olmak üzere ağaçlar ve kayalardan meydana geldiği söyleniyor³⁴. Halbuki, sayılan adak yerlerinin çoğu mezarlar olup çok az sayıda kaya ve ağaç vardır. Bu mezarlar ise Ordu ve civarının manevî coğrafyasını teşekkül ettiren evliya makamlarıdır.

"İnançlar" bahsinde ise, "Birçok yerlerde olduğu gibi Ordu ile ve çevresinde de dinî inançlarımızla hiç ilgisi olmayan ve hatta onlara ters düşen bir takım batıl itikatlar vardır"³⁵ denilmektedir. Hurafeye dayanan adak yerleri ve batıl itikatler sözleri herhalde Ordu İl Yıllığı'ndan alınmış olmalı³⁶.

Bu iddialara da bir ilmî araştırmadan neticeleri ile vecip vermek durumundayız. "Tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan" cümleciği bir tespit değil bir değerlendirme veya yorumdur. İlmî tahlillerde, değerlendirme ve yorum yapılırken objektif verilere dayanılması icab eder. Buralar, bölgeyi feth eden ve Türkleştiren gazilerin ulu kişilerin ve velilerin yattıkları yerlerdir. Halkın çoğunun hatıralarında canlı olarak yaşayan bu derviş-gaziler burada zikredilenlerden çok fazladır³⁷ ve hurafe veya batıl itikatte alakası yoktur. O halde içtimaî bir inançtan veya hadiseden söz ederken neler yapılmalıdır?

1. Halk inanç ve rivayetleri, hiç aslı olmayan uydurma boş inançlar değildir. Bunlar belli ölçüde tarihî realiteleri aksettirmektedir. Zira toplumun bu günü, geçmişini aydınlatacak verilere sahiptir.

2. Folklor araştırmacıları veya sosyologlar gibi daha çok toplumun bütünüyle ilgilenen, yanlış yorumlamalara kapılmak istemiyorlarsa, topladıkları malzemeyi mutlaka tarihî boyutları içinde değerlendirilmelidir.

dirmelidirler.

3. Kültür alışverişlerinin yoğunlaştığı ve içtimaî değişimin hızlandığı günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, şahsiyetler, bir taraftan tarihten tevarüs ettikleri kültür içinde yorumlanırken, diğer taraftan kendi tarihî tecrübelerinden kaynaklanmayan yabancı bir kültür formasyonu içine girmek durumunda kalmaktadırlar³⁸. Bu durum yukarıda "Kimlik Bunalımı" olarak izah edilmişti.

Böyle yanlış bilgilere düşmemek için birtakım içtimaî temel kanunları da kabul etmek zorundayız. Bir milletin örf, adet ve geleneklerini 'hurafe ve batıl itikat' sayarak horlamak, değiştirmeye kalkışmak, bu örf ve âdetlerin gelişmesine ve geleneklerin teşekkül edip yerleşmesine hükmeden içtimaî temel kanunları bilmemeye bir delildir. Daha fenası, kendi memleketinin kültürünü, medeniyetini, irfanını inkâr eden veya hakir gören milliyetini kaybedecektir ve dolayısıyla artık millet adına konuşmak veya hüküm vermek hakkından mahrum olacaktır³⁹.

Başka bir söyleşiye; Her nesil bir önceki neslin kontrolü altındadır. Cemiyetin inançları, fertlerin inançlarına yol açar. An'ane ve gelenekler günümüzde yoğun faaliyet içindedir. Böylece gelenekler, rasyonelleşerek maksatlarına ulaşır. Gelenekler bazan mânâsız görülebilir. Halbuki karşılaşılan tezatlar, aslında ölçü olarak alınmamalıdır. "**Tarihî**" olan ile "**Tarih**" olan şeyleri de karıştırmamalıyız. Çünkü "**tarih**" olan unutulabilir, ama "**tarihi**" olan unutulmaz"⁴⁰.

Üzerinde yaşadığımız toprak kadar kıymetli olan ve gelenek ve an'anelerin meydana getirdiği 'manevî vatani', 'manevî coğrafyayı' ihmal etmemeliyiz. Çünkü, bizi millet yapan onlardır⁴¹.

"Ordu Türküleri" olarak kitaba alınan anonim halk türkülerine ne gariptirki birer söz yazarı gösterilmiş. Halbuki bu türküler milletin malıdır ve onun sözleri de bütün bir millete aittir. Meselâ meşhur Hekimoğlu türküsünün söz yazarı olarak bir sinema sanatçısının adı verilmiştir. "Ordu'nun Sokakları, Perşemse'nin Düzleri"... gibi türkülerde söz yazarlarından nasiplerini almışlar⁴².

"Düğünler'i anlatan satırlarda Ramazan Ayı ve iki bayram arasında düğün yapılmadığı yazılıyor⁴³. Ordu ve çevresinde Ramazan ayının hususî durumu dışında iki bayram arasında düğün yapılmaması diye bir geleneğin olduğunu zannetmiyoruz. Ayrıca düğünlerde kemençe çalmak geleneği yoktur

ve olsa ible yaygın değildir. Düğünden bir hafta yani 7 gün sonra yeni evliler, kız babasının evine giderler ve bu ziyaretin adı "teklif" veya "yediliktir". Ziyaretin hususiyeti ise çok yakın dost ve akrabaların çağırılmasıdır.

"Ordu İlinin Kültür Değerleri" başlığı altında anlatılanlar⁴⁴ dışında daha önce anlatılanlar (âdetler, tarihî eserler, inanışlar) kültür değeri değil midir? Bu bölümde verilen folklor ise aynı zamanda an'anelerdir, türkülerdir, inanışlardır. Kaldı ki, Ordu yöresi horonlarının, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Rus istilasından kaçan Kafkasyalı Müslümanların tesiri ile yumuşak bir şekle girdiği ifadesini biraz ihtiyatla karşılıyoruz⁴⁵. Kafkas bölgesi oyunlarının en az Karadeniz oyunları kadar hızlı, kıvrak ve sert karakterler ve figürler taşıdığı bilinmektedir. Bunun yanında; **Ordu ve çevresinin kültür açısından etkilenme istikameti gerek musiki, gerekse halk oyunları açısından olsun, iki istikamettir. Bunlardan birincisi "güney-kuzey" istikametinde olup Tokat yoluyla İç Anadolu'dur. İkincisi "doğu-batı" istikametinde olup, daha ziyade son yüzyıllarda biraz kendini hissettirmiştir. Nitekim bölgenin Türkleşmesi güneşden kuzeye doğru yani, yaylaktan (obadan) kışlaka (cenik) istikametine olmuştur. Ordu yöresi halk oyunlarında tipik Karadeniz ritminin yumuşak olmasının tesirini Tokat yolu ile İç Anadolu halaylarında aramak icab etmektedir.**

XV'inci Bölüm ilçelerin hakkında özet bilgilerle ayrılmış. Yukarıda izah edildiği gibi eksik ve hatalı bilgiler neticesi, Ordu şehrinin tarihi Cotyora adıyla bilinen ve bugünkü şehir merkezinden hayli uzak bulunan Bozukkale mevkiinde M.Ö. 670 tarihinde kurulduğu söylenen şehirle başlatılmaktadır. İddiaya göre Cotyora önemini kaybedince XIV'üncü yüzyıl ortalarında Eskipazar'da Bayramlı adıyla yeniden kurulmuştur⁴⁶. Halbuki Ordu şehrinin kuruluşunun Cotyora ile alakası yoktur⁴⁷.

Aybastı ilçesinin ilk önceleri Sefalık Köyü'nde kurulduğu ve simi hakkında ki revayetler de⁴⁸ ilmi olmaktan uzaktır. Aybastı ilçesinin eski adı "Bölük-ı Fidaverende"dir. XIX'üncü asırda İbasdı, İbasde, Absadı Nahiyesi olarak kayıt edilmektedir. Bu nahiyenin merkezi kesin olmamakla beraber Fidaverende olup bugünkü El-Beğ köyü olmalıdır⁴⁹.

Ulubey ilçesinin eski merkezinin yeri olarak Yolbaşı (Bahattin) Köyü gösterilmiştir⁵⁰. 1455 ve 1485 tarihlerinde Niyabet-i Geriş-i Sevdeşlü namı diğer Ulubeğlü şeklinde, 1547'den itibaren Nahi-

ye-i Ulubeş olarak adlandırılan bu ilçe merkezinin ilk yeri Sevdeslü olduğu halde bu günkü ilçe merkezi Gündüzlü Köyü'nün gelişmesi neticesi ortaya çıkmıştır⁵¹.

Bütün bu eksiklikler nereden kaynaklanmaktadır? "Kalıcı ve gelecek nesillere ışık tutması" için ORDU 1986 kitabını hazırlayanlar, böyle bir kitap veya araştırma için gerekli malzemeyi toplamamışlardır. Faydalandıkları yerler çok yetersizdir ve eskiden beni yazılan, çizilen eksik ve hatalı bilgileri ihtiva etmektedir. Sadece "Ordu Kazasının Sosyal Tarihi" adındaki kitaba bakabilselerdi veya bu eserin sahibi ki uzun yıllar arşiv ve saha araştırması yapmıştır, Sayın YEDİYILDIZ'a da müracaat etmek lütfunda bulunsalardı bu eksiklikler olmayacaktı. Eksigi ve hatası ile ORDU 1986'nın daya iyiye ve daha mükemmele vesile olacağına inanıyor ve emeği geçenleri tekrar kutluyoruz.

Gelişme ve kalkınma gayretleri içinde bulunan toplumumuzun gerçekçi kalkınma plan ve stratejileri çizebilmesi için, mazisini çok iyi bilmesi ve kültürel, iktisadî, içtimaî dinamiklerini keşfederek, bunları harekete geçirmesi zarurîdir. Hatta, denilebilir ki bu gün Türk toplumu, Türkiye'yi yeniden keşfetmek ve bu keşif hareketi neticesinde elde ettiği bilgilerle onu yeniden fethetmek zorundadır⁵².

NOTLAR :

¹ **ORDU 1986; Hazırlayanlar: Bilgi İnal, Mehmet Özçift; Ordu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.**

² **Bahaeddin Yediyıldız; Ordu Kazasının Sosyal Tarihi, Ankara 1985. Bu yazı kaleme alındıktan sonra, Sayın Prof.Dr.Bahaeddin Yediyıldız ile Ünal Üstün'ün birlikte neşrettikleri "Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I 1455 Tarihli Tahrir Defteri" (Ankara 1992) bu konuda en önemli kaynak niteliğindedir.**

³ **Ordu 1986, s.1.**

⁴ **A.g.e., s. 2.**

⁵ **A.g.e., s. 4.**

⁶ **Meselâ: Ne anlama geldiğini bilmediğimiz "safahatlar" kelimesi gibi (A.g.e., s.6).**

⁷ **A.g.e. s. 12.**

⁸ **Said Halim Paşa: Buhranlarımız (Haz.M.Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, s. 57.**

⁹ **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni (Kasım 1987), Sayı 7, s.9-11.**

¹⁰ **Bahaeddin Yediyıldız; "Kimlik Bunalımı", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni (Kasım 1987), Sayı 7, s. 10-16.**

¹¹ **Said Halim Paşa; a.g.e., s. 62.**

¹² **Yediyıldız, a.g.m.**

¹³ **Prof.Dr. Sadık Kemal Tural.**

¹⁴ **Türkiye Gazetesi, 21 Şubat 1988.**

¹⁵ **Ordu 1986, s. 23-24.**

¹⁶ **Yediyıldız; Ordu Kazasının... s. 51-52.**

¹⁷ **A.g.e., s. 52.**

¹⁸ **Ordu 1986; s.26-28.**

¹⁹ **A.g.e., s. 26.**

²⁰ **A.g.e., s. 27.**

²¹ **A.g.e., s. 21.**

²² **Bahaeddin Yediyıldız: "Ordu Yöresine Ait Batı Eolklor Unsurlarının Tarihi Kökenleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bilgileri (Ankara, 1987), s. 439.**

²³ **Yediyıldız; Ordu Kazasının..., s.41-46.**

²⁴ **A.g.e., s. 68-69.**

²⁵ **Yediyıldız; Kimlik Bunalımı, s. 15.**

²⁶ **Faruk Sümer; Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları (İstanbul 1980), S. 320-323, 443.**

²⁷ **Sarı Erinç; "Kuzey Anadolu Dağlarının Ordu Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri", Türk Coğrafya Dergisi (Ankara 1945, III/VII-VIII). s. 119-137.**

²⁸ **Yediyıldız; Ordu kazasının..., s.17-21.**

²⁹ **Ordu 1986, s. 71.**

³⁰ **Yediyıldız; Ordu Yöresine Ait..., s.439; Ordu Kazasının..., s.3.**

³¹ **Ordu 1986, s. 71.**

³² **A.g.e. s.80.**

³³ **Yediyıldız; Kimlik Bunalımı, s. 15.**

³⁴ **Ordu 1986, s. 87.**

³⁵ **A.g.e., s. 104-105.**

³⁶ **Ordu 1973 İl Yılığ, s. 102.**

³⁷ **Yediyıldız; Ordu Yöresine Ait..., s. 441. Ayrıca bkz. Ordu Kazasının...**

³⁸ **Yediyıldız; Ordu Yöresine Ait..., s. 445-446.**

³⁹ **Said Halim Paşa: a.g.e., s. 80-109.**

⁴⁰ **Prof.Dr. Sadık Kemal Tural'ın konferans metni (Türkiye Gazetesi 21 Şubat 1988).**

⁴¹ **Said halim Paşa; a.g.e., s. 111.**

⁴² **Ordu 1986, s. 88-95.**

⁴³ **A.g.e., s. 110.**

⁴⁴ **A.g.e., s. 118 cd.**

⁴⁵ **A.g.e., s. 119.**

⁴⁶ **A.g.e., s. 231.**

⁴⁷ **Yediyıldız; Ordu Kazasının..., s.23-24, 254-258.**

⁴⁸ **Ordu 1986, s. 241.**

⁴⁹ **Yediyıldız; Ordu Kazasının..., s.30.**

⁵⁰ **Ordu 1986, s. 267.**

⁵¹ **Yediyıldız; a.g.e., s. 27.**

⁵² **A.g.e., s. 147.**

ANADOLU-TÜRK HALICILIĞI I (13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar)

E. Fuat TEKÇE,
Anadolu-Türk Halıcılığı I
(13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar),
Levent Ofset Mat. ve Yay. Tic. Ltd. Şti.
Ankara 1995, 540 sayfa + 187 Resim.

ANADOLU - TÜRK HALICILIĞI

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Halı, ihtiyaç ve süs eşyası olarak kullanılmasının yanısıra ekonomiye katkısı, ülkemizin kültürünü yabancılara tanıtmaya açısından el sanatlarının önemli bir dalıdır. Bu tanıtımı, konuyla ilgili yayınlar, sempozyumlar ve kongreler sağlayacaktır. Türk halılarını bir gelişim çizgisi içinde ele alan iki yayın ilk aklımıza gelenlerdendir. Bunlardan biri "Halı dünya medeniyetine Türklerin hediyesidir." diyen Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya, diğeri ise "Türk Halı Sanatı Türk tarihinin akışı içinde şekillenmiştir" şeklinde belirten Prof. Dr. Şerare Yetkin'e aittir. ¹ Elbetteki halının gerek teknik gerekse bezeme özelliklerini ele alan monografik kitapları ve makaleleri gözardı edemeyiz. Ancak başlangıcından itibaren kronolojik olarak Türk Halılarını resimlerle ve çizimlerle tanıttıkları için bu iki kitabın önemini vurgulamak istedik. Kuşkusuz konu ile ilgilenen ve yayınları olan kişilerin hepsinin emekleri takdire değerdir.

Tanıtımını yapacağımız yayın da bir gelişim çerçevesinde 13'üncü yüzyıldan 18'inci yüzyıla kadar halıyı ele alan, konu hakkında fikir sahibi olmayanları bile ayrıntılı açıklamaları ile bilgilendiren, yoğun biriminin tüm açıklıkla dile getirildiği alışılmamış ancak içten ve sıcak anlatımı, değişik sunuş biçimiyle dikkati çeken bir çalışmadır.

E. Fuat Tekçe'nin adıyla ilk defa (**PAZIRIK Altaylardan Bir Halının Öyküsü**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1993) adlı yayında karşılaştık. Zaman zaman bu kitabın eleştirilerine kulak misafiri olduk. Daha önceden de belirttiğim gibi bu yayın da alışılmışın dışındaydı. Yazarın içindeki duygular, düşünceler, heyecanlar tüm hissettikleri bütün açıklığıyla dile getirilmişti. Çoğu zaman halı ile ilgili olmayan olaylar "laf lafı açar" şeklinde çeşitli bağlantılar kurularak ifade edilmiş, bazen bir anı, bazen bir gözlem olarak konu ele alınmıştır. Pazırık Halısını konu alan kitabında yazar : "Bu noktada altını çizerek ve vurgulayarak belirtiyim ki ben bir tarihçi ya da sanat tarihçisi değilim. Yalnızca ve yalnızca halıcıyım. Ama Batıdaki serbest pazar ekonomisi koşullarının ve sonuçta da amansız bir rekabetin zorunlu kıldığı, bilinçli ticaret gereğince öğrenilmesi kaçınılmaz olan halının budun bilimsel ve sanatsal yönlerini de yıllardır araştırdığım için kendiliğinden yeğün tarih meraklısı olmuş bir halıcı. Ve halı bir kültür, bir töre ürünü olduğu için yine düşünürüm ki söz konusu ürün ile tarihin dokusu arasında ilişkiler vardır" demek-

tedir. Bulunduğu yeri ve dönemi, teknik özellikleri tartışmalı olan Pazırık halısını bu kadar ayrıntılı ele alan bir yayın olması açısından dikkati çekmektedir.

İnceleyeceğimiz **Anadolu Türk Halıcılığı** adlı yayın ile ilgili söze başlamadan önce yazarın ilk kitabına da kısaca değinmeyi uygun gördük. Çünkü bu iki yayın arasında çeşitli atıflarla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

E. Fuat Tekçe, **Anadolu Türk Halıcılığı** adlı bu ikinci yayınının önsözünde birinci kitabına yöneltilen eleştirilere cevap vererek "Kullandığım dil eleştirilmişti. Çok yeni Türkçe imiş. Ne özenmiş ne de abartmış, yalnızca gençlerimiz gibi ilk Cumhuriyet kuşağının bile bu gün rahatlıkla konuşup yazdığı Türkçe'yi yeğlemiştim. Bu kitapta da öyle yaptım. Ama gerektiğinde eski sözcükleri de kullanmadım değil! Aradaki ince anlam ayrıntılarından ötürü bazen amaç onlarla daha iyi anlatılabiliyor." demektedir. Zaman zaman kullandığı sert tavırlara ve dile ait olarak da "Burada dile getirilenler başkalarının da yaşam hakkını tanıyan bir sıra Türk'ünün sağlıklı bir millet ve vatan bilinciyle kendi uğraş alanında bazı güdümlü Batı çevrelerinin densiz iddialarına verdiği yanıtlardır. Yıllardır destursuz suçlularken sıkıldıklarını göre dobra dobra yanıtlarken de yersiz nezakete gerek yok! (s. XV)" şeklinde karşılık vermektedir. Yazar, bu yayınının yirmi yıllık bir çalışmanın ürünü olduğunu, tamamıyla kendi özverisi ve bu işe gönül vermesi sonucunda ortaya çıkarıldığını, bir deneme niteliği taşıdığını ilerideki benzeri çalışmaları kolaylaştırıp yardımcı olmasının arzu edildiğini vurgulamış ve 19-20'inci yüzyılları kapsayacak bir ciltlik çalışmanın daha tasarlandığını müjdelemiştir. Ayrıca Batının birtakım şartlanmış çevrelerinde eski Ermeni ve biraz da Rum azınlıklarına mâledilen Anadolu'daki ilmikli halı dokumacılığının asla azınlık değil salt Türk kökenli olduğunu vurgulamak için **Anadolu-Türk Halıcılığı** ve **Anadolu-Türk Halı Sanatı** deyişlerinin bilerek kullanıldığı vurgulanarak kitaba niçin bu adın verildiğine açıklık getirilmiştir (IV-XV).

Bu tanıtımda amaçlanan böyle bir yayının varlığından ilgilileri haberdar etmektir. Bölüm bölüm ta-

nıtılırken yeri geldiğinde olumlu ya da olumsuz fikir bildiriminde bulunulacaktır. Herşeyden önce böyle bir yayının ortaya çıkarılmasının zorluğunu takdir edebilen biri olarak emeğe saygımız büyüktür. Konu ile ilgili yayınları yakından takip etmemizden ve tanımamızdan dolayı esere çeşitli katkılarda bulunmayı düşünmekteyiz. Herşeyden önce bu yayının yurtdışında yaşayan ve yurtdışındaki halı hakkındaki görüşlere de sahip olan, haliyi tanıyan, yurtdışı pazarlarındaki durumundan haberdar olan bir kişi tarafından ortaya çıkarılması bize değişik bakış açısı kazandırmaktadır.

"**Halı, kilim dokumuş ve dokuyan imzasız sanatçı Anadolu Kadınlarına**" ithaf edilen bu kitap beş bölüm ve çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümleri sırasıyla ele alacak olursak;

I. BÖLÜM GİRİŞ VE TARİHÇE : **Halı Nedir?** Bu başlık altında "Yün, kıl, ipek ya da yapay elyaftan dokunmuş çoğu kez, zengin desenli ve zengin renkli bir yer yaygısıdır." şeklinde tanımlanan halının kelime anlamı tartışılmıştır. Oldukça ayrıntılı bir şekilde dile getirilen bu bölümde **halı** sözcüğünün Türkiye Türkçesine Farsça ya da başka bir dilden girmediği, tersine bunun Oğuzların 11'inci yüzyılda Anadolu'yu yurt tutmaya başlamalarından itibaren Oğuz lehçesinde yer almış ses değişimleri doğrultusunda geliştiği vurgulanmıştır. **Divanu Lügat-it-Türk'** teki konu ile ilgili terimlere yer verilerek ayrıntılarıyla tanıtılmıştır. Ancak bu bölümde daha fazla dipnot verilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Özellikle RASONYI, Halil Açıkgoz'un yayınları ve İslâm Ansiklopedi'sindeki "Halı maddesi" bu bölüme uygun yayınlardır. Sonuç olarak **kal> halı** sözcükleri Anadolu'da önce yerleşik kentli Türkler tarafından kullanılmaya başlanmış sonra kırsal kesime köylere ve yaylalara yayılmıştır. Bu bilgilerin ışığında halı sözcüğü ve bu sözcükle birlikte ilmikli halı, İran'a şimdilik bilinmeyen bir tarihte daha doğudan Türk illerinin birinden, ya da eski Harezm Türkleri ile İran'daki Oğuz soylu Büyük Selçuklulardan geçmiş ve daha önce Farsça'da bulunmadığı bilinen sözcükte **ghalı** biçiminde Farsça'ya uyarlanmış olabilir, denilmektedir (s. 5). **Halı Nasıl Yapılır?** başlığı altında atalarımızdan yadigâr kalmış,

Türk töresine giren halı ve kilim her evin demir başıdır ister pahalısı olsun, ister ucuzu. Bir halının nasıl yapıldığının geniş çevrelerde bilinmediği vurgulanmaktadır. Bir halıyı dokumak için deneyimli dokumacıdan başka yün, yünden eğrilip bükülmüş ip, ipi boyayacak boya, desen örneği (model), tezgâh vesair gibi alet ve malzemeler gerekir. Halı yapımına elverişli malzemeler başlıca koyun yünü, pamuk, tiftik ve ipektir. Yayının bu bölümünde malzeme, renk, boyama açısından halılar ele alınmıştır. Halının dokunmasına geçmeden önce ipliklerin geçirdiği işlemlerden itibaren öyküsü dile getirilmiştir. Halılardaki renk konusunu yazar o kadar güzel anlatmıştır ki bu bölümü sizlere de olduğu gibi aktarmak istiyoruz. "Anadolu Türk'ünün halı ve kiliminden yansıyan tasarım, düzen ve motif yeteneği gibi renk duyarlılığı da çok belirgindir. Rengi, dokuduğu halı ya da kilim açısından olduğu kadar onlar ötesindeki doğa çerçevesinde de düşünür. Nedeni doğanın sergilediği kusursuz biçim ve renk uyumunu kırsal kesim insanı olarak günbe gün izleyebilmesidir. Ovada ya da yaylada olsun, ilkbaharın yeşil yaygısına öbek öbek saçılmış karagözlü gelinciklerin doymuş kırmızısı, sapsarı kozlak tarlasında gönüllerince biten deve dikenlerinin birkaçı birarada iri iri mor başları, yazın masmavi gökkubbe altındaki hasat tarlasının altın sarısı, ekilip biçilen toprağın bakırı, bozu ya da karası, sözün özü doğada gözlemediği bütün renkler zamanla belleğine işlemişlerdir. Kırmızı, mavi ve sarıdan oluşan ana renkler ile mor, turuncu ve yeşilden oluşan ara renkleri doğanın cesurca yanyana getirdiğini görür.

Atalarından kalıtım yoluyla kendisine geçmiş, sağlam sezisiyle de, o da uygular halısında doğanın bu şaşmaz renk düzenini...." (s. 11-12).

Daha sonra **bir iddia**'ya yer verilmiştir. Yazar Batılı halı uzmanlarından birçoğunun halı ve kilimlerimizden çoğunun kimyasal boyalı iplerle dokunmuş olduklarını söylediğini ele almış, bunun imkânsız olacağını vurgulamıştır. O dönemde özellikle 1900'lü yıllardaki Anadolu'nun durumuna değinilerek, halıcılıkla uğraşan köyler de dahil, perişan ve yoksul köylerde kimyasal boyaları bulmak güç düpedüz olanaksızdı diyen Sayın Tekçe" Köylü bili-

yordu ki ezelden beri çevre, dağ, tepe boya veren bitki doludur. Üstelik parayla değil, bedavadır" şeklinde ifade ederek konuya açıklık getirmektedir (s. 16-17).

Mordanlama ve boyama işlemleri, renklerin elde edildiği bitkiler teker teker tanıtılmıştır. Eskiden doğal renkler babadan oğula geçip de aile sırrı gibi saklanan, denenen uygulama doğruluklarını kanıtlamış, bellekteki boya reçetelerine göre başlıca bitkilerden ve bazı minerallerden elde edilirlerdi. Araştırmacı, daha sonra halılardaki renklerin elde edilmesine yer vermiştir. Kırmızı, mavi, yeşil vb. renklerin hangi bitkilerden elde edildiği, bu bitkilerin halk arasındaki ve Lâtinçe adları, karakteristik özellikleri ve çizimleri tüm ayrıntılarıyla gözler önüne serilmiştir. (Desen II-IX). Zaman zaman boya reçetelerinin verilmiş olması, sadece bezeme ve dokuma özelliklerinin ele alındığı halı ile ilgili yayınlardan farklı bir özellik olarak dikkati çekmektedir. Bu kadar yoğun bilgilerin yazarın kendi birikimi mi, yoksa kaynak araştırması sonucu mu ortaya çıkarıldığını dipnot verilmediği için tahmin edemiyoruz. Bu bölümde daha fazla dipnot kullanımının konu ile ilgilenenlere kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz. Bu konu ile ilgili iki yayını hatırlatmadan geçemiyoruz.²

Bu bölümden sonra halının dokuma aşamalarının tanıtılmasına geçilmiştir. Dokuma tezgâhı a. Istar b. Kondu, yatık hangi ağaçtan oluşturulduğu, hangi bölümleri içerdiği çizimlerle anlatılmıştır. (Desen IX-XII). Daha sonra dokuma işlemi tüm ayrıntılarıyla aşama aşama dile getirilmiştir. Bu işlemin özellikle fotoğraflar yardımıyla gösterilmesi konuyu pekiştirici bir özellik taşımaktadır.

Bir halının doku kalitesini 1 dm² deki ilmik sayısının belirlediği, 1 dm² 'ye düşen ilmik sayılarına göre halıların kalitesinin çok kaba, orta, ince, ender ince gibi sınıflara ayrıldığını öğrenmekteyiz. Yazar, bütün bu bölümlerde kimya ve tekstil mühendisliği gibi birer uzmanlık alanı olan uğraşlarla da ilgili olan bu konunun ele alındığını vurgulamaktadır.

Halının kimlik ve kişiliği adlı başlık altında ilginç açıklamalarda bulunmaktadır. Yazar, "Halı

yere yayıldığı için öncelikle bir kullanım eşyası mıdır? Ya da zengin desenli ve zengin renkli olduğu, başlangıçta da belirtildiği gibi eski ev kültürümüzde kerevit, sedir ve seki türünden geleneksel eşya üzerine serilip, daha da duvara asılabildiği için bir de süsleyici eşya ve sanat ürünü olma niteliklerini yapısında birleştirmiş ender buluşlardan biridir." demektedir. Ayrıca, hem yapımına bu kadar özenilecek, hem de yıllar yılı ayak altında ezilecek, hem niteliklerinden yıllarca ödün vermeksizin gittikçe olgunlaşıp güzelleşerek bu arada üstelik daha da kıymetlenerek, diyerek bu tür özelliklerin halının kimliğini oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Araştırmacı, oldukça ayrıntılı anlatımlarla insanın yünden yararlanmayı, büküp ip eğirmeyi ve de iş âletleri yapmayı öğrendiği göçebelikten yerleşik yaşama geçtiği zamanlara kadar geriye giderek halının kökenini incelemiştir. Çatalhöyükteki buluntular duvar resimlerine işlenilmiş geometrik bezemeler ile Anadolu kilim motifleri arasında benzerlikler kurulmaya çalışılmış, özellikle Prof. Dr. James Mellaart'ın başlattığı tartışmalara yer verilmiştir.

Tarihten sonra halı başlığı altında ise Mısır, Mezopotamya, Orta Asya Hunlar, Hazar ve Bulgar Türkleri, Oğuz Türkleri, Araplar, Bizans, Avrupa, Abbasiler, Fatimiler'de halı ve bununla ilgili bilgiler dile getirilmiştir.

II. BÖLÜM. ANADOLU- TÜRK HALICILIĞININ BAŞLANGICI- SELÇUKLU DÖNEMİ

Oğuzların Serüveni, Oğuz adının kökeni Oğuz yurdu, Mete Oğuz benzerliği Selçuk ile şeklen benzerlik, Selçuklular hakkında toplumsal ve beşerî olaylar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Yazar, tarihî bilgilere bu kadar yer vermesinin nedenini şöyle açıklamıştır: "Bu bilgileri aktarmaktaki amacım, Anadolu Selçukluları gibi İran'daki Büyük Selçuklularının da ürettiklerinden hiç kuşum olmayan ilmikli halının Oğuz Türkleriyle ne zamanlardan başlayarak hangi koşullar altında nasıl yavaş yavaş batıya doğru İran'a Azerbaycan'a ve Kafkasya'ya yayıldığını, Anadolu'ya geldiğini gösterebilmektir."

(s. 80)

Selçuklu Halıları ve Marco Polo Sorunu

İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi ile Konya'daki Mevlânâ Müzesi'nde sergilenen 1905 yılında Konya'nın Alâeddin ve 1930 yılında da Beyşehir Eşrefoğulları Camilerinde bulunan 13 ve 14'üncü yüzyıla ait parçalar tanıtılmıştır. Bu parçalardan Anadolu Selçuklularının mimarî ve diğer el sanatlarının yanısıra halıcılıkta da doruğa ulaşmış olduklarını anlıyoruz. Araştırmacı, bir Alman yazarının (Volkmar Gantzhorn), **Der Christlich Orientalische Teppich**, Köln 1990) "Bu güne kadar Selçukluların Anadolu'da halı yaptıklarına dair tek bir kayıt yoktur. Birkaç halının Konya'daki Alâeddin Camii'nde bulunmuş olması buna yetmez şeklindeki iddiasına haklı olarak karşı çıkmaktadır. Sözü edilen halılardan ikisinin ölçülerinin 2,85 mx 5,50 m ile 2.46 mx 6.08 m. en ve boylarında olduğunu, bunları dokumak için üç metreyi aşkın genişlikte büyük tezgâh gerektiğini vurgulayan Fuat Tekçe, "Bu halılar kesinlikle Türkler tarafından atelyede dokunmuştur demektedir. Ayrıca Kurt Erdmann'ın 1951 yılında Selçuklu halıları için "Bunlar son ilmiklerine kadar Türktürler" dediğini de hatırlatmaktadır (s.92).

(Resim 19-23/Desen XXIII-XXVII)'de Selçuklu Halıları bulunduğu yer, teknik ve bezeme özellikleri ve fotoğraflarıyla tanıtılmıştır. Halı kitaplarında bu halılarla ilgili tanımlamalara fotoğraf ve çizimlere rastlamaktayız. Burada yeri gelmişken Anadolu Selçuklularına ait bu beş halıyı anlatırken özellikle dikkatimizi çeken bir noktayı belirtmek istiyoruz. Her araştırmacı bu halılardaki motifleri değişik terminoloji kullanarak anlatmaktadır. Meselâ bir motif bir araştırmacı tarafından **deve tabanı** bir araştırmacı tarafından **yürek**, bir araştırmacı tarafından ise **koçboynuzu** olarak isimlendirilmektedir. Örneklerini daha da çoğaltabileceğimiz bu durumun konu ile ilgilenenleri rahatsız ettiği düşüncesindeyiz. Zaten kökeni, buluntu ve imâlat yerleri yıllardır tartışılan halılara bir de motif adlandırma sorunu da eklenince konu daha da karmaşık bir hâl almaktadır. Bu kadar çok sorun ile böyle güzel bir sanata haksızlık edildiğini vurgulamak istiyoruz.

Sayın Tekçe'de bu halıları anlatırken çeşitli benzetmelerle motifleri tanıtmıştır. Bu anlatımlarda diğer yayınların da dikkate alınması gerektiğini öneriyoruz. Meselâ bu yayında bu motife şu ad verilmektedir. Ancak bize göre bu motif böyle olmalıdır." şeklinde ifade etmenin daha etkili olacağını belirtirken, halı motiflerinin adlandırılmasının başlıbaşına bir sorun olduğunu tekrarlamak istiyoruz. Zaten karışık olan bu duruma bir de halk tarafından verilen isimler de eklenince bir terminoloji karmaşası yaşanmaktadır. Elbette ki farklı görüşlerin olması araştırmalara hareketlilik ve canlılık getirmektedir. Ancak fikir birliğine varılması da konunun sağlam temellere oturmasını sağlayacaktır. Bu halıların tanıtılması sırasında (Resim 23, Desen XXVII)'deki örnek hakkında bir durumu aktarmak istiyoruz. Çeşitli koleksiyonlarda parçalar halinde bulunan bu halının O. Aslanapa'nın da belirttiği gibi 1929 yılında Beyşehir Eşrefoğulları Camii'nde bulunduğunu, Mevlânâ Müzesi'nde iken 1950'lerde çalındığını iki parça halinde Kahire piyasasından Avrupa koleksiyonlarına geçtiğini biliyoruz. Daha sonraki durumundan Fuat Tekçe bizi haberdar etmektedir. Önce Almanya'da bir koleksiyona giren büyük parça 1991 yılında DAVID KOLLEKTION, KOBENHAVEDANMARK tarafından satın alınmıştır. Öbür parça ise Londra'daki KEIR KOLLEKSİYON'undadır. Bu, yazarın Türk halılarının yurtdışındaki durumunu yakından takip ettiğini kanıtlayan bir özelliktir (s.90).

Desen XXVIII'de 13'üncü yüzyıl başında dokunmuş olduğu düşünülen bu gün kayıp olan bir Selçuklu halısının 1923 yılında yayımlanmış bir çiziminin verilmesi de dikkati çekmektedir. Burada belirtildiğine göre, halı geçen yüzyılda Tirol'de bir kilisede iken sonradan Münih'li bir antikacının eline geçmiş ondan da Wilhelm von BODE tarafından 1884 yılında Berlin Tatbik Sanatlar Müzesi'ne satın alınmışsa da II'nci Dünya Savaşı yıllarında kaybolmuştur. (s.94).

Marco Polo'dan kalma yanılığ şeklinde belirtilen bölümde bazı Batılı Sanat Tarihi Uzmanları ile sanat eleştirmenlerinin, Çin'e giderken gördüğü halılara değinen Marco Polo'nun bu halıları kentlerdeki Ermenilere ve Rumlara malettiğini yıllardır is-

rarla söyleyip durduğu belirtilmektedir. Bir zamanların ünlü Alman Sanat Tarihçisi W.BODE'nin "Araplar gibi Türkler de sanatta verimsiz oldukları için fethettikleri ülkelerdeki yerli halktan sanatçı ve zanaatkârları yalnızca işe teşvik etmekle yetinirler." dediğini belirtmekte bu iddiaya üzüldüğünü dile getirmektedir (s. 95).

Bu bölümde Marco Polo ile ilgili yayınlar ve seyâhatnamesi büyük bir titizlikle ele alınmıştır. **Yule, Lemke, Zorzi, Benedetto** gibi yazarların Marco Polo ile ilgili kitaplarından yapılan dikkat çekici alıntılar ve seyahatnamenin çeşitli dillerdeki çevirileri karşılaştırılarak ayrıntılarıyla okuyucuya sunulmuştur. Aktarılan bilgilerin ışığında Marco Polo'nun, Selçuklu Anadolu'sunun Aksaray, Konya ve Sivas gibi halı pazarı kentlerin buldukları yerlerden geçmediğini, ne uğradığı yerleri belirttiğini ne de Ermeniler ile Rumlardan buradaki halıcılıklarından söz ettiğini öğrenmekteyiz. Alman tarihçisi JUNKER'in kitabında "..... Atçılık ta Türktür, Halı da TÜRK'tür" ibarelerine rastlanıldığı vurgulanmaktadır (s. 114).

Selçuklu Halılarının Sanat Yönü başlığı altında ise, bu halıların teknik, desen ve renk özelliklerine ve İran halıları arasındaki farklılıklara yer verilirken motiflerdeki tasavvuf ve şamanizm izlerine dikkat çekilerek, bu konu **Türklerin İslâmiyete geçişi, Türk tasavvufunda eski şamanîğin izleri, tasavvufun Selçuklu halılarındaki ifadesi** gibi alt başlıklarda ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Yazar, bu bölümü şöyle bitirmektedir:

"Avrupa'da yağlı boya, sulu boya ve fırçayla tual üzerine resim yapılmışsa Anadolu Türk Kadını da Avrupa Resim Sanatının karşısına yağlı ya da sulu boya yerine kendi ürettiği boyalarla boyadığı renkli ipele, fırça yerine kendi parmak uçlarıyla ve tual yerine de kendi hazırladığı çözümlü yerine dokunmuş kendine özgü resimi koymuştur. Hem de düzenli bir eğitim almadan nice değme sanatçıyı dün gibi bu gün de imrendirecek yalnızca o yanılmaz içgüdü ve sağduyusuyla !..... (s. 140).

III. BÖLÜM SELÇUKLULARDAN OSMANLI'YA GEÇİŞ DÖNEMİ

Hayvan Motifli Halılara yönelik olan bu bö-

lümde bu örneklerde görülen hayvanlar, çeşitli malzemelerdeki benzerleri ve üslûp özellikleri anlatılmaktadır.

Halı Sanatındaki soyut desenlendirmede dinin etkisi olduğu vurgulanarak İslâm'da tasvir yasağı problemine değinilmektedir. Osmanlı dönemindeki durumu ele alınarak; o devirlere ait minyatür sanatı örnekleri tam sayfa resimlerle tanıtılmıştır. Ayrıca bu yasağın, yalnızca resim ve heykel sanatını değil, Anadolu Türk Halısını da desen bakımından kuvvetle etkilediği vurgulanmaktadır.

Cehennem köpeği, dünya dağı, hayat ağacı, kutsal kayın ağacı, hayat suyu gibi Türk Mitolojisine ait ana motiflerin halı desenleriyle olan bağlantıları yapılarak Altay yaratılış efsanesi ile hayvanlı Anadolu halısı arasında bir yorum denemesine yer verilmektedir (s. 206).

Daha önce de aktardığımız Bode'nin iddiası hatırlatılarak (Seiçuklu halılarını Ermeni ve Rumlara maleden) "Bunun gibi Zümrüd-ü Anka ve Ejderli Halı'da Türk yapımı değil mi? Onu da beğenmez çizimini ilkel bulur. Madem ki öyle idi o zaman niçin müzeye yaraşır bulunmuş da derhal satın alınmıştır? Böyle ilkel bir halının dünyaca ünlü bir müzede, hele hele titizlikle seçilmiş şunca eşsiz yapının içinde işi ne? şeklinde Fuat Tekçe kızgınlığını dile getirmektedir (s. 219).

Erken Osmanlı Halıları başlığı altında, 14 - 15 - 16'ncı yüzyıllardaki halı sanatındaki gelişim dile getirilmektedir.

IV BÖLÜM. BATI ANADOLU HALILARI

Uşak ve Bergama yöresi halıları tanıtılmadan önce bu dönemde imparatorluğun başında olan Fatih'in sanata verdiği önem gözönüne serilerek çeşitli tarihî olaylar çerçevesinde konu ele alınmaktadır. Daha sonra bu halılardaki motiflere ve özellikler tanıtılarak özellikle uygulanan **çintemani** motifinin anlamına yer verilmektedir.

16'ncı yüzyıl yıldızlı Uşak halıları ile Madalyonlu Uşak halılarının kalitesinin 100.000 ile 150.000 ilmik arasında değişmesi, gördes düğümlü olması,

kırmızı, mavi, sarı yeşil ve açık mavi renklerin bilinçli ölçülü ve yerinde kullanılmasıyla dikkati çektği vurgulanmaktadır.

Bergama Yöresi Halıları Bu halılar Alman Ressam Hans Holbein'in bir yapıtında görüldüğü için Avrupa'nın yakıştırmalarıyla yaklaşık yüz yıldır Holbein halıları arasında sayılan bu halılara yabancı bir adın verilmesi haklı olarak eleştirilmiştir. Bir Türk halısı niçin bu adla anılmalıdır? H. Holbein'in resimlerinde yer almasından başka bir özelliği yokmu dur? Türk halı sanatı çerçevesinde **Holbein halıları, Lotto halıları** şeklindeki ifadeler hemen hemen her yayında karşımıza çıkmaktadır. Yeni nesillere artık yıllardır hatalı olduğu bile bile, kullanılan adlandırmalar değil, doğru bilgiler verilmelidir. Sözü edilen halıların özellikleri, Türk halı sanatında bu ressamın resimlerinde görülmesinden daha önemli olan noktaları gün ışığına çıkarılmalıdır. Yazar, bu bölümde keskin bir dille Batıdaki halı kitabı yazarları ile halı sanatı eleştirmenleri ve geniş halı çevrelerini eleştirerek:

"Buna rağmen Türk Halısı ve Türk kilimi denilince uzmanlıklarına toz kondurmazlar. Ama yine de kitaplarda bu gün döşemealtı denilen bir Yörük halısını ya da bir Konya'yı Bergama ve hatta göbekli bir Milâs'ı madalyonlu bir Uşak Halısı ile karıştırmaktadırlar"

demektedir. Bergama halılarının desen özelliklerine ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bu halılarda görülen haça benzeyen motifleri yabancı araştırmacıların Hıristiyan etkisine bağladığını, bu etkinin Ermenilerden ileri geldiğinin iddia edildiğini belirten sayın Tekçe bunlara karşı çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır.³ Bu motifin, dört yönü simgelediğini söyleyen yazar bunu pekiştirmek için şöyle demektedir:

"Dört zamanda yaratıldığına inanan, su hava, toprak ve ısı ögesini bilen, dört kitap ve peygambere saygı duyan devletlerini dört yöne göre kurup düzenleyen, ozanlarının deyişlerinde buna ait çeşitli sözler bulunan bir milletin halı sanatında bu düşünce niye yansıtılmasın". Eski Türk kültüründeki "dört yön sekiz bucak gibi önemli bir düşünceyi bu motif simgelemektedir" (s. 421).

Anadolu-Türk Halıcılığının en parlak dönemi olan 16 ve 17'inci yüzyılda üretilmiş Bergama yöresi halıları 18'inci yüzyıla gelindiğinde değişiklik göstermeye başladılar. Bu değişiklik araştırmacı tarafından dile getirilerek, Batılı halı yazarlarının Uşak halıları gibi bu halılara da yönelttikleri tutarsız soy-suzlaşma ve yozlaşma iddiaları üzerinde durulmuştur. Azınlıkların halı üretim ve ticaretine sızmaları konusunda seyahatnamelerdeki bilgiler ışığında yön verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmacı daha önce de vurguladığımız gibi motiflerin gerçek anlamlarını vermedeki güçlüğe değinerek, bu konu ile ilgili başından geçen iki olayı anlatmaktadır.

1985'de Domaniç yaylasındaki Yalnız Çam mevkiinde Karakeçililere bir motifi sorduğunu "çoban çantası", "çoban dağarcığı", sürü (koyun) gibi çeşitli cevaplar aldığını, bu konuyla ilgilenenlerin bile çeşitli adlandırdığını vurgulamaktadır. Ayrıca bir müzede Bergama halısının ortasındaki düzenlemeyi bir görevlinin 'ata binmiş süvarilere' benzetmesini de hayretle karşıladığını ifade etmektedir.

V. BÖLÜM. OSMANLI SARAY HALILARI

Anadolu'daki 900 yıllık sanatımızda Türk halısının desen ve motif anlayışına uymayan halı grubu vardır. Yazar, bunları saray hizmetindeki halı resamları tarafından saray yaşamına egemen olan zamanın zevkine göre hazırlandıkları için SARAY ÜSLÜBUNDA HALILAR şeklinde adlandırmaktadır. Üretim yerlerinin kesin olarak bilinmediği vurgulanarak, Kahire'de mi üretildiği, Mısır'dan mı ithal edildiği şeklindeki tartışmalara yer verilmektedir. İran'daki önemli halı merkezlerinden Tebriz'in Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında alınmasıyla ve Tebriz'den ustaların İstanbul'a gönderilmesiyle Anadolu Türk halıcılığının atelye kesimine İran'daki yeni tasarım ve düzen ile desen anlayışından Bursa'da dokunmuş olabileceği de vurgulanmaktadır. 16'ıncı yüzyılda üretilmiş rumî desenli Osmanlı halısının dünyadaki çeşitli müze koleksiyonlarında bu güne kadar bilinen en az 24 seçkin çeşitlemesi vardır. Ülkemizde ise 4 örnek bulunmaktadır. denilmektedir.

Yazar kitabını şöyle bitirmektedir :

"Gerçekleştirmelerinin her aşaması bir düşünce ve emek ürünü olan Uşak ve Bergama yöresi halıları da Batılı lâfazan ve kalemkeşlerin Türk'lerde bulunmadığını şunca yıldır durup durup yazmak densizliğini gösterdikleri sanat yeteneğinin, sanatsal üretkenlik ve verimliliğin akıl ve yargısı yerinde olan kimseler için yadsınamayacak kanıtlarını oluştururlar. Gül, kâranfil, lâle ve sümbül gibi motifleriyle birkaç kuşak sonraki "Lâle Devri" ruhunun habercileri olan saray üslûbundaki Osmanlı halıları ise, yüzyıllar boyu doğa ile özdeşleşmiş Türk insanındaki doğa tutkusunun, bahçe ve çiçek sevgisinin dokunmuş simgeleridir. Oğuzlardan beri Anadolu'daki çilekeş fakat özverili Türk kadını da, becerikli ellerine özgü o yüksek halı ve kilim sanatı ile renkli doğayı kapalı mekânlara taşımış, sıcaklık kattığı ev yaşamını şenlendirip zenginleştirmiştir" (s. 526).

Geçmişten günümüze Türk Halıları arasında bu yayın sayesinde oldukça uzun bir gezi yaptık. Bunu sağlayan kitabın yazarı, E. Fuat Tekçe, ömrünün büyük bir kısmını yurtdışında geçirmiş ve halende orada yaşayan bir Türk'tür. Batılıların yıllardır, Türkler ve Türk Sanatı hakkındaki görüşlerini dinlemiş, yayınlarını yakından takip etmiş, radyo ve televizyonlardaki Türkler hakkındaki çirkin iddialarına şahit olmuştur. 13'üncü yüzyıldan 18'inci yüzyıla kadar Anadolu-Türk Halıcılığının tanıtıldığı bu kitap aracılığıyla söz konusu iddialara karşılık verilerek, yurtdışındaki otoritelerin Türk halı sanatı hakkındaki görüşlerine dikkatimiz çekilmiştir. Sayfa 107, 43'üncü dipnottan öğrendiğimize göre yazar, 1949 yılında Nuh'un gemisini arayan kalabalık bir ekiple Ağrı Dağı'na çıkarak bu çalışmalara katılmıştır. Bu da bize sayın Tekçe'nin araştırmacı bir ruha sahip olduğunu göstermektedir. Yurt dışındaki literatüre hâkim olan yazar, bu yayınları iyi bir şekilde izleyerek, çeşitli alıntılarla bizlere sunmaktadır. Ayrıntılı olarak o dönemlerin tarihî olayları, toplum yapısı iddialara kanıt oluşturacağı düşüncesiyle ele alınmıştır.

Bu yayın, kanımızca **Türk Halılarına yöneltilen iddialara cevap niteliği taşıyan bir denemedir.** Anladığımız kadarıyla Sayın Tekçe, uzun yıllar halılarımız hakkındaki aleyhtar tutumdan rahatsız

olmuş, halı piyasasını bilen bir kişi olarak çeşitli olaylarla karşı karşıya kalmış, bu yayınıyla âdeta bütün saldırılara ve iddialara, cevap vererek savunma hakkını kullanmıştır. Anıları ve gözlemleriyle hareketlendirdiği kitabında alışılmamış, sıradışı bir düzen ve anlatım dikkati çekmektedir. Yazar, yabancı yayınlara ağırlık vermekle birlikte, Türkiye’de halılarla ilgili yayınlardan yeteri kadar söz etmemektedir. Böyle bir yayında daha ayrıntılı bir kaynakça verilmesinin, dipnotlarda daha çok belirtilmesinin yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Motif adlandırılmalarında da çeşitli hatalı ifadeler dikkati çekmektedir. Ancak, bu halı sanatımız için zaten başlıbaşına bir sorundur.

Yayın, herşeye rağmen halı sanatımız için değişik bir çalışmadır. Özellikle yurtdışında Romanya, İsviçre, ABD, Londra, Berlin, İsveç, Macaristan, Kuveyt gibi müze koleksiyonlarında bulunan halıların fotoğraflarının verilerek tanıtılması takdir edilecek bir durumdur.

Konunun eğitimini almamasına rağmen, tarihçi, sanat tarihçisi, kimya ve tekstik uzmanı, sosyolog gibi birçok araştırmacının biraraya gelmesiyle meydana getirilebilecek nitelikteki bu çalışmayı araştırmacı kendi özverili çabalarıyla ortaya koymuştur. Gönül ister ki, böyle bir çalışma sözü edilen otoritelerin buluşmasıyla ortaya çıkarılsın kesin ve tutarlı bilgilerle sağlam temellere oturtulsun.

Bu yayının vesilesiyle birkaç söz ilâve edecek olursak ; Yayından takip ederken de gördüğümüz gibi Türk Halı Sanatı birçok sorunu da sinesinde barındırmaktadır. Çoğu Batılı araştırmacı, Türk halılarını Ermenilere ve Rumlara maletmek için çaba sarfetmekte, bunu da yayınlarında defalarca dile getirmektedir. Bunu çürütecek arşiv belgelerinin incelenmesi, çeşitli yayınların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca, bir başka sorun da taşınabilir bir özellikte olduğu için halılarımızın büyük bir çoğunluğunun yurtdışı müzelerinde bulunmasıdır. Bu müze ve kolleksiyonlardaki halıların kataloğunun yapılmasının Türk Halılarının gelişim çizgisine katkıda bulunacağı düşüncesindeyiz. Yurdumuzdaki müzelerdeki halı örnekleri de daha iyi korunarak, çeşitli sergilerle tanıtılmalıdır. Yapılacak olan

kongre ve sempozyumlarda halı ile ilgili karanlıkta kalmış noktalar çeşitli bilim dallarının birbirine katkıda bulunmasıyla, fikir birliğine varılarak gün ışığına çıkarılmalıdır. Kanıtlarla iddialara cevap verilmelidir. Motiflere ortak adlar verilerek bir halı terminolojisi oluşturulmalıdır.

Geçmiş ile günümüz arasındaki bağın kurulmasında rol oynayan, yüzyıllardır geçerliliğini sürdüren, Türk kültürünün geniş yelpazesi içinde yer alan halı sanatımız, değişik kültür ortamlarına girmesine rağmen, toplumumuz içindeki değişmez yerini tarih boyunca korumuştur. Bu nedenle, Türk Halı Sanatı günümüzde bir yandan ülkemizin tanıtımındaki ve ekonomisindeki yerini muhafaza ederken diğer yandan geçmiş kuşakların duygu, düşünce ve ihtiyaçlarının bizlere ulaşmasında aracı görevini görmektedir. Kısaca; **Türk Halıları geçmiş ile gelecek arasına serilen köprülerdir.**

Halı sanatındaki sorunların gündeme gelmesine öncülük eden Sayın E. Fuat Tekçe'nin çalışmalarının devamını diliyor, bu yayını bize ulaştıran Levent Ofset Matbaacılık Limited Şti.'ne teşekkürlerimizi belirtmek istiyoruz.

Notlar

¹ O Aslanapa, *Türk Sanatının Bin Yılı, İstanbul 1987; Ş. Yetkin, Türk Halı Sanatı, (Genişletilmiş II. baskı), İstanbul 1991.*

² L. Rasonyi, "Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei", *Türk Kültürü*, sayı 103, Mayıs 1971, s.614-627; H. Açıkgöz, "Türkçe’de Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı*, sayı 32, Ekim 1984, s. 137-188; R. Ettinghausen, "Halı Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 5, s. 6; F. Kurzioğlu, "Selçuklu Fethi’nden (1064) önce "Yukarı-Eller / Almanya / Oğuz-Elleri’nde Halıcılık, "Turkman/Oğuz İşiydi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 3, 1985, s. 28.

³ N. Baylâv, "Türkiye’nin Boya Bitkileri İle Türkiye’de Kullanılmış Olan Yabancı Memleket Boya Bitkileri ve Boyaları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, s. 733-744; G. Uğur, *Türk Halılarında Doğal Renkler Ve Boyalar*, Ankara 1988.

⁴ O. Aslanapa, a.g.e, s. 26-28, Levha 14-15

⁵ Mehlika Aktok Kaşkarlı, "Haç Motifli Halılar Meselesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 3, Mayıs 1985, s. 36-37.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YABANCI OKULLAR

Yrd. Doç. Dr. İlnur POLAT
HAYDAROĞLU,
Osmanlı İmparatorluğu'nda
Yabancı Okullar,
Ocak Yayınları,
Ankara 1990 XV²+ 224.

Toplumların üzerinde yaşadıkları coğrafya'da kendi zevk, inanç, düşünce ve hayat tarzlarına göre maddî ve manevî ürünler ortaya koydukları vakidir. Coğrafyada bırakılan bu izler o toplumun kültürü ile şekillenir. Bir toplumun kültürünün de değişme ve gelişmelerle birlikte süreklilik gösterdiği genel bir kabul görmektedir.

İşte kültürün bu sürekliliğini sağlamanın, nesilden nesile kültürel birikimi aktarmanın yegâne yolu da eğitimden geçmektedir, diyebiliriz. Tabii ki eğitim, o kültürün ilk çekirdek birimi olan aileden başlamaktadır. Ancak çocukların daha disiplinli olarak kültürel birikimi almaları için eğitim sistemleştirilerek okullar kurulmuştur.

Kültürel birikimi bir sonraki nesle aktarma aracı olarak eğitim ve bunun yanı sıra öğretim kurumları olan okullar, artık toplumların vazgeçemeyecekleri kadar ciddi ve önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. Eğitimin, kültürel birikimi aktarma aracı olması ve dolayısıyla bir toplumun kültürünün çeşitli vechelerinin bulunması nedenleriyle, ilmî anlamıyla disiplinler arası bir inceleme, araştırma ve uygulama alanı olmasını gerektirmektedir. "Zor ve karmaşık oluşunun sebebi, eğitim ve öğretimin çok çeşitli ve birbirinden ayrı disiplinleri kapsamaması ve onların bileşik görüntüsüyle uğraşmasındandır. Böyle olunca eğitim-öğretim aynı anda hukukî, dinî, iktisadî, ahlâkî ve teknik bir meseledir. Toplum hayatındaki önemi ise, medeniyet ve kültürün gelişmesinin maarife bağlı olmasından ileri gelir. Dolayısıyla maarifin mazisi, hali ve istikbaliyle ilgili meseleleri tarihçi, sosyolog, psikolog, hukukçu ve hatta din adamı olarak ele almak gerekmektedir. Bu ise fiilen mümkün değildir. O halde bir seçim yapmak zarureti söz konusudur. Bu seçim yapılırca da maarifin bazı yönlerini ihmal etmek durumunda kalınıyor."¹

Buradan, bir araştırmacının eğitimi, sadece bağlı olduğu disiplin açısından inceleme ve araştırması gibi dar bir sonuç çıkarılabilir. Ancak günümüzde toplumsal meseleleri disiplinler arası bir yaklaşım ile farklı bakış açılarından ortak çalışmalarla ele alınması yönünde bir eğilim başlamıştır. Görünen odur ki eğitim gibi bir konuda ası zorunluluk budur.

Okuyucularımızın önüne koyacağımız bu alandaki eser de üzerinde yaşadığımız coğrafyanın kültürel açıdan çeşitliliğini ve bu hareketliliğin ülkenin siyasî, idarî ve hukukî yapısını nasıl etkilediğini ortaya koyması nedeniyle önemlidir. Söz konusu eser Yrd. Doç. Dr. İlnur Polat Haydaroğlu'nun **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar** adını taşıyor. Ancak bu eserin tanıtımına geçmeden bu alanda yapılmış diğer çalışmalara da göz atmak gerekir kanaatindeyiz.

Anadolu, yüzyıllardır coğrafi açıdan farklı kıtaların, farklı kültürlerin kesişme noktası olageldiği için, bu farklı kültürlerin izlerini de bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı Devleti, üzerinde bulunduğu

Mesut ÇETİNTAŞ

Atatürk Kültür Merkezi
Basın Yayın Uzmanı

coğrafya nedeniyle, çeşitli etnik grupları sınırları içinde bulunduruyordu. Bu çeşitlilik, kültürel zenginlik olarak Osmanlı Devletine renk ve güç kazandırıyor. Hatta Osmanlı Devleti, bünyesindeki farklı etnik kökenden gelenlere "millet-i sadıka" (Ermeniler için), "necip millet" (Araplar için) gibi bir hayli hoşgörü ve güven dolu bir yaklaşım sergiliyordu.

Ancak 19'uncu yüzyılın sonuna doğru bu etnik çeşitlilik ve kültürel zenginlik, Avrupalı düşmanları tarafından Osmanlı Devleti'nin zaafı haline sokulmaya çalışılmıştır. Kapitülasyonlar sonrası Avrupalı ülkeleri Osmanlı topraklarında kendilerine yakın gördükleri etnik grupları çeşitli açılardan kullanmak amacıyla, eğitim-öğretim kurumları oluşturmaya başladılar. Osmanlı Devleti sınırları içinde yeralan Hristiyan azınlıklara yönelik olarak kurulan bu okulları gerek eğitim bilimi disiplini içinde, gerek okulların sosyal ve siyasî amaçları açısından inceleyen çalışmalar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti içinde kurulan bu azınlık ve yabancı okulları üzerine ilk araştırma Nurettin Polvan'ın **Türkiye'de Yabancı Öğretim** adlı eseridir.² Bu eser iki cilt olarak düşünülmesine rağmen birinci cildi yayımlanabilmiştir. Söz konusu ilk ciltde de, Bizans devrinden başlayarak Hristiyanlık mezhepleri ve tarikatları temel alınarak yabancı eğitimi ve öğretim konusu ele alınmıştır. Bu konuyu ele alan kapsamlı bir diğer eser ise Osman Ergin tarafından kaleme alınan **Türkiye Maarif Tarihi**'dir.³ Kronolojik olarak, bu alanda yayımlanan üçüncü eser ise, alan üzerindeki ciddi çalışmalardan biri kabul edilen Dr. Hidayet Vahapoğlu'nun **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları** adlı eseridir.⁴

Vahapoğlu, çalışmasının yöntemini belirlerken "eğitimin bir kültür aktarımı ve devletin siyasî sisteme müzahir, millî politika ve hedeflerine bağlı, onları yaşatmak ve onlara ulaşabilmek için her türlü fedakarlığı yapabilecek yapıda insanların"⁵ yetiştirilmesindeki etkinliğini gözardı etmemiştir. Bu noktadan hareketle çalışmasının önsözünde ve diğer bölümlerinde hiç bir sistemin kendisine muhalif insanların yetişmesine müsaade etmeyeceğini vurgulayarak, Osmanlı topraklarındaki azınlıkların siyasî ve hukukî yapılarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Vahapoğlu Osmanlı'daki azınlıkların, devletin

zayıfladığı son dönemlerinde Batılı güçlerin etkisiyle gerçekleştirmeye çalıştıkları "yegane gayelerinin müstakil devletler kurabilmek" amacını taşıdıklarını ileri sürmüştür. İşte bu minval üzere Osmanlı, milliyetçilik duygusu ve devlet kurma ideali enjekte edilen azınlıkların devlet aleyhindeki davranışları ile karşılaşmıştır.

"Bu hareketlerin hazırlandığı zeminler içinde mutlaka en önemli yeri okullar işgal etmektedir....Çok kısa zaman aralığında çığ gibi büyüyen ve bazı yerlerde devletin sahip olduğu okul sayısını aşan bu okullarda ne yapılmak istenmiştir? Bunları kimler açmıştır? Kimlerce finanse edilmiştir, nasıl yönetilmişlerdir? Benzer bütün sorular cevaplanması gereken konulardır."⁶

Vahapoğlu'nun sorulara cevap arayan çalışmasında ulaştığı ve bu alandaki diğer çalışmalarla ortaklık teşkil eden nokta" ...bu kurumların kontrolsüz bırakılmış oldukları ve devlet aleyhine faaliyette buldukları" noktasıdır. Vahapoğlu çalışmasında konuyu tarihî seyri içinde günümüze kadar ele aldığını belirtir. "Azınlık", "yabancı" kavramlarını ortaya koyduktan sonra Osmanlı devleti açısından bu iki kavramın toplum, idarî yapı ve hukukî metinlerdeki yerini belirlemeye çalışmıştır.

Vahapoğlu Çalışmasının ikinci bölümünde Lozan Antlaşması öncesinde, üçüncü bölümde ise Lozan antlaşması ile yabancı okullar ve azınlık vakıflarının hukukî durumlarını incelemiştir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise cumhuriyet döneminde azınlık ve yabancı okulları hukukî metinlere dayanılarak incelenmiş, finansmanları, eğitim ve öğretim programları, personel durumları, yabancı okullardaki Türk öğrenciler ve denetimleri ele alınmıştır.

Bu alanda son yıllarda yayımlanan ve asıl bizim tanıtımını yapacağımız son eser ise Yrd. Doç. Dr. İlnur Polat Haydaroğlu tarafından kaleme alınan **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar** adlı çalışmadır. Yazar eserinin önsözünde, çok iddialı biçimde, Yabancı Okullar konusunda ilk defa kendisi tarafından "konuyu ele aldığım biçimde kapsamlı ve tarihî gelişimine uygun olarak ana hatlarıyla ortaya konulmuştur"⁷ demektedir. Yazarın bu iddiasına bağlı olarak, ilmî etik açısından yaptığı bir hatayı da vurgulamak gerekir. Haydaroğlu'nun bu iddiasına rağmen Vahapoğlu'nun çalışmasını hatırlatmak ve sözkonusu çalışmanın kronolojik olarak

kendi çalışmasından önce olmasına karşılık, yararlanmamasını okuyucunun değerlendirmesine bırakıyoruz.

Çalışmasının amacını da önsözünde "eğitim faaliyetleri arkasına gizlenen siyasî etkinlikleri ortaya koymak" olarak belirlemiştir. Araştırmasında konunun;

"1. Osmanlı tabiyetinde olan ve daha sonra zamanla çeşitli nedenlerle yabancı devletlerin himayesine giren azınlık okulları,

2. Yabancı devletlerin doğrudan doğruya kendilerinin açtıkları okullar ve bunların bir bütün halinde etkinlikleri, istedikleri sonuca ulaşmaları" şeklinde ele alındığını belirten yazar, incelemesinin çıkış noktasının eğitim kurumları olan okullar olmakla beraber, odak noktası "eğitimle maskelenen eğitim dışı siyasî faaliyetler ve yabancı okulların tarihî gelişimi"⁸ olduğunu tekrar vurgulamıştır.

İlk bakışta Yrd. Doç. Dr. Haydaroğlu'nun çalışmasının Dr. Vahapoğlu'nun eserinden farklı yanı olarak özellikle Osmanlı Devleti dönemini kapsamı ve yine ülkedeki sadece Yabancı Okullar üzerinde yoğunlaştığı gibi sonuç çıkarılabilir. Bu noktaya ileride çalışmanın tanıtılması sırasında tekrar değinilecektir.

Haydaroğlu araştırmasında, "Yabancı Okul" kavramının ne olduğu; yabancı devletlerin yabancı topraklarında okul açmalarındaki gayeleri; yabancı devletlerin Osmanlı ülkesi içindeki azınlık okullarını ne şekilde kullandıkları; bu bağlılık ve etkileşim ile azınlık okullarının nasıl yabancı devletlerin himayesine girdiği; siyasî faaliyetler içindeki okulların sayı, yaygınlık ve etkinlik bakımından durumları; yabancı devletlerin kendilerinin açtıkları okulların niteliği, yeri ve hangileri olduğu; sözkonusu okulların her türlü faaliyetleri, din, siyaset ve eğitim açısından Türk toplumuna etkileri gibi konuları daha çok arşiv belgelerine dayanarak gün ışığına çıkarmaya çalışmıştır.

Çalışmada ağırlık olarak XVIII ve XIX'uncu yüzyıldaki yabancı eğitimi ve kurumların Türk toplumuna ve eğitimine etkileri, tarihî süreç içerisinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Sözkonusu okulların hangi şartlar içinde açıldıkları, yaygınlaştıkları ve okullarda gözetilen dinî ve siyasî amaçlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte okulların ders programları, eğitim sistemleri, ölçme-değerlendirme, öğrenci alımı gibi doğrudan doğruya eğitime ilişkin noktalar üzerinde fazla durulmamıştır.

"Bu okulların eğitim maskesi altında, siyasî faaliyetler göstermesi eğitim konusunda etkin olmadıkları anlamına gelmemelidir. Olumlu ya da olumsuz, gerçekte, Türk eğitim-öğretim sistemi üzerinde çok etkili olmuşlardır. Bazı öğretim kurumlarının aynen Osmanlı öğretim kurumlarınca örnek olarak alınması gibi olumlu, toplumdaki gayr-ı müslimlerin imparatorluk bünyesinden kopmalarını sağlamak gibi olumsuz etkileri gözardı edilemez. ama bu okulların amaçları ve faaliyet sahaları daima eğitim-öğretim dışı konularda yoğunluk kazanmıştır ki bunda da din unsuru, devletlerin güttükleri siyaset ve misyonerliğin etkisi tartışılmaz derecede önemlidir."⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Haydaroğlu okulların daha çok amaçları dışında kullanımlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti bünyesindeki dinî ve etnik farklılıklar, Osmanlı için bir sorun haline getirilmiştir. Bu duruma gelinmesinde de en büyük etken, azınlıkların ve yabancı devletlerin gizli amaçlarını yürürlüğe koymak için okulları olabildiğince kullanmaları olmuştur.

Haydaroğlu çalışmasında Osmanlı Devletinin hukukî metinleri ve bu alanı düzenleyen millî ve milletlerarası hukuk metinleri bir başka deyişle ontlaşmalar üzerinde çok fazla durmamıştır. Yabancı okullar konusunu daha çok arşiv belgelerine dayanarak ortaya koyan Haydaroğlu, İstanbul Hariciye Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi, Başbakanlık Arşivi, Salnameler, okullarla ilgili raporlar ve gazete arşivlerinden faydalanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar adlı bu çalışmanın ilk bölümünde Yabancı okulların başlangıcı ve çoğalması başlıkları altında, gayr-ı müslim okulları, yabancı devletlerin açtıkları okullar, eğitim ve öğretimde kapitülasyonlar, ülkedeki cemaat okullarının yabancı devletlerin himayelerine girmeleri ve yaygınlaşmaları incelenmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Haydaroğlu bu bölümde "yabancı okul" kavramını açıklarken "Osmanlı topraklarında önceleri gayr-ı müslim toplulukların okulları olarak ortaya çıkan giderek yabancı devletlerin himayesi altına giren ya da doğrudan doğruya yabancı devletlerin açmış oldukları bütün okulları"¹⁰ kastettiğini açıklamıştır. Haydaroğlu'nun tezçine göre sözkonusu okullar başlangıçta gayr-ı müslim okulları durumundayken zamanla yabancı devletlerin himayesine girerek yabancı devlet kurumu haline dönüşmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar adlı çalışmanın ilk bölümünde Haydaroğlu bu kavram çakışmasını gidermek için ilk bölümde "Gayr-ı Müslim Okulları" ve "Yabancı Devletlerin Açtıkları Okullar" alt bölümleri ile daha detaylı ele alarak bir giriş yapmıştır. Bu başlıklar altında Osmanlı topraklarında "gayr-ı müslim" ve "yabancı" kavramlarının tarihî gelişiminin temellerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Yabancı Okulları Gözetim Altına Alma Çabaları başlığı altında bu yöndeki girişimleri ve uygulamaya konulan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve bunun işleyişi ortaya konmuştur.

Haydaroğlu, Nizamnamenin çıkarılış sebeplerini şu şekilde sıralamıştır: "Öğretimin zorunlu hale getirilmesi, okulların derecelendirilmesi, öğretimin düzenlenmesi, öğretim kadrosunun bilgisinin ve saygınlığının artırılması, vilayet maarif meclislerinin oluşturulması, öğrenciyi teşvik edici sınav kurallarının konması, diploma usulünün kabul edilmesi, ilmi kuruluşların tamamlanması, çoğaltılması ve yaygınlaştırılması ve üç kısma ayrılan okulların nelerinde ve ne şartlarda açılacağına belirtilmesi".¹¹

Maarif Nizamnamesi özel okulların tanımını yaparak bunların masraflarının nasıl karşılanacağını da belirlemiş ve okulların açılması için üç şartın yerine getirilmesini istemiştir: " 1. Öğretmenlerin Maarif Nezaretinden ya da taşrada ise mahallî maarif idarelerinden aldıkları birer diplomaları olmalıdır, 2. OkutTURulacak kitaplar listesinin ve ders program çizelgelerinin Maarif Nezaretinden ya da mahallî idarelerinden, taşrada ise vilayet maarif idaresiyle vali tarafından onayı gerekmektedir."¹²

Söz konusu nizamname yabancı devletleri oldukça rahatsız etmiştir. Çalışmada bu durum örnekleriyle ortaya konmuştur. Haydaroğlu'nun iddiasına göre de yabancı devletler nizamnameyi "teoriden pratiğe geçememiş bir belge olmaya mahkum edecek davranışlar içinde bir tutum sergilemektedirler. Osmanlı Devleti de bu tür olaylar karşısında sorumluları uyarıyor, nizamname maddeleri hatırlatılarak ne şekilde uygulama yapılması gerektiğini belirtiyordu.

Osmanlı yönetiminin bu konudaki hassasiyetini ortaya koyması açısından hazırlanan bazı raporların adını da anmak gerekir kanaatindeyiz. İlk rapor 1891 tarihinde Maarif Nazırı Zühdü Paşa, İkin-

cisi de o tarihte Kudüs Mutasarrıfı olan Mihran Boyacıyan tarafından 1892'de kaleme alınmıştır. Üçüncü rapor 1894 tarihinde yine Zühdü Paşa ve dördüncü rapor 1898'de Şakir Paşa tarafından kaleme alınmıştır.¹³

Söz konusu bölüm içinde alt başlıklar altında Haydaroğlu okul açma şartları, okul arası binalar ve onarımları, öğretim kadrosu, ders programları ve kitaplar, okullara kayıt şartları ve diplomaları, gelirler ve giderleri ile ilgili denetiminin işleyişi de değerlendirilmiştir. Yazara göre yabancı okulları denetim altına alma çabaları hiç bir zaman hedefine ulaşmamıştır. Yabancı okulların siyasî ve olumsuz faaliyetleri büyük ve tehlikeli boyutlara ulaşınca Osmanlı hükümetince farkedilmiş ve ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Haydaroğlu'nun aktardığı bir bilgiye göre de Maarif Nezaretine bağlı olarak Münif Paşa tarafından kurulan bir Mekatib-i Ecnebiye ve Gayr-ı Müslime Müfettişliği dairesi vardır. Görevi, yabancı ve gayr-ı müslim okullarını teftiş etmek olan bu daire "öğretimin gerektiği şekilde yapılmasını, hükümet aleyhine getirilmesini sağlamak, okullara ruhsat vermek, evvelce ruhsatsız açılanları ruhsata bağlamak, İstanbul dışında bulunan yabancı ve gayr-ı müslim okullar hakkında vilayetten ya da maarif müdürlüklerinden sorulacak sorulara cevap vermek ve teftiş yaparak rapor hazırlamakla" görevlendirilmiştir.¹⁴

Haydaroğlu patrikhane ve sefaretlerin baskısı yüzünden bu konuda Emrullah Efendi tarafından bir kanun taslağının da hazırlandığını ancak çıkarılmadığını belirtir. Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen sürede ufak çaplı bazı girişimler ve ülkeler arası anlaşmalar olsa da asıl denetim Lozan antlaşması sonrasında gerçekleşecektir. Yazarın ortaya koyduğuna göre, Lozan'da sorun ikiye ayrılarak, 1. Azınlık Okulları, 2. Yabancı okulları şeklinde ele alınmıştır. Böylece yabancı okullara tanıyan imtiyazlar da hak olmaktan çıkarılmıştır.

Kronolojik olarak geriye dönersek, Haydaroğlu bu konuda özellikle ruhsat alma aşamasında okulların denetimden kaçma çabalarına örnekler de vermiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sayısal gelişimleri, öğretim düzeyleri ve okul açan devletler açısından yabancı okullar konusu ele alınmıştır. Bu bölüm içinde Haydaroğlu Fransız okullar arasında Saint Benoit, Saint George, saint Louis Dil

Oğlanları, Saint Pierre, Notre Dame De Sion, Saint Pulcherie, Saint Josepn, Saint Esprit ve Immaculée Conception okullarını zikretmiş ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Yazar tarafından İngiliz okulları, fazla belge bulunamaması nedeniyle, kısaca ele alınırken, Amerikan okulları alt başlığı altında da Harput Amerikan Koleji, Robert Koleji, İstanbul Amerikan Kız Koleji ve Merzifon Amerikan Koleji incelenmiştir. İtalyan okulları alt başlığı altında ise Ağahamam Kız Ortaokulu, İtalyan Kız Ortaokulu, Büyükdere İtalyan Okulu, Santa-Maria, Bakırköy, Yedi kule, Beykoz, Sainte-Marie, Bartelemeo Giustiniani, San Pierre İtalyan okulları ile İtalyan Erkek Okulu, San Pierre İtalyan Kız Okulu, Kadıköy İtalyan Kız Okulu gibi Okullar ele alınıp incelenmiştir.

Bu bölüm altında ayrıca Alman, Avusturya, Rus, İran ve Bulgar okulları da incelenmiştir. Bu bölümün bir diğer alt başlığı altında da "Din ve Mezhep Ayrımı Gözetilerek Açılan Gayrı Müslim Okulları" değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu alt başlık içinde Rum Ortodoks, Ermeni, Yahudi, Protestan ve Katolik okullarının siyasî faaliyetleri gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

Haydaroğlu çalışmasının dördüncü ve son bölümünde "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okulların yeri ve Etkileri"ni incelemiştir. Bu bölümde ise "Din Propagandası ve Misyonerlik Sorunu, Siyasî Etkiler", "Öğretim Kurumları Olarak Yabancı Okullar" konuları ele alınmıştır. Özellikle bu son başlık altında Osmanlı Okulları ile yabancı okulların bir karşılaştırılması yapılarak, yakın zamana kadar olan durumları ele alınmış ve "Yabancı Okulların Türk Eğitim-Öğretim Sistemine Etkileri" incelenmiştir.

Araştırmanın sonuç bölümünde Haydaroğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve parçalanışı konusunda bir çok unsurun yanında yabancı okulların da ne kadar etkin bir olgu olduğunu savunmuştur. Yazara göre, Osmanlı İmparatorluğu için, özellikle son denemlerinde bir sorun olan yabancı okullar günümüze kadar uzanan bir çok sorunu hüzünlendiren nedenler arasında yer almaktadır. Okulların bu olumsuz yanlarını değerlendiren Haydaroğlu aynı zamanda sözkonusu yabancı okullar hakkında şu olumlu yargısını da eklemektedir: "... eğitim açısından yararlı, siyasî faaliyetler açısından zararlı, toplumdaki düşünce yapısını modern anlamaya yakın çizgide geliştirme yönündeki etkisi düşü-

nüldüğünde de olumlu denilebilir".¹⁵

Yazarın iddiasına göre okulların günümüze yansıyan etkileri de olmuştur. Ülkemizin içinde bulunduğu Orta Doğu bölgesi için Arap, Ermeni, Yahudi ve Filistin halkları arasındaki sorunlar ile ülkemiz içindeki Güneydoğu sorunu bu yansımaların sonuçlarındandır. "Halen de çözüme ulaşmamış bu konulara olan yabancı okulların katkısı belgelerle anlaşılmaktadır. Bu verilerin ışığında diyebiliriz ki: Yabancı Devlet ve cemaat okullarının tarihî gelişimini incelerken başlangıçtan sona doğru diye, bir değerlendirme yapmak yerine, konuyu yabancı okulların başlangıcı, gelişimi, günümüze yansıyan etkileri şeklinde ortaya koymak daha doğru olacaktır".¹⁶

Haydaroğlu'nun yabancı okullar konusunda ileri sürdüğü sözkonusu araştırma yöntemine katılmamak mümkün değil. Bununla birlikte alanın, yazımızın başında savunduğumuz gibi interdisipliner bir anlayışla farklı disiplinlerden araştırmacılarla ortak çalışmalar yapılarak değerlendirilmeye tabi tutulması gerekir, kanaatindeyiz. Yabancı Okullar üzerine ülkemizde yapılan az sayıdaki çalışmalardan biri olan **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar** adlı bu çalışmayı eğitim öğretim üzerine çalışan ve inceleme yapan kişilerin dikkatini çekeceği kanaatindeyiz

Notlar:

¹ Doç. Dr. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980, s. 7

² Nurettin Povlan, *Türkiye'de Yabancı Öğretimi I*, İstanbul 1952.

³ Osman Ergin, *Türkiye'de Maarif Tarihi*, 4 Cilt, İstanbul 1977.

⁴ Dr. Hidayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990.

⁵ Vahapoğlu, A.g.e., s.2.

⁶ Vahapoğlu, A.g.e., s.3.

⁷ Yrd. Doç. Dr. İknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

⁸ A.g.e., s.V

⁹ A.g.e., s.V.

¹⁰ A.g.e., s.2.

¹¹ A.g.e., s. 4.

¹² A.g.e. s.23-24.

¹³ A.g.e., s. 27.

¹⁴ A.g.e., s.32.

¹⁵ A.g.e., s. 81.

¹⁶ A.g.e., s.212.

¹⁷ A.g.e., s. 213..

"MİLLİYET GAZETESİ" ÜZERİNE BİR KİTAP

*Emin Karaca, Milliyet Olayı,
Altın Kitaplar Yayınevi,
İstanbul 1995, 366 s.,
+14 s. fotoğraf*

3 Mayıs 1950 tarihinde yayın hayatına başlayan Milliyet gazetesi bu gün 44'üncü yayın yılında olan bir gazetedir. Bu niteliği ile Milliyet, Türkiye'de çok partili siyasal hayatın gözlemcisi olmuştur.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile yaşıt sayılabilecek Milliyet, doğduğu ekonomik, siyasal, ideolojik, dönüşüm ortamında iktidar yanlısı bir gazete olmuştur. Bu genel politik çizgisinde Milliyet'in yayın hayatında iki farklı dönem söz konusudur. Ali Naci Karacan ve Abdi İpekçi dönemleri. Milliyet gazetesinin gelişimini değerlendirebilmek için bu isimlerin gazeteyi nasıl yönlendirdiklerine bakmak ve görünen gerçekleri bütün yönleriyle ortaya koymak gerekir.

Milliyet gazetesi herşeyden önce Ali Naci Karacan'ın eseridir. Bu önemli bir noktadır. Milliyet'i anlamada kesinlikle gözönünde bulundurulması gereklidir. Çünkü Ali Naci, uzun gazetecilik geçmişinde siyasal iktidarla hep iyi geçinme gereğini duymuş ve bu doğrultuda davranmıştır.

Gazetenin tarihinde yayın politikasına yön veren ikinci isim Abdi İpekçi'dir. Kore'de yerine getirdiği askerlik görevinden sonra Ercüment Karacan'ın isteği, Altınur Kılıç'ın aracılığıyla gazeteye gelen İpekçi daha sonra Milliyet'e yeni bir görüntü ve kimlik kazandıracaktır. İpekçi döneminde gazete iktidarın ve muhalefetin olumlu ve olumsuz yanlarını dengeli olarak sergilemeye devam edecektir. Böylece kitle gazetesi olmaya çalışacaktır.

Gazetenin iki döneminde değişmeyen bir yan vardır. O da değişen iktidar koşullarında yeninin yanında yerini almak.

Emin Karaca'nın **Milliyet Olayı** adlı kitabı işte bu Milliyet'in bir monografisidir. Eser 12 kitabı kaynak olarak kullanmıştır. Süreli yayınlar ise Milliyet'in 3 Mayıs 1950 / 25 Mart 1995 yılları arasındaki sayıları, **Yeni Sabah** gazetesinin 1953 yılına ait 25 sayısı ve **Vatan** gazetesinin aynı yıla ait 26 sayısıdır.

Yararlanılan kaynak kitaplardan Milliyet ile doğrudan alâkâli olanlardan biri Erhan Akyıldız ve Tufan Türengü'nün **Gazeteci** adlı eseridir. Bu eser Abdi İpekçi'nin hayatını ve Milliyet'eki geçmişini konu alır. Eserin yazarları Abdi İpekçi'nin birlikte çalıştığı kişilerdir, dolayısıyla övgücü bir üslûpta yazılmıştır. Diğer Kaynaklar: Ali Naci Karacan'ın **Ya Hürriyet Ya Ölüm** ve **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa** adlı kitaplarıdır. Eserler Milliyet'in yayınından çok önceki dönemlerde yazılmıştır. Ali Naci'nin o zamanki görüş ve intibalarını ve değerlendirmelerini ihtiva eder. **Milliyet Olayı**'nda yararlanılan bir başka kaynak ise Sadun Tanju'nun **Doludizgin** adlı eseridir. Bu eser gerçekten tam bir monografidir. ¹ Sadun Tanju, eserinde Karacan'ın gazete kurmadaki mahareti yanında kumara düşkünlüğü yüzünden gazetesinin geleceğini ve ailesini ne kadar zor durumda bıraktığını açıkça söylemekten çekinmemiştir; Ama Emin Karacan'ın **Milliyet Olayı** kitabında adı geçen kay-

Ejder ÇELİK

Atatürk Kültür Merkezi
Basın yayın Uzmanı

nağın bu ifadeleri ihtiva eden bölümünden alıntı yapılmamıştır. Oysa **Doludizgin** kitabının 127-130'uncu sayfalarında Karacan'ın kumar tutkusuna dile getirilmektedir.

Milliyet gazetesi üzerine az sayıda kitap yazılmasından ve üniversitelerde uzun araştırmalar sonucunda hazırlanmış tezlere bakılmamasından dolayı yararlanılan kaynakların çoğu basın tarihimize ilgili fakat Milliyet ile doğrudan ilgili olmayan kaynaklardır. Yazar kendi anıları ve diğer gazetecilerin yorumlarıyla eserini zenginleştirebilmiştir.

Sonuçta ortaya çıkan, gazetenin muhteva analizine dayalı siyasî eğilimlerini açıklayıcı ve değerlendireci bir eser yerine adeta "gazetenin hayat hikâyesi"dir. Yazarın Milliyet gazetesi çalışanı olduğunu da düşünürsek tarafsız bir analizden söz etmenin güçlüğü ortaya çıkacaktır.

Milliyet Olayı'nın bölümlerinde bu eksiklikler kendisini göstermektedir.

Kitapta, 10 Ekim 1950 tarihli Milliyet'in birinci sayfasında "Arif Oruç dün sabah vefat etti" başlığıyla "acı" bir haberin verildiği, Arif Oruç'un 3 Mayıs 1950'den itibaren yayımlanmaya başlanan tarihî roman "Fatih Sultan Mehmet" tefrikasının yazarı "Ayhan" olduğu ifadeleri yer alıyor. (Sayfa 23)

Eserde Arif Oruç ile Ali Naci Karacan arasında dostça olmayan bir geçmişin varolduğu, Karacan'ın İnkılâp gazetesinde Oruç'a karşı yazılar yazmakla kalmayıp "vatan haini Arif Oruç" afiş bile bastırıldığı, Ali Naci'ye göre; O'nun " irtica bayraktan", " Atatürk devrimlerinin düşmanı", "Vatan haini" olarak değerlendirildiği, Kurtuluş Savaşı'nda Çerkez Ethem taraftarı olduğu, istiklâl mahkemesinden canını zor kurtardığı ama Oruç'un yine de akıllanmayıp Serbest Fırka bahanesiyle ortalığı karıştırdığına ilişkin iddialarına değinilmektedir. Buna rağmen eserde daha ilginç ve önemli bir noktadan bahsedilmemiştir: Arif Oruç 8 Ocak 1947'de İstanbul valiliğine başvurmuş ve başvurusunu 28 Nisan 1949'da yenilemiştir. Ama böyle bir gazete yayımlanmamıştır. Çıkarmayı düşündüğü Milliyet'in yayın hakkını 7 Şubat 1950'de Karacan'a devretmiştir.²

Kitapta konunun tarihî arka planını vermesi açısından basın tarihine geçmiş ve Milliyet'in kuruluşunda önem arz eden bu olaya değinilebilirdi. Böylece okuyucu, Arif Oruç'un Milliyet ile ilişkisinin "Ayhan" takma adıyla tefrika yazmaktan öte olduğunu öğrenme imkânı bulabilirdi.

Kitabın ilerleyen sayfalarında Milliyet'in DP yanlısı tavrı vurgulanmış, parti muhalifi basınla olan tartışmalarına yer verilmiştir. Sonra 1951 yılında gazetenin içine düştüğü ekonomik sıkıntıdan Kara-

can'ın atılımları, yazar kadrosunun genişletilmesi, yeni yazı dizilerinin konulmasıyla aşıldığından bahsedilmiştir; fakat, gelişmelerin kitapda kaynak gösterilmeden kısaca geçilen bir yönü vardır. Milliyet'in bu sıkıntılı döneminde DP'ye

yakınlaşmasında etkili olabilecek gelişmeler olmuştur.

O dönemde tek gelir kaynağı resmî ilânlar olan bir gazetenin sermaye çevrelerinin dikkatini çekmediği anlaşılmaktadır. Ali Naci'nin hükümet çevresiyle arası iyidir. Dönemin basından sorumlu bakanı Mükerrerem Sarol **Bilinmeyen Menderes** adlı kitabında Ali Naci ile olan ilişkilerinden bahsederken şunları yazmaktadır. "Karacan'larla ailece görüştüğümüz için Naci'nin bize sık gelip gitmesi hiç yadırganmazdı. İşlerinin düzene konması için bir kısım vatandaşların derdini halledeyim diye zaman zaman beraberinde bazı kişileri getirdiği olmuştur. İşleri halledildiği zaman bunlardan gurur duyardı."

"... kendi imkânlarıyla işleri yürütemeyince bana koşar, "aman doktorum, halim perişan eğer elini uzatmazsan mahvolurum, benim çareme bak " derdi. Sevgisini, üzüntülerini mübalağalı göstermeye merakı vardı. Bir aralık çok sıkılmıştı. Benim yolumla Menderes'den para istemeyi denedi."³

Sonuçta Mükerrerem Sarol, Karacan'a, Menderes'ten doğrudan para istemesinin uygun olmayacağını söyleyerek gereken parayı kendi verecektir.

Kitapta bu ilişkiler vurgulanmamış, dolayısıyla basın-hükümet ilişkilerinin hangi boyutlarda seyrettiği de gözden uzak kalmıştır.

Üzerinde durulmayan bir konu da, 6-7 Eylül olaylarına Milliyet gazetesi'nin bakışıdır. Abdi İpekçi Milliyet'e gelmeden önce İstanbul Ekspres gazetesinde çalışmış hatta gazetecilik birikim ve deneyiminin büyük bölümünü orada kazanmıştır. Akabinde bu birikimini Milliyet'e taşımıştır.

6-7 Eylül olaylarından hemen önce, ilginç bir raslantı olarak, Abdi İpekçi İngiltere'ye davet edilmiştir. Bu çağrıyla ilgili olarak, 5 Eylül akşamı İngiltere'nin İstanbul konsolosluğunda bir davete katılan İpekçi, olayların gelişmesinden önce Londra'ya gidecektir. Hemen arkasından, İstanbul ve İzmir'de büyük halk hareketleri kendini göstermiş, Milliyet'te haber büyük manşetlerle tam sayfa olarak üç gün üst üste verilmiştir. Bu sırada İpekçi, Türkiye dışında olduğu için "Durum" adlı köşesinde yorumları verilmemiştir. Olayı sadece Peyami Safa kendi köşesinde değerlendirmiş, sadece durum tesbitine dayalı ve yatıştırıcı ifadeler kullanmıştır.

Bir kaç gün sonra Türkiye'ye dönen İpekçi, "Durum" köşesinde bu derece önemli bir konuya hiç değinmemiştir.

Bu noktada asıl ilginç olan 6-7 Eylül olaylarının çıkış sebebi olarak İstanbul Ekspres gazetesinin bir haberinin gösterilmesidir. Haber Atatürk'ün doğduğu Selanik'teki evin Yunanlılar tarafından bombalanması üzerinedir. Bu sıralarda İpekçi yetiştiği gazete olan İstanbul Ekspres'in çalışanlarıyla şahsî ilişkilerini halen sürdürmektedir. **Milliyet Olayı** böylesine ilginç bir bağlantıyı vurgulamamıştır.

Milliyet'in kurulduğu ilk günden itibaren yayın politikası ve teknik açıdan kendisini belirlemesinde iki faktör etkili olmuştur. Birincisi, gazetenin kurucusu Ali Naci Karacan'ın öteden beri sürdürdüğü iktidar yanlısı tutum, ikincisi, ise bu tutumu güçlendirecek ve yeni bir biçimde ortaya konmasına yol açacak sosyal ve siyasal şartların varlığıdır.

Bu anlamda Milliyet için 1954 yılı, yayın politikasında bir değişim sürecinin başlangıcını ifade eder. Bu tarih aynı zamanda İpekçi'nin de gazeteye geldiği tarihtir. Milliyet artık muhalefete yaklaşmaya başlamıştır. 27 Mayıs hareketine kadar giderek artan şekilde DP muhalifi bir tavır içine girecektir. Çünkü hem kamuoyu bu yönde şekillenmeye başlamış hem de güç dengeleri DP'nin aleyhine değişmiştir. Milliyet'in ise dört yıl öncesinden kalan söyleyecek hiç bir sözü yok gibidir.

Önceleri, iktidara karşı gençlik kesiminin hareketlerini "komünizm", "irtica" olarak değerlendiren Milliyet, 1950'lerin sonlarına doğru hareketleri yücelten yazılarıyla bakış açısını değiştirmiş gibi görünmektedir. Öğrenci hareketleri Milliyet için artık "Hürriyet mücadelesi"dir.

Eserde, değişim sürecinin bu çizgisi vurgulanmamaktadır. Oysa eserde ayrıntılarıyla üzerinde durulan olaylara bir de tarihî inceleme metotlarıyla bakılsaydı ortaya çıkan kablonun bu olduğu görülecekti.

27 Mayıs hareketinin gerçekleşmesiyle birlikte Milliyet, hareketin kesin destekçisi olacaktır. Tufan Türenç ve Erhan Akyıldız **Gazeteci** adlı eserlerinde olayın ilk gününe ilişkin şunları yazmışlardır :

"...İhtilalin yapıldığını duyan Turhan Aytul, acele olarak Milliyet'in yazıhanesine giriyor, Abdi İpekçi'ye haber vermek istiyordu. Fakat Abdi İpekçi odasında yoktu. Kısa bir süre önce Harbiye orduevinden gelen bir telefon ve gönderilen bir jiple gazeteden alınmıştı. On onbeş dakika

sonra Abdi İpekçi telefonla gazeteyi arıyor, karşısına çıkan Turhan Aytul'a "İdare Orduda" diyordu. İpekçi'nin Harbiye'de askerlerle yaptığı konuşmadan sonra o günkü Milliyet'in manşeti belirleniyordu."⁴

Milliyet'in 27 Mayıs kadrosundan bazı kişilerle olan yakın ilişkileri de anlamlıdır. Ömer Sami Coşar ve Abdi İpekçi'nin yazdıkları **İhtilalin İç Yüzü** adlı kitap, 27 Mayıs hareketinin hazırlayıcılarından Orhan Erkanlı ile birlikte sürdürülen yakın çalışmalarla meydana getirilmiştir. **Milliyet Olayı**'nda bu önemli noktalara hiç değinilmediğini görüyoruz.

Milliyet'deki "Durum" adlı köşesinde Abdi İpekçi, "Taş" adlı köşesinde Çetin Altan, "Takvimden Bir Yaprak" adlı köşesinde Refii Cevat Ulunay sürekli DP dönemini tenkit edecek 27 Mayıs hareketini övmüşlerdir. İpekçi gazetede bir makalesini şu cümlelerle bitiriyordu: "... memleketin uçuruma sürüklenmesini durduracak kuvvet olarak kendileri kalmıştı. Aralarında fikir birliği vardı, birleştiler ve 27 Mayıs 1960 büyük hareketi başarıyla gerçekleştirdiler." İpekçi'nin o günlerde benzeri çok sayıda ifadeleri yayımlanmıştır. Kitapta bu yazılardan örnekler verilmemiştir.

Aynı günlerde Milliyet'in manşetinde büyük tepkilere yol açacak bir haber yer alıyordu: "Buzhaneden Toplu Halde Cesetler Çıktı" başlığıyla verilen haberde, cesetlerin ekserisinin gösterilerde öldürülen talebeler olduğu söyleniyordu. Milliyet haberin mahrecinde, haberi BBC radyosunun açıklamasını esas olarak verdiğini belirtmiştir. **Milliyet Olayı**'nda gazetenin birçok haberinden bunların başlıklarından bahsetmesine rağmen böylesine etki yaratan, basın tarihinde vurgulanmaya değer noktalara değinmemiştir.

Kitap'ta 27 Mayıs 1960 askerî hareketinden sadece 212 sayılı basın çalışanları ile ilgili bahiste sözedilmiştir (sayfa 90-94). 212 sayılı yasa 1961 anayasası doğrultusunda hazırlanmış, Abdi İpekçi ve Turhan Aytul yasa hazırlığında etkin olarak çalışmışlardır. Kitapta 27 Mayıs ile ilgili başka hiçbir bahis yoktur.

Milliyet Olayı'nda Bülent Ecevit'in gazetede "Görüş" başlığı altında "fıkralar" yazmaya başladığı; Çetin Altan'ın "Taş" köşesini yazdığı ve gazetede çok parladıktan sonra ayrıldığı; İsmail Cem'in yayın kadrosunda yer aldığı konusu belirgin olarak vurgulanmıştır (sayfa. 137-145). Bu satırlardan Milliyet'in siyasal platformda ~~sa~~ çizgiye doğru bir eğilim içinde olduğunu anlamak mümkündür; fakat, asıl vurgulanması amaçlanan gazetenin bu eğilimi olmadığı için konuya ilişkin geniş örnekler verilme-

miştir. Bu eksikliğe Milliyet sayfalarında devam eden Abdi İpekçi-Turan Feyzioğlu tartışmaları bir örnek olarak gösterilebilir.

1967 yılının ilk aylarında, Feyzioğlu ve İpekçi'nin "Durum" isimli köşede karşılıklı devam eden tartışmaları yayımlanıyordu. Tartışmalarda Feyzioğlu, İnönü-Ecevit CHP'sine "ihtilalci sosyalist" tanımlaması getiriyor, İpekçi bu yaklaşımı dayanaksız bir iddia olarak görüyor ve şunları yazıyordu.

"Feyzioğlu'nun bu husustaki delilleri ötedenberi **Ulus** gazetesinde ve sol dergilerde yayımlanan bazı yazılardan ibaret kalmaktadır. Oysa Feyzioğlu inandırıcı olmak için karşısına aldığı parti yöneticilerinin ihtilalci sosyalizme heveslendiklerini veya partinin bu yönde sürüklenmesine göz yumduklarını, orada burada çıkan birtakım yazılara değil onların kendi beyan ve fikirlerine dayanarak ispatlamak zorundadır. Bu aynı zamanda dürüstlüğün bir gereğidir.

"Feyzioğlu'nun ortanın solu politikasını benimsemiş yönündeki ifadeleri şüpheyile karşılanmalıdır. Çünkü kendisi "ortanın soluna karşı bu sözün edildiği ilk günden mücadele bayrağı açmıştır."⁵

İpekçi-Feyzioğlu tartışması bir süre aynı köşede devam edecektir. Bu gelişmeler gösteriyor ki 1961 anayasal düzeni içerisinde Milliyet, İnönü-Ecevit CHP'sine yakın bir yayın politikası belirlemiştir. Nitekim aynı yıllarda, dönemin CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Milliyet'in yazar kadrosunda da bir süre görev yapacak, kendine ayrılan köşede yazıları çıkacaktır.

Çetin Altan'ın özellikle gençler tarafından tanınması ve parlaması Milliyet gazetesindeki yazıları sayesinde olmuştur.

1971 yılı muhtırası verildiği günlerde ise 1960'lı yılların "özgürlükçü bayraktarı" Milliyet gazetesi muhtırayı çok gerekli görerek tam bir destek verecektir. Muhtıra sonrası kurulan Nihat Erim hükümetini de sonuna kadar onaylayacaktır.

1861 Takvim-i Vekayi'nin yayımıyla başlayan ve dünya basını ile paralel bu güne gelen Türk basını büyük değişimlerin bazen tanığı, bazen yönlendiricisi, bazen de mağduru olmuştur.

Türk basın tarihi içerisinde hayat bulan gazete ve dergiler, kuruluşlarından gelişmelerine kadar çok değişik ilişkiler ağında varolmuşlardır. Herşeyden önce bir işletme olan gazetelerin kendi fikirlerini yayma görevini yerine getirmeleri, çoğu zaman kâr amacının önüne geçmiştir. Basın bu yapısı itibarıyla tabii olarak siyasî ve sosyal olaylarla iç içe olmuştur.

Türk basın tarihine ilişkin tespitlerini yeraldığı

birçok kitap Türkiye'de Basın-Devlet, Türkiye'de Basın-İktidar ilişkileri vb. isimlerle yayımlanagelmışlerdir. Bunların tamamına yakını basının devlet yasalarıyla nasıl kısıtlandığını dile getirmeye çalışır, yani anlatılan hep "basının özgürlük çabası" olmaktadır.

Yazılanlara göre basın hep ölçülüdür, sorumluluğunun idrakindedir, vatani ve milleti yönetimlerden daha iyi düşünür. Basının bir ülkenin sosyal ve siyasal gerçekliği içerisinde çok önemli bir fonksiyonunun olduğu tartışılmaz. Basının düzenleyici, ve kamuya yayıcı özelliği vardır, fakat; basının mağduriyetini sürekli vurgulayan bu kitaplar da kendi basın tarihimizi bir hesap sorma arenası olarak kabul etmek peşin hükmün sonucudur. Dolayısıyla günümüze kadar Türk basın tarihi ile ilgili yazılan kitaplar, olayın hep bir yüzünü vurgulamakta ve bu günün basınına daha rahat hareket alanı sağlamak için geçmişin delillerini millî iradenin gözü önüne koymak çabasından öte bir anlam ifade etmemektedir.

Peki, basının görünmeyen yüzü, basın sermayesinin kaynakları, basının gündem belirleme gücünü kullanmadaki sorumsuzluk örnekleri, peki hep söylenen ama delileri gazete arşivlerinde gizli olduğu için bir türlü ele geçirilip yazılamayan basın gerçekleri...?

Bir ülkenin basın tarihi ancak tarihî araştırma metotlarına dayalı olarak, verilerin objektif değerlendirilmesi sonucu yazılabilir. Üstelik konunun her yönünü vurgulamak şartıyla.

Zannederiz hâlâ külliyatlı ve kayda değer bir "Türk Basın Tarihi" eserinin ortaya konmamasının sebebi; araştırmacıların gazete arşivlerine sokulmaması ve kaynakların meclis tutanakları, kanun maddeleri, anılar ile çalışanlarının kendi gazetelelerini yüceltmek için yazdıkları gazete biyografilerinin ibaret olmasıdır.

Demokratik özgürlüklerin ve serbestilerin bayraktarlığını yapagelen basınımızın, bilim adamının bilgiye ulaşma özgürlüğünün sınırlarını kendileri açısından bir daha gözden geçirmeleri gerekiyor herhalde.

Notlar:

¹ Sadun Tanju, *Doludizgin, Karacan Yayınları, İstanbul-1986*

² Korkmaz Alemdar, "Ali Naci Karacan Milliyet, Arif Oruç," *Tarih ve Toplum*, Mayıs-1989, s.16.

³ Tufan Türeç, Erhan Akyıldız, *Gazeteci, Milliyet Yayınları İstanbul-1987, s.87*

⁴ Mükerrrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes, Kervan Yayınları, İstanbul-1983, s.200-202*

⁵ Abdi İpekçi, "Feyzioğlu'nun Mücadelesi", *Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1967, s.1*

"SÂDEDDİN AREL" ÜZERİNE

*Sâdeddin Arel,
Yılmaz Öztuna,
Kültür Bakanlığı Yayınları,
Türk Büyükleri Dizisi: 9,1. Baskı
Ankara 1986, 160 sayfa.*

Türk kültürünün önemli öğelerinden biri de Türk musikisidir ve yüzyıllar boyunca toplumumuz tarafından üretilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu günkü kimliğine ise, Fârâbî, İbn Sînâ, Abdülkâdir Merâgî gibi Türk bilgini ve Türk musikîsi kuramcılarının uğraşlarıyla ulaşmıştır.

Fârâbî (870-950), Türkistan'ın Fârâb kentinde doğmuştur.¹ Musikî açısından önemi, Doğu musikîsi teorisine ilişkin ilk eseri yazmış olmasıdır. İslâm dünyasının 600 yıl içinde yetiştirdiği musikî nazariyatçılarından en büyüğü sayılan Fârâbî'nin bütün musikî konularında geniş bilgisi olduğu, eski Yunan musikî kitapları kadar İslâm devletlerindeki musikî uygulamalarını da iyi bildiği, iki ciltlik **Kitabû'l - Musikîü'l-Kebir** (Büyük Musikî Kitabı)'inin bize ulaşan birinci cildinden anlaşılmaktadır. Bir Giriş'le üç kitaptan meydana gelen bu cildin ilk kitabında musikî seslerinin oluşması ve titreşim oranları ile aralık ve dizilerin konsonans ve disonanslıkları, ikinci kitapta çalgılar, üçüncüsünde ika (usûl) ve telif (besteleme) konuları ele alınmakta, çeşitli sistem ve görüşler incelenip tartışılmaktadır. Bu gün bulunamayan ikinci cildinde ise eski Yunan nazariyatçılarından bildiklerini açıklayarak düzeltip tamamladığını birinci cildin girişinde anlatmaktadır. Orta Çağ'da yalnız Doğu memleketlerinde değil, Batı'da yazılan musikî kitaplarının da en genişlerinden ve önemlilerinden olan **Kitabül'l-İMusikîü'l-Kebir**'den başka Fârâbî'nin **Kelâm fi'l musika** (Musikî Üzerine Düşünceler), **Kitab fi ihşa i'l-ika** (Usûllerin Sınıflandırılması Hakkında Kitap) ve **Kitap fi'l- nukre muzaf ila i'l- ika** (Usûl Üzerine Tamamlayıcı Araştırmalar Hakkında Kitap) başlıklı üç musikî kitabı daha yazdığı bilinmekteyse de hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca **Kitab fi ihşa i'l-ulûm** (Bilimlerin Sınıflandırılması Hakkında Kitap)'ında musikî nazariyatının konularını anlatmıştır ki, bu eser Orta Çağ'da iki defa Latinceye, bir defa da İbranîceye çevrilmiştir. Fârâbî'nin, ud ya da kendi buluşu olan **mizhar** adlı bir çalgıyı ustalıklı çaldığı ve uda bu günkü ses sistemini kazandırdığı da sanılmaktadır.

Müziğin insanın ruhsal yaşamına olan etkisi yönünden makamları sınıflandırmayı deneyen Fârâbî, müzikteki aralıklar üzerinde incelemeler yaparak bazı sonuçlara da varmıştır.

İbn Sînâ (980-1037), Buhara'nın Afşane adlı yerleşiminde doğmuştur. Çalışmalarında musikî konusuna da yer veren İbn Sînâ, bu alandaki eserlerinde Fârâbî'den etkilenmiştir.² **Kitab-üş-Şifâ**'sının ri-yazî ilimler kısmının XII'nci bölümü musikîye ayrılmış ve bu büyük bahis baron d'Erlanger tarafından **La Musique Arabe** (Arap Musikîsi) külliyyatının ikinci cildi halinde Fransızca tercüme olarak yayımlanmıştır. Ayrıca **Kitab-ün Necât** (Kurtuluş Kitabı) ve Farsça yazdığı **Dâniş-nâme**'de musikî konuları yer almaktadır (ilki Almancaya tercüme

Ogün Atilla BUDAK

Atatürk Kültür Merkezi
Müzik-Sahne ve Perde Sanatları
Bilim Uygulama Kolu Uzmanı

edilmiştir/Berlin 1931).

İbn Sînâ, müzik ile Astroloji arasındaki ilişkiyi reddetmiş, müziği iki açıdan incelemiştir.

1. Ezgilerin uyum ve uyumsuzluğu.
2. Usûller ve bunların ezgi ile olan ilişkisi.

Müzik konusunda Pitagoras'la benzer görüşleri de bulunmaktadır.

Abdülkadir Merâgî (1360-1435), Azerbaycan'ın Merâgî şehrinde doğmuştur. Orta ve Yakın Doğu'nun en büyük musikî bilginlerinden biri, Türk musikîsinin en büyük bestecisidir.³ İslâm kaynaklarında olduğu kadar, Batılı kaynaklarda da Doğu dünyasının en büyük musikî bilginlerinden sayılmaktadır. Uddan başka çalgılarda da ustalık göstermiş, bazı sazları geliştirmiş, hatta yeni sazlar icat etmiştir.

Günümüze ulaşan kuramsal eserlerinin en önemlisi **Camiü'l-Elhan** (Toplanmış nağmeler)'dir. Besteci bu eserini 1405 yılında Farsça olarak yazmıştır. Eserin bestecinin kendi el yazısıyla yazılı ilk nüshası Oxford'da Bodleian Kitaplığı'ndadır (Mars no. 282). Bir başka nüshası İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir (No. 3644). Doğu musikîsi sisteminin en ayrıntılı eserlerinden biri olan bu kitapta ezginin tanımından başlayarak en önemli kuramlarla, kuramsal eserler, makamlar, usûller, ölçüler, çalgılar,

çalgı çeşitleri gibi musikî alanında değinilmesi gereken hemen her konu incelenmiştir. J. P.N. Land, bu kitapta notaları bulunan bir musikî parçasını Batı notasına çevirmiştir.

Bir başka önemli eseri **Maksidu'l-Elhan** (Nağmelerin Amaçları) adını taşımaktadır. Eserin, bestecinin kendi el yazısıyla yazılı nüshası, bu gün Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kitaplığı'ndadır. (Or. 270-71). Yine kendi el yazısıyla yazılı bir başka nüshası İstanbul'da Rauf Yekta Bey'in özel kitaplığında, onun ölümünden sonra mirasçılarına geçmiş olabileceği sanılmaktadır. Bir başka nüsha Bodleian Kitaplığı'ndadır (No. 385, Ouseley). Merâgî, kuramsal nitelikteki bu eserinde, ilk kitabının eksik yanlarını tamamlamakta ve icad ettiği sazları tanıtmaktadır. Rauf Yekta Bey, bu kitapta notaları bulunan musikî parçalarından birini Batı notasına çevirmiştir.

Risale-i Fevaid-i Aşere (On Faydalı Kitap) ki-

tabı, iki iki eserinin bir özeti gibidir. **Kitabü'l Edvar** (Devrin Kitabı), Türkçe olarak yazdığı eseridir; bu kitap Leiden Üniversitesi'ndedir (Or.1175). Son eseri ise **Şerhü'l Edvar** (Devrin İzahatı)'dır; musikînin en büyük ustası saydığı Safiüddin'in **Kitabü'l Edvar** (Devrin Kitabı) adlı eserinin bir yorumu olan bu kitap, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir (no.3651).

Abdülkâdir Merâgî, kitaplarında kendisinden önceki bilginlerin kuramsal çalışmalarını değerlendirmiş, çağının musikîni yorumlamış, birçok musikî sorununa eğilmiştir. Musikînin hammaddesi olan sesi; sesin ezgiye dönüşmesi, kulağa gelişi, tizlik ve pestlik dereceleri gibi ses fiziğiyle ilgili sorunları büyük bir bilgin titizliğiyle incelemiştir. Üzerinde durduğu en önemli teknik sorunlardan biri, bir sekizli oktavin, özellikle de oktav içindeki "dörtlü aralığı"nın bölünmesiyle ilgilidir. Abdülkâdir Merâgî'nin bu konuda yazdıkları, kendisinden önceki bilginlerin vardıkları sonuçların bir yorumudur; Fârâbî ve İbn Sînâ gibi o da Türk musikîsinin bu günkü nota yazısına temel olan 24 aralıklı sistemden söz etmektedir.

Musikî kuram ve tarihiyle ilgili çalışmalar 20'nci yüzyıl başlarında Türkiye'de yeniden canlandığında, Merâgî'nin eserleri birinci derecede önemli kaynaklar arasında yer almıştır.

Kendi edebiyatını ve musikîsinin yapan bir toplum, eserlerinde kendi duygularını, kendi heyecanını, kendi nağmelerini ve kendi motiflerini de işlemelidir. Şu bir gerçektir ki, bir ulusun ayakta kalabilmesi çağdaş seviyeye ulaşabilmesi, dünya toplumları arasında önemli bir yer tutabilmesi, kültürüne bağlılığıyla ve sahip çıkmasıyla mümkündür. "Yarattığı değerleri tanımadan halkı tanımak"⁴ ise olanaksızdır.

Çok değişik söylemlerle açıklanmaya çalışıldığı günümüzde, böyle bir düşüncenin ışığı altında, Fârâbî, İbn Sînâ ve Abdülkâdir Merâgî gibi Türk kuramcılarının tanınması ve tanıtılması gerekliliği nedeniyle yaptığım bu bilgilendirme, kültür, sanat ve müzik yolunda küçük bir katkı amacı taşımaktadır.

Tüm bunlar göstermektedir ki, Türk kültürü, müziği, edebiyatı, sahnesi ve diğer çeşitleriyle uluslararası platformda katkıda bulunabilme gü-

cünden yoksun kalmamıştır ve kalmamaktadır.

Türk kültür zenginliklerinin çoklarından biri de Hüseyin Sâdeddin Arel'dir. Yılmaz Öztuna, bu eseriyle böyle bir kimliği bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kitapta yer alan bölümler, şu genel başlıklar altında sunulmaktadır: I. RESMÎ BİYOGRAFİSİ; II. AİLESİ; III. GERMİYANOĞULLARI; IV. AREL KÜTÜPHANESİ; V. ŞAHSİYETİ; VI. ESERLERİ; VII. AREL VE MUSİKİ; VIII. BESTEKÂRLIĞI; IX. BESTELERİ: A- DİNÎ ESERLER, B- SAZ ESERLERİ, C- SÖZ ESERLERİ, D- ÇOKSESİLİ ESERLER; X. BİBLİYOGRAFYA.

Kitâp Sâdeddin Arel'in 1948 yılına ait bir resminin verilmesinden sonra, İÇİNDEKİLER (s.5) bölümüyle başlamakta, ÖNSÖZ'le (s.7) devam etmektedir.

12'nci sayfada verilen İzmir tasviri, geçmişe bir yolculuk yaptırmakta, telefonuyla, tramvayıyla ve konaklarıyla anlatılan İzmir, adeta eski İstanbul'u çağrıştırmaktadır.

AİLESİ bölümünde (s.23) Arel'in soy kütüğü tüm ayrıntılarıyla verilmektedir.

İstanbul'un işgâli sırasında, böyle bir olumsuz gelişmeden, Arel ve yaşadığı Abdurrahman Paşa Köşkü'de etkilenmiştir. Köşk, Fransızlar tarafından işgâl edilmiş, Millî Mücadele Zaferi üzerine 1920 Mart'ı sonunda boşaltılmaya başlanmıştır. Arel'in işgâl nedeniyle Fransız işgâl kuvvetleri komutanına yazdığı, hukuka ve insan haklarına ters düşen, Fransız uygarlığına yakışmayan bir davranış içinde bulunduğu ve köşkün boşaltılmasını istediği eleştirel mektubun da etkisiyle, Fransızlar bu boşaltma sırasında, arşiv, evrak ve dokümanlarıyla birlikte köşkü de yakmışlardır. Ancak üzücüdür ki, bu yangında Arel Kütüphanesi'nde bulunan 10.000'e yakın basılı kitap ve birkaç yüz yazma kitap, fıkıh, edebiyat ve musıkıyla ilgili bazı yazmalar, **Takvîm-i Vekayî** ve **Almanach de Gotha** koleksiyonları bu gün de Türkiye'de tam koleksiyon hâlinde bulunmayan külliyatlar da yanarak yok olmuştur. Bu olay, Yılmaz Öztuna tarafından eserde sunulan önemli bir bilgidir.

Bu gün Arel Kütüphanesi olarak bilinen kolek-

siyon ise, aslında Arel'in 1922'den ve 42 yaşından sonra topladığı kitaplar ve notlar olup, ikinci Arel Kütüphanesi'dir.

Öztuna kitapta, Arel Musıkî Kütüphanesi'ni iki kısımda incelemekte ve Türk Musıkîsi Kısmı'nda, eserleri tüm ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Özellikle orijinal yazmalarımızın en önemlilerinden biri olan, Osmanlı'nın "Kantemiroğlu" dediği Prens Dimitrius Cantemir'in el yazısı, otlantik ve tek nüsha olan **Edvar**'ının (1694) elimizde bulunduğu bilgisi ise sevindiricidir. Edvar'ın öneminin bir nedeni de, içinde, Kantemiroğlu'nun **ebced notasıyla** yazdığı 349 saz eserinin (peşrev ve saz semâîsi) yer almasıdır. Bilinmelidir ki, Kantemiroğlu'nun eseri bu güne ulaşmasaydı, Türk musıkîsi kültürüne ait bu 349 eserin varlığı hakkında bilgimiz olmayacaktı, Türk musıkîsinin en büyük bestekârlarından biri olan İtrî'nin (1640 ?-1712) 1000'in üzerindeki bestesinden (bunların 400 kadarının **güftesi** elimizdedir), Türk musıkîsinin genel karakter özelliğinin de etkisiyle nota kullanılmaması sonucu sadece 42 eserin notasıyla elimizde olmasına rağmen, diğer 958 eser hakkında bir bilginin olmadığı gibi...

Bu gün hâlâ, "Türk musıkîsinde notaya gerek yoktur" diyenlerin yanında, aynı ezgide, aynı notayı, aynı zamanda, çalabilme ve söyleyebilme birlikteliğinin bile oluşturulmadığı; müzikte nüans yapılmadığı; geleneğin iyi bilinemediği ve özümsemediği; geleneksel müzikle'mizin teknik özelliklerinin dönemlerine göre iyi bilinmediği; çokseslilik açısından doğru analiz edilemediği; müziklerimizin geleneksel yapılarında varolan çoksesliliğin bilinmediği/incelenmediği (örneğin tulum, kemençe, bağlama, çifte, zambır, tar ve kemanede çalgının kendi doğal yapısından kaynaklanan bir polifoni (çokseslilik); kaval, bağlama, zurna, çığırta., sipsi ve dilli düdükte çalgıyı çalma tekniğine bağlı olarak yapılan bir polifoni; bağlama, kemençe, tar ve kemanede çalgının hem kendi yapısında, hem de çalma tekniğine bağlı olarak yapılan bir polifoni vardır. Ayrıca çalgılar üzerinde yapılan çeşitli akor düzenleriyle de bir çok seslilik yaratılabilmektedir. Telli sazlarda (kemençe, bağlama) dörtlü ve beşli aralıkların egemen olduğu bir çok seslilik vardır. Yine bağlamada, taksim ya da uzun hava denilen ezgilerin çalınışlarında bir sazın ana ezgiyi çalması ve diğer sazların karar perdesinde **dem tutması** ya da bir kaç motifi tek-

rarlaması, ezgiye eşlik edilmesi, ritmin belli edilme-
siyle çok sesli bir tını oluşturulabilmektedir.⁵ ya da
bir kaç motifi tekrarlaması, ezgiye eşlik edilmesi,
ritmin belli edilmesiyle çok sesli bir tını oluşturula-
bilmektedir.⁶ Bağlama ailesini meydana getiren
çalğı grubunun tonal yapısından dolayı icrada ok-
tav farklılıkları görülmekte, dolayısıyla birer oktavlık
ses farkından kaynaklanan bir çok seslilik doğ-
maktadır. Bu gün Ankara Radyosu Korolarınca ve
Kültür Bakanlığı Devlet Korolarınca (halk müziği ve
sanat müziği koroları) yapılmaya ya da yaptırılma-
ya çalışılan, eserlerin çoksesli icrası çalışmaları ise
, müzikte bilgisizlik ve yetersizliğin somut bir örne-
ğini oluşturmaktadır. Türk müziği armonisinin varlı-
ğında yoksun, Batı müziğinin çokseslendirme
tekniklerinin (armoni, kontrpuan) bile uygulanma-
dığı bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan uyumsuz
sesler ise "kakafoni" olmaktadır. Gelişme olumlu
bir gelişmedir ama örnek çalışmalar olumsuzdur;
Türk musikisinde kendi özellikleri içinde bir çok-
seslilik için ileri sürülmüş kuramların bilinmediği (bu
konuda, Türk musikî bilgini Rauf Yekta Bey
(1871-1935)'in de çalışmaları vardır. Fransa'da
**Encyclopedia de la Musique et Dictionnaire du
conceraticre**'da yayımlanmış olduğu (1922) Türk
musikîsi ile ilgili yazısında, musikîmizin çoksesliliğe
dönüşmesi konusunu da eğilmiş ve bu alanda
yaptığı deneyimlerde, 12 perdeye böldüğü kendi-
ne özgü bir dizi sistemini kullanmış olduğunu açık-
lamıştır); Türk kültürünün iyi bilinmediği; gelenek-
sel müziklerimizdeki estetik ölçülerin ön plâna çı-
karılmadığı günümüzde, bilinçsizce bazı şeyleri
savunmak ise, tüm bu açıklamalardan da çıkarabi-
leceği gibi traji-komik sonuçlar doğurmaktadır.

Arel Kütüphanesi'nin bir zenginliği daha vardır
ki, yüzlerce dosya halindeki nota koleksiyonlarıdır.
Bu nota koleksiyonu yalnız Arel değil, Dr. Suphi
Ezgi'nin de 70 yılda topladığı bütün notaları içine
almaktadır. Kitapta, nota koleksiyonu üzerine yapı-
lan diğer çalışmalar ve kişiler de anlatılmakta
(s.49-51), Türk musikîsi repertuarını nota halinde
tespit edip toplamak için ilk önemli adımı atan Mu-
zikay-ı Hümâyun komutanı Yesârî-zâde Ahmed Ne-
cip Paşa hakkında bilgi verilmektedir. Koleksiyonu
yapan kişilerin ölümlerinden sonra bu koleksiyon-
ların korunamaması ise, Yılmaz Öztuna tarafından
millî kültürde bir kayıp olarak değerlendirilmekte-
dir.

Arel'in, Türk musikîsi piyanosu için geliştirdiği
proje, udda yaptığı çalışmalar, Türk musikîsi ke-

mençesinin 3 telini 4'e çıkararak, kemanın 4 teline
düzenlenmesi ve keman ailesine karşılık olarak
düşündüğü ve uyguladığı "kemençe beşlemesi"
(soprano kemençe, violaya karşılık alto kemençe,
tenor kemençe, violonsole karşılık bas kemençe
ve kontrbas kemençe) çalışmaları, kitapta ayrıntı-
larıyla anlatılmaktadır.

Arel'in, Türk musikîsinin çok seslendirilmesi-
yle ilgili düşüncelerini içeren: "Çağdaş musikî, çok
sesli olmalı, fakat Türk musikîsi sistemi, aralıkları,
perdeleri, makamları, usûlleri, icabeden formları
ve icabeden çalgıları mutlaka kullanılmalı idi" sözü
(s. 90) ise anlamlı bir söylemdir.

Kürdi makamının yegâh (re) perdesindeki
şeddine "Ferahnümâ" adının Arel tarafından veril-
diği de (1910) kitaptan öğrenilmektedir.

Kitap, BİBLİYOGRAFYA'dan (s.139) sonra ve-
rilen Sâdeddin Arel'e ait eserlerle (s.145-160) so-
na ermektedir.

Kültür yaşayan aktif bir süreçtir, dışarıdan em-
poze edilemez. Kendi iç dinamiğindeki öğeler kul-
lanılarak ve ön plâna çıkartılarak geliştirilebi-
lir/zenginleştirilebilir.

Fârâbî, İbn Sînâ, Abdülkâdir Merâgî, Hafız
Post, Buhurizâde Mustafa İtrî, İsmail Dede Efendi,
Tab'î Mustafa Efendi, Zekâi Dedi, Yunus Emre,
Karacaoğlan, büyük Ozan Âşık Veysel, Türk Beş-
leri, ayrıca Sâdeddin Arel'le birlikte Türk musikî-
sinde ve eğitiminde bu gün kullanılan sistemi (bir-
birine eşit olmayan 24 aralıklı ses sistemi) geliştiren,
Dr. Suphi Ezgi, Ord. Prof. Salih Murad Uzdi-
lek (bu sistem, Arel Ezgi-Uzdilek sistemi olarak bi-
linir) ve daha nice ozanlar, müzikologlar, aydınlar
Türk kültürünün önemli öğeleridir ve araştırılmalı-
dır.

Ülkeler açısından önemli olan, ulusal bütün-
leşmeyi sağlamak için her toplumsal kesimi bağ-
layacak uygun kültürel düzeyin (kodlar, sembol-
ler, değerler) oluşturulmasıdır. Bu ise toplumun
geleneklerine hitap edebilecek/uyuşabilecek bir-
leştirici bir yapıyı gerektirmektedir.

İnsanların erdemsizleştiği, yozlaştığı, barbar-
laştığı, post bireyciliğe itildiği, iletişimsizleştiği,
okumadan uzaklaştırıldığı, düşüncesizleştirildiği,
sadece yeme, içme ve eğlenme kaygısı içerisine
sokulduğu, herkesin kendi adaletini uyguladığı
hukukun linç edildiği, tarihî açıklamaları mafya ba-
balarının yaptığı, kitap okumayıp, kitabına uydu-

rulduğu, ahlâkın bile parayla tarif edildiği, Kral Midas dokunduğu herşeyi altına çevirirken şimdi herşeyin "meta"ya çevrildiği takmayıp tak açıldığı, "ayy, inanılmadığı" yozlaşmış bir kesimin (sosyetenin, hızla köşeyi dönenlerin) iletişim araçları ve dedikodularla abartılarak ve çekicileştirilerek anlatıldığı, köşeyi dönme sevdası içinde bulunduğu, köşeyi dönünce mutluluğun ve modernliğin yaratılacağı aldatmacalarıyla yüklü "çarpık değişen" (yabancılaşan) ve tüm bu çelişkiler içerisinde hiç de beklenmedik bir sonuç olmayan acılı ya da acısız çiğ köfteli, lahmacunlu ve viskili bir arabeskinin ve özellikle İstanbul gecelerinde her türlü ucuzluğun, uçukluğun ve sınırsızlığın yaşandığı,

"pop çağının ateşiyle" yanıp kavrulduğumuz günümüzde, bu hayalî mutlulukların pembe çekiciliğine takılmadan, **sosyo-kültürel değil ama, sosyo-ekonomik yokluklarımıza ve çaresizliğimize rağmen**, bir avuç genç idealist araştırmacı olarak, "bilim, kültür ve sanatla aydınlanma" düşüncesiyle doluysak, bu idealist düşünce, tüm karanlıkların üzerine doğacak bir güneş olacaktır.

Notlar:

¹ *Türk Ansiklopedisi*, 1968, c. 16, s. 108.

² *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, c. 6, s. 167.

³ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, 1983, s. 54.

⁴ *Muammer Sun*, "Folklor Sorunları", *Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler*, Derleyen: Salih Turhan, *Kültür Bak. Yay.*, Ankara, 1992, s. 155.

⁵ *Murat Karabulut*, "Geleneksel Türk Halk Müziğinde Polifoninin Varlığı", *Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler*, s. 139-147.

MANAS DESTANI

YATIRIM KÜLTÜR MERKEZİ

MANAS DESTANI

Manas Destanı, Nesir halinde yazan: Keneş Yusupov, Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Prof.Dr. Fikret Türkmen-Alimcan İnayet, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı: 96, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, 274 s.

1995 yılı UNESCO tarafından Manas Destanı'nın 1000 Yılı kutlama yılı olarak ilân edilmişti. Bu nedenle bütün dünyada Manas destanı ile ilgili bilimsel toplantılar, araştırmalar ve şölenler düzenlendi. Tüm bu etkinliklerle bu büyük eser dünya kültür ve bilim kamuoyuna tanıtıldı.

Sözkonusu bu eser ile halkın okuyabileceği, ana çizgisi bozulmadan, değişik varyantlar karşılaştırılarak, olaylar zinciri tam olan bir metin okuyuculara sunuldu. Metin, Kırgızistan'da yayımlanan Alato (Aladağ) Dergisinin başredaktörü Keneş Yusupov tarafından hazırlandı. Keneş Yusupov Doğu Türkistan ve Afganistan'daki Manas varyantlarını da incelemiş, epik üslubu olan tanınmış bir yazardır.

Eser, Türkiye Türkçesine aktarılırken, Kırgız söyleyiş tarzından anlaşılabilen kısımlar bozulmamaya dikkat edildi. Diğer bazı kısımlar da kelime kelime aktarma yerine Türkçede en iyi nasıl ifade edilecekse o şekilde verildi.

Bu kısa tanıtımı Keneş Yusupov'un sözü ile bitirelim: "Ey evladım! Büyüklerin sözünü aklından çıkarma. Asırlardan beri gelen atalarının öğüdünü, atalarının söylediklerini işit. Ulu Manas'ı bilir ve anlarsan Tanrı da, atalarının ruhları da sana destek olur."

MEHMET KAPLAN'IN "ŞİİR TAHLİLLERİ" ADLI ESERİ ÜZERİNE

*Mehmet Kaplan,
Şiir Tahlipleri,
Dergah Yayınları, İstanbul 1991.*

Bütün güzel sanatların cevheri olan şiir, yazıldığı dilin âhenk vasıtalarını en mükemmel şekilde kullanarak düşünceyi estetik bir formda sunmak suyetiyle insan ruhunun derinliklerine nüfuz edebilen ve duyguları konuşturabilen tek edebî türdür. Şiir, şairin hayattan çıkardığı anlamdır. Kısaca hayatın ta kendisidir. Şairin bu anlamı gevezelikten uzak, derli toplu bir biçimde ve zekâsının sınırlarını zorlayarak bulduğu farklı kelime ve imaj kadrosuyla sunması yönüyle diğer sanatlardan ayrıdır. Şekil ve muhtevasını gelenek tayin eder. Düşünce ve duygular, insanlığın ortak malı olmasına rağmen, onları sanatkârane bir şekilde işleyiş tarzı her millete göre farklılık gösterir. Bu bakımdan şiirimiz, fikri ve estetik olgunluk sürecimizin göstergesidir. Mevcut dil içinde yeni bir dil oluşturma tavrı olan şiir bu yönüyle dile de ruh verir. Her şiir yazıldığı dilin içinde güzeldir. Bu itibarla A. Hamdi Tanpınar'ın deyimiyile belki de "tek milli sanat"¹ şiirdir.

Her şiir konusu, anlamı ve tesiri okuyucusuna bağlı olarak değiştiğinden görecelidir. Fakat, her şiir ve şairin objektif ve ilmî bir zihniyete "tahlil" adını verdiğimiz bazı kıstaslara göre değerlendirilmesi, şiirden hareketle tenkitçi bir tavırla şairin mensup olduğu edebî ekolün devrin hususiyetlerinin şiire etkisinin araştırılması ve edebiyat tarihimizdeki konumunun belirlenmesi² gerekmektedir. Mehmet Kaplan, Orhan Veli'nin "Kitabe-i Seng-i Mezar" adlı şiirinin kendisinde uyardığı duyguları şu şekilde ifade eder: "Şiir, bizimle hayat arasında bir bağ kurduğu vakit, bizim için var olmağa başlıyor. O, bazen bize beklemedik bir anda, bir sırrın anahtarını veriyor. Onu okuduktan sonra dünyaya ve insanlara başka bir gözle bakmaya başlıyoruz."³ Şiirin bu renkli dünyasıyla okuyucuyu tanıştırmak görevi metin şarihlerine düşmektedir.

Bu şiir, gerçekten şiir mi? Gündelik hayatta kullandığımız sözü, o piyasa ve karışık pazarlar akçesini saf bir sanat malzemesi haline getirmiş mi? Ondan ayrı bir teşekkül yaratmış mı? "Bu şekil tekâmülün zincirinde yeni bir halka mı? Bize bir ufuk açıyor mu? O şair gelmeseydi cemiyetimizde bir şeyler eksik olur muydu? Peysajımızı, insanımızı, tarihimizi, kendi kalbimizi ondan sonra tanıdığımız gibi tanır mıydık?

"Aşk, ölüm, hayat, vatan gibi büyük mefhumlar, hayatın etrafında döndüğü mihverler, onun gelişiyile mânâlarını değiştirdi mi?

"Sonra söyleşiyin kendisi? Mısra da uçuyor mu? Söz musikiye ve kaidelerine muhtaç olmadan bizde teganni ediyor mu?"⁴

A. Hamdi Tanpınar'ın "Şiir ve Dünya Öçüsü" başlıklı makalesinde

Arş.Gör. Ayşe ULUSOY

Afyon Kocatepe Üni. Fen Ed. Fak.
Öğretim Görevlisi

bir şiirin millî dehanın ölçüsünde olabilmesi için ortaya koyduğu bu prensipler, şiir tahlil çalışmalarında da hareket noktasını teşkil ederler.

Bir şiiri bir dile şiirin lezzetini ve kokusunu bozmadan tercüme etmek ne kadar zorsa, onu bir bütün olarak görmek ve ona yazıldığı devirden bakıp o gözle hüküm vermek de o kadar zordur. Şiir geleneğimizin estetik ve fikrî gelişme seyrini takip etmek ve okuyuculara nakletmek için bu tip tahlillere ihtiyaç vardır. Edebiyat öğrenimi ancak bu yolla gerçekleştirilebilir ve amacına ulaşabilir.

Mehmet Kaplan, "Şiir Tahlilleri" adlı kitabı ile bu sahada çalışan araştırmacılarımız arasında müstesna bir yere sahiptir.

Şiir Tahlilleri'nin bu güne kadar **on bir baskısı** yapılmıştır. Bir mektubunda "üslûp ve şiir tahlili mevzuları beni hayli işgal etti. Bu sene sonunda yirmi şiir tahlilini kitap halinde neşretmeyi düşünüyorum."⁵ diyen Mehmet Kaplan'ın bu isteği 1954 yılında gerçekleşir. Üniversitelerimizde metin tahlili ders ana kitabı olarak okutulan **Şiir Tahlilleri**'nin (1) birinci baskısı 1954'te, Onbirinci baskısı ise Ekim 1991'de yapılmıştır. Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri'nin ikinci cildini 1965'te neşretmiş, kitabın genişletilmiş şekli Cumhuriyet'in ellinci yılı dolayısıyla "Cumhuriyet Devri Türk Şiiri" adıyla yayımlanmıştır. (İstanbul, 1973) Eserin ilk cildi Tanzimat devrinden Cumhuriyet devrine kadar Türk şiirlerinin zirve şahsiyetlerinin otuzbir şiirine yer vermiş, ikinci ciltte ise Cumhuriyet devri Türk şiirini temsil eden yetmişbir şiir ele alınmıştır. Dördüncü ve beşinci baskının önsözünde Mehmet Kaplan, dördüncü baskıyı hazırlarken tahlillere dokunmadığını, fakat eskiyen bazı kelimeleri değiştirdiğini, Servet-i Fünun ve II'nci Meşrutiyet devrine mensup ikinci derecedeki şairlerden bazılarına ilâve ettiğini, bu suretle Hüseyin Siret, İsmail Safâ, Ali Ekrem, Fâik Âli, Süleyman Nazif, Celâl Sâhir, Fuad Köprülü, Tahsin Nâhid, Emin Bülend, Ali Canip, Mehmet Emin, Rıza Tevfik, Enis Behiç, Hamdullah Suphi ve Hâlid Fahri'nin de birer şiirleriyle kitaba girmiş olduklarını söyler.

Mehmet Kaplan'ın şiir tahlil metodunu izaha geçmeden önce, eserin hazırlık safhasını kısaca anlatmak ve O'nun bu mesleği ne kadar önemli ve ciddî telâkki ettiğini mektuplarında yer alan gö-

rüşlerinin de yardımıyla belirtmek isteriz: "Ben metin tahlili üzerinde durmak istiyorum. Belki bunu ayrı bir dersim olarak teklif edeceğim. Metin tahlili yahut stilistik bana çok mühim görünüyor. Avrupa'daki son edebî tetkik usûlleri tamamen bu noktaya doğru yürüyor. Fuad Bey'in tarihî metodu hemen hemen terkedilmiş vaziyette. Her şeyi eserin içinden çıkarmak ve edebî eseri bir vesika değil, bir sanat eseri telâkki etmek."⁶

Mehmet Kaplan'ın şiir tahlillerinde takip edilecek metod konusunda bilhassa Batılı yazarlardan faydalandığını, A. Hamdi Tanpınar'ın aksine metne ehemmiyet verdiğini, bu sahaya ilgili olarak stilistik kitapları okuduğunu biliyoruz. Kaplan'ın bu tarzda ilk etüd olduğunu söylediği "Tevfik Fikret"* adlı eseri, bu tür çalışmalarının ilk merhalesini eşlik etmiştir.

"Fikret mevzuu beni gittikçe sarıyor. Yeni bir stilistik kitabı aldım. İnsan garp tedkik metodlarına hayran oluyor. Evvelce bir şiir üzerinde söylecek söz bulamazken, şimdi söyleyeceklerimi bitiremiyorum (...)"⁷

"Fikret için hâlâ iyi bir metod elde edemedim. Bir taraftan materyal topluyor, diğer taraftan şiir hakkında Fransızca tetkikler okuyorum. Bu dağınıklıktan bir şekil çıkacağını çok ümit etmekteyim. Bizzat materyaller plân şemaları ilham ediyor. Bizde hemen hemen her mevzu üzerinde orijinal olmak mümkün. Materyalle Avrupaî metodu birleştirmek kâfi"⁸

Yazar daha sonra "Tanpınar'ın Şiir Dünyası" adlı eserinde A. Hamdi Tanpınar'ın şiirlerini, Şiir Tahlilleri'nde uyguladığı metotla inceler. Bu eser tahlil silsilesinin en uygun halkasını teşkil eder.

Mehmet Kaplan, "Her neslin etrafında döndüğü bazı kutuplar vardır. İkinci ve üçüncü derecedeki şahsiyetler ekseriye bu kutupların mukallitleridir,"⁹ görüşüyle şiirleri bu kutup şahsiyetlerden seçmiştir. Devrin edebî özelliğini en iyi temsil eden şiir ve şahsiyetlere yer verilmiştir. Kitapta yer alan Abdülhak Hamid Tarhan'ın "Külbe-i İhtiyak" manzumesi, tabiata önem vermesi ve onu estetik bir malzeme olarak görmesi bakımından şâirin romantik cephesini en iyi aydınlatan şiirlerinden biridir.

Eser-şahsiyet-devir merdiveninden çıkarak ne-

siller arasındaki değişim çizgisini kronojik olarak sıraladığı ve mukayeseli bir anlayışla yaklaştığı metinlerle vermeye çalışmıştır. Kronojik yaklaşım, düşüncelerimizin akışına nizam verir. Tahlil eden kişi, çalışmasında mukayeseye yer vermese bile, birbirlerini ikmal eden şahsiyetler ve şiirlerindeki edebî unsurlar bizi ister istemez bir mukayese fikrine götürür.

Bir edebî dönemden diğer bir edebî döneme geçişte şiirlerindeki çift yönlü malzeme bakımından köprü vazifesini gören şâirler de eserde yerlerini almışlardır. Sadullah Paşa'nın ilim ve fennin önemini işleyen ve Tefik Fikret'i hazırlayan "Ondokuzuncu Asır" şiiri ile Recâizade Mahmut Ekrem'in, Servet-i Fünûn'un santimentalizmine geçişte bir merhale olan "Yakacık'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi" ve Fâik Âli'nin Servet-i Fünûn ile Fecr-i Âti arasında kalan "Benim Semâ-yı Hayâlîm" şiirleri bu cinstendir. Türk Şiirindeki muhteva ve şekil zenginliğini ortaya koymak için Ali Ekrem Bolayır'ın "eşya"yı konu alan şiirleri seçilmiş. İsmail Safâ'nın "Öksüz Ahmed"i mensur şiire misâl gösterilmiştir.

Mektuplarında filozof Alain'in fikirlerine değer verdiğini sık sık hatırlatan yazar, şiirde şekil ve mânâ konusunda Alain'in, "Şekil ile mânâ bir kadının çehresindeki saadette çizgi gibi beraber doğacaktır" cümlesinden hareketle tahlillerinde hüküm verirken, şekil ile mânânın uyumlu birlikteliğini başarıyla tayin eden unsurların başında görür.

Şiirleri değerlendirirken muhtevaya ön plânda yer veren yazar, ilâve ettiği bazı metinlerde - Hüseyin Siret'in "Ölümden Sonra Dirilme" ve Süleyman Nazif'in "Dâüssıla" adlı şiirinde-şekle öncelik vermiştir.

Mehmet Kaplan, şiirleri tenkitçi bir yaklaşımla ele almıştır. Yazar bu anlayışla bazı şâirlerin zaafalarını göstermiş, bazıları hakkında ise -Muallim Naci gibi- yaygın yanlış kanaatleri düzeltmiştir. Şahsen beğenmediği bir eseri bile cemiyetin değer hükümleri açısından takdir edebilmiştir. "İlmi zihniyetin başlıca vasfı tenkide açık olmasıdır".¹⁰ Mehmet Kaplan'ın tahlil metodu da bu esasa dayanır.

"Edebiyatta psikolojinin, stilistiğin, estetiğin metodlu bir şekilde tatbikini denemek zamanı çoktan geldi. (...) Ben bilhassa eseri, bünyeyi, ruhu yakalamak istiyorum."¹¹ diyen yazar günümüzde müstakil sahalarda yeni yeni gelişmeye başla-

yan edebiyat sosyolojisi ve edebiyat psikolojisinden hareketle şâirin önce ruh halini tasvir eder. Zira manzumeyi şekillendiren bu psikolojidir. Adem Kasidesi'ni tahlile başlarken, "Adem Kasidesi, herşeyden önce hayattan bıkmış, çok muztarip, ümitsiz, bedbin bir insanın ruh halini ifade eder"¹² cümlesiyle okuyucuyu şiirin iklimine girmeye hazırlar. Devrin siyasî olaylarını hatırlatır, şâirin içinde bulunduğu ruh halini tanımlar: "Muztarip insanlar kendilerini bu ızdıraptan kurtaracak şeyler tasavvur ederler. Gerçek bir vakıa olan ızdırap, kendisini giderecek bir hayâl doğurur. Her insan ızdırabına ve mizacına göre bir telâfi çaresi bulur".¹³

En yaygın ve verimli edebî inceleme metotları, edebî eserin ortamı, çevresi ve dış etkenleri ile ilgilendirir.¹⁴ Yazar, şâirin şahsiyetini yaşadığı devrin siyasî şartları ışığında aydınlatır. Namık Kemal'in ihtilalci, Tefik Fikret'in bedbin, Mehmet Âkif'in eleştirici kişiliğini hazırlayan devirlerinin siyasî yapısıdır.

Mehmet Kaplan'ın tahlil metodunun şahsiyet yerine metni dikkate aldığını ve bu metni bir bütün olarak değerlendirme gayretinde olduğunu söylemiştik. Metni de daha küçük parçalara indirgeyerek, edebî eserin en küçük birimi olan kelimeler, imajlar ve motifler üzerinde durmuştur. Her şâir her kelimeyi özenle seçer ve kullanır. Şâirin bazı kelimeleri daha sık kullanması, bu kelimelerin cinsi-isim veya sıfat oluşu- okuyucuya onun düşüncesi hakkında birçok ipucu verir. Şiirlerdeki motifler ve bunların tekrarlanış sıklıkları da tahlillerde dikkatle incelenmiştir. Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nde Osmanlı tarihini yüceltme motifi'nin altı mısra devam ettiğini belirtir. Süleyman Nazif'in "Dâüssıla" şiirinin tahlilinde, "7, 8, ve 10'uncu beyitlerde tekrarlanan rüzgâr motifi, Divan ve Halk edebiyatlarında umumiyetle hasret ve kavuşma duygularının sembolü olarak kullanılır"¹⁵ fikrine varan Mehmet Kaplan, motiflerin gayesi bir şekilde tekrarlandığını göstermeye çalışır. Değerlendirme yaparken âhenkten çok imaj yeniliğine önem vermiştir. Gerçekten de âhenk, iradenin ürünü olduğu, yani sabırlı bir uğraşla az çok yakalanabildiği halde, imaj ve hayal orijinalliği dehanın işaretidir.

Şiir Tahlilleri'nde şiirin kendine has atmosferine okuyucuyu çekebilmek için cihanşumûl bir şâir olan ve mısraları her duyguyu ifadeye kat kat kifa-yet eden Yunus Emre'yi gündeme getirir. O'ndan

seçtiği mısra ve beyitler, bizde şiirimizin şekli değişse bile his ve hayallerimizin milliliğini koruduğu ve değişmediği kanaatini uyandırır.

"Basit, sade ve reel olmak hem düşüncemiz, hem hareketimiz için iyidir" ¹⁶ diyen Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlilleri'nde kullandığı üslup da reel, kesin, sakin bazen heyecanlı, akıcı, sade fakat asildir. Cümleler kısa olmalarına karşın vermek istediği fikri net ve eksiksiz ifade ederler. Tahliller, Türkçe'nin en değerli ve seçkin kelimeleri ile yapılmışlardır. Prof. Dr. Sadık Tural, "Kaplan Hoca'ya Mersiye" başlıklı yazısında Mehmet Kaplan'ın üslubu hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Edebiyat araştırmacılığında söz ve mânâ oyunlarından hoşlanan Sevük ve Tanpınar'a mukabil Kaplan, yalın cümlenin peşindeydi. Kaplan Hoca'nın edebiyat yapmadan edebiyat araştırmacılığı yapışını, düşünceye verdiği ehemmiyete bağlamak gerekir"¹⁷

Şiir Tahlilleri adlı eser, kendi nevinin en başarılı örneğidir. Çalışma ve iradeyi prensip olarak benimsemiş olan Mehmet Kaplan'ın çeşitli konularda yapmış olduğu değerli çalışmalarından sadece biridir. Merhum Mehmet Kaplan'ın, "Kimse kendi ölmeliği hakkında hüküm veremez. Hüküm zamanındır."¹⁸ düşüncesine paralel olarak, Şiir Tahlilleri, zamanın objektif süzgecinden başarıyla geçmiş, günümüze kadar uzanan bu tip incelemelerin hareket noktası olmuş, üslûbunun canlılığı ve sadeliği ile her seviyeye hitap etmiş, bu sahada bir çok eser verilmesine rağmen, değerini kaybetmemiştir.

Notlar:

¹ A. Hamdi Tanpınar "Şiir ve Dünya Ölçüsü", Ede-

biyat Üzerine Makaleler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.

² Sadık Tural, "Edebiyatımızda Tenkit üzerine Bir Konuşma" Sorulara Cevaplarla Kültür Edebiyat Dil, Ecdat y., Ank., 1992, s. 35-42.

³ Mehmet Kaplan, "Oktay'a Mektuplar", Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, C. 2, s. 131.

⁴ A. Hamdi Tanpınar, (a.g.m), s. 28-29.

⁵ Mehmet Kaplan, Âli'ye Mektuplar, Hazırlayanlar: Zeynep Kerman, İnci Enginün, Dergâh yayımları, Ağustos, 1992., s. 11 (16 Mayıs 945 tarihli mektup).

⁶ Kaplan, A.g.e., s. 191, (18.11.946 tarihli mektup).

⁷ Kaplan, A.g.e., s. 10, (13.4.942 tarihli mektup).

⁸ Kaplan, A.g.e., s. 10, (2.12.946 tarihli Mektup).

⁹ Kaplan, Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, C.1, s.8.

¹⁰ Kaplan, Büyük Türkiye Rüyası, İstanbul, 1976, s. 190.

¹¹ Kaplan, Âli'ye Mektuplar, s. 11, (16 Mayıs 94 tarihli mektup).

¹² Kaplan, Şiir Tahlilleri, C.I, s.21.

¹³ Kaplan, A.g.e., C.I, s.21.

¹⁴ Sadık Tural, Edebiyat Bilimine Katkılar, Ecdat Y. Ank., 1993, s. 145-176.

¹⁵ Kaplan, Şiir Tahlilleri, C.I, s. 139.

¹⁶ Kaplan, Âli'ye Mektuplar, s. 66.

¹⁷ Sadık Tural, "Kaplan Hocaya Mersiye", Şahsiyetler ve Eserler, Ecdâd yayımları, 1993, s. 252.

¹⁸ Kaplan, A.g.e., s. 69.

**Öz deyiştir gönülce bir,
Yol bilen bu sözü bilir.
Ayrılık tekmil zarardır,
Yola birlikte gidilir.**

Hünkâr Hacı Bektaş Velî

ANNUAIRE COMMERCIAL TURC

Annuaire Commercial Turc,

Edition 1924-1925, Première Année,

Administration et Rédaction: Société

Anonyme Turque d'études,

publication et entreprises économiques.

Merdjumejian Han. Derrière la nouvelle

Poste Turque. Stamboues Constantinople,

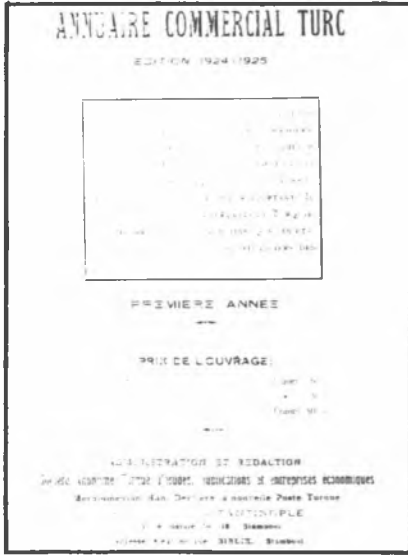
Boite postale No. 118 Stamboul Adresse

télégraphique: BİRLİK-Stamboul.

Annuaire Oriental du Commerce adlı bir yayının dizisi ele Doçent Dr. Feza Günergunun bir ricası üzerine tanışmıştım. Bu yayın İstanbul'da yayımlanan Doğu dünyasının ve özellikle İstanbul, Osmanlı, Romanya, Rusya, Yunanistan ticaret hayatına ait uzun yıllar yayımlanmış bir yıllık. Bu dizi yıllıktan incelediğim 1900 (Hicrî 1317-1318) yılı için hazırlanan hacimli olanıydı. Dizinin bu 16'ncı cildi, demek ki en azından dizi 1884 yılında yayına başlamış olmalıdır. Bu yıllıklar o seneki malî ve idarî düzene, ölçü birimlerine, bankalara, postanelere ilişkin bilgi verirken geniş bir ilân-reklâm kısmı ile de dönemin ticarî hayatından önemli izlenimleride yansıtmaktadır. Avukatlar bankerler, gibi ticaret ve meslek erbabının yazıhane adresleri ve telefon numaraları da günümüz meslekler rehberi gibi verilmektedir. Osmanlı zamanında çıkan bu yayın Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Ankara hükümetine ilişkin malî, idarî bilgileri, yeni vilayetler ve ilçeler idarî bölümünü vererek şekillendirilmiştir. Yeni şekliyle ilân-reklâm bilgileri eskiye oranla oldukça az yer alırken isim değişikliği dışında yeniden çıkartılan bir yayın izlenimi vermemektedir. Türkiye Cumhuriyetinin kurulması pek çok reform değişikliği ile birlikte ticarî bir yıllık hazırlanması gibi tanıtımaya yönelik pratik amaçlı yayınların başlatılmasını da beraber getirmiştir. Bu yazıda tanıtılan **Annuaire Commercial Turc** ge-

nel haliyle daha önce çıkan yayının aynısı olmakla beraber içeriğinin yeni cumhuriyetin bir tür uluslararası ekonomik hayata tanıtılması olarak da düşünülmelidir. Bu metin sosyo-kültür hayatımızın gündelik hayata bağlı; onunla daha içiçe olan taraflarını göstermesi bakımından, bu dönemin tarihine ve sosyolojik panoramasına ilişkin çalışanlara ışık tutması pek çok bilgiyi içermesi bakımından ilginç bir belgedir. Ayrıca Fransızca çıkması bakımından da hedef kitle si geniştir.

Yılığın birinci bölümünde Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile ilgili açıklamalar, 1-2 Kasım 1922 sözleşmesi, Millet Meclisine katılanların bölgelere göre listesi, Bakanlar kurulu,

Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Toplumunu İle İlgili Sosyal
Araştırmalar Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

Société Anonyme Turque
d'études, publications et entreprises économiques
Capital social: Liras 15.000, entièrement versé
Fondée par autorisation du Président de la République et par Décret du Conseil des Commissaires

SIÈGE SOCIAL:
Merdjumejian Han, Derrière la nouvelle Poste turque, Stamboul

COMMISSAIRES ET ADMINISTRATEURS

HUSSEIN BEY İBRAHİM PAŞA ZADÉ

Président de la Chambre de Commerce et d'Industrie de Constantinople

Président de l'Union Nationale de Commerce Turc

Membre de Conseil d'Administration

des Coursiers de Fer d'Anatolie

ALI HAİDAR BEY HADJİ HUSSEİN ZADÉ

Président du Conseil

Négociant de Tabac et Membre de la Chambre Maritime

de Constantinople

MEHMET MESSOUD BEY HADJİ ZADÉ

VICÉ-PRÉSIDENT

Négociant et Membre de la Chambre de Commerce et d'Industrie

de Constantinople

AHMED HAMDİ BEY

Directeur et Administrateur Responsable

Secrétaire Général de l'Union Nationale de Commerce Turc

Programme A "École des Hautes Études Commerciales"

Membre de Conseil d'Administration

des Coursiers de Fer d'Anatolie

RAOUF BEY MANLASSI ZADÉ

Membre de Conseil d'Administration

de la Banque Anonyme de l'État

VENÇİ BEY

Secrétaire Général

de la Chambre de Commerce et d'Industrie

de Constantinople

Programme A "École des Hautes Études Commerciales"

Membre de Conseil d'Administration

des Coursiers de Fer d'Anatolie

RAOUF BEY

ekonomik duruma ilişkin bilgiler, ticaret odaları, tarım bölgeleri, Ziraat Bankası, Emniyet

Sandiğı, Le Caisse d'Epargne, illerin nüfus ve yüz ölçümleri yer alırken, ekonomik ve mali prensipleri düzenleyen yasaların özetleri de verilmektedir. Fransızca ve Türkçe-Osmanlıca olarak hazırlanan yayın ticaret hayatında çok sıklıkla kullanılan yerel ve geleneksel ölçü birimlerinin metrik sistemde karşılıklarını içermektedir. Örneğin bu gün hâlâ halk arasında türkülerde, sözlüklerde raslanılan birimlerin o zaman karşılıkları şöyle verilmiş: endaze=65 cm, Arşın=68 cm, Yarda=91 cm, Batman= 7.680 gr, çeki= 250 kg, Kantar = 44 okka, Okka =400 dirhem, 282 gr 945, çinik = 1 kilo, 1 ton= 779 okka 1 kile= 150 okka, ulusal ve uluslararası ticarete standardın sağlanmasını sağlayan bu çevirim listesi tarıma dayalı bir üretim toplumunda dış ilişkiler için işlevseldir.

Çeşitli alanlarda yapılan üretime ilişkin bilgiler de yıllıkta yer alırken bazı rekolteler illere

göre vermektedir. Örneğin kayısı üretimi için:

Mamuret Üi Aziz	24.000.000 okka
Sivas	2.500.000 okka
Maraş	1.000.000 okka
Ankara	1.000.000 okka
Konya	630.000 okka
Diyarbakır	240.000 okka
Aydın	250.000 değerleri izlenirken

Angora adının kaynağı olan Ankara keçisinin önemini gösteren Moher rekoltesi şöyledir: Moher Üretimi (Kilo olarak)

Ankara	4.000.000
Kastamonu	492.000
Konya	465.000
Eskişehir	455.000
Niğde	250.000

Demir ve deniz yolu ulaşımına ilişkin bilgiler, gemi isim ve tonajları takvimlerin birbirilerine çevrilmesi, yurt dışındaki diplomatlar yıllığın içeriğini oluşturmaktadır. İlk 50 sayfa bu genel bilgileri serimlerken illere ilişkin bilgi veren bölüm ise 51-362 sayfalar arasında yerel konulara ayrılmaktadır. Ankara İzmir ve İstanbul bu bölümde en çok sayfa alan iller. Bu say-

falarda bazı ilânlar da söz konusu. Örneğin bu kitabı yayımlayan Societe Anonyme Turque d'etudes, publications et entreprises économiques şirketinin sermayesini, kurucu ve idareci başkanını, diğer üyelerini gösterir ilân; gene Kavalalı ailesinin kağıt ve tütün ticareti yapan İstanbul'daki merkez dükânı, İzmir, Düzce ve Bursa'daki şubelerinin ve Dresden'deki yabancı temsilciliğinin varlığını gösterir ilân; İstanbul endüstri ve ticaret odasının bülteni'nin ilânı ki bu ilân 40'ıncı yılında yayımlanan yıllığın ilânı olmakla bir tanıtım yayıncılığı geleneğine işaret etmektedir. Merkez Bankasının, Osmanlı Bankasının ve bazı şirketlerin ilânları da dikkati çeken az ilânlardan. Banka ve şirket sermayelerinin Türk lirasının değeri göstermesi günümüz döviz pariteleriyle karşılaştırılacak gibi görünmüyor. İstanbul, Ankara İzmir nisbeten canlı ilânlar verirken orta iller düzeyindeki bilgilere bakıldığında genel bir panaroma yakalamak mümkündür. Örneğin Anadolu'da bir il olan Sivas için ne gibi bilgiler vardır: Sivas'ın Kızılırmak yanında, Anadolu'da önemli bir merkez olduğu belirtilirken dışarıya sattığı ürünler olarak: arpa, afyon, un, balmumu, yünlü dokuma, pamuk, buğday, terayağı, tiftik, yerli dokuma, halı, sığır, dağ keçisi, Gürün şalı, kilim Endüstriyel ürünlerde, silâh sanayi, yünlü dokumalar, dokuma gereçleridir. Ekonomik hayatın seçkin simaları da sektörel dağılımı şöyle **Avukat:** Hafız Kadri, Osman, Naci. **Bankalar:** Os-

manlı Bankası ve Ziraat Bankası. **İhracatçılar:** Çetilezade İbrahim, Hacı Emin Ağazade Ziya, Hurdacızade Ali, Hacı Ali Ağa, Şekerzade İsmail, Sefercizade kardeşler. **Celepler:** Haraççı Sabri, Rıdvanzade Bekir, Sarızade Hafız Memiş, Mihalibeyzade Rühdü. **Komisyoncu:** Çiçekizade kardeşler. **Kunduracılar:** İmamzade Hacı Ebubekir. **Eczacı:** Erzurumlu Ali Galip Kardeşler, Celepzade Hacı Basri, Şekerci Veysi ve Hakkı kardeşler; Kasap Hacızade Halil, Gözügüçükzade Kardeşler, Nadirzade Kardeşler. **Müteahhitler:** Ali Beyzade Aziz. **Baharat ithalatçıları:** Çetilezade İbrahim, Şekerzade İsmail, Feyzullahbeyzade, Mustafa, Cihangirzade Bekir. **Zahireciler:** Hunzade Ziya, Mehmed, Rıdvanzade Bekir, Şevket Hasan ve Oğulları, Kara Mustafazade Hasan, Nalbantzade Ali. **Otel ve Hanlar:** İzmir Otel, Tekeşin Han, Halid Bey Han. **Kitapçılar:** Müezzinzade Sadettin, Küçükmustafazade Fahri. **Manifaturacılar ve Takkeçiler:** Eskicizade kardeşler, Hacı Ebubekirzade Hayri, Sukuizade şükrü.

Manifaturacılar: Avundukzade Hüseyin, Evliya efendi, Cinizade Rifat, Hacı Abdizade Osman, Haudanzade Osman, Haudanzade Hafız Receb, Haraccizade Osman ve Kardeşleri, Rüstemzade Rahmi, Zara Türk Şirketi, Sarıcazade Mehmet, Kasap Hacızade Mustafa, Mütেকaid Komser Hüseyin. **Eczacı:** Ali Rıza. **Demirci:** Zaralı Çerkezzade Ahmed. **Tuzcu:** Rıdvanzade Bekir, Musullu Çavuşzade Ahmed Osman, Emin Ali

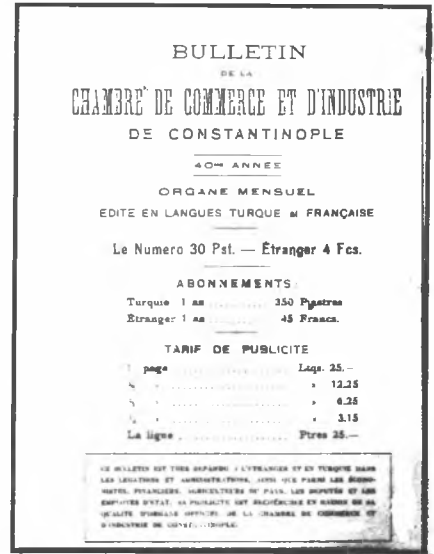
Kitap, Kağıt, Gazete ve Komisyonculuk ilânı veren: Terakki Evi'nin de özel metin içi reklâmı görülmektedir. Küçük Mustafazade Fahri, Hükümet Caddesi Sivas.

Bu yıllıktan dönemin ticareti ve iktisat hayatına ilişkin hem genel hem de yöresel izlenimler sağlanması mümkün görünmektedir. Reklâm hacmi olarak Osmanlı zamanında yayımlanan yıllığın reklâm hacmi kadar fazla olmamakla beraber mütevazı Türkiye Cumhuriyetinin ticarete İstanbul geleneğini sürdürdüğünü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kaldı ki Orient yıllığı ile Türk yıllığını çıkaran gelenek aynı firmanın birikimidir.

Cumhuriyette yayımlanan **Annuaire Commercial Turc** ve bunu önceleyen Osmanlı dönemi yıllığı **Annuaire Oriental du Commerce** gündelik hayata girmiş pekçok yeniliğe, olanağa, geleneğe, ticarî ve ekonomik göstergeler olarak işaret ederken tarihten basın-yayına,

sosyolojiden-ekonomiye geniş bir skalada disipline çalışmalara ilham verecek nitelikte ve içerikte görünmektedir. Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti sürekliliğinden meşrutiyet-cumhuriyet gibi kavramlarla söz etmek mümkün değildir. Ancak toplumsal hayatın kendi gündelik sosyolojik tabanı devam etmekte, süreklilik göstermektedir. Gündelik hayatta insan temel kaygıları ile belki de Osmanlıdan Cumhuriyete farklılaşmadığı gibi bazı Avrupa ülkeleri ve kültürleriyle de teması farklı olmamıştır. Gündelik hayat sokakdaki, saraydaki bürokrasi-deki insanın ortak paydası olarak toplumbilimsel önemini veri alma özelliğini koruyacaktır.

"TÜRK DÜNYASI ÜZERİNE İNCELEMELER"

*Prof.Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN,
Türk Dünyası Üzerine İncelemeler,
Akçağ Yayınları: 93,
İnceleme Araştırma,
24 1993, 311 sayfa.*

Bu gün dünyada geniş bir coğrafyada yaşayan iki yüz milyon kadar Türk bulunmaktadır. Fakat hepsinin bağımsız bir devleti yoktur. Ancak, bu gün değişen dünya şartları içerisinde bağımsız Türk devletlerinin sayısı artmış bağımsız olan Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yanında Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan da artık birer bağımsız devlet kurmuşlardır. Bu değişmelerin Türk devletleri arasında; kültürel, ekonomik, sosyal vb. alanlarda çeşitli gelişmelere yol açması kaçınılmazdır.

1980 öncesindeki 70-80 yıllık bir süre zarfında bölgenin dış dünyaya kapatılmış olması sebebiyle bu bölgedeki Türk dünyasıyla olan münasebetlerimiz sınırlı hattâ yok denecek kadar azdı. O kadar ki "Azerice" denilince, Azericeyi Türkçe değilmiş gibi algılayan aydınlarımız bile vardı. Günümüzdeki bu gelişmelerin Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemesi tabiidir. Bu münasebetler, etki-tepki seyri içinde daha da gelişecek ve Türk dünyası zenginlik kazancaktır. Tarihten gelen birçok ortak kültür değerimize yenileri eklenecektir.

XX'nci asrın başlarında, Türk dünyasının kültürel, sosyal ve siyasî alanda birbirleri ile olan irtibatlarının koparılmış olmasına rağmen, ortak kültürel değerler hâlâ varlığını hissettire-

cek kadar kuvvetlidir. Günümüzdeki gelişmeler Türk dünyası arasında bir devletler diplomasisi kurmayı gerektirmektedir. Bu sebeple bu gün aramızda köklü bağlar bulunan bu devletlerle ilişkilerimiz, duygusal bir yaklaşımla ne kabul ne de onları reddeden katı bir tutum içinde olmalıdır. Bu konuda yapılması gereken, aklın kılavuzluğu ve öncülüğünde ilişkilerimiz sağlam temellere oturmalıdır.

Ta 1870'li yıllardan itibaren Türk dünyasında alfabe ve dil birliği oluşturulması konusunda bir dizi atılım gerçekleştirilmiştir. Bu atılımlar İsmail Gasprali'nin "dilde, fikirde, işte birlik" sözünde somutlaşmıştır. Bizim Lâtin alfabesine geçtiğimiz 1928 yılından az önce Azerbaycan da Lâtin alfabesine geçmişti. Ancak daha sonra cereyan eden siyasî olaylar ve zorlamalar neticesinde Azerbaycan'da Kiril alfabesine geçilmiştir. 1940'a doğru sadece Azerbaycan'da değil, diğer Türk boylarında da Kiril alfabesine geçiş sağlanmıştır. Bu yıllarda bölgede bulunan Türkler arasındaki kültürel bağların kopmasını sağlamak, ilişkileri koparmak ve birbirinden farklı olduklarını empoze etmek için Türk boyları sadece Kiril alfabesine geçirilmekle kalınmamış, ayrıca her boy için ağız özelliklerine dayanan alfabeler oluşturulmuş ve yazı dillerinin sayısı artırılmıştır. Böylece Türk dünyası arasındaki iletişim alfabe bağlamında koparılmıştır.

Bu gün siyasî bağımsızlığını elde etmiş olan Türkistan'ın,

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu
Türk Dili ve Edb.Uzmanı

Türk Cumhuriyetleri ile birlikte bütün Türk Dünyasının alfabe birliği ile ilgili faaliyetleri 1989'da yeniden başlamıştır. Bu konudaki çalışmalar hâlen sürmektedir. Öte yandan bu yıllardan itibaren öğrenci mübadelesi gibi çeşitli kültürel faaliyetler de hız kazanmıştır. Ancak, bu konudaki çalışmaların sağlayacağı kültürel gelişmeleri kısa zamanda görmek mümkün değildir. Bu tür faaliyetler doğal olarak zaman içerisinde olgunlaşır, gelişir ve yeni yeni değişimlere sebep olur. Bu çalışmaların ileride sağlayacağı çok büyük faydalar vardır ve bu açıdan ayrı bir öneme haizdir.

Türk dünyası, yukarıda belirtildiği üzere bu gün iki yüz milyonu aşan nüfusuyla sadece bağımsız Türk devletleri ile sınırlı olmayan geniş bir topluluktur. Dünya devletleri arasında en iyi duruma gelmek ve belki de dünya barışına katkıda bulunmak için Türk dünyasını bütünüyle tanımak, bilmek gerekir.

İnsanın bilmediği şeyi yok farzetmesi veya ona şüpheyle bakması doğaldır. Bilmek her konuda olduğu gibi bu konuda da önceliği olan bir durumdur. İşte bu açıdan **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler** kitabının yayımlanmış olması büyük bir ihtiyaca cevap niteliği taşımaktadır. Öte yandan eser, Türk lehçeleri yanında Türk dünyasındaki çeşitli konular hakkında da bizi aydınlatmaktadır. Ayrıca kitap bu konudaki makalelere kolaylıkla ulaşma imkânı da sağlamaktadır.

Eser, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un ilki 1974 tarihli olan ve **Türk Yurdu, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, Töre** gibi çeşitli dergilerde, farklı zamanlarda yayımlanmış bulunan ilmi ve günlük makalelerini içermek-

tedir. Eserde makaleler; "Türk Dünyasına Genel Bir Bakış", "Türkiye'den Çevreye Doğru" ve "Türk Dünyasından İsimler ve Sesler" olmak üzere üç bölüm altında toplanmıştır. Bölümlerde Türk Dünyası ile ilgili olarak dil, edebiyat, ve alfabe gibi konular yanında; İran, Irak Türkleri, İsmail Gaspıralı, Sadri Maksudî Arsal, Ahmet Caferoğlu gibi büyük şahsiyetler ile ilgili bilgiler veren çeşitli makaleler de yer almaktadır.

Türk Dünyasına Genel Bir Bakış başlığı taşıyan birinci bölüm: "Tarihten Bugüne Türk Dünyası", "Türk Yurtları", "Türk Dili ve Edebiyatına Bir Bakış", "Türk Dilinin Dünü Bu günü Geleceği", "Türk Dilinin Bu günkü Durumu ve Yayılma Alanları", "Türk Dünyasında Alfabe ve Dil", "Türk Dünyasının Dil Birliği Meselesi" ve "Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında dikkat Edilecek Noktalar" ve "Türk Ortak Pazarına Doğru" olmak üzere toplam 9 makale vardır.

Türkiye'den Çevreye Doğru adlı ikinci bölümde: "Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı", "İran Türkleri", "İran'da Sekiz Gün", "Tarih İçinde Azerbaycan'a Bakış", "Azerbaycan'da Millî Kimlik", "Azerbaycan Türkçesine Dair", "Meshet Türkleri Hakkında", "Kırım, Kırım Türklerindedir", "Kırım-Tatar Türkleri Latin Alfabesine Dönerken", "Gagauzlardan Yeni Haberler" ve "Kazaklar Arasında" olmak üzere toplam 11 adet makale bulunmaktadır.

Türk Dünyasından İsimler-Sesler adlı son bölümde ise; "İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri", "Yusuf Akçura ve Türk Fikir Tarihindeki Yeri", "Sadri Maksudî'nin Milliyetçiliği", "Sadri Maksudî'nin Dil Görüşleri", "Hüseyin Cavid ve Türkiye Türkçesi", "Ahmet Caferoğlu ve Azerbaycan Üzerine Çalışmalar", "Muham-

med Hüseyin Şehriyar", "Bir Azeri Şairi: Bahtiyar Vahabzade", "Cengiz Dağcı'nın veya Kırım'ın Dramı" ve "Tahran'da Türkçe Bir Dergi Varlık" olmak üzere 10 adet makaleye yer verilmiştir.

Eserde, çeşitli dergilerde yayımlanmış toplam otuz makale yer almaktadır. İster "Türk lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar" gibi araştırma yazıları olsun, ister İran'da "Sekiz Gün" gibi gezi yazıları olsun ister "Yusuf Akçura ve Türk Fikir Tarihindeki yeri" gibi Türk dünyasının önemli şahıslarıyla ilgili yazılar açısından olsun eser, sağlam ve aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Dil açısından da geniş kitleye hitap etmektedir. Meselâ Azerbaycan'a ekonomik vs. amaçlarla gidecek bir teknik eleman "Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar" adlı makalede belirtilen hususlara dikkat ettiği takdirde kısa süre içerisinde konuşup anlaşma imkânı bulacaktır.

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un sadece Türk Dünyası ile ilgili yazılarının toplandığı bu kitap yanında, yine onun çeşitli dergi ve gazetelerde dil konusunda çıkan yazılarının bulunduğu **Dilde Birlik***(1) adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Bu tür faaliyetlerin kaynaklara kolay ulaşma ve dolayısıyla yapılacak olan araştırmaların daha sağlıklı olması noktasında faydası büyüktür. Dileğimiz bu tür yayınların sayısının artmasıdır.

NOTLAR :

* Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun **Dilde Birlik** 1. baskı, Cönk yayımları: 7 İlmî Eserler: 1, Şubat 1984, 160 sayfa; İlaveli ikinci baskı: Ecdâd Yayınları: 12, Fikrî Eserler serisi: 3, Ankara 1993,

ISLAMIC ARCHITECTURE in BOSNIA HERCEGOVINA

*Amir Pasic,
Islamic Architecture in Bosnia and
Hercegovina, IRCICA Yayınları,
İstanbul 1994, Yıldız Mat.,
VII + 259 sayfa.*

ISLAMIC ARCHITECTURE
IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

AMIR PASIC

İRCICA
Dışişleri Bakanlığı

Erol KALENDER

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı kısaca adıyla UNESCO tarafından 1995 "Hoşgörü Yılı" olarak kabul edilmiştir. Hoşgörü denince aklımıza Türkiye üzerinde oynamak istenen etniklik ve mezhep senaryoları ile Sırp'ın Avrupa'nın ortasında yarattığı katliam görüntüleri gelmektedir.

Osmanlı'nın dil, din, sanat, ticaret, idare ve siyasette dolaylı yoldan hoşgörüsünü belgeleyen yeni bir yayın IRCICA (İslâm Tarihi, Sanatı ve Kültürü Araştırma Merkezi) tarafından çıkarıldı. Bu kitap Osmanlı'nın hoşgörüsünü vurguladığı kadar, Sırp'ın hoşgürüden ne kadar uzak olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Yaklaşık üç yıl önce Sırp'ın ilk bombaları Bosna ve Hersek'teki camilere atılmıştır. Hemen hepimiz o günün gazetelerinde yayımlanan bombalanmış cami fotoğraflarını hatırlarız. Çok geçmeden Sırp'ın Mostar Köprüsü'nü bombalamış ve tüm dünyanın tepkisini çekmiştir.

Sırp'ın öncelikle tarihî Türk yapılarını hedef almış, Avrupa'da Türk izlerini silmeyi amaç edinmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan Sırp Prensi'ni hatırlarsak, tarihten günümüze Sırp'ın hep hoşgürüden yoksun olduğu görülür.

Sırp'ın yok ettiği ve hâlâ yok etmeye çalıştığı Osmanlı yapılarını belgeleyen yayınlarımız çok azdır. Filiz Yenişehirlioğlu'nun **Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları** (Ottoman Architectural Works Outside of Turkey, Ankara 1989, s. 185-216) adlı çalışması bu konu üzerine bildiğimiz son yayındır. Bu yazı kaleme alınırken Vakıfbank kültür hizmeti olarak hazırlanmış **Bosna ve Hersek** adlı kitap, sayın Sadi Bayram'ın girişimleriyle Atatürk Kültür Merkezi'ne ulaştırıldı. Bu değerli eseri **Bilge** okuyucuları gelecek sayılarda tanıma fırsatını bulacaklardır. Türkçe adıyla **Bosna ve Hersek'te İslâm Mimarisi** adlı çalışma bu ender yayınlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın yazarı Amir Pasic, Bosna ve Hersek'in Mostar şehrinde doğmuştur. Saraybosna Üniversitesi Mimarlık Fakültesi mezunu Pasic master ve doktorasını Hırvatistan'daki Zagreb Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Mostar Üniversitesi'nde profesör olarak mimarlık ve şehir plânlamacılığı üzerine dersler vermiş, Şehir Plânlama ve Kültürel Mirası Koruma Enstitüsü Başkanı olarak çalışmalar yapmıştır. Beş ulusal, bir de mimarlık dalında Ağa Han ödülünü kazanmıştır. 1993'te IRCICA

üyesi olan Pasic halen Yıldız Teknik Üniversitesi'nde mimarlık ve şehir plânlama dersleri vermektedir.

İslâm Tarihi, sanatı ve Kültürü Araştırma Merkezi (IRCI-CA) tarafından "Bosna ve Hersek Tarihi ve Kültürü Üzerine Çalışmalar" serisinin ikinci yayını olan bu eser İngilizce'ye Mihhat Ridjanovic tarafından çevrilmiş, IRCICA başkanı 'Ekmeleddin İhsanoğlu önsözü ile yayınlamıştır.

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Bosna Hersek Tarihinin Ana Hatları" başlığını taşır. Paleolitik Çağ'dan, 12'nci yüzyıl başlarına kadar geçen tarihî olaylar bu bölümde ele alınmıştır. Ortaçağ Bosna'sı" başlığı altında 12'inci yüzyıl ile 14'üncü yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönem incelenmiştir. "Osmanlı Devleti İdaresindeki Bosna ve Hersek" başlığı altında; 1386 sonbaharında Osmanlılar'ın ilk defa Neretva nehrine kadar gelmesiyle bölgenin Osmanlı idaresine geçişi anlatılmaktadır. 1435 savaşları, 1463'te Bosna Krallığı'nın düşüşü, Osmanlı-Macaristan savaşları, Osmanlı'nın bölgeyi timar sistemine bağlaması, Osmanlı döneminde bölgede Müslümanlığın yayılması, Sultan II'nci Mehmet'in diğer dinlere karşı hoşgörü garantisi yine bu bölümde ele alınan konulardır. "müslümanlar" başlığı altında Osmanlı Devleti ile gelen Müslümanlığın Yahudi ve Hristiyan toplumuna karşı hoşgörüsü işlenmiştir. İspanya'dan kovulan Yahudiler'in Bosna'da özel-

likle Saraybosna'ya yerleşmeleri bunun bir kanıtıdır. "Osmanlı Devri Sonrası Dönem" alt başlığında, Osmanlı Devleti idaresinde, bugünkü Bosna ve Hersek Cumhuriyeti'nin kuruluşuna geçiş anlatılmaktadır.

İkinci bölüm "Kent Kültürü" başlığını taşımaktadır. bu bölümde, İslâm şehirleri yerleşiminde ortak öğeler konu olarak seçilmiştir. Kaleler, yollar, camiler, okullar, hastaneler ve hamamlar şehir dokusu içinde incelenmektedir. Yazar bu bölümde Sedat Hakkı Elden'in **Türk Evi, Osmanlı Dönemi** adlı eserini de kullanmıştır. "Vakıf" kavramı ve işleyişi bu bölümde tanıtılan diğer bir alt başlıktır. Fojnica ve Krevsova, Foca, Livno, Tavnik, Banya Luka, Saraybosna ve Mostar gibi önemli şehirlerin tarihî ve kültürel gelişimi bu bölümde ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. şehir dokusu içinde çarşılar, su yapıları, mahalleler ve Osmanlı külliyele-ri Pasic tarafından ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

"Mimari" üçüncü bölümün ana başlığıdır. Yazar bu bölümde Osmanlı sanatının Bosna ve Hersek'teki gelişimini anlatır. Mimaride ele aldığı ilk konu camilerdir. Resim ve plânlarla; kubbeli camiler, camilerin başlıca tipleri, kubbesiz camiler, camilerde süsleme ve Karadjoz-begova Camii tanıtılmıştır. Türbeler "anıtsal mimari"; medrese ve tekke "eğitim yapıları"; cadde ve sokaklar, köprüler, çeşmeler, hamamlar ve saat kuleleri (Ayrıca bkz. Hakkı Acun, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara

1994, s. 49-51) "sosyal yapılar"; hanlar, kervansaraylar bedestenerler, dükkânlar, ambarlar ve değirmenler "ticaret yapıları" başlıkları altında ele alınıp incelenmiştir.

"Ev" dördüncü bölümün ana başlığıdır. Ev kavramının kaynağı ve gelişimi, Mostar evleri, evin işlevsel bölümleri, mobilya ve ev eşyaları, İslâmî etkiler, doğayla ilişki, Balkanlar'ın farklı bölümlerinde Osmanlı evleri, Hristiyan Avrupa evleri ile ilişkiler ve ev yapısının diğer çeşitleri bu bölümde ele alınan alt başlıklardır. Bu bölümde Anadolu evleri ile Bosna ve Hersek evlerinin benzerliği yerinde bir saptamadır.

"Yapılar ve Mimarlar" beşinci bölümün başlığını taşımaktadır. Malzeme ve yapı ile mimarlar bu bölümün alt başlıklarıdır. yazar Osmanlı Devleti idaresi altında düzenli bir yapılaşma olduğunu belirtmektedir. Pasic, mimarlar arasında Koca Mimar Sinan'ın en iyi bilinen mimar olduğunu ve Sinan tarafından Vi-segrad Köprüsü, Saraybosna'da saray ve imaret ve Mostar'da Karagöz Camisini yaptığını Abdullah Kuran (**Mimar Sinan**, İstanbul 1986) ve Zeki Sönmez (**Mimar Sinan ile İlgili Tarihî Yazmalar-Belgeler**, İstanbul 1988)'e bağlı olarak belirtmektedir. Acem Esir Ali, Saraybosna'da Gazi Hüseyinbegova Camii, medrese ve kütüphanesinin mimarıdır. Mimar Hayreddin, Sırp'lar tarafından bombalanan Mostar Köprüsü'nü ve Plevlja'da Hüseyin Paşa camisi-

ni yaptırmış, Makarska'yı tahkim ettirmiştir. Foca'da Alaca Camii ise Mimar Ramazan Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Altıncı bölümün konusu "süsleme sanatları"dır. Hat sanatı, kitap sanatı, dokuma, el işlemleri, halı, ahşap sanatı, metal sanatı ve taş süslemeciliği bu bölümde ele alınan ve ayrıntılı olarak açıklanan alt başlıklardır. Bu bölüm de Osmanlı Sanatı'nın Avrupa'daki devamıdır.

En ünlü Osmanlı minyatür sanatçılarından Matrakçı Nasuh, Kasım, Mehmet, Iskender, Pervane, Hasan, Ferhat ve Nakkaş Osman'ın Bosna'lı olduğunu, Bosna'lı araştırmacı Pasic'ten öğreniyoruz.

"Bosna ve Hersek İslâm Mimarisinin Özellikleri" başlığı yedinci bölüme aittir. İslâm'a yönelik, İslâm terminolojisinin etkisi, yerleşim yerleri ve evler, Hristiyan mimarisinde İslâmî elemanlar, erken Osmanlı döneminin etkileri, camilerde Hristiyan mimarî elemanları (çan kulesi şeklinde minareler gibi), ev yapımında Hristiyan etkiler ve ev mimarisinin özellikleri bu bölümde ele alınan alt başlıklardır.

Kitabın sekizinci ve son bölümü "Bosna ve Hersek'te Mimarî Mirasın Korunması" başlığını taşır. Eski kiliselerin ve havraların günümüze kadar ayakta kalabilmelerini sağlayan Türk devrinde onlara verilen fonksiyonlar ve bunun için yapılan inşâ ilavelerdir (Bu konu için ayrıca bkz. Semavi Eyice, "İstanbul'da Kiliseden Çevrilmiş Camii ve Mescidler ve Bunların Desto-

rasyonu", VII. Vakıf Haftası, Ankara 1990, s. 279-291). İyice harap olmuş yapıların çoğu Osmanlı idaresi döneminde vakıf haline getirilerek kurtarılmıştır. Araştırmacı bu konuya dikkat çektikten sonra Saraybosna, Mostar, Çağdaş İslâm Mimarisi ve 1992-1994 savaşında yok olan Miras alt başlıklarında çok önemli teşhislerde bulunmuştur.

Kitabın son kısmı eklere ayrılmıştır. Birinci ek, Bosna ve Hersek'te inşa edilen yapıların listesini vermektedir. Camii ve mescidler, medreseler, darülcürralar, mektepler, tekkeler, imaretler, hanlar, hamamlar, türbeler, saat kuleleri, köprüler, kuleler, kervansaraylar, çeşmeler, su kemerleri, sebiller, saraylar ve bedestenlerin Bosna ve Hersek'teki 98 yerleşim biriminden hangisinde ne kadar olduğunu gösteren iyi bir çalışmadır.

İkinci ek; "Nisan 1992-Haziran 1993 arasında Bosna ve Hersek'te Sıpların hasar verdiği ya da tamamen yok ettiği İslâmî yapıların listesi"dir. İnsan bu listeye baktığında Sıplar'ın vahşeti ile karşılaşmaktadır. Yokedilen Osmanlı mirasıdır, yokedilmeye çalışılan Türkler'in Avrupa'daki izleridir. Hoşgörüyü öğrenemeyen Sıplar'ın yüzüne vurulan bir tokat gibidir bu ikinci ek. Toplam 591 yapıdaki hasar durumunu Pasic listesinde çok iyi işlemiştir.

Üçüncü ek kaynakçadır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Oktay As-

lanapa, Celâl Esad Arseven, Afife Batur, Reha Günay, Haşim Karpuz, Semra Ögel gibi Türk sanatı araştırmacılarının kaynakçada yer alması sevindiricidir. Kitap dizinle son bulmaktadır.

1463'te Fatih Sultan Mehmet'in seferiyle Osmanlı idaresine giren Bosna ve Hersek, 1878 Berlin Konferansı'nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır. 415 yıl Avrupa'da Osmanlı'nın hoşgörüsü egemen olmuş, hiç bir kilise ya da havra baskı görmemiştir. **Bosna ve Hersek'te İslâm Mimarisi** adlı bu kitapta Osmanlı'nın gösterdiği hoşgörüsü, açıkça kendini hissettirmektedir. Avrupa'ya Müslümanlığı yayan Osmanlılar'dır. Kitabın hemen her sayfası Osmanlı sanatının şahaserleri ile doludur. Neredeyse kitaba **Bosna ve Hersek'te Osmanlı Mimarisi** ya da **Bosna ve Hersek'te Türk Sanatı** demek kanaatimizce hiç de yanlış olmayacaktır. Belge niteliği taşıyan plân, çizim ve fotoğrafları ile kitap, mimarlar ve sanat tarihçileri gibi konu ile doğrudan ilgili araştırmacılar içinde ilk kaynaklardan biri olacaktır.

Bu yayının Türkçe baskısının hazırlanarak gelecek kuşaklara sunulması en büyük temennimizdir. Gönül ister ki Avrupa'daki eserlerimize sahip çıkalım, kataloglarını yaparak tanelim, restorasyonlarını yaparak koruyalım ve böylece gelecek nesillere övünerek bırakalım...

HİCAZ DEMİRYOLU

*Ufuk Gülsoy,
Hicaz Demiryolu,
Eren Yayıncılık, İstanbul 1994,
302 sayfa, 76 fotoğraf, belge ve harita.*

XIX'uncu yüzyılın en önemli icatlarından biri şüphesiz demiryollarıdır. Bu sayede, sanayi devrimi ile üretimin kat kat arttığı bir ortamda bol miktarda mamul veya hammadde, çok süratli ve ucuz bir şekilde bir yerden bir yere nakledilebilecekti. Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşası teklifleri ilk olarak İngiliz şirketleri tarafından gelmişti. Özellikle Avrupa'da İngiliz mallarının ithalinin yasaklanması, İngiliz şirketlerini yeni pazarlar aramaya sevk etmişti. İngilizlerin Mısır'da İskenderiye ile Kahire arasında demiryolu kurma isteklerine, ecnebilerin Osmanlı toprakları üzerinde demiryolu inşa etmelerinin mahzurlu görülmesinden dolayı sıcak bakılmamıştı. Mısır valisinin İngilizlere hoş görünmek için projeyi desteklemesi ve İngilizlerin yoğun baskıları sonucu İngilizlere demiryolu yapma izni verildi. 1856'da işletmeye açılan bu hat Osmanlı toprakları üzerindeki ilk demiryolu'dur.

1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti, Ülkenin imarı ve iktisadî yönden kalkındırılması için Avrupa'nın bilgi, teknik ve sermayesinden faydalanacağını kabul etmişti. Osmanlıların demiryolu inşa edebilecek tekniğe ve sermayeye sahip olmamaları ve devlet adamlarının demiryolları sayesinde memleketin kalkınacağını düşünmeleri nedeniyle Avrupalı şirketlere Anadolu ve Rumeli'de demiryolu yapım izni verilmeye başlanmıştı. İlk olarak kısa mesafeli hatların yapımı ve

işletmesi için imtiyazlar verilirken daha sonra Rumeli Demiryolları, Anadolu Demiryolu, Bağdat Demiryolu gibi çok büyük hatların yapımı ve işletmesi için imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazları batılılar kendi iktisadî ve siyasî çıkarları için kullanmaktaydılar. Buna tepki olarak II'nci Abdülhamid tarafından projesi gündeme getirilen Hicaz Demiryolu, yerli sermaye ve elementer tarafından tamamlanmıştır.

Hicaz Demiryolu hakkında içerde ve dışarda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu güne kadar Osmanlı Arşivi malzemesine dayanarak yapılan ilk çalışma Ufuk Gülsoy'un **Hicaz Demiryolu** adlı eseridir.

Eserin "Giriş" kısmında (s. 17-29) Hicaz Demiryolu projesinden önce Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan demiryolları hakkında bilgi verilmektedir. Burada demiryolu imtiyazı elde etmek için batılı devletler arasındaki mücadeleler ve imtiyaz taleplerinin ardındaki sebepler üzerinde durulmaktadır.

"Hicaz Demiryolu Fikrinin Oluşumu ve Hattın İnşa Sebepleri" adını taşıyan Birinci Bölüm'de (s. 31-55) Hicaz Bölgesi'nde bir demiryolu yapılmasının gerekliliğine dair yerli ve yabancı pek çok teklif hakkında bilgi verilmektedir. Hicaz demiryolu ile ilgili ilk teklif 1864' Alman asıllı Amerikalı bir mühendis tarafından yapılmıştır. Yazar, Osmanlı devlet adamlarının proje teklifleri hakkında da bilgiler vermektedir. Bu tekliflerde ge-

İbrahim SEZGİN

Trakya Üni. Fen Ed.Fak.
Tarih Böl. Araş.Görevlisi

nellikle, demiryolu projesinin bölgenin güvenliği ve imarı için sağlayacağı faydalar, hac yollarının güvenliği, muhtemel güzergâhlar ve projenin maliyeti üzerinde durulmaktadır. Yazar bu bölümde demiryolunun inşası sebepleri üzerinde de durmakta ve bunları dinî, askerî, siyasi ve iktisadî sebepler olarak incelemektedir. Burada İngilizlerin bölge halkını Osmanlılara karşı kıskırtmak için yaptıkları faaliyetler ve bu faaliyetlere mukabil II'inci Abdülhamid'in faaliyetleri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde Hicaz Demiryolu kararının akislerine de temas edilmiş; proje Osmanlı kamuoyu, Hindistan, Fas ve Mısır gibi ülkelerde sevinçle karşılanmıştır. Batı ülkelerinin tepkisi ise Osmanlıların bu projeyi bitiremeyecekleri şeklindedir (s. 54-55).

Eserin İkinci Bölümü (s. 57-105) Hicaz Demiryolu'nun finansmanına ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin önemli malî kaynakları Düyun'ı Umumiye idaresinin kontrolünde olduğundan demiryolu için başka kaynaklar gerekmekteydi. Ziraat Bankası kredisi, Osmanlı vatandaşlarının ve dünyanın çeşitli ülkelerindeki Müslümanların bağışları ile diğer gelir kaynakları üzerinde durulmaktadır. İnşaatın yapımını yürüten Hicaz Demiryolu Komisyonu'na verilen çeşitli imtiyazlar üzerinde de durulmuştur.

Üçüncü Bölüm demiryolunun inşaatına ayrılmıştır (s. 107-139). İnşaat için kurulan komisyonlar, personel temini için yapılan çalışmalar, inşaat malzemelerinin temini, demiryolu hatları ve maliyeti konuları

üzerinde durulmaktadır. Hicaz Demiryolu 3.456.926 liraya mal olmuştur. Kilometre başına yapılan harcama 2.361 lira olmuştur ve Avrupalı şirketlerce Osmanlı topraklarında yapılan demiryollarından daha ucuza mal edilmiştir (s. 138)

Eserin Dördüncü Bölümünde (s. 141-251), demiryolunun açılmasından sonra 1919 yılına kadar olan durumu ele alınmaktadır. Açılışından sonra demiryolunun işletmesi ve yeni hatların inşası üzerinde durulmaktadır. II'nci Meşrutiyetten sonra demiryolunda çalışan yüksek dereceli memurlar görevlerinden uzaklaştırılmış, demiryolunda tecrübe kazanan subaylar ordu emrine alınmış ve yerlerine Yıldız'dan uzaklaştırılan alaylı zabıtlar getirilmiştir. Bu durum hattın bir müddet aksamasına sebep olmuş, gazete ilânlarıyla eleman aranmış, zaman zaman Osmanlı tebası olmayan kimselelere ehil olmadıkları halde görev verilmiştir (s. 143). Daha sonra yazar yapımı gerçekleştirilmeyen Medine-Mekke ve Hicaz-Mekke hatlarının yapılmasının sebepleri üzerine durmaktadır. I'inci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, Arapları Osmanlı Devleti aleyhine kıskırtmak için yaptıkları faaliyetlere temas edilmiştir. Bunun için Bedevilere silâh, cephane, giyip ve para yardımlarında bulunduğu bahsedilmektedir. Şerif Hüseyin'in isyanı, demiryoluna yapılan saldırılar ve hattın elden çıkması üzerinde de durulmaktadır. Hicaz demiryolunun sonuçlarının tahlili ile bu bölüm sona ermektedir. Bu bölümün 145-298'inci sayfaları, inşaat çalışmaları ile ilgili resimler, madalyalar vs. örneklerle

ayrılmıştır.

Eser, Sonuç (s. 253-256), Demiryolu İstasyonları Mesafe Cetveli (s. 257-260), Belgeler, Bibliyografya, İndeks ve demiryolu güzergâhını gösteren haritalarla sona ermektedir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu malî krize rağmen, böylesine büyük bir projeye teşebbüs etmesi, Türk milletinin gerektiğinde ne kadar büyük zorlukları başarabileceğinin göstergesidir. II'inci Abdülhamid'in-maddî yönden ihtiyaç duyulmasına rağmen-Siyonist cemiyetlerden gelen yardım çeklerini tahsil ettirmemesi de oldukça düşündürücüdür.

Bu gün Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanların haklarını sözde - korumaya çalışan Batılı ülkelerin, yörede yaşayan insanların ekonomik yönden güçlenmesini sağlayacak GAP Projesine kredi vermedikleri gibi asrın başlarında da Hicaz Demiryolunun yapımına çeşitli şekillerde engel olmaya çalışmışlardı. Kredi vermedikleri gibi işgal altında tuttıkları İslâm topraklarındaki Müslümanların bağış yapmalarını da engellemeye çalışmışlardı.

Yazar, bu çalışmayı hazırlarken Osmanlı Arşiv kaynaklarından geniş ölçüde faydalanmış ve konu ile ilgili yerli ve yabancı araştırmaları değerlendirmiştir. Eser Osmanlı Devleti'nin son dönemine ve I'inci Dünya Savaşı sırasında Güney Cephesindeki durumuna da ışık tutmaktadır.

Yazarın dediği gibi "Hicaz Hattı, aynı zamanda, Müslümanların da büyük işler başarabilecek bilgi ve teknik kabiliyete sahip olduklarını gösteren somut bir örnek oldu".

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi 2, Ankara-1995, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Fiyat: 700.000 TL. 601 sayfa.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI-SAYI: 69
KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ: 2

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

(Ankara, 7-10 Ekim 1991)

ANKARA-1995

Alev Kâhya BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Toplumuna İlgili
Sosyal Araştırmalar Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

1991 yılının UNESCO tarafından "Yunus Emre Sevgi Yılı" ilân edilmesiyle, Atatürk Kültür Merkezi'nin düzenlemiş olduğu "Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu'nun" 4 ülkeden katılan 8 konuğu, Türk bilim adamları ve düşünürlerinin bildiri-leri bir kitap halinde merkezi-miz tarafından yayımlanmıştır.

Kitap, "İçindekiler" kısmı, "Açış Konuşmaları", "Bildiriler" ve "Değerlendirme Konuşmaları"yla birlikte 601 sayfadır. Kitapta yerli ve yabancı bilim adamları ve düşünürlerin 52 adet bildiri-leri yayımlanmıştır.

Kitabın "Açış Konuşmaları" kısmında dönemin Kültür Bakanı Gökhan Maraş, 1991 Yunus Emre Sevgi Yılına ilişkin mesajını sunmuş ve "...sevgiyi, barışı ve hoşgörüyü dilden gönüle geçirmeyi, yaşanır kılmayı" dilemiştir. Dönemin Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan, sempozyuma katılanlara teşekkür etmiş, 'Yunus Emre'de Bağdaşan Hümanizm ve Tasavvuf'tan bahsederken; "Tasavvuf, Yunus Emre vasıtasıyla Türk Düşüncesi ile tanışır, kaynaşır, halleşir ve Türk Hümanizminin kurucusu veya en önemli merhalelerinden birisi olduğunu düşünmektedir. Biraz da bu sebeple olsa gerek, halkımız ona -bizim Yunus- der." demiştir. Prof. Dr. Barbara Flem-

ming de açış konuşmasında, "1991'in UNESCO tarafından Yunus Emre Sevgi Yılı olarak kutlanmasının Yunus Emre'nin bütün dünyada, yani Türk Dünyası dışında da tanınmasının göstergesi olduğundan" bahsetmiştir ve bu sempozyumu düzenleyenlere teşekkür etmiştir. Dönemin Atatürk Kültür Merkezi başkanı merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, açış konuşmasında, Türklerden ve Müslümanlardan ve onların bilim ve insanlık dünyasına katkılarından söz etmiştir. Yunus Emre'nin içinde yaşadığı tarihî durumdan bahisle; "Kendisi insanı yücelten ahlâk değerlerini yaygınlaştırarak insanların acılarını dindirmeye, bencil hırslara kapılmış insanlara dünyanın faniliğini hatırlatmaya, böylece de gönüllere hoşgörünün ve sevginin tohumlarını ekip tomurcuklandırmaya çalışmıştır." demiştir. Türklerin idarecilik vasfına ve hoşgörülüğüne temasla; "Tarih boyunca çeşitli çağlarda farklı yerlerde devletler kurmuş bir ulusuz ve bunu hiç şüphe yokki insanları idare etme kabiliyetimize ve hoşgörülük vasıflarımıza borçluyuz. Hiçbir yerde insana insan muamelesi yapmaktan geri kalmamış olduğumuz, her zaman adalet ilkesine ve sosyal hizmet düşüncesine bağlı kalan

bir millet oluşumuz bu itibarla tarih sayfalarında tescil edilmiş durumdadır. Cömertliğimiz ve konukseverliğimiz de, bildiğimiz kadarıyla her zaman için yabancılar tarafından takdirle karşılanmıştır. Yunus Emre'nin "Hakkı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gelir" sözü ile Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" özdeyişi arasındaki paralellige dikkatleri çekmiştir.

"Bildiriler" kısmında ise toplam 52 bildiri yayımlanmıştır ki bunlar; **Yunus Emre Döneminde Anadolu**, (Prof.Dr.Tuncer Baykara, 33-40'ncü sayfalar arası). Burada özetle Yunus Emre'nin yaşadığı dönemin coğrafi, siyasi ve insan çevresi anlatılmaktadır. **Yunus Emre Anadolusunda Kültür ve Sanat Faaliyeti**, (Prof.Dr. Oktay Aslanapa, 41.-42. sayfalar arası). Bu bildiride Yunus Emre dönemindeki Selçuklu yapılarında mimari ve sanat eserlerinden bahsedilmektedir. **Yunus Emre'nin Yaşadığı Çağda Anadolu'da Kültür Hayatının Ana Hatları**, (Doç.Dr.Ahmet Vehbi Ecer, 43-51'inci sayfalar arası). Burada XIII'üncü yüzyılda Anadolu'daki genel durumdan bahsedilerek, Yunus Emre'nin Türklüğe, Türk Kültür hayatı'na katkıları üzerinde durulmuştur. **Türk ve Dünya Edebiyatında Yunus Emre'nin Yer** (Prof. Dr. Fikret Türkmen, 53 - 59'uncu sayfalar arası). Bu bildiride Yunus'un dili, söyledikleri, insanı konu alış ve hümanizması ve hoşgörüsünden bahisle çağdaşı yabancı şairlerle karşılaştırılması konu edilmiştir. **Yunus**

Emre ve Folklor (Elza Allahverdiyeva, 61-67'nci sayfalar arası). Burada Yunus Emre'nin halk için var olduğunu, halkı doğruya, güzele götürecektir. **Yunus'tan Mesajlar** (Prof.Dr.Mehmet Aydın, 69-77'nci sayfalar arası). Burada Yunus'un insan, insanlık, dünya, ölüm, Tanrı, sevgi ve gönül yapma, hoşgörü gibi görüşleri üzerinde durularak, şiirlerinden örnekler verilmiştir. **Türkiye'de Kültürel İdeolojik Eğilimler ve Bir XIII'üncü-XIV'ncü Yüzyıl Türk Halk Sûfisi Olarak Yunus Emre'nin Kimliği**, (Prof.Dr. Ahmet Yaşar Ocak, 79.-87. sayfalar arası). Bu bildiride Türkiye'deki batılılaşma hareketlerine bağlı olarak kültürel-ideolojik eğilimlerden bahisle, Türk kimliği, kimlik bunalımının yansımaları ve Yunus Emre'de dahil olmak üzere çeşitli halk düşünürlerinin bulunduğu kategorilere değinilmektedir. Yunus Emre'nin milliyetçi, hümanist, İslâmci, Devrimci, Batıcı eğilimlere zorlamalarda dahil olmak üzere katılışından söz edilmektedir. **Yunus Emre'nin Dilinde Anlatım Zenginliği** (Halil İbrahim Usta, 89-96. sayfalar arası). Burada Yunus Emre'nin konuları dile getirme biçimi ve anlatım gücünden bahsedilerek örnekler verilmektedir.

Yunus Emre'nin Sentaks Özellikleri Üzerine, (Prof. Dr.

Kâmil Veli Nerimanoğlu, 97 - 113'ncü sayfalar arası). Bu bildiride Yunus, kendi çağının zaman, âşık tarzının ritmik geleneklerini sanatında icrâ ettiği üzerinde durularak, Yunus'un şiirleri ve dili sentaks özellikleri açısından irdeleniyor. **Yunus Emre ve Anadolu Ağzları** (Prof.Dr.Tuncer Gülensoy, 115 - 124'üncü sayfalar arası). Burada Yunus'un dilinin hem halka yönelik, hem de millî karakter taşıdığından bahisle, Yunus Emre'nin deyişlerinde geçen Türkçe fiil köklerinden, isim soylu kelimelerinden, deyimlerden örnekler verilmektedir.

Yunus Emre Dilinin Lugat Yapısı. (Dr. Rahile Şükürova Muhtarkızı, 125 - 134'üncü sayfalar arası). Bu bildiride, Yunus Emre'nin kelime hazinesinin zenginliğinden bahisle, gündelik konuşmada kullanılan kelimelerden, türlü sanat alanları ile ilgili kelimelerden, zaman ve mekân anlamlı kelimelerden, insanın dünyada ve gündelik hayatta bulunduğu maddî ve manevî durumla ilgili kelimelerden, yol, yolculuk anlamaları ile ilgili kelimelerden, insanların sosyal durumuna göre verilen adlardan, ilimle, okumakla, tahsille ilgili kelimelerden, tabiatla ilgili kelimelerden, bitki ve hayvanlarla ilgili kelimelerden, dinî anlamları belirtmek için kullanılmış sayılardan, aşk ile ilgili kelimelerden, dinî, mistik anlamlı kelimelerden örnekler verilmiştir.

Aydınların Yunus Emre'yi Keşfi, (Prof.Dr.İnci Enginün, 135-142'nci sayfalar arası). Bu

bildiride, Yunus'un Türk milleti için mânâsının, O'nun, kültür-müzün dünü gibi geleceğini de içinde korumasıdır, denilerek, tasavvufun en ince fikirlerini halkın anlayacağı en basit bir dille ifade etmesinin de, en önemli yanı olduğu vurgulanmıştır. **Şiirimizde Yunus Emre'nin İzleri** (Feyzi Halıcı, 143 - 158'inci sayfalar arası). Burada Yunus'un işlediği aşk, ölüm, insan, hayat gibi temalara değinilerek, kendinden sonraki şairlere etkileri üzerinde durulmuştur. **Yunus'un Çağdaş Yorumcuları**, (Doç.Dr.Mustafa İsen, 159 - 164'üncü sayfalar arası). Burada Yunus'un çeşitli açılardan ele alınıp, incelenmesi ve bunların çalışmalarından örnekler sunulmaktadır. Akademik, mistik, ve hümanistik açıdan değerlendirmeler yapılmıştır. **Çağdaşımız Yunus Emre**, (Recep Bilginer, 166-178'inci sayfalar arası). Burada Yunus'u çağdaş yapanın, insan sevgisindeki enginlik, hoşgörüsündeki derinliğin, olduğu üzerinde durularak, O'nun Tanrı'nın yüceliği karşısında korkusuz, sevgiye, güvene dayanan bir ilişkiden yana olduğundan bahsedilmektedir. **Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufi Mefhumların Akisleri**, (Doç. Dr. Mustafa Tahralı, 179 - 187'inci sayfalar arası). Bu bildiride tasavvufi mefhumlarının akislerinden örnekler verilerek, irdelenmektedir.

Yunus Emre Bir Arif Mütenezzih Midir? (Prof.Dr. Mübahat Türker-Küyel, 189 - 213'üncü sayfalar arası.) Bu bildiride, Yunus'un deyişlerindeki, insan

sevgisi, hümanizm, akıl ve hisseten, insanın neliği gibi konular üzerinde durulup, Tanrı hakkında bilgi, Tanrının bilgisi, fiili, insanın eğitimi, er, derviş, aşka doğru, yunmak, toplum da görev, aşk ve arif mütenezzih konularında örnekler verilmiştir. Yunus'un kelâm, felsefe ve tasavvuf üçgeninin çerçevesi içerisinde sergilemiş olunan bu kritik görüşleriyle, ontolojisine ve epistemolojisine dayanan değerler teorisiyle, karşımızda, tam bir "Arif mütenezzih" olarak yükseldiği sonucuna varılmıştır. **Benlik Kavramı ve Yunus Emre'nin Şiirinde Benlik**, (Prof.Dr. Sadık Tural, 215-222'inci sayfalar arası.) Bu bildiride Yunus Emre'nin müslüman bir Türk sofisi olduğundan bahisle, Yunus'taki sevgi, insan, aşk gibi kavramlara temasla, ben-benlik, kimlik kavramları üzerinde durulmuş, tasavvufta "Nefs" kelimesinin insandaki aşama aşama tezahürleri açıklanmıştır.

Türk Şiirinde Tasavvufi Terimlerin Kullanılışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı, (Doç. Dr. Namık Açıkgöz, 223-230, sayfalar arası.) Burada Yunus Divanı'nın tahlilinin din-tasavvuf, insan, toplum ve tabiat açılarından tespitinin yapılması ve elde edilecek sonuçların, önceki ve sonraki metinlerle mukayese edilmesi tavsiye edilerek, tasavvufi terimlerin bir kısmının üzerinde durulmaktadır. **Afyonkarahisarlı Yunus Emre** (İrfan Ünver Nasrattinoğlu, 231 - 242'nci sayfalar arası.) Yunus Emre'nin mezar-

ları üzerine, Türkiye içerisinde 15 yerden söz edilmektedir. Bunlar: Afyonkarahisar-Sandıklı- Yeniçay Köyü (Mahallesi), Afyonkarahisar-Döğler, Aksaray, Bolu, Bursa, Erzurum-Tuzcu Köyü, Eskişehir-Sarıköy (Yunus Emre Köyü), Isparta - Keçiborlu, Isparta - Uluborlu, İzmir - Tire, Karaman, Kırşehir, Manisa, Kula, Ordu - Ünye, Sivas'dır. Sonuç olarak kesin bir yer saptanamamış olduğu belirtilerek, Yunus Emre'nin gönüllerde taht kurmuş olduğuna kani gelinmektedir.

Yunus Emre'nin Erzurum'daki Makamı, (Doç.Dr.Hamit Bilen Burmaoğlu, 243 - 247'nci, sayfalararası.) Burada, 'nerde, ne zaman doğduğu her zaman munakaşa edilen Yunus Emre'nin bir beldeye veya yöreye maledilmesi o kadar da önemli değil. Mühim olan onun Müslüman-Türk insanının gönlünde taht kurmuş olması, asırlar boyunca, ümmisinden âlimine, avamından havasına kadar her kesimden insanın dilinde ve gönlünde yaşamış, yaşatılmış olmasıdır," denilerek, Yunus Emre'nin Erzurum'da medfun olabileceğinden bahsedilmiş ve kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Mevlâna'nın Yunus'a Etkisi, (Dr. Mehmet Önder, 249 - 255'inci sayfalar arası.) Burada, Mevlâna ile Yunus arasındaki bağ ve bağlantının onların mânevî dünyalarının birbirinden farksız oluşudur. Her ikisi de Tanrı katında "Tevhid-i ilâhî" inancı içinde gerçek vuslat'a, Allah'a ulaşma yolunda Aşk-

rehber edinmişlerdir, denilerek arasındaki etkileşime değinilmektedir. **Hacı Bektaş Velî ve Yunus Emre'de Merâtib-ı Erbaa Kavramı**, (Prof.Dr. Abdurrahman Güzel, 257 - 271'inci sayfalar arası.) Burada Yunus'un kim olduğu ve ne yapmak istediği üzerinde durulmuştur. Yunus Emre Divanı'ndaki meratib-ı erba'a'yı dört kapı olarak şöyle belirtilmektedir: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikât. Daha sonra bunlar açıklanıyor. **Yunus Emre ile Şah İsmail Hataî'de İnsan ve Aşk**, (Habib İdrisi, 273 - 276'ıncı sayfalar arası.) Burada Yunus'ta ve Hataî'deki insan, aşk konuları arasındaki benzerliklere dikkat çekilmektedir. **Yunus Emre ve Azerbaycan Şair ve Âşıkları** (Halide Kafkaslı, 277 - 284'nci sayfalar arası.) Yunus Emre'nin Azerbaycan şair ve âşıkları üzerindeki etkisinden bahsedilen bildiride bu görüşü destekleyen örnekler verilmiştir.

Azeri Edebiyatında Yunus Emre, (Doç.Dr. Yavuz Akpınar, 285 - 299'uncu sayfalar arası.) Burada Azerî edebiyatında Yunus Emre'nin yeri ve ele alınış biçimi üzerinde durulmuştur. Doğrular, eksikler, yanlışlar gösterilerek örnekler verilmiştir. **Yugoslavya Türk Halkı Şiirinde Yunus Emre**, (İskender Muzbeğ,) 301-311'inci sayfalar arası.) Yunus Emre'nin Türkçe olarak Yugoslavya'daki Türklerin şiirlerinde varolduğunu ve Türk kültür bütünlüğü açısından yapılması gerekenlerden bahsedilmektedir. **Yunus İzinde Bir Şair Nurî-i Sivâsî (Abdullah Nûrî)**, (Müjgân Üçer,

313-328'inci Sayfalar arası.) Burada, Abdülehad Nûrî (Nurî-i Sivâsî)'nin dil, üslub, iç zenginlik ham kaynağı olarak Yunus'tan etkilenmiş olduğunu ve bunu ilahilerinde yansıtmış olduğundan bahsedilmektedir. **Kıbrıs'ta Yunus Sevgisi**, (Harid Fedaî, 329 - 336'nci sayfalar arası.) Burada Yunus Emre'nin sevgi, insan sevgisi, Tanrı aşkı, barış gibi konulardan bahsedilerek hümanizması üzerinde durulur ve O'nun deyişlerinin halk arasında mevlütlerde ilâhilerle dillerde yaşadığı vurgulanır. **Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı**, (Nail Tan, 337 - 344'üncü sayfalar arası.) Burada Yunus Emre'nin deyişlerinde geçen 72 millet kavramının ne olup, olmayacağı üzerinde durularak örnekler verilmektedir. **Yunus Emre Divanı'nın Yeni Bir Yazma Nüshası**, (Prof.Dr. Hasibe Mazioğlu, 345 - 353'üncü sayfalar arası.) Bu bildiride Yunus Emre Divanı'nın bilinmeyen bir el yazması tanıtılarak, yazmanın bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. **Yunus Emre'nin Eserlerinin Metinsel Tarihinin Bazı Yönleri**, (Prof.Dr. Barbara Flemming, 355 - 362'nci sayfalar arası.) Yunus Emre'nin eserlerinden ve metinsel tarihinin bazı yönlerinden ve bu konuda neler yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. **Sosyal Realite Açısından Yunus Emre'de "Birlik" fikri**, (Prof.Dr. Önder Göçgün, 363 - 370'inci sayfalar arasında.) Yunus Emre'nin "vahdet" birlik üzerinde durduğundan ve Anadolu'nun sosyal birlik ve bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol oynadığından bahsedilmiştir.

Yunus Emre'de Sayılar, (Prof.Dr. Hüseyin Ayan, 371 - 383'üncü Sayfalararası.) Yunus Emre'nin deyişlerindeki sayıların nelere tekabül ettiğinden bahisle, sayılarındaki sır, Tekke'de ve Tarikate yeni kazanılmış derişlere bazı kavramları ve bilgileri vermekte son derece faydalı olduğu, belirtilmektedir. **Yunus Emre'nin Şiirlerinde "Ben-Sen" ve "Benlik-Senlik" Kavramı**, (Doç.Dr. Cem Dilçin, 385.-398. sayfalar arası.) Burada, Yunus Emre'nin şiirlerinde, "ben-sen" ve "benlik-senlik" kavramlarına ilişkin olarak örnekler verilerek, kullanım biçimleri gösterilerek açıklanmıştır.

Yunus Emre'deki İlâhi Aşkın Kaynağının Kişiliği ve San'atının Oluşmasına Etkile ri, (Doç.Dr. Neclâ Pekolcay, 399 - 404'üncü sayfalar arası.) Yunus Emre'nin ilham kaynağı Kur'an'dır, yetişme ve gelişme yeri dergâhtır. Doğup, büyüdüğü yer Türk ve müslüman Anadolu'dur, denilerek halkı etkileyebilen mutasavvıf bir şair olduğu anlatılmaktadır. **Yunus'ta Aşkın Dinamizmi**, (Doç.Dr. Mehmet Demirci, 405 - 410'uncu sayfalar arası.) Yunus Emre'nin inanç ve görüşlerinin temelini dinî-tasavvufî düşünce olduğu vurgulanarak, aşkın Tanrı aşkı ve O'nun dinamizminin diriltici, oldurucu ve erdirici vasfının öneminden bahsedilmektedir. **Yunus Emre'ye Göre Bilgi**, (Doç. Dr. Sabahattin Küçük, 411 - 419'uncu sayfalar arası.) Bu bildiride bilgi çeşitlerinden bahsedilerek, ilm-i ilâhi, ilm-i ledün, marifet, kalbî bilgi,

hikmet adlarıyla anılan bilgiden sözedilmektedir. Bu bilgi ile Hakk'a ait sırları keşif ve sonuçta insanın kendisinin tanınması ele alınmıştır. **Yunus Emre'ye Göre "Akıl" ve "Kutadgu Bilig"le Karşılaştırılması**, (Dr. Müjgan Cunbur, 421 - 442'nci sayfalar arası) Bu bildiriye, mutasavvıfların aklı, kalpte, 'hak ile batıl'ı ayırdedeabilen bir nur olarak kabul ettiklerinden bahisle Yunus Emre'nin deyişlerinde gönülle birlikte akıl'a da verdiği önem üzerinde durulmaktadır. **Yunus'a Göre Sözün Değeri**, (Prof.Dr. Cahit Kavcar, 443 - 451'inci Sayfalar arası.) Burada, Yunus'a göre kendi söz gücü, sözün önemi ve değerinden, Yunus ve Türkçe başlıkları altında Yunus Emre'nin Türkçeyi ve halk dilini bütün güzellikleri ve özellikleriyle kullanması ve yaşatmasından söz edilmektedir. **Yunus Emre'nin Şiir Dilinde Benzetme Sanatları**, (Prof.Dr. Mine Mengi, 453 - 464'üncü sayfalar arası.) Bu bildiriye edebî dil ile söz sanatlarından bahsedilerek, Yunus Emre'nin deyişlerindeki benzetme sanatlarından örnekler verilmiştir ve bunların o dönemin toplumsal ve kültürel yapısını yansıttığı üzerinde durulmaktadır. **Yunus Emre'de Tenkit**, (Doç.Dr. Cemâl Kurnaz, 465 - 471'inci sayfalar arası.) Bu bildiriye Yunus Emre'nin bütün zamanların en büyük aşk şairlerinden biri ve sevginin ve hoşgörünün timsâli olduğundan bahisle, Yunus'un kendini tenkit ve devrini tenkit edişi üzerinde durulmuştur. **Yunus Emre'de Telmih**, (Mehmet Yardımcı, 473 -

487'nci sayfalar arası.) Bu bildiriye Yunus'un deyişlerinde söz arasında bir kıssayı, bir atasözünü ya da bir olayı işaret etme kabiliyetinden bahisle örnekler verilmektedir. **Yunus Emre Şiirlerinde Kullanılmış Bir Takım Eski İsim ve Sıfatların Etimolojik Yönden Açıklanması**, (Dr. Kübra Guliyeva, 489 - 493'üncü sayfalar arası.) Burada Yunus'un deyişlerinde geçen eski isim ve sıfatlardan örnekler verilerek etimolojik yönden açıklanması yapılmıştır. **Bazı Cönklerde Yunus Emre**, (Doç.Dr. Gönül Ayan, 495 - 501'inci sayfalar arası.) Bu bildiriye 18 tane cönkte, Yunus'a atfedilen veya Yunus mahlasının geçtiği şiirleri tarayıp, araştırmış olan araştırmacı, buna ilişkin bulunduğu bilgileri ortaya koymuştur.

Türk Romanında Yunus Emre, (Doç.Dr. Kâzım Yetiş, 503 - 529'uncu sayfalar arası.) Bu bildiriye Yunus'un Türk romanında ele alınıp ve farklı yorumlanmış biçimlerinden örnekler verilmiştir. **Yunus Emre'de Ölüm Düşüncesi**, (Dr. İskender Pala, 531 - 543'üncü sayfalar arası.) Burada, Yunus'un şiirlerindeki belli nirengi noktalarından birini oluşturan ve felsefesinin özünde kendini daima hissettiren ölüm düşüncesi ve bunu okuyucu ruhunda yaptığı köklü değişiklik ve iç âleme doğru fetihlere zemin hazırlanması bakımından öneminden bahsedilmektedir. **Yunus Emre ve İki Ayrı Çevre**, (Doç.Dr. Tahir üzgör, 559 - 571'inci sayfa-

lar arası.) Bu bildiriye Yunus'un yaşadığı dönem ve sosyal çevre üzerinde durulup, şeriat ve tarikat çevresinin O'nun yaşamında etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. **Yunus Emre'de Barış ve Mutluluk**, (Doç.Dr. Osman Türer, 573 - 583'üncü sayfalar arası.) Yunus Emre'nin barış ve mutluluk anlayışının ele alındığı bu bildiriye O'nun deyişlerinden örnekler verilmiştir. **Yunus Emre Düşüncesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, (Beşir Ayvazoğlu, 587 - 591'inci sayfalar arası.) Bu bildiriye Yunus'un kanıyla, diliyle, bakışıyla kısaca her şeyiyle katıksız bir Türk ve Türkmen kocası olduğu fakat Türklüğünün "cümle yaradılmışa bir göz ile bakmasına" engel olmadığı, derinlemesine inançlı bir Müslüman olduğu fakat Müslümanlığının başka dinlerden insanları kucaklamasına engel olmadığı Türk ve Müslüman kimliğini koruyarak bütün insanlığa ve bütün çağlara seslenebilmenin sırrının Allah'a ve O'nun bütün yarattıklarına sevgiyle yaklaşmak ve yaşamının asıl amacının bu olduğundan bahisle, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında şiiri ve düşüncesiyle çok büyük rol oynadığı anlatılmaktadır.

"Değerlendirme Konuşmaları" kısmında ise, Prof. Dr. Barbara Flemming, "Yunus Emre'nin Türk milletinin yüzyıllar içinde yetiştirmiş olduğu en büyük şahsiyetlerden biri" olduğunu vurgulamıştır. Doç.Dr. Neclâ Pekolcay, muhtelif tebliğlerin, muhtelif yönlerle olduğunu ve sırasını şöyle belirtmiştir. "Tarihî

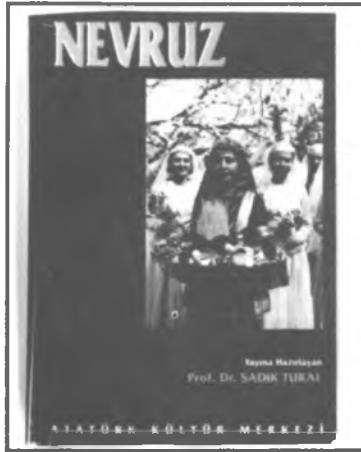
olanlar içinde bizim tarihimizi ön plâna alanlar, karşılaştırmalı ele alanlar, Batı ve doğu olarak; perspektif açıdan alanlar; İslâm felsefesi açısından ele alanlar, Batı felsefesi açısından ele alanlar ve bunları geliştiren; diğer taraftan da edebî yönden alanlar içinde tasavvufa yerleştirenler, tasavvufun dışına çıkarılanlar, sadece edebî hüviyetiyle gösterenler, ikisini birleştiren tebliğler ve sonuç olarak da bu güne getirilerek Yunus'un bu günkü akislerini bulan teklif. Çatışan fikirler arasında kanaatimce, birleşilen nokta da şu oldu, Yunus'un bütün toplumu-muz ve toplumlarca sevildiği meselesi. Ve bu da etrafında düşünülecek bir mesele olarak dururken yine birleşilen nokta, sanıyorum ki müsamaha meselesi." diyerek değerlendirmiştir.

Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Dr. Rahile Şükürova, Doç. Dr. Cemal Kurnaz da görüş ve değerlendirmelerini belirtmişlerdir.

Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri'nin derlenip, toplandığı bu kitapta Yunus Emre, dönemi ve çevresi çok çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Bu kitabın, yine bu konudaki araştırmacılara yol göstererek, ışık tutacağını ve faydalı olacağını umut ediyoruz.

*"Ben gelmedim da'viyiçün,
Benim işim seviyiçün,
Dost'un evi gönüllerdir,
Gönüller yapmağa geldüm."*

Yunus Emre

NEVRUZ

Nevruz, Yay. Haz. Prof. Dr. Sadık TURAL, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, 346 s.

Türk Dünyası birlikteliğe, ortaklığa giderken ortak değer ve kavramları, üye ülkeler olarak kendi içlerinde yaygınlaştırıp ortaklaştırmaktadırlar.

Özelde Türkiye ve genelde Türk Dünyasındaki kavramların bulanıklıktan, kanaat ve zihniyet göstergelerinin kirlenmeden davranış kalıplarının bozulmadan kurtarılması için, kavram ve terimlere aklın, ilmin ve kültürel tehditlere karşı bir hassasiyetin sonucu olarak ciddî ve kâmil cevaplar oluşturulmaktadır.

Nevruz, gerek kavram ve gerekse yaşatılan bir âdet olarak Atatürk Kültür Merkezi'nin Ankara'da 20-22 Mart 1995 tarihinde düzenlediği bir uluslararası bilgi şöleni ile yukarıda zikrettiğimiz ölçüler ışığında yeniden değerlendirilerek Türk Dünyasının kültür ve bilim kamuoyuna sunulmuştur.

"Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni"ne Türkiye ve Türk Dünyası'ndan 36 bilim adamı bildirileriyle katılmışlardır. Bildirilerin yer aldığı bu eserin girişinde Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın Takdim yazısıyla, sempozyumda Başbakan Tansu Çiller, Devlet Bakanı Ayvaz Gökdemir ve Prof. Dr. Sadık Tural'ın yapmış oldukları açış konuşmaları da yer almıştır. Ayrıca esere Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanlarının Nevruz konusundaki ortak bildirisini de alınmıştır.

Eser hazırlanırken, bildiriler Bilgi Şöleni'ndeki programa göre değil, Türkiye Merkez yapılarak sıralanmıştır. Eserin sonuna bir de şahıs adları dizini yerleştirilmiştir.

TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDE TESBİH VE TESBİH SANATI

*Mualla Murat-Nuhoğlu,
Türk-İslâm Kültüründe Tesbih ve
Tesbih Sanatı,
(Yayına Hazırlayan Coşkun Polat),
Ankara 1995, 97 Sayfa.*

**"Artık Rabbî'ni hamd ile
tesbih et ve mağfiretini dile.
Muhakkak ki O, tevbeleri
kabul edicidir."
(Nasr 3)**

Bir milletin kültüründe önemli bir yer teşkil eden küçük el sanatları o milletin gelenek, görenek, örf ve adetlerini yani yaşam tarzını gösteren önemli veriler taşır.

El sanatları içerisinde yer alan tesbih sanatı zengin süslemeleri ile dikkat çekicidir. Tesbih, insanın fikrini, zikrini bedeni ile buluşturma vasıtasıdır. Sadece İslâm dininde kullanılmaz; örneğin yahudilerin de kullandığı bu obje kimi koleksiyoncuların özel ilgi alanları içerisine girmiştir. Koleksiyoncular, sanat sevenler sanat değerlerini müzeler gibi halka açık sergileyemezler ama müzeciler gibi koruyup, gelecek nesillere aktarırlar. Ayrıca araştırmacılara da önemli kaynak olabilecek veriler sağlarlar. Yakın zamanlarda çıkan yayınlarda çeşitli koleksiyonlar tanıtılmaya başlanmıştır. İşte bunlardan biri olan Türk-İslâm Kültüründe Tesbih ve Tesbih Sanatı adlı yayında Mevlüt Nuhoğlu, Yavuz Nuhoğlu ve Şerafettin Kısıl'ın koleksiyonundan çeşitli

tesbih örnekleri tanıtılmıştır.

Mualla Murat-Nuhoğlu, kitabının önsözünde bu güne kadar tesbih sanatı konusunda yeterince araştırma ve çalışma yapılmamış olduğunu vurgulamıştır. Gerçekten de kitabın kaynaklar bölümüne baktığımızda görüyoruz ki ansiklopedilerin dışında doğrudan tesbihle ilgili bir kaç makale vardır. Bunlardan biri de Ülkümen Perran'ın Türk Etnografya Dergisinin onikinci sayısında yayınlanan "Tesbihin Tarihçesi Yapılış Tekniği ve Saray Koleksiyonundaki Tesbihler" başlıklı makalesidir.

Yazar daha sonra "Tesbihin Sözlük Anlamı" ile devam eder. "Tesbih kelimesinin masdarı olan "subh", suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek anlamına gelir. Tefil babından gelen "Tesbih" biçimi de çoğuldur. Aynı zamanda Allhu Tealâya layık olmayan şaibelerden tenzih etmek ve uzak tutmak manasında da yorumlandığı için "takdis" anlamı taşır. Çünkü "Takdis'in kökü olan "kadese" gramer şekliyle hızla uzağa gitme anlamındadır; pek temiz tutma manasına yorumlanır. "Subuh-u fi'l mai" suda uzağa gitmek, "Kuds-ü fi'l arzi" arzda uzağa gitmek anlamına geldiğinden dolayı "tes-

Serap ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı
Türk Sanatı
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

bih" esasen balığın suda, kuşun havada, yıldızların göklerde hızla geçişleri gibi sür'atle geçmek, yani hızla yüzmek, "sıbahat"ten tef'il olduğu için çok yüzdürmek; lazımlı olarak çok uzaklaştırmak ve paklıkta, temizlikte çok ileri götürmek manasında tarif edilir." (s.9) olarak açıkladığı tesbihin kelime anlamını Elmalı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı yayınından yaptığı alıntılarla dile getirmiştir. Ve tesbihi "İsim ya da masdar ne olursa olsun yorumolar "tesbih" Allah'ı her türlü noksanlık ve lekeden uzak tutmak, O'na layık olmayana men etmek demektir ki, İslâm'a inancı olan her mü'minin hayatında yer olan bir olgudur" diye tanımlar. (s.10)

"Türk ve İslâm Kültürü Dışında Tesbih" başlıklı ikinci bölümde ilk olarak tesbihin tarihçesi ele alınmış ve bir ipe dizilen boncuklar olarak düşünüldüğünde tarihinin çok eskilere dayandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Yunanca Kosmos'dan yola çıkılarak "Düzenli, ahenkli Kosmos (evren) üzerinde çalışmak, kendimizdeki biçim, düzen ilkelerini geliştirip, ruhumuzda düzeni ve ahengi sağlar felsefesiyle, gerek manada gerekse şekilde söz konusu ettiğimiz tesbih arasında pekâlâ kurulabilir." (s.10) şeklinde bir anlam bağlantısı kurulmuştur. Daha sonra çeşitli dinlerde tesbihin yerine değinilmiştir. Bu arada Ayda Düz'ün çevisini yaptığı Lecomte Pretextat'ın Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatler adlı yanında tesbihin XI'inci yüzyılda ortaya çıktığının belirtildiği, ancak bunun yanlış olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra Budizm'de, Yahudiler ara-

sında ve Hristiyanlarda nasıl kullanıldığı, ayrıca İslam Ansiklopesi'nde Hristiyanlar arasında Haçlı Seferlerinde Müslümanların etkisi ile yayıldığı şeklinde belirtildiğine değinir.

Yazar, üçüncü bölüm olan "İslâm Kültüründe Tesbih" başlıklı bölümde Kur'an-ı Kerim'de tesbih ile ilgili çeşitli ayetler verilmiştir. Daha sonra hadislerden örnekler verilmiş ve "Allah ve kul arasındaki bu yakınlaşmayı sağlayan, kalbe huzur veren ve kolay bir ibadet şekli olan Allah'ı tesbih etmek bu ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere İslâmiyetle birlikte vardır dememizde hiçbir beis yoktur." (s.12) diyerek bir tarihlendirmeye gidilmiş ve hadislerin ışığında Hz. Muhammaed'in (S.A.V.9 sayı. konusunda gösterdiği hassasiyet belirtilmiştir.

Dördüncü bölüm olan "Türk Kültüründe Tesbih" de iki alt başlık halinde "Türk Kültüründe Tesbihin Başlangıç Tarihi" ve "Türk Kültüründe Tesbihin Yeri ve Önemi" incelenmiştir. İlk alt başlıkla, Türklerin Emeviler ile dostça ilişkilerin olmaması nedeni ile İslâmiyeti kabullenmedikleri, ancak Emevilerden sonra gelen Abbasiler döneminde kurulan yakın ilişkiler dolayısıyla hızla İslâmiyeti kabul ettikleri ve namazla birlikte tesbihinde Türkler tarafından kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir. İkinci alt başlıkta ise, tesbihle ilgili ilk resmî kayıtların Osmanlılar döneminde 16'ncı yüzyılın sonlarında bulunduğu, bu kayıtların da gösterdiği gibi Türklerin te-

bihe Araplar ve İranlılardan daha fazla önem verdikleri ve Şark'dan Garb'a her yere tesbih gönderdikleri vurgulanmıştır. Ayrıca, Perran Ülkümen'in Tesbihin Tarihçesi Yapılış Tekniği ve Saray Koleksiyonundaki Tesbihler başlıklı makalesinden müze ve saraylardaki kayıtlarda sultan, sadr-ı a'zam ve vali gibi Osmanlı yönetminde yer almış kişilerin hediyelerinin listesi verilerek, Türklerin Osmanlılar döneminde tesbihe verdikleri önem anlatılmıştır.

"Tesbihin Çeşitleri ve Yapımı" başlıklı beşinci bölüm Tesbihin Tanımı ile başlar. Bu bölümde tesbihle ilgili terminolojik bilgiyle birlikte genellikle nasıl tesbihlerin kullanıldığı, tekkelerde kullanılan tesbih cinslerinden ve şiiilerin kullandığı tesbihlerden sözedilmiştir. Beşinci bölümün ikinci alt başlığı ise Tesbih Yapımında Kullanılan Maddeler'dir. Bu bölümde tesbih yapımında çok çeşitli maddelerin kullanıldığını vurgulayan yazar, tesbihleri imal edildiği maddenin cinsine göre ikiye ayırır: Taş ve ağaç. Taş tekbihleri, akik, anber, bağa, cam, Eskişehir taşı, aynıbur, fildişi, inci, kantaşı, kehribar, mercan, naka, narçın, nefes, sedef, oltu taşı, şahmaksud, yeşim, yıldız, yüzürü ve zergerdan olarak; ağaç tesbihleri ise abanoz, demirhindi, düveydari, fetihpaşa, gülağacı, kalenbek, kan ağacı, kuka, maverd, nebik, öd ağacı, pelesenk, sandal, sırçalı kuka, yılan ağacı ve zeytin ağacı olarak sınıflandırmış ve yılan ağacı

ile fetihpaşanın dışında teker teker tanıtmıştır. Tesbih Yapımı'nın anlatıldığı üçüncü alt başlıkta gene bir terminolojik bilgiyle birlikte tesbih yapımında kullanılan aletler tanıtılmış ve ne şekilde yapıldığı takdirde tesbihin daha fazla değer kazandığı konusunda bilgi verilmiştir. Bu bölümde yazar tesbihin küçük el sanatları içinde yer aldığını vurgulayarak, "Bakır oymacılık, tahta işleri, halı kilim dokuma, seramik ürünleri gibi sayısız sanatlar içinde tesbihçilik sanatı da bulunur. Günümüzde ihtiyacımızı karşılayacak tesbihler, bakalit cinsinden fabrikasyona dayalı olarak üretilir. Bunlar pahada değersizdir. Fakat özel taş ve ağaçlardan yapılan tesbihler bir sanat eseridir. Bunlar maddelerinin kıymeti kadar da imal ediliş şekliyle dolaylı değer kazanır." (s.20) biçiminde açıklamıştır. Tesbih ustaları bölümünde, tesbihin yapım merkezi olarak Erzurum, Kütahya, Eskişehir, Konya ve Ankara gibi pekçok merkez sayılabileceğini ancak İstanbul'un bu sanatın beşiği olduğunu vurgulamış ve tesbih ustalarından bir kaçının adını vermiştir.

Altıncı bölüm "Türk Edebiyatında Tesbih" başlığını taşıyor ve Türk-İslâm kültüründe tesbihin ibadet ve el sanatı dışında Türk Edebiyatı'nda da yer aldığı belirtilir. "Manadan maddeye imandan sanata bir değer olan tesbih, ulvi güzelliklerin adeta bir sembolü olarak Türk Edebiyatı'nda her zaman yer almıştır ve inanıyoruz ki daima yer alacaktır" (s.23) diyen yazar bu bölüm-

de Kaygusuz Abdal, Yunus Emre ve Tevfik Fikret'in şiirlerinden örnekler vermiş, ayrıca "Doksan dokuz cemaat, 2 müezzin, 1 imam, Yuvarlaktır düz değil, doksandokuz yüz değil." (s.21) gibi birkaç bilmece örneğine değinmiştir.

Yedinci bölümün başlığı "Günümüzde Tesbih"dir. Bu bölümde yazar, tesbihin yaşamımızdaki yerinden söz ederek, tarikatlardaki kullanılış ve ana-cın Mehmet Önder'in Mevlevîliği Temsil Eden Eşyalar başlıklı yayınından alıntılar yaparak anlatır ve "Günlük hayatımızda alışkanlık haline gelen gelenek ve göreneklerimizde yer alan tesbih Türk-İslâm kültürünü bütünleştiren önemli unsurlardan da birisidir" (s.25) diyerek kitabının metin kısmını bitirir.

Metnin sonunda, 19 yayının bibliyografik künyelerinin verildiği "Kaynaklar" ile "Dizim" gelir.

Yazar, fotoğraflardan önce açıklayıcı olması için tesbih yapımında kullanılan aletlerin şekillerini verir. Burada, düzeltici olarak kullanılan Rende, kesici olarak kullanılan Arda ve tanelerin aynı boyda olup olmadığını anlamak için kullanılan Hadede'nin şekilleri vardır.

Fotoğraflar bölümünde, daha önce sözünü ettiğimiz gibi Yazarın babası Mevlüt Nuhoğlu, yeğeni Yavuz Nuhoğlu ve ortakları Şerafettin Kısıl'ın koleksiyonundan 64 tesbih tanıtılır. Çeşitli renkte akik, fildişi, firuze, gümüş, kehribar, topaz, kuarz, kaya kristali, sırçalı kuka, öd

ağacı, narçın kördiken ağacı, lapiz, oltu taşı ve yüzürü gibi malzemeyle yapılmış bu tesbihler gerçekten de iyi bir işçilik ve estetik bir görüntü ortaya koyar. Fotoğrafların altındaki açıklamalara bakınca tesbihler tane şekillerine, imame özelliklerine ve tanelerin işleniş tarzlarına göre de yarı bir değer kazandıkları görülüyor. Yuvarlak, beyzi, kesme, sıgırcık, gibi isimler alan taneler, gümüş çakma, altın çakma, traşlama gibi işlemlerde sanat eseri haline dönüşen tesbihlerin imame ve kamçıları da gümüş kaplama, altın kaplama, Trabzon işi, Osmanlı Parası gibi isimler alır.

El sanatlarımızın karanlıkta kalan, henüz incelenmemiş birçok alanı vardır. Tesbih sanatı da bunlardan biridir. Bu yayın hem tesbihin tarihçesini vermesi, hem de yeterince bilinmeyen tesbih terminolojisini aydınlatması açısından önem taşır. Böyle bir konu aslında konunun uzmanının yani bir sanat tarihçinin dikkatini çekmeliydi. Konunun uzmanı olmayan bir edebiyatçının özel ilgisi nedeniyle özverili çalışmaları sonucunda ortaya çıkardığı bu araştırma için Sayın Mualla Murat-Nuhoğlu'nu kutluyoruz. Bu kitabı bir ilk adım olarak kabul ediyor, çalışmanın hem bibliyografya, hem de tarihçe açısından daha geliştirilerek tekrar basılmasını ve diğer koleksiyoncuların da ellerindeki eserleri böyle yayınlarak sanat dünyasına sunmalarını diliyoruz.

BÂBUR DÎVÂNI

Dr. Bilâl Yücel,

Bâbür Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkı basım), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:81, Hükümdar Dîvânları Dizisi, Sayı: 1, Ankara 1995, XII + 576 sayfa.

Türkçenin klâsik dönem edebiyatı içinde Çağatayca ile yazılmış eserler hem nicelik hem nitelik bakımından yabana atılmayacak bir öneme sahiptir. Ondokuzuncu yüzyılda yerini ağırlıklı olarak Özbekçeye bıraktığı kabul edilen Çağataycanın, Türkçenin genel edebiyat ve dil varlığına armağan ettiği eserlerin başta gelenleri arasında hiç kuşkusuz anılmadan geçilemeyecek bir dönüm noktası, bir doruk olarak Ali Şir Nevaî (1441-1501)'nin -ki Çağatayca için 'Nevaî dili' bile denmiştir- dört **Dîvân** dolusu şiirleri (Bilindiği gibi Nevaî'nin ayrıca bir de Farsça **Dîvân**'ı vardır) ve **Muhakemetü'l - Luga-teyn**'idir. Doğal olarak, Türkçenin tutkulu şairi Nevaî'nin "Türkçe yazılan ilk şairleri tezkiresi"¹ olan **Mecalisü'n-Nefais**'ini de andığımızda, daha bu kadarıyla bile Çağatayca sahasının klâsik edebiyatımız içindeki önemi anlaşılır olacaktır.

Çağataycanın, XI'inci yüzyıl başından Nevaî'ye kadar olan "klâsik öncesi dönem"² edebiyat alanının başlıca temsilcileri olarak; Sekkakî, Lütfî, Atâî, Hucendî, Seyyid Ahmed Mirza, Haydar Harezmî, Yusuf Emirî, Yakînî, Ahmedî, Gedâyî'nin tespit edilmiş olduğu bilinir. Hüseyin Baykara, Nevaî'den hemen önce, "klâsik dönem"³ geçiş süresinde, gramatik açıdan eski biçimleri barındırmakla birlikte Nevaî ile birlikte Çağataycanın

klâsik döneminin ilk şahsiyeti olarak kabul edile gelmiştir. klâsik dönemin Nevâ'den sonra ve Nevaî'nin doruga ulaştırdığı dil ile yazan şairleri ise şöyle sıralanır; Hamidî, Şeybânî, Ubeydî, Muhammed Salih, Meclisî, Bâbür ve Bayram Han. "klâsik sonrası dönem"⁴ olarak adlandırılan süreçte (17-19'uncu yüzyıllar arası) adları anılan şairler ise şöyle sıralanır; Ebulgazi Bahadır Han, Baba Rahim Meşrep, Saykalî, Sufî Allah Yar, Turdî Ömer Han, Nadire, Mahzune, Üveysî, Nadir Gülhanî, Mahmur, Mukimî, Furkat, Ubeydullah Zevkî, Osman Hoca, Zarî, Nemengenli Şevkî.

XX'inci yüzyılın başında yerini tamamen Özbekçeye bırakmış olmakla birlikte, bu günkü Özbekçede Çağataycanın derin izleri de hâlâ görülebilmektedir.

Yukarıda saydığımız adlar arasında Nevaî'den 42 yaş küçük ve Çağataycanın klâsik döneminde zikrolunan Bâbür (1483-1530)'ün, yazımızın ana konusu olacağını belirterek çerçevimizi çizmeye çalışalım.

Dr. Bilâl Yücel, **Bâbür Dîvânı (Gramer - Metin - Sözlük - Tıpkıbasım)** adlı çalışmasında öncelikle, Bâbür'ün adını Gâzî Zahirüddin Muhammed Bâbür olarak tespit etmiş, seceresi hakkında ise şunları söylemiştir:

İbrahim BAŞTUĞ

Atatürk Kültür Merkezi
Edebiyat ve Folklor Bilim
Uygulama Kolu Uzmanı

"Baba tarafından Timur'un dördüncü kuşaktan, anne tarafından Çingiz'in onbeşinci kuşaktan torunu olarak 14 Şubat 1483'te Fergana'da doğdu. Babası Ömer Şeyh Mirza, annesi Kutluğ Nigâr Hanım (Yunus Han'ın kızı)'dır. Hoca Nasrüd-din Ubeydullah'ın İslâm geleneğine göre koyduğu ZAHİRÜ'D-DİN MUHAMMED adının yanına, eski Türk geleneğine uyularak 'kaplan veya panter' anlamına gelen BÂBÜR adı eklenir." (s.9).

Bâbü, babasının bir kaza sonucu ölmesiyle henüz 12 yaşındayken tahta çıkar (10 Haziran 1494). Kardeşleri Cihangir Mirza 10, Nâsır 8 yaşındadır bu sıra ve birincisi Ahsi, ikincisi Kâsan valisidir. Bâbü 15 yaşında iken Semerkant'ı alır (1497/1498). Bu sırada tahtından olur, 15 ay sonra tahtına yeniden kavuşmuş ama mutsuz bir evlilik yapmak zorunda kalmıştır. Nitekim karısı kısa süre içinde terkedecektir onu. 1501'de hem tahtından, hem bir süre kaçıp sığındığı Semerkant'tan olan Bâbü, canını zor kurtarır. Beş yıl süren yoksulluklarla dolu bir yaşantıdan sonra, umulmadık bir biçimde 1506 sonlarına doğru Kâbil padişanı olur. Aynı yıl Herat'ta çok sevdiği Mâhım Bigim ile evlenir. 1510'larda Şah İsmail ile ittifak kurarsa da, Şah İsmail'in Çaldıran'da Osmanlılara yenilmesi üzerine zayıf düşerek, Hisar ve Buhara'nın yanısıra üçüncü kez aldığı Semerkant'ı da kaybeder.

1519'da siyasî amaçla Şah Mansur'un kızı Bibi Mübareke-Afganî Agaçe'yle ikinci eş olarak evlenir. Bu tarihten sonra ilgisi Hint yarımadasına yönelecek olan Bâbü, Pencap (1519/1520), KAddehar (1522), Lahor (15-23), Delhi ve Agra (1526)'yı fetheder. Avrupalı tarihçilerin "Hint-Moğol İmparatorluğu" olarak adlandırdıkları Hint-Türk İmparatorluğu'nu kurmuştur artık Bâbü. 1529'da iktidarını iyice sağlamlaştıran Bâbü, Gazî ünvanını bu sırada alır. Dördü erkek, üçü kız, yedi çocuğu olur; Hümâyûn, Kâm-rân, Askerî ve Hindal Mirzalar; Gülreng, Gülçihre ve Gülbeden Bigimler, Bâbü 48 yaşındayken zehirle öldürülür (26 . 12 . 1530). Ölümünden önce büyük oğlu Hümayun'u padişah ilân eder.

Bu inişli çıkışlı, kavgalı gü-rültülü yaşama, edebî açıdan değeri çok yüksek birçok eseri de sığdırmış olması, başarılı asker ve komutan kişiliğinin yanısıra ince, duygulu ve retoriksel kişiliği onun adını destansılaştırmıştır.

Dr. Bilâl Yücel, "Giriş, Bâbü ve Zamanı", "Gramer", "Metin" ve "Sözlük" olmak üzere dört bölüme ayırmış olduğu Bâbü Dîvânı (**Gramer - Metin - Sözlük - Tıpkıbasım**) adlı çalışmasında bu bölümlendirmeye ek olarak; "Dîvân-ı Bâbü Şah Çağatayî" ibaresiyle başlayan ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 3743 numarada kayıtlı nüsha-

nın tamamının tıpkıbasımı ve **Dîvan**'da yer alan şiirlerin ilk dizelerinin son harfleri ölçü alınarak alfabetik düzene ve şiirlere verilmiş sıralama numaralarına göre hazırlanmış bir "Dizin" koymuştur.

"Giriş, Bâbü ve Zamanı" bölümü; "Genel Durum" ve "Gâzî Zahîrüddin Muhammed Bâbü" olmak üzere iki altbaşlıkla tespit edilmiş ve "Genel Durum" başlığı altında "Siyasî Gelişmeler", "Sosyal Yapı", "Dil ve Edebiyat" konuları toplam 6 sayfalık kapsamıyla çok özet olarak işlenmiştir.

Yeri gelmişken şunu belirtmeliyiz ki; Dr. Bilâl Yücel'in çalışmasında ağırlıklı olarak dilci bir yaklaşım içinde bulunduğu, konunun eksenini ve ağırlık noktasını gramatik inceleme ve buna bağlı olarak hazırlanması yoluna gidilmiş olan sözlüğün oluşturmuş olduğu daha ilk bakışta bile göze çarpıyor. Bu nedenle olsa gerek, örneğin edebî ve estetik açılardan gerek Çağatay sahası gerekse Bâbü Şah'ın şiirleri bir değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır.

"Giriş, Bâbü ve Zamanı" bölümünün ikinci altbaşlığı olan "Gâzî Zahîrüddin Muhammed Bâbü" başlığı altında Bâbü'nün yaşamının ve kişiliğinin sosyal ve beşerî yönleri üzerinde durulmuş ve eserlerinin tanıtılmasıyla yetinilmiştir. Bâbü'nün burada tespit edilen beş eseri şöyle sıralanmaktadır:

Vekayi' (Babür-name): Bâbü'r'ün otobiyografik özellik taşıyan, nesir türündeki bu eserin birçok dilde sayısız çevirisi olduğu belirtildikten sonra şu hükme varılmıştır; "Başta tarihçi ve dilciler olmak üzere edebiyatçı, sanat tarihçisi, orientalist, coğrafyacı, botanist, zoolog, etnolog cb. bilim adamlarınca başvuru- lan, kaynak olarak gösterilen **Vekayi'**in ilk olarak 1589'da Farsçaya, daha sonra da Latince, Flemenkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça, Urduca ve Hintçeye çevrilmesi, bu eserin önemini, bilim dünyasındaki yerini, şöhretini ortaya koymaktadır." (s.16).

'Aruz Risalesi: Bâbü'r'ün aruz ölçüsünü konu alan bu edebiyat kuramı (nazariyatı) ile ilgili nesir türü çalışması için de şu hükme varılmıştır: "Bâbü'r, bilinen vezin, sanat ile nazım şekillerini, hem kendisinden hem de başka şairlerden Türkçe ve Farsça örneklerle açıklamakla kalmamış; aruzla yazılan, Türk- lere has nazım şekillerine (tuyuğ, koşuk, tarhanî, öleğ..) geniş yer ayırmıştır. Ayrıca, Divan edebiyatında pek karşılaşmadığımız sanat (örn. izharu'l - muz- mer, bkz. **Divân:** 512; **Aruz Ri- sâlesi:** 75a, 131a, 147a, 138a, 138b...) ve vezinler yanısıra, biz- zat geliştirdiği vezinler de örnek- leriyle göstermiştir."(s.17).

Mübeyyen: Bâbü'r'ün fikhî konuları işleyen mesnevî tarzın- daki bu eseri için; "928 (1521)'de Hümâyûn ve Kâm-

rân'a öğüt vermek maksadıyla kaleme alındığını anlıyoruz." (s.17) tesbitiyle yetinilmiş, vezni ve nüshalarına değinilmiştir.

Risale-i Validiyye Tervü- mesi: Hoca Ubeydullah'ın ta- savvuf ahlâkını işlediği Farsça **Vâliidiyye'**sinin manzum çevirisi olan bu eser için; "**Vekayi'**den takip ettiğimiz kadarıyla, **Risâ- le-i Vâliidiyye Tercümesi'**nden sonra Bâbü'r'ün hayat felsefesi ve yaşayış tarzında büyük deği- şiklikler olmuştur. Öyle ki, dev- let idaresini bırakıp, yanına sa- dece tek hizmetçi ve ibrik ala- rak bahçenin kuytu bir köşesine çekilmeyi düşünmektedir. Dola- yısıyla **Risâle-i Vâliidiyye Ter- cümesi,** hastalıktan kurtulmak veya dönemin öteki siyasî ve edebî şahsiyetlerinde görüldü- ğü gibi, geleneğe uyarak tasav- vuf konularına da değinmiş ol- mak amacıyla alınmış bir eser olarak değerlendirilmemelidir. Eser, Bâbü'r'ün içkiyi bırakıp ta- savvufa yöneldiğinin apaçık de- lilidir." (s. 18) hükmüne varılmış- tir.

Divân: Dr. Bilâl Yücel'in ça- lışmasının asıl eksenini olması nedeniyle doğal olarak **Divân** üzerinde daha ayrıntılı olarak durulduğu görülür. Öncelikle, **Divân'**ın tespit edilen 6 nüsha- sının künyeleri verilerek, 6'ncı nüsha olan "Tahran Nüshası"na ulaşamadığı ve çalışmanın 5 nüshanın karşılaştırılmasıyla yü- rütüldüğü, en temiz nüshanın ise yukarıda da değindiğimiz İst- anbul Üniversitesi Kütüphane-

si'ndeki nüsha olduğu belirtil- miştir. Öbür 4 nüsha; Paris, Topkapı, Muallim Cevdet ve Rampur nüshalarıdır.

Divân'ın klâsik divan tarzın- da tertip edilmemiş olduğunu belirttikten sonra Dr. Bilâl Yücel şu tespitlerde bulunuyor; "Aşk, tabiat, güzellik şiirlerinin yanısı- ra içtimâ, ahlâkî ve tasavvufî şi- irlerin yer aldığı **Divân,** Bâ- bü'r'ün hayat görüşünü, karak- terini ve sanat gücünü göster- mesi bakımından son derece önemlidir. Devlet idaresinden günlük işlere, kendi kusurların- dan hizmetçilerinin beğendiği vasıflarına kadar akla gelebile- cek her konuda şiir yazan Bâ- bü'r, **Vekâyi'**deki samimî ve sa- de üslûbu, **Divân'**ında da de- vam ettirmiştir." (s.19).

Divân'ın içeriği ise şöyledir; Risale-i Vâliidiyye Tercümesi, 119 gazel, 18 mesnevî, 210 ru- baî, 57 muamma, 19 kit'a, 15 tuyuğ, 79 metla', 7 masnu' şiir, 16 musarra' beşit, 5 müfred, 4 yerde de mensur parça bulun- maktadır. Ayrıca, Farsça olarak 2 gazel, 12 rubaî, 8 kit'a, 17 matla' ve 1 mensur parça var- dır.

Bâbü'r'ün şu rabaîsi, onun tevazuunu ve şiir anlayışını yan- sıtan ilginç bir örnek olmanın yanısıra **Divân'**ının klâsik tarzda tertip edilmediği bilgisini de ver- mektedir:

"Divanıma ni rabt u ni terti- bidür

Ni cedvel ni levh ü ni tezhi- bidür

Ger sanğa yiberdim anı ayb
iyleme kim

Divanınrı tilerge takribi-
dür" (s. 245)

(yiber-; göndermek, tile-; di-
lemek, istemek).

Görüldüğü gibi bu rubaî
Bâbü'r'ün samimî ve sade üslû-
bunu, gereksiz tezyinattan uzak
durma kaygısını açıkça yansıtmak-
maktadır.

Dr. Bilâl Yücel'in çalışması-
nın ağırlıklı bölümünü yukarıda
da değindiğimiz gibi "Gramer"
başlığı altında yer alan ve 31'in-
ci sayfadan başlayıp 92'nci say-
fada son bulan gramatik incele-
me bölümü oluşturuyor. Yazar
bu bölümde **Dîvân**'da yer almış
olan şiiirlerde kullanılan dili fo-
netik ve morfolojik açılardan ay-
rıntılılarıyla incelemiş bulunmak-
tadır ki bu çalışmayı emsali için-
de oldukça ayrıcalıklı bir konu-
ma oturtacak olanın bu bölüm
olacağı düşüncesindeyiz.

Bu kısa yazımızda tanıtma-
ya ve genel bir değerlendirmesi-
ni çalاکalem yapmaya çalıştı-
ğimiz bu eserin oldukça yoğun
bir emek ve titizlikle hazırlandığı
anlaşılan "Sözlük" bölümü; hem
tarihî şahsiyetlerin açıklandığı
bir "dizin" ve hem de bütün kav-
ramların, geçtikleri şiiirlerin nu-
maralarının tespit edilmiş olma-

ıyla genel bir "kavramlar dizini"
özelliklerini taşıyor. Örneğin;

ab (F.) su

a. u heva 22/4

a. u sirap

a. -i hayat 264/1

a. -i narenc 399/2

a. -ka 398/2

Maddesinde de görüldüğü
gibi, sözcüğün anlamı açıklan-
dıktan sonra, geçtiği yerlerdeki
kullanım ve çekim durumlarının
da tespit edilerek şiiir ve beyit
numaralarının zikredilmiş olması
"Sözlük"ün işlev ve kapsam ala-
nını daha da genişletiyor.

"Sözlük"ün yalnızca "A" har-
finde yer almış olan madde sayı-
sının (kullanım ve çekim durum-
larını gösteren açılımlar hariç)
213 olduğunu belirtmemiz, kap-
sam konusunda bir fikir vere-
cektir sanırız.

Eserin, **Dîvân**'ın İstanbul
Üniversitesi Kütüphanesi'nde
bulunan nüshasının tamamını
kapsayan "Tıpkıbasım" bölü-
münden sonra yer almış olan
"Dizin"i ise genel bir dizin olmak-
tan çok, **Dîzîn** içindeki şiiirlerin
ve birkaç mensur parçanın sıra
numaraları ve ilk dizinin son
harfi ölçü alınarak tespitiyle, şiiir-
lere kolayca ulaşmayı sağlaya-
cak bir "anahtar" işlevine tekabül

etmektedir. Zira "Sözlük", yerine
göre dizin işlevini de görecek
bir tarzda hazırlanmıştır.

Bir tanıtma yazısı için gere-
ğinden fazla uzatmış olmamak
için sözüme son verirken, be-
lirtmesinde yarar umduğumuz
son bir husus olarak, basımı
aşamasında musahhihliğini üst-
lendiğimiz bu değerli çalışma-
nın bütün titizliğimize karşın
gözden kaçmış olan dizgi yan-
lışlarından başka, kitap kapa-
ğında yer almış olan minyatür-
rün künyesi ve alındığı kaynak
belirtilememiştir. Bunun nedeni,
minyatürün kapakta yer alması
kararının, kitabın iç baskısı ta-
mamlandıktan sonra, son anda
alınmış olmasıdır.

Sayın Dr. Bilâl Yücel'in ba-
na vaktiyle ulaştırmış olduğu
bilgiye göre bu minyatürdeki
Bâbü'r'ün kendisi ve minyatürün
alındığı kaynak da şöyledir; Biri-
tish Museums, Or. 3714'ten ak-
taran Hamid SÜLEYMAN, **Ba-
birnamâ Râsimlâri**, Ozbekis-
tan SSR "Fan" Nâşriyâti, Taş-
kent 1970.

NOTLAR :

¹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansik-
lopedisi*, "Nevâi" maddesi, *Dergah
Yayınları, İstanbul 1990, c. 7.*

² *A.g.e.*, "Çağatayca" maddesi,
c.2.

³ *A.g.e.*

⁴ *A.g.e.*

HAMDARD ISLAMICUS

*Hamdard Islamicus,
Üç aylık süreli yayın.
Cilt XVIII, Yaz 1995,
Pakistan, No. 2, 127 sayfa.*

Editörlüğünü Hakim Mohammed Said'in yaptığı Hamdard Islamicus, İslamî araştırma ve akademik çalışmalara tahsis edilmiş bir dergidir.

Derginin amacı: İslâm bilimi, felsefesi, kültürü, sanatı, arkeolojisi, tarihi ve hukuku alanlarında bilim adamlarının tarafsız, analitik ve eleştirel yazılarına yer vermek; Müslümanların beşerî toplumsal ve doğal bilimlerdeki başarılarını duyurmak; İslâm'ın temellerini rasyonel ve liberal sınırları içerisinde, aynı zamanda, toplumsal adalet, evrensel kardeşlik ve tolerans fikirleri üzerinde durularak, İslâmî tanımlamak, modern dünyanın bilimsel ve entellektüel atmosferiyle, İslâmın dinamik yönü arasında bağ kurabilmek; İslâmın içindeki farklı akımlar arasında diyalog kurarak, hızla değişen günümüz dünyasının ahlakî, ekonomik, politik ve sosyal problemlerine İslâmî cevaplar bulmak ve İslâm alemi ile Batı arasındaki anlaşma noktalarını daha iyi hale getirmektir.

İlk makale, elimizdeki dergiyi yayınlayan **Hamdard Vakfı**'nın başkanı ve aynı zamanda derginin editörü olan Hakim Mohammed Said'in. "Geçen Beş Yüzyılda İslâm Tıbbındaki Gerilemenin Nedenleri ve Çareleri" başlıklı yazısında Said, 9-15. yüzyıllar arasında en parlak dönemini yaşamış olan İslâm tıbbının giderek zayıflamasının nedenlerini ortaya koymaktadır. O'na göre İslâm alemi giderek kendi tıp tarihine yabancılaşmıştır. Bilim alemine yaptığı hizmetleri, verdiği eserleri unutmuştur. Batı ile tanışan İslâm tıbbı, giderek kendi özelliklerini

unutarak Batı tıbbını uygulamaya başlamıştır. Arap dünyası, özellikle İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın, Sadece askerî alanda değil, kültürel alanda da etkisi altına girerek, tıp alanında olduğu gibi, tedavide kullanılan bitkilerden vazgeçilmesi suretiyle, botanik alanında da gerilemiştir. Hakim Mohammed Said, İslâm tıbbını yine eski durumuna getirmek için bazı önerilerde bulunmuş. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkün: Kur'an'a ve Sünnet olana geri dönmek, İslâmî eğitimi yaymak, İslâm tıp tarihine sahip çıkmak.

A.H. Johns, Salah Salim Ali'nin, **Hamdard Islamicus**'un cilt XVII, No. 4, Kış 1994 sayısında (s. 27-33) yayınladığı "A.Y. Ali'nin ve Pickthall'in "Kur'an-ı Kerim'in Tercümelemindeki Kısaltılmış Bazı Yapılardaki Hatalar" adlı makaleye atfen "Kur'an'daki Kısaltmalar: Salah Salim Ali'ye Cevap" başlıklı yazıyı kaleme almış.

Johns'a göre, Kur'an-ı Kerim'in başka dillere çevrilmesinde özellikle farklı kültürde yetişmiş ve sonradan Müslüman olmuş kişiler açısından, gerek Kur'an'ın yapısından gerekse çevirenin birtakım hatalarından dolayı güçlüklerle karşılaşılabilir.

Salah Salim Ali makalesinde, A.Y. Ali'nin 1975'de Pickthall'den etkilenerek yazdığı **The Glorious Qur'an** adlı eserinden çok, 1930'da Pickthall'in yazdığı **Jalalayn** olarak anılan Kur'an tefsiri üzerinde durmaktadır. Kur'an'daki kısaltmaların başka

Nesrin TÜRKARSLAN

Türk Toplumunu İle İlgili Sosyal
Araştırmalar Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

bir dile çevrilirken dikkate alınmadığında, nasıl farklı ve hatalı yapıların ortaya çıkabileceği Salah Salim Ali'nin makalesinde altı örnekle gösterilmiş.

Johns ise, Salah Salim Ali'nin iyi niyetli olarak kaleme aldığı yazının sonuçlarının yazarın umduğu gibi olmadığını belirtmektedir. Bunun nedeni, Kur'an'ın dilinin modern Arapça olmayışı ve çevirenlerin modern Arapça bilgileriyle Kur'an'ı kendi içinde anlayıp yorumlamada yetersiz kalmalarıdır. Johns'a göre, özellikle **Jalalayn** akademik bir çalışma olmaktan çok pastoral bir niyelik taşımaktadır.

A.S. Mikailu'nun makalesi "Afrika Ülkelerinin Makro Ekonomik Stabilizasyon Problemleri ve Reformun İslamî Çatısı" başlığını taşıyor. Makale, Afrika ülkelerinin skıntısı olan iki makro ekonomik problem üzerinde odaklaşmaktadır: Ödemeler dengesindeki açık ve devletin dış borç yükü.

Mikailu, ilk olarak değişim oranlarının belirlenmesine göre, dövizin Afrika pazarlarındaki potansiyalini; ikinci olarak da dış borç yükü ve bunun Afrika ülkelerinin gelişmesi ve ekonomik dengesi üzerindeki etkisini ele almaktadır. Son olarak da İslamî alternatif sistem ve bu sistemde makro ekonomik yapıyı; tüketim ve üretimi; mal ve gelirlerin dağılımını; finans sistemini; malî politika ve vergi sistemini açıklamaktadır.

Mehmet Maksudoğlu, "Osmanlı'nın Sosyo-Politik Varlığı-Devlet mi İmparatorluk mu?" adını taşıyan makalesinde, Osmanlı'nın kendi sosyo-politik varlığını tanımlamak için tercih

ettikleri spesifik ismin ne olduğunu bulup ortaya koymak amacıyla olduğunu belirtmektedir. Maksudoğlu, bu amaçla İstanbul'daki Osmanlı Arşivlerinden yararlanmış, belgelerde kullanılan isimler üzerinde durduktan sonra sonuç olarak şunları söylemektedir:

1. Osmanlılar "İmparator" kelimesini "Devlet"leri için kullanmamışlar, ancak, gerçek "İmparatorluk"lar için bu sıfatı kullanıp, bunların başlarını da "İmparator" olarak tanımışlardır.

2. Osmanlılar, sosyo-politik varlıklarını ifade etmek için **Aliye** (Sublime) ve **Seniyyeh** (Brilliant) **Devlet** ünvanlarını kullanmışlardır.

3. Osmanlı Devleti Müsülamandı ve İslâm onların Saltanat-devletlerinin var olma nedeniydi. **Sultanları** ve orduları için **Humâyûn** (Heavenly) adını kullanıyorlardı. O, ulusal bir devlet değildi.

4. İmparatorluk ve emperyal terimleri Osmanlı Devleti ve onun politik, ekonomik ya da kültürel yönlerini belirtmek için kullanılamaz.

Ghulam Muhammed Jaffar, Hindistan'daki tarikat hareketlerini ele aldığı yazısında (The Organization of the Tariqah-ı Muhammadiyah Movements) soraları Kuzey Batı Sınırı (North-west Frontier) adını alacak olan hareketin faaliyetlerini anlatmaktadır. Sayyid Ahmad'in kurduğu bu organizasyon, cihada asker toplamak ve yine cihad için para kaynağı sağlama da mükemmel bir sistemdir. Bu hareketin halifeleri, ulema insanlardır ve Hindistan'da Müslümanlığın yayılmasından so-

rumludurlar. Mevlevilik ve Vehhâbîlik çerçevesinde bu hareket öncelikle sih'lere ve İngilizlere karşı sürdürülmüştür. Hindistan'daki bu tarikat hareketi sadece dini yaymak için çalışmalar yapmamış, aynı zamanda Batı'nın tesirlerinden uzaklaştırmak için çocukların eğitimini de üstlenmiştir.

Talip Küçükcan'ın makalesi "Some Reflections on the Wahhabiyah and the Sanusiyah Movements" başlığını taşıyor. Bu yazısında Küçükcan, Muhammed bin Abdül Wahab ve izleyicileri tarafından kurulmuş olan Vehhâbîlik hakkında kısa açıklamadan sonra, bu hareketin İbn Taymiyyah'ın görüşlerinden nasıl etkilendiğini, Vehhâbî doktrinini temelini, din ve devlet içindeki yerini, Osmanlı ile Savdi Vehhâbî Sülalesinin ilişkilerini ve daha sonraki gelişmeleri inceledikten sonra, Sanusîlik üzerinde durmaktadır. Bu konuda da giriş niteliğinde kısa bilgi verdikten sonra Osmanlı ile Sanusî düzen arasındaki ilişkiyi, Sanusi hareket ve İtalyan istilasını, Sanusi organizasyonun özelliklerini, bu doktrinini temelini ortaya koyuyor ve son olarak da iki görüşün benzer ve farklı yanları ile aralarındaki ilişkiyi ele alıyor.

İslâm hukuku içinde ceza sistemi ve bunlardan biri olarak Ta'zir'in tartışıldığı makale (**Ta'zir** : The Authority of the **Q-adi** to Administer the Discretionary Judgement in the Penal System of Islamic Law) Abuhamid M. Abdul-Quadir'e ait. Yazar giriş niteliğinde İslamî ceza yöntemlerinden bahsettikten sonra ta'zir'e geçiyor. Tekdir etmek, kınamak iade ettirmek ve tutuklamak şeklinde cereyan

edebilecek bir ceza sistemi olan ta'zir'de, kadının cezaı takdir etme yetkisinde olduğu belirtiliyor. Böyle olmasına rağmen "kadın" ceza vermede yine de belli esaslara göre hareket etmek durumundadır. Bu esaslar "içtihad"ı oluşturmaktadır. Eğer, içtihad yoksa (müctehid) Kur'an'a, Hadise ve sünnete göre, verilecek ceza belirlenmektedir. Abdul-Quadir'e göre İslâmî ceza yöntemi olan ta'zir modern durumlara da uygulanabilecek bir sistemdir.

Derginin son makalesi Syed Sikandar Shah'a ait: "Taşıyıcı Annelik: İslâm Hukukundaki Ahlakî ve Yasal Yeri".

Sikandar Shah bu yazısında, İslâmî açıdan, Batı'da uy-

gularan ve çocuu olmayan eşlerin taşıyıcı anne sayesinde çocuk sahibi olmalarını tartışmaktadır. Çocuu olmayan eşlerden alınan sperm ve yumurtanın dışarda döllenerek taşıyıcı anneye uygulanması ya da erkekten alınan sperm doğruğan taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesi yoluyla yapılan tıbbî müdahale önce hukukî açıdan ele alınarak, Kuran'dan ve Hadislerden örneklerle, şeriate göre bunun olamayacağı yazar tarafından vurgulanmaktadır. O'na göre bu müdahale, temel biyolojik gidişata engel olmak, üremek için seksi ortadan kaldırmak, kadının elinden (taşıyıcı annenin) annelik duygularını almaktır. Dolayısıyla bu uygulamanın İslâmî çevrede

kullanılması, İslâm ilkelerinin ve kültürünün çirkin bir şekilde ihlali olacaktır.

Hamdard Islamicus'un bu sayısında iki tane de kitap tanıtımı yer almaktadır. Bunlardan birincisi Dr. Fawad Sezgin'in yazıp, Dr. Khurshid Rızvi'nin çevirisini yaptığı İslâmî Araştırmalar Enstitüsü'nün 1944'de yayınladığı **Tarık-i Ulum main Tahdhib-i İslamı ka Maqam** (History of the Arabic Legacy) adlı eserdir. (Tanıtın Yusuf Abbas Hashmi). İkinisi Th. Emile Homerin'in **From Arab Poet to Muslim Saint** adlı kitabıdır. Bu kitap 1994'de Güney Karolayna niversitesi tarafından yayınlanmış olup, tanıtımı Dr. Anzor Zahid Khan tarafından yapılmıştır.

DÜZELTME

Prof.Dr. Yücel zkaya'nın "Osmanlı Belgelerinin Dili'nin Kritiği" adlı yazısında bazı hatalar olmuştur. Düzeltir, zr dileriz.

Sayfa 40'da altta Prof.Dr. Yücel zkaya, Hacettepe ,Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ğretim yesi yazılmıştır. Aslı "Prof.Dr. Yücel zkaya, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi ğretim yesi" olacaktır.

Sayfa 41'deki birinci paragraf 2. satırdaki naif kelimesi "naip", 6. satırdaki "yazılmaktadır" kelimesi de "yazılmamaktadır" şeklinde olacaktır.

"SCIENCE IN RUSSIA"

*Science in Russia,
Russian Academy of Sciences,
No. 2(86) March-April 1995,
Nauka Publishers, Moscow, Russia.*

Science in Russia dergisi, Rus Bilimler Akademisi tarafından iki ayda bir, İngilizce ve Rusça olarak yayımlanmaktadır. Derginin elimizde bulunan Mart-nisan 1995 tarihli İngilizce baskısı birbirinden ilginç konular içermektedir.

Dergiyi açıp baktığımızda, hemen ilk sayfada "Uzay Kaşifleri Birliği'nin Baykal Gölü'nün kurtarılması için yaptığı 10. Kongre çağrısı dikkatimizi çekmektedir. Çağrı, Baykal Gölü'nün ekolojik bir denge olarak, teknolojik artıklardan korunmasına yöneliktir.

Dergide yer alan makaleler çeşitli ana başlıklar altında toplanmıştır. **Araştırma ve Gelişme** (Search and Development) başlıklı ilk grupta iki makale yer almaktadır. Bunlardan ilki; S. Batsanov tarafından kaleme alınan "Patlamayla Doğan Elmaslar" (Diamonds Born in Explosion)" konulu makaledir. Yazarın belirttiğine göre; malzemenin gizini araştırmada elektrik-manyetik alanlar kadar yüksek basınç da kullanılabilir. Örneğin, birkaç bin atmosfer basıncı malzemenin mekanik özelliklerini değiştirir. Birkaç yüz bin atmosfer basıncı ise atomik yapısını değiştirir. Daha yüksek basınçlar ise malzemenin elektron yapısını değiştirir. Fakat bu kadar yüksek basıncın nasıl elde edileceği önemli bir problemdir. Bunun için bilim adamları, yüksek basınca dayanıklı değişik alaşımlar geliştirmişlerdir. Bu gün, elmadan yapılan presler milyonlarca atmosferik basınç sağlayabilir. Fakat

bilim adamları ancak birkaç mikronluk, küçük kapasiteli basınç odalarına sahiptir. Bu gibi kompleks deneyler ise geniş kapasiteli laboratuvarlarda uygulanabilir. Üretimde bu verilerin kullanılabilmesi için bu olanakların araştırılması gerekmektedir. S. Batsanov'un makalesi bu sorunlara cevap aramaktadır.

Bu grubun diğer makalesi A. Rozovsky tarafından kaleme alınmıştır. Makale "Karbondioksit İçin Yeni Kullanım Alanları Bulmak (Finding New Uses For Carbon Dioxide) başlığını taşımaktadır. Yazıda belirtildiğine göre; atmosfere bırakılan karbondioksit miktarı yılda 20 milyon ton kadardır. 2010 yılında bu oran %50 artabilecektir. Bu noktada havayı kirleten en önemli etkenler, santraller, motorlu taşıtlar ve çeşitli kimyasal işlevli fabrikalardır. Bu konu pek çok defa gündeme gelmiş, konuşulup, tartışılmıştır. Ancak burada, konuya farklı bir açıdan yaklaşılmaktadır. Güneş, su, nükleer vb. enerjilerden sağlanan güçle bu soruna köklü bir çözüm bulunamadığına göre, başka yollarla, atmosfere bırakılan karbondioksitin azaltılması mümkün müdür? Bir çözüm olarak, karbondioksitin kimyasal sentez sonucu başka maddelere dönüştürülmesi düşünülebilir mi? Makale bu türden sorular ışığında oluşturulmuştur.

Dergide ikinci ana başlık, **21. Yüzyıl Teknolojisi** (Technology of the 21st Century) olup bu bölümde yer alan tek makale Y. Markov tarafından

Sevay OKAY

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

kaleme alınmıştır. "Firkateynle Deniz Ulaşımı (Frigate About to Set Sail)" başlıklı bu yazıda; 1950'den 1980'lere kadar Sovyetler Birliği'ndeki uzay roketlerinin gelişimine ilişkin kısa bir tarihçe verilerek, Sovyet uzay teknolojisinin gelecekteki modeli olan Frigate (Uzay roketi veya gemisi) programı anlatılmıştır. Bu roketle 3,5-4 tona kadar yük uzaya çıkartılabilecek ve bu, Ay'a ve diğer gezegenlere yapılacak yolculuklara bir basamak oluşturacaktır.

Üçüncü ana başlık **İnsan Çevresi** (Human Environment)'dir. Bu grupta yer alan ilk makale P. Kaplin tarafından kaleme alınmıştır. "Önceki, Şimdiki ve Gelecekteki Su Baskınları (The Flood That Was, That Is, and That Will Be)" konulu bu yazıda şu noktalara dikkat çekilmiştir; deniz seviyesi sözcüğü okyanusların yüzeyi olarak ele alındığında, bu çoğu insan tarafından sabit bir seviye olarak algılanmaktadır. Deniz seviyesi gerçekte, şehirlerimizin ya da deniz diplerinin ne kadar derinde olduğunu ölçebileceğimiz bir referanstır. Diğer yanda dünyadaki pek çok şey gibi bu seviye de değişmektedir. Bu değişim gel-git ve güçlü rüzgarların oluşturduğu basınç farklılıkları ile orantılıdır. Bu nedenle bilimde genellikle "yıllık ortalama deniz seviyesi " kullanılır. Makalenin alt başlıklarında ise, Su baskınlarının tarihçesi, prehistorik devirlerde okyanuslardaki su miktarı, bu günkü okyanus seviyesi ve gelecek yüzyılda su baskınlarına ilişkin neler olabilir gibi konulara ışık tutulmaktadır.

Bu grubun ikinci makalesi V, Aviyov ve S, Avileova tarafından kaleme alınmıştır. "**Karadeniz Totularının Sırrı** (The Mystery of Black Sea Sediments)"

konulu bu yazı, V. Avilov ve S. Avilova'nın Rus-Ukrayna Bilim Akademileri, Bilimsel Problemler Başvuru Enstitüsü Sivastopol organizasyonu desteğiyle gerçekleştirdikleri zorlu deniz yolculuğunu konu almaktadır. Gerek denizaltı gerekse yüzey gemileriyle sarbest gazlar, dip tortuları ve su örneklerini inceleyen çiftin kullandığı oşinolojik malzeme Zniznov Oşinografi Enstitüsü tarafından dizayn edilip geliştirilmiştir.

Bu grupta yer alan son makale S. Kuzmin tarafından yazılmıştır "Yamyamlık: Doğadaki Dağılımı, Gelişimi ve Önemi" (Cannibalism: Its Significance, Evolution and Distribution in Nature)" başlıklı makalede yazar, Yamyamlığın yaygın olarak primitif insan topluluklarında görüldüğü düşüncesinin kabul gördüğünü, hayvan dünyasında ise daha az bilindiğini belirtir. Oysa zoologların, hayvan yamyamlığının doğada yaygın olduğunu, organizmaların gelişimi ve ekolojide oynadığı önemli rolü çok iyi bildiklerini vurgulayan yazar, insan ve hayvan yamyamlığının, insan olmanın sosyo-psikolojik görünümüne bağlı olarak önemli farklılıklar ortaya koyduğu düşüncesindedir. Bununla birlikte bu makale yalnızca hayvan yamyamlığını konu almaktadır. Yazara göre hayvanlardaki yamyamlık genellikle, yırtıcı (avlanan) ve çok obur hayvan türlerinde görülmektedir. Yanısıra kara hayvanları arasında özellikle vejeteryan türlerde (tırtıllar, kınkanatlar, tahıl ile beslenen böcekler vd.) de sık sık görülmektedir. İlginç bir nokta ise, tatlı sularda deniz sularından daha fazla yamyam türlerini bulduğudur. Yazar bu türlerin tanıtımı yanında, yazısında; Yamyamlığın formları nelerdir?,

Doğal Yamyamlığın nedenleri nedir? gibi sorulara da cevap aramaktadır.

Dergide dördüncü grup makaleler, **Üzerinde Durulması Gereken Noktalar** (Talking Points) başlığı altında yer almaktadır. İlk makale V. Pchel-yakova tarafından kaleme alınmıştır. "Çar'mıydı, Değil miydi? " (Was It the Tsar or Not ?) başlıklı yazı, Rus hanedanından İmparator II'inci Nicholas ve ailesini konu almaktadır. 76 yıldır Rus halkının dikkatinin, Rus tarihindeki en dramatik olaya çevrildiğini vurgulayan yazır makalesinde; Çar'ın esrarlı ölümü, gömülmesi, mezarı, ailesi, yurttan kaçışları gibi karanlıkta kalmış konulara ışık tutmaya çalışmıştır.

Bu gruptaki diğer makale L. Grigorov'un, "Oda Sıcaklığında Süper-iletkenlik" (Superconductivity at Room Temperature) başlıklı yazısıdır. "Oda sıcaklığı" süper iletkenlik ile hayatımıza getirilen mühendislik buluşları listesinin, havacılık ve hemen hemen ikinci bir insan beyni kapasitesinde olan bilgisayarların yeni jenerasyonları için devrim sayılabilecek değişiklikler içerdiğini belirten yazar makalesinde, konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Homo Sapiens başlıklı beşinci grupta yer alan tek makale, A. Maidanov tarafından kaleme alınmıştır. "Çalışma arkadaş; 'Olamaz!...' dedi" ("This Just Can't Be", His Workmates Said) başlıklı makalede yazar; bilimsel buluşmaların nasıl olduğundan, aşamalarından söz etmektedir. Yazar yanısıra bilimsel buluşların nasıl karmaşık süreçlerden sonra elde edildiğine ilişkin bilgi verirken, bu karmaşayı oluşturan etkenlerden birkaçına değinmiştir. Bu etkenler arasın-

da, plânlı ya da plânsız amaçlar, buluşlar, bunların mantığı ve yolları yer almaktadır. Bu etkenleri tespit edebileceğimiz sayısız örnek olduğunu belirten yazar, makalesini bu örneklerden biri üzerine temellendirmiştir. Yazarın örneği, 1956 ile 1961 yıllararasında Neil Bartlett adlı araştırmacının Kanada ve İngiltere'de yaptığı buluştur. Makalede bu buluş ve aşamaları anlatılmıştır.

Olay Yerinde (On the Spot) başlıklı altıncı bölümde yer alan makale M. Viktûrina'nın, "Görüntü Sınırının Ötesi" (Beyond the Brink of the Visible) konulu yazısıdır. Burada, X-ışını araştırmalarının sanat uzmanları açısından önemi ve kendi sahalarında kullanımı konu edilmiştir. X-ışınları tabloların doğruluğu, kesin tarihlerinin saptanması, değerli olanlarının korunup-saklanması ve nihayet bir tablonun başından sonuna nasıl yaratıldığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Makale soru-cevap şeklinde, Moskova'da ülkenin en büyük sanat koleksiyonuna sahip Tretyakov Galerisi'nden Mrs. Milda Viktorina'nın 40 yıllık bir sanat eksperisi olarak bu alandaki bilgilerini içermektedir.

Yedinci bölüm **Bilim Tarihi** (History of Science) başlıklıdır. Burada yer alan tek makale B. Romanenko tarafından kaleme alınmıştır. "Yury Kondratyuk'un Yıldızı" (The Star of Yury Kondratyuk) konulu bu yazıda; Sovyet uzay araştırma larının öncü bilim adamlarından Yury Kondratyuk ve çalışmaları ele alınmıştır. Soru-cevap niteliğindeki makalede Yury Kondratyuk, meslekdaşı V. Glushko'nun ağzından anlatılmış, araştırma incelemeleri, Sovyet uzay araştırmalarına katkısı, son olarak da ölümü üzerine bilgiler

verilmiştir. Sekizinci bölüm Tarih (history) dir. Bu bölümde O. Gladkova tarafından kaleme alınan ilk makale, "Aziz Eustachius Placidus'un Hayatı" nı (The Life of St. Eustachius) konu almaktadır. Yazıda, teolojik alandaki önemi yanısıra, ilk hıristiyan şehitlerinden olan Aziz E. Placidus'un erken edebî eserler arasındaki yeri konu edilmiş, hayatına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Bu bölümdeki ikinci makale, "Rusya'nın Devlet Amblemi" (Russia's State Emblem) başlıklıdır. Nüvizmat, armacı ve damga-mühür uzmanı N.A. Soboleva tarafından kaleme alınan bu yazıda; tarih boyunca Rus devlet amblemi olarak kullanılan semboller ve hikâyeleri üzerinde durulmuştur.

Dergideki dokuzuncu bölüm **Müzeler (Museums)** başlıklıdır. Bu bölümdeki tek makale I. Zagorodnyaya tarafından kaleme alınmış olup, "Armony'nin Denizaşırı Harikaları" nı (Overseas Wonders of the Armony) konu almaktadır. Yazıda, 1844-1851 yıllarında inşa edilen Armony Müzesi'ndeki pek çok değerli eserden bir kısmı, Saatler seksiyonu tanıtılmıştır. Nadir duvar-masa saatleri ile Rus monarşileri tarafından uzun yıllar boyunca toplanmış cep-kol saatleri resimler eşliğinde tanıtılarak, yanısıra tarihçileri hakkında da bilgi verilmiştir.

Dergideki son bölüm, **Kitaplar ve Basım Eleştirisi** (Books and Press Review) başlıklıdır. İlk tanıtım "Mars: Dünya ve Haritası" (Mars: Globe and Map) dir. 18. Rus-Amerikan Gezenbilim Sempozyumu 1993 yılında yapılmış, bu sempozyumda Moskova Devlet Üniversitesi'nden genç bir jeolog Ilya Shalimov, en geniş Solar Sistemde Merih Volkanı ve Olym-

pus Dağları'nın jeolojik bir haritasını sunmuştur. Yazı bu haritayı tanıtmakta olup **Ria novosti**, Ocak 1994 ve **Öğretmen'in Gazetesi** 11 Ocak 1994'te yayımlanmıştır.

" Başka Bir Buz Çağında mıyız? " (Are We in for Another Ice Age) başlıklı ikinci tanıtım, Nükleer Güç Güvenlik Araştırma Enstitüsü ile Rus Bilimler Akademisi ilgili biriminin matematiksel bir dünya iklimi modeli kullanarak yaptıkları hesaplamaları konu almaktadır. Makalenin künyesi şu şekildedir. Klimenko, V.V., "Energy and the End of the Modern Interglacial Stage", **Proceedings of the Russian Academy of Sciences**, Vol. 334, No. 1, 1994 (In Russia).

Bu bölümde yer alan diğer tanıtımlar ise, değişik gazetelerden alınmış ilginç kupürleri içermektedir. Bunlar arasında; " Teşhisteki mikro kürelerin yardımı", "Likit Harikası", "Daha iyi Gözle Görmek", "Bir İlaç Olarak Gümüş" gibi konular yer almaktadır.

Dergide yer alan son iki tanıtım ise şöyledir: "Dünyanın Uzaydan Aldığı Ağırlık" (The Earth Takes A Pounding From The Cosmos). Makalenin künyesi şu şekilde verilmiştir. Olkhovtov, A.Y., "Electroponic Effects (as Signs of Tectonic Processes Awakening Under the Impact of Meteors)", **Fizika Zemli (Earth Physics)**, No. 12, 1993.

Diğer tanıtım "**Dış Uzaydan Bir Mesaj** (A Message From Outer Space)" başlıklı olup, künyesi şöyledir: Lukin, A.Y., and Novgorodova, M.A., "Extraterrestrial Iron Silicide Found on Earth" **Proceedings of the Academy of Sciences**, Vol. 334, No.1, 1994.

TÜRK DİLİ

*Türk Dili, Türk Dil Kurumu
Yayımları, Sayı: 526, Ekim 1995.*

Türk dergiciliğinde sürekli ve kalıcı olma özelliği taşıyan çok az dergi vardır. Eğer fikir ve sanat alanı sözkonusuysa bu durum daha bir önem arzeder. **Türk Dili** dergisi de geride bıraktığı 44 yılı ile uzun soluklu bir Türk dil bilimi ve sanatı yayını olmuştur.

Türk Dili dergisi neredeyse yarım yüzyılı doldurmanın mutluluğu ve gururu ile benzer süreli yayınlar arasında kendine özgü kimliği ile yayın hayatını sürdürmektedir.

Türk Dili dergisi Ekim 1995'te 526'ncı sayısı ile 44 yılını tamamlanmıştır. Her bir sayısı Türk dilinin seçkin ilmî ve edebî yazılarını içermektedir. **Türk Dili**, "Çağdaş Türk Şiiri", "Halk Şiiri" ve "Divan Şiiri" gibi özel sayıları ile bazı özel Türk edebiyatı alanlarını da günümüz bütün tazeliğiyle ortaya koymayı bilmiştir.

Ekim 1995 tarihini taşıyan 526'nci sayıda Prof. Dr. Sadık Tural'ın "Türk Dili Konusunda Duyarlı Olmak", Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un "Yabancı Dille Eğitim", Prof. Dr. Hamza Zülfi- kar'ın "Bişkek'te Uluslararası Manas 1000 Kutlamaları", Doç. Dr. Sema Uğurcan'ın "Küçük Ağa'da Zamanın Kullanılmasına Dair Bir Deneme", İdris Karakuş'un "Eleştiri ve Bilge", Dr. Er- tuğrul Yaman'ın "Türkiye Türk- çesi ve Özbek Türkçesinde "Mi" Soru Ekinin Kullanılışı", Ahmet.

B. Ercilasun'un "Bozkır Düşü", Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun "Üsküdarî-Öksüz Âşık-Âşık Yu- suf ve Dr. İsmail A. Sarar'ın "Fu- at Bayramoğlu ile anılarda Gö- nülünden Gönüle" adlı ilmî ve de- neme türündeki yazıları yeralı- yor.

Derginin bu sayısında ede- biyat alanında ise Fuat Bayra- moğlu'nun "Rübaîler", Feyzi Ha- lıcı'nın "Düş Denizi", İlhan Ge- çer'in "Eylül Geçince", Seyfettin Başçılar'ın "Gazel", Mehmet Çı- narlı'nın "Yalova'dan Mısralar", Halil Soyver'in "Şafakta", Ayten Coşkunoğlu-Bear'in "Hasret", İsa Cebeci'nin "Diller İçinde Bir Dilber" ve Dağıstan Kılıçaslan'ın "Dönüş" adlı şiirleriyle Erkan Şen'in Bir Avuç Hüzün adlı hikâ- yesi yer alıyor.

Değerlendirmeler bölümün- de ise Prof. Dr. Nevzat Gözay- dın İsmail Baliç'in **Das Unbe- kannte Bosnien - europas Brücke zür İslamischen Welt** (Bilinmeyen Bosna-İslâm Dün- yasına Avrupa'nın Köprüsü) adlı yayını tanıtırken Murat Küçük de **Orhan Veli'nin Bütün Yazı- ları** ve Cahit Sıtkı Tarancı'nın **Yazılar Makaleler / Konuşma- lar / Yanıtlar** adlı eserlerini ele alıp okuyucuların dikkatlerine sunuyor.

Dergi'de ayrıca haber bölü- münde Türk Dili ile ilgili gelişt- melere de yer verilmiş.

Mesut ÇETİNTAŞ

Atatürk Kültür Merkezi
Basın Yayın Uzmanı

Türk Dili dergisinin bu sayısında özellikle dikkat edilmesi gereken bir kaç yazı var. Bunlardan ilki Prof.Dr. Tural'ın "Türk Dili Konusunda Duyarlı Olmak" başlığını taşıyor. Aslında bu yazı 19 Haziran 1995'te Lefkoşe'de yapılan KKTC III'üncü Millî Eğitim ve Kültür Şurası'nda bildiri olarak sunulmuş Prof. Tural bu bildiri/yazısında dilin kültürün taşııcılığı alanındaki ve "hayatı anlamlandırmanın ve tarih içinde devam etmenin" sağlanmasındaki rolleri üzerinde durmuştur. Prof. Tural yazısında dilin de kültür ve kültür aktarılmasında gözardı edilemeyecek derecede önemli olan eğitim ile ilişkisini, kavramlara dayanarak inceliyor.

Dergide dikkat edilecek diğer bir yazı da yine aynı Şura'da sunulan Prof.Dr. Ahmet B. Ercilasun'a ait "Yabancı Dille Eğitim" adlı bidiridir.

20'inci yüzyılın başından iti-

baren sadeleşme akımları ile kültür geçmişimizde yeralan yazar ve edebiyatçılarımızın "yabancı kelimeleri bu kadar sıklıkla kullanmalarının" eleştirildiğini ve buna benzer bur durumun da gelecekte "eğer torunlarımız Türk olarak yaşamaya devam ederse" bizleri, yabancı dil boyunduruğu altında kalmamızla suçlamasıyla gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.

Prof. Ercilasun "iyi öğrenilen bir yabancı dil, hiç şüphesiz olmasın yoksullaşan ve pek çok şeyi ifade etmede aciz kalan ana dilin yerini alır" diyerek bir tehlikeye dikkat çekiyor. Bir yabancı dilin öğrenilmesiyle, bir yabancı dille öğretimin çok farklı şeyler olduğunu ifade eden Prof. Ercilasun "eğer toplum ana diline ve Türklüğüne karşı duyarlıysa onları korumak için her şeyi yapar" cümlesiyle Toplum şuuruna da kuyucunun dikkatini çekiyor.

Türk Dili dergisinin bu sayısında yabancı kelimelere karşılıklar bulunarak Türk bilim ve sanat alanlarının kullanımına sunuluyor: Kampüs / yerleşke, seksiyon / bölüm, vokal / seslik-ünlü, vokalist / seslikçi, efekt / sesleme - etkileme, görsel efekt / görsel etkileme, detone olmak / perdesizleşmek, walkman / yürürçalar-gezerçalar, aranjman / düzenleme, aranjör / düzenleme, aranje etmek / düzenlemek, duble / çift-iki ölçü, duble bad / ikili yatak, dubleks / iki katlı, tripleks / üç katlı, envanter / döküm, valvasyon / değerleme, revalüasyon / değer artırma, komplikasyon / karışıklık, komplike/karışık, rehabilitasyon / iyileştirme, ankesörlü telefon / kutulu telefon, kontür / konuşumluk, tubeless / içsiz.

Türk Dili dergisine, alanında bir klâsik yayın olarak kabul edilmesini sağlayan içeriği ile daha nice 40'yu, 50'li yıldönümlerine ulaşmasını dileriz.

*İri olalım, diri olalım,
Kutsal inancın pirî olalım,
Gönül verelim Hak gerçeğine,
Her zaman bir'in biri olalım.*

Hünkâr Hacı Bektaş Velî

TÜRK DİLİ DERGİSİNDE DİL BAYRAMI VE ATATÜRK

*Türk Dili, Türk Dil Kurumu
Yayını, Sayı: 527, Kasım 1995.*

Dil, bir milletin kimlik belgesidir. Dilini koruyup geliştiren milletlerin kimlik belgelerini sağlam olduğu için uzun ömürlü olurlar. Her millet dilinin geliştirilip güzelleştirilmesi için harcadığı çabaları bir nirengiyi esas alıp kutlar. **Dil bayramı.**

Dil bayramı, bu yıl Türkiye'nin dört bir yanında coşkulu bir şekilde kutlandı. Ankara'da Türk Dil Kurumu Konferans Salonunda da coşkulu bir kutlama töreni yapıldı. Bu törende biz de dinleyici olarak bulunduk. İlk konuşmayı, mükemmel hatipliği ile tanınan Devlet Bakanı Sayın Ayvaz Gökdemir yapmıştı; daha sonra, AKDITYK Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç, TDK Başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, dil bilgini Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ve Prof. Dr. Hamza Zülfikar hocalarımız konuşmuşlardı.

Önümde Türk Dili dergisinin Kasım 1995 tarihli 527'nci sayısı duruyor. Türk Dili'nin bu sayısında yukarıda adlarını zikrettiğim hocaların konuşmaları kasetten deşifre edilerek yayımlanmış.

Dergi'de Prof. Dr. Sadık K. Tural'ın, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezinin düzenlediği Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda (5 Ekim 1995

günü Magosa'da) yaptığı "Atatürk'ün Kültüre Bakışı veya Fikir Adamı Atatürk" adlı konuşması yayımlanmış.

Dergi'de Prof. Dr. Sadık K. Tural'ın AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi'nin düzenlediği üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda (5 Ekim 1995 günü Magosa'da) yaptığı "Atatürk'ün Kültüre Bakışı veya Fikir Adamı Atatürk" adlı konuşması yayımlanmış.

Türk Dili'nin elimizdeki bu sayısında Prof. Dr. Nevzat Gözaydın'ın "Türk Dili ve Lâtin Alfabesi Konusunda Almanya'nın Atatürk'e Bakışı Üzerine-II", İsa Hebibeyli'nin "Azerbaycanlı Ali Bey Hüseyinzade'nin Atatürk Sevgisi", Feyzi Halıcı'nın "Geleceksel Türkiye Âşıklar Şöleni 30. Onur Yılında", Dr. Mustafa Eski'nin "Kastamonu'da Basın-Yayın Çalışmaları Tarihi", Şener Öztop'un "Kültür, Sanat ve Medya'nın Çelişkisi", Hayati Develi'nin "Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nin Türkiye'de Yapılan Yayınlarına Bir Bakış", İsmail Ali Sarar'ın "Mehmet Çınarlı ve Güzellikler Dünyası" adlı yazılarından başka "Yabancı Kelimelere Karşılıklar" adlı yazı yer alıyor. Dergide ayrıca, **Değerlen-**

İdris KARAKUŞ

Atatürk Yüksek Kurumu
APK Şube Müdürü

dirmeler, Basından ve Haberler bölümleri yer almış. Kasım 1995 (527) sayısında Özbek İncebayraktar, İsmail Özmel, Nüzhet Erman, Şerafet Bulut, Ali Sevim, Semih Sergen, Behiye Köksel gibi şâirlerden birer şiir yayımlanmış.

Dergi, muhteva bakımından oldukça dolu, zengin...

Bu tanıtma yazısını burada bağlasak olur; fakat dopdolu bir dergiyi böyle çok kısa bir yazı ile tanıttığımızı zannederek hem dergiye, hem de bize haksızlık olur. Açalım:

Devlet Bakanı Sayın Ayvaz Gökdemir'in dil bayramı kutlamaları çerçevesinde yaptığı konuşma metninde çok önemli tespitler var. Yazıda Atatürk, dil, Türk Dil Kurumu, Türk dünyası özdeşleştiriliyor...

Yazıdan, Ayvaz GÖKDEMİR'in Atatürk'ün şahsiyetini, düşüncelerini, ilke ve inkılâplarını çok iyi tahlil ettiğini, bu sebeple Atatürk'ün anladığı Türk milliyetçiliğini benimsediğini anlıyoruz. Beyin süzgecinden geçirilmiş şu cümlelere bakınız: "26 Eylül 1932'de, Dolmabahçe Sarayı'nda Aziz Atatürk ilk defa Türk dilinin meselelerini konuşmak üzere yerli yabancı dil bilimcilerini bir araya getiriyor, kendisi bir dil bilgini olmadığı, bir asker, siyaset ve devlet adamı olduğu hâlde bu konuya özel alâka ve hassasiyet gösteriyor. (...) Millî dil ile millî istiklâl

arasındaki bağlantıyı çok iyi idrak etmiş olmasının bir delilidir."

Kendisi de Türkoloji öğrenimi yapmış olan Sayın Gökdemir, Türk dilini, "dünyanın gelişmiş diğer dillerini de araştırıp kıyas ettiğimizde birçok dilin 8'inci asırda henüz Türkçe'deki gibi bir metne, bir mükemmeliyete erişmediğini, bizim belgelerimiz gibi belgeleri olmadığını da görüyoruz" diye, överken, sözü ilk yazılı örnek olarak kabul edilen Orhon Abideleri'ne getiriyor; bunların örneklerinin diğer Türk ülkelerinde de dikileceğini müdeliyor.

Yazıda, Bakan Ayvaz Gökdemir, Orta Asya gezisi ile ilgili hatıralarını naklederek oralarda yaşayan bazı insanlarla kardeş olduğumuzu vurguluyor, dillerinin yakın milletlerle etkileşmiş olduğunu ifade ettikten sonra "hâlâ oralardaki insanlar pırl pırl Türk dilini konuşuyorlar. Öyle ise bu dilin özünde, bünyesinde bir sağlamlık var, bir yüksek hayatîyet var, dildeki bu hayatîyet, milletimizin hayatîyettir. Eğer o Türkçe konuşan insanlar Türkçesiz olsaydılar, başka bir dil konuşuyor hâlde gelseydiler biz bu gün onları kardeş diye kucaklayamayacaktık" diyerek dilin millet olmadaki önemine temas ediyor.

Sayın Ayvaz Gökdemir, yazısında, bütün milliyetçiliklerin "millî dil hassasiyeti" ile başladığını; Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından 1911'de başlatılan

hareketin sistemleştirildiğini ve "Atatürk'ün radikal bir şekilde başlattığı dil inkılâbı ile Türk kültür hayatında yerini bulduğunu" ve bunun "Türkiğün gerçek değerlerine dönme, millî kimliğini ortaya koyma, çağdaş, modern bir millet olma gayretlerinin şuurlu, güzel, lüzumlu, zarurî bir cephesi" olduğunu; bu manada Anayasal bir kuruluş olan Türk Dil

Kurumunun "ilmî ve edebî faaliyetlerin bir odağı" olması gerektiğini vurguluyor. Ayrıca, kendisinin, başında bulunduğu Devlet Bakanlığına bağlı AKDITYK ve bağlı kuruluşların yönetimini üstlenen arkadaşlarının "gönüllü hizmetkârı" olduğunu ifade ediyor.

Türk Dili dergisindeki ikinci yazı, AKDITYK başkanı Prof. Dr. Reşat Genç'in **dil bayramı** münasebetiyle yaptığı konuşmada... Kasetten deşifre edilmiş...

AKDITYK Başkanı Bayın Prof. Dr. Reşat Genç, Türkçe'nin dünya dilleri arasında beşinci sırayı aldığını; Kuzey Buz Denizi kıyılarından Orta Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan insanlar tarafından konuşulan bir dil olduğunu; Uygurlar döneminden sonra etkilenmelere maruz kaldığını ve bu etkilenmelerin zamanla Türk dili ve kültürünün aleyhine geliştiğini ve dolayısıyla Türkçe'nin geri plâna itildiğini ifade ettiği yazısında, bu kötü gidişe dur demek maksadıyla ortaya

çıkan dil mücahitlerinin mücadelesini anlatıyor. "Dil mücahitleri" diye adlandırdığı Kaşgarlı Mahmut, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Ali Şir Nevâî'yi zikrettikten sonra sözü Mustafa Kemal Atatürk'e getiriyor. O'nun düşünce ve çalışmalarını "Gerçekten de Türk dilini Türk milletinin zihni ve kalbi olarak kabûl eden bu büyük deha, bu milleti kendine döndürmek için, özüne döndürmek için, kendi kimliğine, kişiliğine, benliğine kavuşmasını sağlamak için çok çalışmıştır." diyor. Türk Dil Kurumunun çalışmalarından övgüyle bahsediyor ve bu gün dil öğretiminde sıkıntı içinde olduğumuzu vurguluyor.

Türk Dili dergisinin bu sayısında yer alan başka bir yazı da, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun tarafından dil bayramı kutlamaları dolayısıyla yapılan konuşmadır.

Sayın Prof.Dr. Ercilasun yazısının da (konuşmasında), Türk Dil Kurumunun kuruluş sürecini açıkladıktan sonra İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda 26 Eylül günü I. Türk Dili Kurultayı'nın toplandığını ve bu günün bayram olarak kutlandığını belirtiyor.

Başkan Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, yazısında, Türk dilinin âbide eserlerini ilk olarak yayımlayan Türk Dil Kurumunun çalışma sürecini iki döneme ayırıyor: 1932'den 1983'e kadar olan dönem, 1983'ten (Anayasa'nın 134. maddesine göre gerçekleş-

tirilen yapı değişikliği ile AKDITYK'nun çatısı altında diğer bağlı kuruluşlarla toplanması) 26 Eylül 1995 (günümüz)'e kadar olan dönem.

Sayın Ahmet Bican Ercilasun, kurumun faaliyetlerini, Yayınlar, Konferanslar ve kurultaylar, kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortaklaşa yapılan çalışmalar, yabancı kavram ve terimlere Türkçe karşılıklar bulunması ve özellikle ad verme üzerine yapılan çalışmalar olarak sıralıyor. Kurumun 1985'ten 1995'e kadar 141 bilimsel eser yayımladığını, sadece 1995 yılı içerisinde 27 yayın gerçekleştirdiğini ve bu sayının yıl sonuna kadar 30-40'ı bulacağını ifade ediyor. Ankara içerisinde ve Ankara dışında konferanslar verildiğini, uluslararası kurultaylar düzenlendiğini belirtiyor. Kurum olarak 60'a yakın ilde Türkçe ve edebiyat öğretmenleriyle sorunları görüştiklerini vurguluyor. Bu yıl çalışmalarını iş yerlerinin adları üzerine yoğunlaştıracaklarını, bu cümleden olmak üzere açık oturumlar düzenlediklerini ve yine mesele ile ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarıyla diyalog kurduklarını (özellikle bazı belediyeler) ve iş yeri adlarının Türkçe olması hususunda mutabakat sağladıklarını anlatıyor. Mesele ile ilgili olarak 1930'larda, 1940'larda yürürlükte olan ve 1980'lerde kaldırılan Belediye Gelirleri Kanunu'nun 21'inci maddesini naklediyor: "Dükânlarla ticarî ve sınaî mü-

esseselerin ve serbest meslek erbabının çalıştıkları yerlerin kaplarına sahiplerinin ad ve soy adlarıyla müesseseleri veya ilgili şahısların işini gösteren Türkçe bir levha asmak mecburidir. Bu levhalara şayet Türkçe'den gayri bir dil veya yazı ile yazılmak istenirse bunların genişliği ve puntoları Türkçe'nin yarısını geçemez ve Türkçe'nin altına yazılır, levhaların Türkçe'den başka lisan veya yazıyla yazılmış olan kısımlarında ayrıca, ikişer kat resim (vergi) alınır". Başkan, bu kanunun tekrar yürürlüğe konulmasını veya buna benzer bir kanunun çıkarılmasını arzu ettiklerini belirtiyor. Türkiye'deki yayımlanan gazete adlarının Türkçe olduğuna sevindiklerini, fakat dergi adları için aynı sevinci duyamadıklarını ifade ediyor.

Türk Dili dergisinin Kasım 1995 (527) sayısında yer alan bir başka yazı (konuşma), dil bilgini Prof.Dr.Zeynep KORKMAZ'a ait.

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Türk Dil Kurumunun kuruluş gayesini ve faaliyetlerini -üç dönemde- teferruatlı bir şekilde açıkladığı yazısında (konuşmasında) dil bayramı olarak kabûl edilen 26 Eylül I. Türk Dili Kurultayı hakkında şunları söylüyor: "Bu tarih, yüzyıllarca ihmale uğramış ve üvey evlât muamelesi görmüş olan Türk devlet eliyle sahip çıkma kararlılığının ifadesidir. Ona kendi kişiliğini kazandırma mücadelesinin başlangı-

cıdır. Dilimiz üzerinde yapılacak çok yönlü araştırma ve incelemeler ile onun gelişmesine ve geleceğine bilinçli olarak yön verme azminin göstergesidir. Geçmişin dilimize karşı takındığı umursamaz tavrı bir yana iterek, dil konusunu toplumda canlı tutmayı hedef alan bir karar günüdür. Böyle bir kararla, her Türk vatandaşının kafasında ve gönlünde ana dili sevgisini ve ana dili bilincini yeşertme ve köklendirme isteğinin ifadesidir."

Dergideki, dil bayramı vesilesiyle yapılmış bir konuşma metni de Prof.Dr. Hamza Zülfikar'a ait. Prof. Dr. Zülfikar, konuşmasında, günümüzde Türkçe'nin kanayan bir yarasına parmak basmış; iş yerine verilen adlar. Meseleyi, bütün boyutlarıyla ele almış ve slaytla gösterdiği örneklerle dinleyicilerin gözleri önüne sermiş, çareler teklif etmiş; tarihî derinliği içinde incelemiş ve örnekler sunmuş... Gerçekten dikkatle okunması gereken bir yazı.

Türk Dili dergisinin 527'nci sayısında yer alan diğer bir yazı (konuşma metni) de Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık K. Tural'dan alınmış... Başkan S. Tural bu konuşmayı, Atatürk Araştırma Merkezinin düzenlediği üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu'nda 5 Ekim 1995 tarihinde Magosa'da yapmış. "Atatürk'ün Kültüre Bakışı veya Fikir Adamı Atatürk" adını taşıyan bu yazı-

sında Sayın Tural, önce şahsiyet kavramını tarif ediyor, sonra Atatürk hakkında şu hükmü veriyor: "Atatürk, hem psikolojinin hem sosyolojinin, hem de siyaset biliminin ölçüleriyle tam bir şahsiyettir. O'nun şahsiyetinin üç yönü vardır: Kahramanlığı, siyaset adamlığı, fikir adamlığı." S.Tural, Atatürk'ün bu özelliklerini örnekleriyle, belgelere dayanarak, geniş dipnotu vererek açıklıyor.

Sayın Prof.Dr. Sadık Tural Atatürk'ün fikir adamlığı üzerinde önemle duruyor, "fikir adamlığı ile siyaset ve idare adamlığı, nadiren de olsa, bir kişide toplanabilir; Atatürk, işte o fikir adamlarındandır" diyerek O'nun müstesna bir şahsiyet olduğunu özellikle vurguluyor.

Atatürk'ün kültüre verdiği önemi, fikir adamlığının çerçevesinde düşünen S.Tural, O'ndan naklettiği cümlelerle konuya açıklık kazandırıyor, "O'na göre kültür, millî benlik ve millî kimliğin toplamından meydana gelir" diyor; nihayet "**millî seciye, millî ruh ve yüksek karakter** kavramlarını ısrarla kullanan ve bunlara inanarak hareket eden Atatürk, milletini, çağdaş medeniyetin teknoloji ve fen bilgisini kullanan bir millî kültür içinde yaşatmak istiyordu. **10. Yıl Nutku** bir bakıma bu arzunun ifadesi ve programıdır" hükmüne varıyor. Yazıyı (konuşmasını) "Atatürk'ün anlayışı öncelikle Türkiye Türklüğüne, sonra Türk

dünyasına, nihayet, mazlum ve geri kalmış milletlere bir diriltici bakış açısı kazandırabilecek ve onları milletler ailesi içinde statü ve rol sahibi kılabilecek güç ve zenginliktedir" diyerek bitiriyor.

Derginin bu sayısında, Özbek İncebayraktar'ın "Atatürk'ün Evi" adlı şiirinden sonra Prof.Dr. Nevzat Gözaydın'ın "Türk Dili ve Lâtin Alfabeti Konusunda Almanya'nın Atatürk'e Bakışı Üzerine-II" adlı makalesi yer almış.

Prof. Dr. Nevzat Gözaydın bu makalesinde, alfabe değişikliği üzerinde duruyor, yabancı ülkelerin Ankara ve İstanbul'da bulunan temsilcilerinin bu olayı kısa zamanda ülkelerine duyurduklarını vurguluyor ve özellikle Almanya'nın konuya, dolayısıyla Atatürk'e bakışını belgelerle açıklamaya çalışıyor.

Derginin bu sayısındaki önemli yazılarından biri de, İsmail Özmel'in "Ata Bar" adlı şiirinden sonra yer alan Doç.Dr. İsa Hebibbeyli'nin "Azerbaycanlı Ali Bey Hüseyinzade'nin Atatürk Sevgisi" adını taşıyan yazısıdır.

Bu yazıda Doç.Dr. İsa Hebibbeyli, kısaca Ali Bey Hüseyinzade'yi tanıttikten sonra O'nun Atatürk'e karşı beslediği sevgiden bahsediyor, 1938 yılında yazdığı "O'ndan Önce ve Sonra" adlı şiirini naklediyor.

Derginin önemli bir yazısı

da, Yürütme Kurulu Üyeleri tarafından hazırlanan "Yabancı Kelmelere Karşılıklar" başlığını taşımaktadır.

Nüzhet Erman'ın "Her Ne Ararsan Kendinde Ara" başlıklı şiirinden sonra sırayı Feyzi Halıcı'nın "Geleneksel Türkiye Âşıklar Şöleni 30. Onur Yılında" başlıklı yazısı alıyor.

Feyzi Halıcı, yazısında, âşıklık geleneği üzerinde duruyor, Âşıklar Şöleni'nin tarihi gelişimini hatıralarla anlatıyor ve bazı âşıklardan örnek dörtlükler naklediyor.

"Gözlerin Neden Yaşlı Öğretmenim?" adlı şiiri Şerafet Bulut yazmış. Bu şiirin arkasında Dr. Mustafa Eski'nin "Kastamonu'da Basın Yayın Çalışmaları Tarihi" adlı çok önemli bir yazısı yer almış... Yazıda, Kastamonu'da yayımlanan **gazeteler, dergiler ve kitaplar** hakkında bilgiler verilmiş... Bu yazının arkasında Ali Sevim'in "itiraf" adlı şiiri var.

Derginin bu sayısında yer alan diğer önemli bir yazı da Şener Öztop tarafından "Kültür, Sanat ve Medyanın Çelişkisi" adıyla hazırlanmış, Şener Öztop, yazısında, yaşadığımız kültürel aşınmanın sebeplerini araştırıyor ve "Düşüncelerimizden süzülüp geçen bazı önemli soruları, sorunları bir türlü çözemeyiz. Bir giz perdesi içinde insanımızı yönlendirmenin, okutamamanın, yazdırmanın ve değerlendirememenin acılarını, sancılarını hâlâ çekmekteyiz" cümlelerini yazmaktan alamıyor.

İsmi yakın tanıdığımız şair Semih Sergen'in "İyi Akşamlar Hüzün" adlı şiirinden sonra Dr. Hayati Develi'nin "Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nin Türkiye'de Yapılan Yayınlarına Bir Bakış" başlıklı çok güzel bir yazısı yer alıyor. Dr. Hayati Develi, yazısında, Türk akademisyen ve aydınlarının ilmî metotlarla hazırlanmış bir seyahatna-

me metninden mahrum olduklarını vurguluyor.

Dergi'de Behiye Köksel'in "Gözlerin Dağladı Beni" adlı şiirinin akabinde Dr. İsmail Ali Sarar tarafından hazırlanan "Mehmet Çınarlı ve Güzellikler Dünyası" adlı bir tanıtım ve tahlil yazısı yer almış. Mehmet Çınarlı'nın, Sadık Tural'ın takdim/takriz yazısıyla yayımlanan **Güzelliklere Doyamam** adlı şiir kitabı, Dr. İsmail A.Sarar tarafından tanıtılmış.

Derginin sonunda, **Değerlendirmeler, Basından ve Haberler** bölümleri yer alıyor.

Okumayı sevenler veya ihtiyaç hissedenler, Türk Dili dergisinin Kasım 1995 (527) sayısını hemen edinmeye çalışınız.

Edinme Adresi: Atatürk Bulvarı, Nu: 217, 06680-Kavaklıdere-ANKARA

Bu bir Hakça düzen, nedir zor olan,

Can gözüyle görebilir kör olan.

Beden gözü görmiyese kayıp yok,

Asıl kördür, elbette nankör olan.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî

KUŞ İSİMLERİNİN DOĞU TÜRKÇESİ MANÇUCA VE ÇİNCE SÖZLÜĞÜ

*E. Denison Ross,
Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi,
Mançuca ve Çince Sözlüğü.
İngilizceden çeviren: Emine Gürsoy-
Naskali, Atatürk Kültür, Dil ve
Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil
Kurumu Yayınları: 605. Ankara:
Yükseköğretim Kurulu Matbaası,
1994, XIX+129 s.
(ISBN 975-16-0676-4).*

Emine Gürsoy-Naskali tarafından Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü adı ile çevrilen bu eser, E. Denison Ross'un "Polyglot List of Birds-Turki, Manchu and Chinese" adı ile Memoirs of the Asiatic Society of Bengal, II/9 (1909), s. 253-340 + Çince İndesk s. 1-14'te yayımlanan çalışmasıdır.

E. Denison Ross bu çalışmasında Mançuca, Moğolca, Tibetçe, Doğu Türkçesi ve Çince karşılıkları içeren 18'inci yüzyıl ürünü beş dilli bir sözlüğün kuş isimleri bölümündeki isimleri tespit etmiş ve buradaki Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince kuş isimlerini, aynı kelime kadrosunu ihtiva eden bir Mançuca-Çince sözlükteki açıklamalardan da yararlanarak değerlendirmiştir.

Eserde kuş isimleri iki bölüm halinde ele alınmıştır. I'inci bölüm: Büyük kuşlar, II'inci bölüm: Küçük kuzlar. Ayrıca büyük ve küçük kuşlar kendi içlerinde gruplandırılarak verilmiştir ve toplam 360 adet kuş ismi bulunmaktadır. E. Denison Ross'un her kuş maddesinde takip ettiği tertip ise şöyledir: Doğu Türkçesi isim, kuşun cinsinin tespitiyle ilgili bölüm, Mançuca isim, Çince sözlüklere atıfla Çince isim, Mançuca kelimenin yukarıda bahsi geçen Mançuca-Çince

sözlüğe, Zakharoff, Amyot ve Gabelentz'e göre tarifi, notlar ve gözlemler. Bu sözlüğün ardından Doğu Türkçesi kuş isimleri indeksi, Latince kuş isimleri indeksi ve Çince kuş isimleri indeksi yer almaktadır. Bu kuş isimlerinden bazılarının bir karşılık bulmak gayesiyle oluşturulmuş olduğu dikkati çekmektedir.

Eserin çevirisinde Osman Fikri Sertkaya'nın sunuş yazısının ardından (VII-X), Emine Gürsoy-Naskali ve E. Denison Ross'un önsözleri yer almaktadır (XI-XIII, XV-XIX). Emine Gürsoy-Naskali eseri çevirirken metinde bahsi geçen kuş isimlerinden bazılarının İngilizcelerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını Redhouse Sözlüğü: İngilizce-Türkçe (İstanbul, 1978) adlı kitapta bulmuş ve çeviride bu karşılıkları tırnak işareti içinde göstermiştir. Bu sözlükte bulunmadığı isimleri ise kelimesi kelimesine çevirmiş ve bunları bahsi geçen sözlükten aldıkları ile karışmamaları için tırnak işareti kullanmadan kaydetmiştir. E. Gürsoy Naskali bununla da yetinmemiş, metinde geçen Latince kuş isimlerine, Saadet Erge'nin Türkiye Kuşları (İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri, sayı 4, İstanbul, 1945, XX+261 s. ve 104 levha) adlı kitabında verdiği Türkiye

Yrd.Doç.Dr. Gülden SAĞOL

Marmara Üni., Fen-Edb.Fak.
Türk Dili Ve Edb. Bölümü
Öğretim Üyesi

Türkçesi karşılıkları tespit ederek eserin sonuna ayrı bir liste halinde ilâve etmiştir (s. 115-116). Ayrıca Celaleddin İzmirli'nin **Özet Ornitoloji Lugatı=Dictionaire Ornithologique** (I-II. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1948-1949, 1-48, 49-92 s.) adlı eserinde yer alan Latince kuş isimlerinden Ross'un metninde zikredilenleri tespit edip İzmirli'nin bu Latince isimlere verdiği Türkiye Türkçesi karşılıkları da ayrı bir liste halinde göstermiştir (s. 117-119, bu liste kitapta yanlışlıkla İzmirli'nin adıyla değil Ergene'nin adıyla verilmiştir). Bahsi geçen beş dilli sözlükte Doğu Türkçesi kuş isimleri önce Arap harfleriyle, sonra da Mançu harfleriyle verilmiştir ve E. Denison Ross,

Doğu Türkçesi kuş isimlerini Mançuca transkripsiyonda verilen şekilleriyle madde başı yaptığı için bu okuyuşlar Doğu Türkçesinin özelliklerini yansıtmamaktadır. İşte E. Gürsoy-Naskali de bu sebeple eserin sonuna ilâve ettiği listede metindeki Doğu Türkçesi kuş isimlerinin Arap harfli indeksini vermek gereğini hissetmiştir. (s. 121-129). Türkologun E. Denison Ross tarafından hazırlanan ve eserin orijinalinde yer alan üç indekse, kendisinin hazırlamış olduğu bu üç yeni indeks de ilâve etmesiyle eserin kullanım alanı daha da genişlemiştir.

Çeşitli konularda çok zengin kelime kadrosuna sahip olan bahsi geçen sözlüklerden

başka alanlarda da istifade edilebilir. Tabii bunun gerçekleştirilebilmesi için E. Gürsoy - Naskali'nin de belirttiği gibi Türkoloji çalışmalarında farklı disiplinlere sahip araştırmacılara ihtiyaç vardır veya başka bir ifadeyle değişik disiplinlerin ışığı altında türkoloji alanında yapılacak pek çok çalışma vardır.

Emine Gürsoy-Naskali'yi E. Denison Ross'un Mançuca, Türkçe ve Çince kuş isimlerini kuşculuk bilimi (ornitoloji) ışığında değerlendirerek çok yönlü bir araştırma halinde ortaya koyduğu bu eserini bize ilâve bilgilerle ve çeviri olduğu hissedilmeyecek kadar akıcı bir dille kazandırdığı için teşekkür ediyoruz.

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

"Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri" Atatürk Kültür Merkezi Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995, 602 s., Fiyatı: 700.000 TL.

Atatürk Kültür Merkezi'nin 7.10.1991 tarihinde düzenlediği 2. Uluslararası toplantı olan "Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu" bildirileri bu eser ile biraraya getirilerek yayımlandı. UNESCO'nun 1991 yılını "Yunus Emre Sevgi Yılı"

ilân etmesi çerçevesinde düzenlenen bu sempozyuma 52 bilim adamı bildirileriyle katıldılar. Söz konusu bilim adamlarının sekizi, dört yabancı ülkeden bu etkinliğe katılarak canlılık ve çeşitlilik kazandırdılar.

Eserin girişinde zamanın Kültür Bakanı Gökhan Maraş, Atatürk Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan, Prof.Dr. Barbara Flemming ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yaptıkları açış konuşmaları da yer alıyor.

UYGUR TÜRKLERİN'DE SÖZLÜKÇÜLÜK VE DOĞU TÜRKİSTAN'DA YENİ BASILAN ÜÇ SÖZLÜK

Bilindiği üzere, Uygur Türkçesi köklü bir tarihe sahiptir. Uygur Türkçesinin yazı tarihine bakıldığında, V'inci yüzyıldaki abidelerden XX'inci yüzyıla kadar bir kaç yazı kullanmış ve bu yazılar ile pek çok güzel eserler vermiş oldukları görülür. Bu tarihî süreç içerisinde Uygur Türkçesinin varlığını içine alan pek çok sözlük de hazırlanmıştır.

Konu sözlük olunca ilk aklara gelen isim Türk dünyasının büyük dilcisi ve sözlükçüsü Kaşgarlı MAHMUD'un XI'inci yüzyılda yazmış olduğu DİVAN-Ü LUGAT'İT -TÜRK adlı eserdir. Bunun dışında Uygurlarda sözlük çalışmalarının en eskisi ESKİ KUÇARCA - ESKİ UYGURCA SÖZLÜK'tür (bazı Türkologlar, bu eserin V'inci ve VIII'inci yüzyıllar arasında yazılmış olabileceği görüşündedirler). Ne yazık ki, bu güne kadar, bu eser hakkında daha fazla bilgi bulunamamıştır. XIV'üncü yüzyılda yazılmış olan Taliy İMANİY'in BEDA'İYÜL LUGAT; XVII'nci yüzyılda yazılmış olan BEŞ TİLLİK MANÇUCE LUGAT (Mançuca, Tibetçe, Moğolca, Uygurca Çince Sözlük) gibi eserleri önemli sözlüklerdir. Bu lugatlar Eski Uygurca araştırmalar için çok

önemli kaynaklardır.

Uygurlardaki sözlük çalışmaları bu kadar köklü bir tarihe sahip olmasına rağmen, 1978 yılına kadar çeşitli siyasî nedenler yüzünden bir kaç tane Çince-Uygurca, Uygurca-Çince sözlük dışında hiç bir sözlük çalışması yapılamamıştır.

1978 yılından sonraki on beş yıllık süre içerisinde, Doğu Türkistan'da çok sayıda sözlük çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar arasından, Çince - Uygurca Deyimler Sözlüğü, (Milletler Neşriyatı, sözlükler sayılabilir. Bunların dışında, Fizik Terimleri Sözlüğü, Matematik Terimleri Sözlüğü, Tıp Terimleri Sözlüğü, Ormancılık Terimleri Sözlüğü, Petrol Terimleri Sözlüğü, Kimya Terimleri Sözlüğü, Spor Terimleri Sözlüğü, Biyoloji Terimleri Sözlüğü, Elektrik Tekniği Sözlüğü, Ticaret Terimleri Sözlüğü gibi meslekî sözlükler de hazırlanmıştır. Bunların yanında bir takım Siyasî iktisat Lugatı (Şinjang Halk Neşriyatı, Ürümçi 1983), Uygur Tilining İzahlık Freozologijelik Birikimler Sözlüğü (Şinjang Halk Neşriyatı, Ürümçi 1984), Uygur Şiveleri Sözlüğü (Milletler Neşriyatı, Pe-

Erkin EMET

Ankara Üni. DTCF Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatı
Bölümü Öğretim Görevlisi

kin 1986), Uygur Klâsik Edebiyatının Kiskiçe sözlüğü (Milletler Neşriyatı, Pekin 1986) Edebiyat Atalğuları Luğati (Milletler Neşriyatı, Pekin 1988), Hazirki Zaman Uygur Tilidiki Tilşunaslik Atalğularının İzahlik Luğiti (Şinjang Halk Neşriyatı, Ürümçi 1989) gibi izahlı sözlükler de hazırlanmıştır. Bunların dışında küçük cep sözlükleri de hazırlanmıştır.

Bu kadar çok sözlük hazırlanmasına rağmen, Uygur Türkçesinin bütün söz varlığını içeren, kelimelerin anlamını tam olarak izah eden, kelimelerin leksik, fonetik, gramatik ve stilistik **özelliklerini gösteren kapsamlı bir sözlük çalışması yapılmıştır**. Bu boşluğu doldurabilmek için şu önemli üç sözlük hazırlanmıştır.

1. UYGUR TİLİNİN İZAHLIK LUĞİTİ

Abliz Yakup, Ganizat Gayyurani, Zayit Hevil, İsmail Kadir, Hemdullah Abdulrahman, Abliz Emet, Ferhat Nur tarafından hazırlanan Sözlüğün Q=L harflerini içine alan IV'üncü cildi, Pekin'de 946 sayfa olarak yayımlandı. Formatı 787x1092 1/16, çift sütun. Bu hacimli Sözlüğün V'inci-VI'ncı cildi de 1995 yılı içinde basılacak, böylece tamamlanmış olacak.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Uygur Türkçesinin izahlı luğati, Uygur Sözlükçülük tarihinde son yıllarda hazırlanan sözlüklerin en hacimli ve kapsamlı olması bakımından son derece önemli bir yer tutar.

Uygur Türkçesinin izahlı luğatını hazırlama çalışmalarında ilk önce, Uygur Türkçesinin söz

varlığını belirleyebilmek için Uygur Türkçesinde yayımlanmış gazete, dergi, edebî, bilimsel ve aktüel eserler, ders kitapları, hükümet bildirimleri ve tercüme eserler olmak üzere dört yüzden fazla kitap ve malzeme taranarak bir milyona yakın cümle fişlendi. Bunların içinden altmış bine yakın kelime seçildi. Bunların dışında Yeni Uygur yazı dilinde sık sık kullanılan, halk dilinde yaşamakta olan kelimeleri derlemek amacıyla 1980-1982 yıllarında iki defa Doğu Türkistan doğusu ve güneyinde tarama yapıldı. Uygur Türkçesindeki terim sorununu çözmek ve terim konusunda birlik sağlamak amacıyla bir kaç defa toplantı yapıldı. Yapılan çok yönlü araştırmalardan sonra, izahlı luğat yazarken, uyulacak kurallar belirlendi. Bu kurallara göre yapılan izahlı luğat çalışmaları hâlâ devam etmektedir.

İzahlı luğata alınan bazı meslekî terimlerin izah edilmesinde, çeşitli üniversitelerdeki profesör, doçent ve akedemide çalışan bilim adamlarının bilgilerine başvurulmuştur.

Luğata, Çağdaş Uygurcada kullanılmakta olan tüm kelime türlerine ait kelimeler, yani isim, sıfat, sayı, miktar, zarf, zamir, fiil, taklid, edat, bağlayıcı, yüklem ve ünlemler dahil edilmiştir. Bunların dışında türeme kelimelerden ikilemelere, birleşik kelimelerden yardımcı fiiller yardımıyla yapılan türeme fiillere, tamlamalardan deyimlere, gelenek görenekle ilgili kelimelerde *katma kelimelere* kadar her tür-

lü dil malzemesi sözlüğü dahil edildi.

Uygur Türkçesinde kelime kısaltmaları (Örneğin, Birleşken Dölätlär Tâşkilatı'nın kısaltması BDT) sayısı çok az olduğundan dolayı alınmadı.

Ayrıca zengin ağız dil malzemeleri de luğata alındı.

Eski Uygurcadaki tarihî kelimelerden Edebî eserlerde sık sık rastlanılanları da alınmıştır.

Meselâ, yüzbeşi, mingbeşi, tura begi, hakan gibi.

Millet, kavim, yer adlarına da yer verilmiştir.

Fillerin hepsi master şekli=mak, =mâk ile verilmiştir.

=ş, =uş ile yapılmış isim fiillerinin sadece isim dönüşenleri alınmıştır. Meselâ, körünüş, eliş (çıkarma), bölüş (bölme), koşuş (toplama), köpâyiş (çarpı), uruş (savaş).

=ğan, =kan, =gân, =kân ile yapılan sıfat fiillerin dışından, kelime çeşidi değişen veya tamlamalarda tamlama unsuru olarak kullanılanları madde başı olarak alınmıştır. Meselâ: kât-kân (sarang), kelişkân (yigit).

=r, =ar, âr ile yapılan sıfat fiillerin olumsuz şekillerinden sıfat yerinde gelip, sık sık kullanılanları alınmıştır. Meselâ: tepilmas (adâm), pütmes (dâva), körâlmäs (adâm).

=a, =â ile yapılan zarf fiillerden sadece ikilemenin yerinde kullanılanları alınmıştır. Meselâ: bara=bara (gittikçe), Mana=mana (gide gide).

Yazılı şekli aynı, ama telaffuzda uzun ünlülerin uzun okunmasıyla anlam farklandıran kelimeler ayrı=ayrı madde başı olarak alınmış, okunuşu parantez içinde gösterilmiştir. Uzun ünlü ise asma nokta(:) ile gösterilmiştir. Meselâ: açâ (çatal), açâ a:çâ (Abla)

Uygur Türkçesinde bazı iki heceli kelimeler ek aldığı zaman, ikinci hecedeki ünlüler düşer. Bu şekil III'üncü şahıs ile parantez içinde gösterilmiştir. Meselâ: Könül (Könli), nesil (nesli), burun (burnu), cisim (cismi).

Sözlüğe alınan örneklerin imlâsı son imlâ kurallarına göre alınmıştır. Fakat şiir ve bazı örneklerde a, ä sesleri değiştirilmeyerek eski imlâ korunmuştur.

2. UYGUR TİLİ FRAZELOGİYİSİNİNG İZ AHLİK LUGİTİ, Prof. Abdulsalam Abbas tarafından hazırlanmış sözlük aralık 1991'de Şin jiang (Doğu Türkistan)'ın başkenti Ürümqi'de yayımlanmıştır. 1257 sayfadan

oluşan bu eser 1168x850/32 ebadındadır.

Daha önce basılmış olan U. Cemiladinov tarafından hazırlanmış olan UYGUR TİLİ FRAZELOGİYİSİNİNG İZ AHLİK LUGİTİ, Almaata, 1985.

Prof. Reveydullah Hemdullah tarafından hazırlanmış olan UYGUR TİLİNİNG İZ AHLİK FRAZELOGİYİLİK BİRİKMİLER SÖZLÜKİ (Şin Jiang Halk Neşriyatı, Ürümqi 1984) adlı sözlüklerden sonra yayımlanmış olan bu eser ile Uygur Türkçesindeki deyimler meselesi büyük çapta halledilmiş sayılabilir.

Uygur Türkçesi söz varlığının önemli bir kısmını oluşturan deyimler yukarıdaki çalışmalara rağmen bütünüyle ele alınmış sayılmaz. Frazeolojiye konusunda Uygur dilcileri arasında çeşitli görüşler vardır. Bazı dilciler, frazeolojiye'yi dar anlamda ele alıp, deyimlere eşit olduğunu söylerlerken, bazı dilciler geniş anlamda açıklayarak, bütün tipllemeli kelimeleri, ata sözleri

ve deyimleri frazeolojiye kategorisine dahil etmektedirler. Deyimler, frazeologinin temelini oluştururlar. Ama, Abdulsalam Abbas'a göre frazeologiyenin kapsamı çok geniştir. Bu sebeple Abbas, bütünüyle asıl anlamı değişmiş deyimlerin dışında, içerdiği kelimelerin anlamı kısmen değişen birleşik kelimeleri de frazeolojiye kapsamına dahil ederek sözlüğüne almıştır.

3. UYGUR TİLİDİKİ MENİDAŞ SÖZ-İBARİLER LUGİTİ, Prof. Abdulsalam Abbas tarafından hazırlanan bu sözlük, aralık 1993'te Pekin'de yayımlanmıştır. 776 sayfa olan bu eser 850 x 1168 1/32 ebadındadır.

Bu sözlüğe 10 bin civarında sinonim kelime alınmıştır. Uygur ağızlarında kullanılmakta olan sinonimler, şu anda kullanılmayan Eski Uygurca sinonimler de sözlüğe dahil edilmiştir. Bu sözlüğe Uygur Türkçesinin bütün sinonim kelimeleri alınmaya çalışılmış, böylece sinonim kelimeler ile ilgili önemli bir kaynak Türkolojiye kazandırılmıştır.

OKUL SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE

*TDK, Okul Sözlüğü,
Türk Tarih Kurumu Basımevi,
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih
Ankara, 1994.*

Belgin Tezcan AKSU 12 . 07 .1932 tarihinde Atatürk'ün "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adı altında bu günkü "Türk Dil Kurumu"nu oluştururken "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yer yüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" mesajı ile, "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu"nun bağlı bir kuruluşu olarak yeniden oluşturulan "Türk Dil Kurumu"nun 2876 sayılı kanununun 36'ıncı maddesinde verilen Kurumun kuruluş amacı aynıdır.

Türk Dil Kurumu ciddî ve bilimsel eserler ortaya koyarken hep bu amaç, bu ilke doğrultusunda çalışmalarını yönlendirmiştir. Kurum ünyesinde oluşturulan Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu, Terim Bilim ve Uygulama Kolu, Gramer Bilim ve Uygulama Kolu, Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu, Türk Dili Tarihi Bilim ve Uygulama Kolu, Dil Bilim ve Uygulama Kolu gibi kollar bu güne kadar Türk dilinin güzelliğini, zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik ve diğer diller arasında değerini yükseltmeye çalışan araştırmalar içerisinde bulunmuşlardır.

İşte burada sözünü edeceğimiz ve tanıtmaya çalışacağımız Okul Sözlüğü (1994), ta 1932'lerde ilk kez Atatürk'ün dile getirdiği, daha sonra Kurumun tüzüklerinde de yer alan söz konusu amaç doğrultusunda, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı Prof. Dr. İsmail PARLATIR, Türk Dil Kurumu Başkan

Yardımcısı ve Terim Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı Prof. Dr. Hamza Zülfikar ve Türk Dil Kurumu asi üyesi, Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN tarafından hazırlanmış bir sözlüktür.

Okul Sözlüğü adından da anlaşılacağı üzere hedef kitle olarak öğrencileri seçen bir sözlüktür. Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu başkanı Prof.Dr. İsmail PARLATIR sözlüğün başında yer alan "Sunuş" bölümünde bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

"Okul Sözlüğü Çalışma Grubu olarak bu ağır ve sorumluluk isteyen görevi üstlendikten sonra, öncelikle 'Okul Sözlüğü' teriminden ne anladığımızı ve bunun nasıl anlaşılması gerektiğini uzun uzun tartışma konusu ettik. Aşağı yukarı bir yıl süren bu değerlendirmeler sonunda belli ilkeler çerçevesinde birleşmiş olduk. Buna göre "Okul Sözlüğü" kavramı, "Temel ilk öğretimden orta öğretimin (lise ve dengi okullar dahil) son sınıfına kadar süren eğitim düzeyini kapsamalı" biçiminde netletmiş oldu"*

Eserin "Sunuş" bölümünden başlayarak, "Sözlüğün kullanılmasıyla ilgili açıklamalar" kısmı ile maddeler incelendiğinde bu sözlükte şu özellikler göze çarpmaktadır:

En başta, Türk Dil Kurumu tarafından 1988 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük kaynak eser olarak gösterilmiştir. Yine yukarıda bahsettiğim "Sunuş" bölümünde, bu sözlüğün kimler için

Belgin TEZCAN AKSU

Atatürk Kültür Merkezi
Sözlük Bilim ve Uygulama
Kolu Uzmanı

hazırladığını belirten kısmını okumaya devam ettiğimizde kaynak olarak alınan Türkçe Sözlük'ün yanı sıra ilk okul, orta okul ve liselere yönelik hazırlanmış farklı sözlüklerden, Mill Eğitim Bakanlığına bağlı orta öğretimde okutulan ders kitaplarından da yararlandığı anlaşılmaktadır.

Sözlüğün "giriş" niteliğindeki birinci bölümünde: "Yazım ile ilgili açıklamalar; Okunuş ile ilgili açıklamalar; Vurgu ile ilgili açıklamalar; Kısaltmalar ile ilgili açıklamalar; Öteki teknik özellikler" şeklinde alt başlıkları içeren "Sözlük Kullanılmasıyla İlgili Açıklamalar" bölümü sözlüğün kullanımını büyük ölçüde kolaylaştırıyor ve Türkçenin söz varlıklarını aramak isteyenlere yol gösteriyor.

"Sözlük" kısmının ilk birkaç sayfasına baktığımızda, şimdiye kadar bu düzeyde yani sadece öğrencilere hitap eden bir düzeyde hazırlanan sözlüklerde hiç de yer almayan bir yenilik, bir özellik göze çarpıyor. Bu güne kadar yapılan çalışmalarda madde içi söz varlıkları olarak sözlüklerde yerini alan 'akça pakça' gibi sıfat biçimlerin, "açık açık", "ağır aksak", "aheste beste" gibi zarf biçimlerini ve "acemi ocağı", "acil servis", "açık kalp ameliyatı", "Adalet Divanı" gibi terimlerin ve madde içi söz varlıklarının madde başına alınmasıdır. Bu şekilde yapılan yenilik sözlüğün okuyucusu olan öğrenciler tarafından daha kolay kullanılmasını sağlayacaktır.

Türkçe Sözlük'te (1988) madde içindeki "akıllı uslu" mad-

desi, madde başına çekilirken bir de Burhan Felek'ten alınan "Babalar derli toplu, hocalar akıllı uslu olurlarsa çocuklar da öyle olur." örneği verilmiştir. Öğrenciler için hazırlanan sözlüklerde bu örnekte olduğu gibi edebiyatımızın değerli yazarlarından örnekler verilmesi yanında bu örneklerin eğitici nitelikte olmasına özen gösterilmesi yine "Okul Sözlüğü'nün getirmiş olduğu ikinci bir yeniliktir, kanısındayız.

Üçüncü bir yenilik olarak da, madde başında yer alan söz varlıklarının telâffuzlarının ve vurgularının verilmesidir. Bu özellik de daha önce yayımlanmış okul sözlüklerinde rastlanmayan bir özelliktir.

Herkes tarafından bilinen ve kabul edilen birşey de son zamanlarda dilimizin Batı kaynaklı kelimelerin istilâsına uğramasıdır. Batıdan teknoloji alınırken ne yazık ki teknoloji ile birlikte ona ait kelime ve terimler de dilimize doğrudan girmektedir. Türk Dil Kurumu son birkaç yıl içinde bu doğrudan girişe dur diyebilmek için kendi bünyesinde "Yabancı Kelimelere Karşılık Bulma Komisyonu" adı altında bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon çalışmalarında dilimizde eğreti duran yabancı kelimelere karşılıklar önermektedir. Okul Sözlüğü hazırlanırken bu komisyondan çıkan önerilerin göz önüne alındığı anlaşılmaktadır: **Bienal** ve karşılığı olan **yıl aşırı** kelimesi; **faks** ve karşılığı olan **belgegeçer** kelimesi, **viyadük** ve karşılığı olan **köprü yol** kelimeleri madde başı olarak bu sözlükte yerlerini almışlar-

dır.

Bu ve benzeri pek çok incelikleri ve söz varlıklarını içeren **Okul Sözlüğü** yaklaşık 21.000 kelimedenden oluşmaktadır.

Buraya kadar hep **Okul Sözlüğü'nün** getirdiği yeniliklerden söz ettik. Bu sözlüğün hiç mi hataları yok acaba? Elbette var. Bazı kelimelerin kökenleri verirken gözden kaçan noktalar olmuştur. Şöyle ki; İtalyanca olması gereken **bir** Arapça, Arapça olması gereken **kasten** Fransızca, Arapça olması gereken **üryan** Fransızca, Fransızca olması gereken **vals** Arapça olarak verilmiştir. Bazı kelimelerin de madde başı yazılımlarında söz gelişi; "Köprü yol" olarak ayrı yazılması gereken kelime köprüyol olarak bitişik, Ramazan Bayramı ise Bamazan Bayramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar ve benzeri yanlışlıklar şüphesiz dizgi hatalarından öteye geçmemektedir.

İlk ve orta öğretim kurumlarında okuyan öğrenciler için yapılan sözlükler arasında ciddiyeti ve getirdiği yenilikleri açısından ilk olduğuna inandığımız bu sözlüğün eksiklikleri ve hataları olacağını **Okul Sözlüğü'nü** hazırlayan Çalışma Gruu üyeleri de kabul etmektedir. Sözlüğün mevcudu bitip de yeni baskısının yapılması ihtiyacı duyulduğunda geçmiş olan süre içerisinde dilimize giren yeni kelime ve kavramları da katarak eksikliklerin giderileceğine inanıyor, sözlüğün bu sahada hazırlanacak olan diğer sözlüklere temel teşkil etmesini diliyoruz.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ

Meral ALPAY

1924 yılında İstanbul Darülfünun Merkezi Kütüphanesi adıyla kurulmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin ilk üniversite kütüphanesidir. 1925 yılında Gazi Mustafa Kemal izniyle, Yıldız Sarayı Kütüphanesi de bu kütüphaneye taşınmıştır. Başka bağışlar ve satınalmalarla da kısa zamanda büyüyerek, geçmişle bu günü, Doğuyla Batıyı birleştiren büyük ve önemli bir araştırma kütüphanesi olmuştur. 1933 yılında gerçekleşen üniversite reformuyla adı **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi**'ne dönüştürülmüş 1934 yılında Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu kapsamına alınarak Türkiye'de yayımlanan her eserden birini toplamaya başlamıştır.¹ 1982 yılından sonra adı İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.

İlk yöneticisi H.Fehmi Ethem Karatay² (1888 - 1968), yurt dışında kütüphanecilik yüksek lisans öğrenimi görmüş ilk kütüphanecimizdir. Türkiye'de ilk meslek kursunu açan, kütüphanecilikle ilgili ilk ders kitabını yayımlayan, kataloglama, sınıflama, bibliyografya alanında da ilk eserleri veren yine H. F. Ethem Karatay'dır.

1933 yılında Paris'te yayımlanan Les manuscrits orientaux illustrés de la Bibliothèque de l'Université de Stambul (103 s., 4) adlı eseri bu kütüphanenin Avrupa'da tanınmasına yol açmıştır.

Türkiye'de yayınlanan, yazma ve eski harfli Türkçe basma eser katalogları da yurt içinde ve yurt dışındaki araştırmacıların bu kütüphaneden yararlanmasını kolaylaştırmıştır.

Kuruluş yıllarında çok büyük sanılan ilk binası, 1913 yılında Kadılar Mektebi olarak yaptırılmıştır. Hızla büyüyen derme bu bina 1950'li yıllarda dar gelmeye başladığı için kütüphane çevre binalardaki ek depolara yayılmıştır. Bu gün Nadir Eserler ve Müze Kütüphanesi adını taşıyan bu eski bina, 3 katlıdır. 677 m²lik bir alanı kapsar.

Yapımı 1981 yılında tamamlanan yeni binaysa eski binaya yakın, Beyazıt meydanındadır. Üç katı yer altındaki depolarıyla birlikte 6 katlı olan yeni bina, 8500 m²'dir. Yerli ve yabancı basma kitaplarla, dergiler bu binaya 1982 yılında taşınmıştır. 800 ki-

şilik okuma yeri vardır. Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı yönetim kadrosu da yeni binada görev yapmaktadır.

İstanbul Üniversitesi sınırları içinde bulunan fakülte, okul, enstitü ve araştırma merkezlerine yerli ve yabancı kitap, dergi, CD-Rom vb.yayınları satılma işlemleri de bu yeni binada bulunan Bağlı Birimler Şube Müdürlüğü tarafından yürütülür.

Derme :

Yazma : 9943 Türkçe
6967 Arapça
1615 Farsça
81 Diğer
18606 Toplam

Hat ve levha :

586

Harita :

1350 (Pafta ve Rulo)

Müzik notası :

212

Fotoğraf albümleri :

800 (33.000 fotoğraf)

Mikrofilm :

30370 (makara ve kare)

Eski harfli Türkçe :

25375 (kitap)

212 (gazete)

25587 Toplam

Latin harfli

Yerli ve yabancı 400.000 basma kitap

15421 (Dergi, yerli

ve yabancı, artık izlenmiyor)

2579 (izlenmekte)

18000 Toplam

Eski ve yeni tez : 30.000 (mezuniyet, yüksek lisans ve doktora)

Dermenin ayrıştırılmış durumunu yansıtan yurtdışındaki sayılar incelendiğinde, bu kütüphanede Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran insanların uzak ve yakın geçmişiyle ilgili eserlerle birlikte, Türkiye Cumhuriyetinin bilimsel tarihini yansıtan her tür belgenin, bu kütüphanede bulunabileceği açıkça görülebilir.

Günümüzde kültürel açıdan küreselleşmeğe

çalışan dünyanın, hemen her ülkesinden gelen araştırmacılar, bu kütüphaneden yararlanmadan ülkelerine dönmüyor. Her bilimin, her kültürün, her dil ve yazının, seçkin örneklerini bu kütüphanede bulmak mümkündür.

Bu açıdan değerlendirildiğinde İstanbul Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın yönettiği, iki ayrı binada hizmet veren bu kütüphanenin dermesi'nin, küreselleşen dünya kültürünün de önemli bir parçası olduğu kolayca ileri sürülebilir. Türk toplumu daha 20'nci yüzyılın başında kendi geçmişine ve geleceğine sahip çıkarken, başka kültürlerin eserlerini yok etmeyen, ulusal ve uluslararası düzeyde çağdaş bir kütüphane kurma anlayışı yaklaşımını, bu kütüphanede sergilemiştir. Bu yaklaşımın sürdürülmesi, yurtta ve dünyada barışın kurulabilmesinin ön koşuludur.

Bu sayılardan da anlaşıldığı gibi Merkez Kütüphane'de dil ve kültür ayrımı yapmadan 500.000'in üzerinde bibliyografik birim, 1 milyon üzerinde de cilt vardır. Kitap, kitap dışı belge, baskı dışı belge, CD-Rom v.b. çeşitli bilgi taşıyıcıları, bu merkezin dermesinin geçmişten günümüze bilgi üretim teknolojisi tarihinin de bir parçasını oluşturmasına neden olmuştur. Yazma eserden CD-Rom'a; kitap dergi gazete'den levha, fotoğraf-mikrofilme; kâğıt kalemle yazı makinesi ve bilgisayara geçişleri izlemek bu merkezde kolayca mümkündür.

Yerli ve yabancı yazarların seyahatnameleri, İstanbul başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan hemen her eyaletin, kent ve yöresiyle ilgili manzaraları içeren fotoğrafları; sarayların iç ve dış görünüşleri; cami, çeşme, konak, türbe, kilise v.b. anıtsal yapıların yanısıra, hastahane, okul, fabrika, banka, müze, elçilik binası v.s. önemli binaların fotoğrafları geçmişin yeniden yönetiminde yardımcı görsel araçlardır.

Tablo ve levhaları henüz işlenmemiş, tarih ve sanat değerleriyle metinlere yansıtılmamıştır. Ama, başka hiçbir müzede veya kütüphanede bulunmayan tek nüshalardır. Merkez'in müzesine bağışlanan "ay taşı" müzeyi bu güne bağlayan en yeni, İstanbul'da tek müzelik parçadır.

Yararlandırma

İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezinde 1994 yılında alınan kararla nadir eser kavramı yalnızca yazma ve eski harfli basma eserleri içermemekte, aynı zamanda Türki-

ye'de yayımlanmış tüm bilimsel yayınları da kapsamaktadır. Önümüzdeki yıllarda yeni binadan Cumhuriyet Döneminde yayımlanmış artık nadir eser durumuna gelmiş yerli ve yabancı kitaplar da ayıklanıp eski binaya yerleştirilecektir.

Merkezde ödünç verme hizmeti 1994 yılında kaldırılmıştır. Yalnız kütüphaneler arası ödünç verme sürdürülmektedir.

Fotokopi, mikrofilm, slayt, mikrofilmden çoğaltma, kart baskı hizmetleri verilmektedir. Yerli ve yabancı okurlar bu hizmetlerden posta yoluyla da yararlanabilir.

Her gün ortalama 500 kişi kütüphaneye gelmekte, ortalama 300 kitap ve süreli yayın depodan çıkarılmakta, yararlandırma ağırlıklı olarak kütüphanede gerçekleştirilmektedir.

Yeni satın alınan yabancı kitap ve süreli yayınların işlemleri bilgisayarla yapılmakta, her yıl bu listeler çoğaltılarak bağlı birimlere gönderilmektedir. İstek olursa başka üniversitelere de bu listeler ücretsiz olarak gönderilmekte, buna karşılık o üniversitelerin listeleri de sağlanıp, başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır.

(0212) 511 12 19 numaralı fakslarla yurt içi ve yurt dışı haberleşmesini, gerektiğinde çabuklaştıran Merkez, (0212) 514 12 19 numaralı telefona bağlatılan faks modemiyle İnternet'e bağlanacaktır. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumundan (TÜBİTAK) internet numarası almayı beklemektedir.

Bugün 5 kişisel bilgisayarla hizmetlerinin bir kısmına destek sağlayabilmiş olan Merkez, CD-Rom taraması yaptırabilmekte, hizmetlerinin tamamına bilgisayar desteği sağlamaya hazırlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü öğretim elemanları ve öğrencilerinin işbirliğiyle personel açığını gidermeye çalışan bu Merkez Kütüphane, 1994'ten beri Rektör Prof.Dr.Bülent Berkarda'nın özel ilgi ve desteğiyle daha çağdaş hizmetlere ulaşmayı plânlamıştır.

Notlar:

¹Adnan Ötügen, "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Hakkında Rapor" *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 5.c., 2.s. (1956) 107-111)

²Müjgan Cunbur, "Fehmi Ethem Karatay" *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 17.c., 1.s.(1968) 2-7.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'NİN 3'ÜNCÜ ALTI YILLIK DÖNEM İÇİN YÜKSEK KURUL ve YÖK TARAFINDAN SEÇİLEN ASLÎ ÜYELERİ

- Doç. Dr. Hakkı ACUN** (Yozgat 1950, Gazi Üniv. Güzel Sanatlar Böl. Bşk.)
- Yahya AKENGİN** (Bayburt 1946, İLESAM Başkanı)
- Prof. Dr. Şerif AKTAŞ** (Erzincan 1945, Atatürk Üniv. Kazım Karabekir Eğt. Fak. Dekanı)
- Prof. Dr. Nevzat ATLIĞ** (Denizli 1925, İstanbul Teknik Üniv. Öğretim Görevlisi)
- Prof. Dr. Mehmet AYDIN** (Elazığ 1943, Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı)
- Recep BİLGİNER** (Adana 1922, Gazeteciler Cemiyeti Üyesi, Yazar)
- Prof. Dr. Nihat BOYDAŞ** (Yozgat 1942, Gazi Üniv. Kastamonu Eğt. Fak. Öğretim Üyesi)
- Dr. Müjgan CUNBUR** (İstanbul 1926, Türk Edebiyatı ve Kütüphaneciliği biyografi ve bibliyografya yazarı)
- Prof. Dr. Arif ÇAĞLAR** (Adana 1942, Hacettepe Üniv. Fen-Edb. Fak. Öğretim Üyesi)
- Doç. Dr. Salim ÇÖHÇE** (Konya 1955, İnönü Üniv. Eğitim Fak. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Nejat DİYARBEKİRLİ** (Adapazarı 1928, Muğla Üni. Fen-Ed. Fak. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü)
- Prof. Dr. Mustafa ERKAL** (İstanbul 1944, İstanbul Üniv. İktisat Fak. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN** (Denizli 1945, Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı)
- Prof. Dr. Umay GÜNAY** (Balıkesir 1943, Hacettepe Üniv. Eğt. Fak. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Zeki HAFIZAOĞULLARI** (Elazığ 1938, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Öğretim Üyesi)
- Feyzi HALICI** (Konya 1924, Araştırmacı Yazar)
- Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU** (1943, İslâm Konferansı Teşkilâtı, İslâm Tarihi, Sanatı ve Araştırma Merkezi Genel Direktörü ve İst. Üniv. Edb. Fak. Bilim Tarihi Böl. Başkanı)
- Prof. Dr. Mustafa İSEN** (İstanbul 1953, Gazi Üniv. Fen-Edb. Fak. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Esin KAHYA** (Ankara 1941, Ankara Üniv. DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı Baş.)
- Prof. Dr. Haluk KARAMAĞARALI** (Gazi Üniv. Mimarlık Müh. Fak. Emekli Öğr. Üyesi)
- Süleyman KAZMAZ** (Rize 1915, Avukat, Araştırmacı Yazar)
- Prof. Dr. Mübahat Türker KÜYEL** (Ankara 1927, Ank. Üniv. DTCF Emekli Öğretim Üyesi)
- Barış MANÇO** (İstanbul 1943, Besteci, Yorumcu TV Program Yapımcısı)
- Dr. Mehmet ÖNDER** (Konya 1926, Araştırmacı Yazar)
- Prof. Dr. Necati ÖNER** (Erzurum 1927, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Emekli Öğr. Üyesi)
- Mehmet ÖZBEK** (Şanlıurfa 1945, Kültür Bakanlığı Ank. Devlet Türk Halk Müziği Koro Şefi, Hac. Üniv. Edb. Öğr. Görevlisi)
- Doç. Dr. Ümit ÖZDAĞ** (Tokyo/Japonya 1961, Gazi Üniv. İkt. İd. Bil. Fak. Öğr. Üyesi)
- Doç. Dr. İsa ÖZKAN** (Nevşehir 1957, Gazi Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Başkanı)
- Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER** (Ankara 1947, Hacettepe Üniv. Edebiyat Fak. Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı)
- Semih SERGEN** (Tiyatro Sanatçısı, Yazar, Yönetmen)
- Prof. Dr. Oktay SİNANOĞLU** (Yıldız Teknik Üni. Atom Fiziği Bölümü.)
- Prof. Dr. Metin SÖZEN** (İstanbul Teknik Üniv. Mimarlık Fak. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Sami ŞEKEROĞLU** (Elazığ 1937, Mimar Sinan Üniv. Rektör Yard., Sinema TV Merkezi Müdürü, Sinema-TV Bölüm Başkanı)
- Doç. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ** (Kars 1952, Erciyes Üniv. Fen-Edb. Fak. Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı)
- Yrd. Doç. Dr. Kâmil UĞURLU** (Konya 1942, Selçuk Üniv. Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanı, Mimarlık Fak. Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Başkanı)
- Prof. Dr. İlater UZEL** (1944, Çukurova Üniv. Dış Hekimliği Fak. Dekanı)
- Prof. Dr. Nur VERGİN** (Marmara Üniv. Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Yıldırım YAVUZ** (Çanakkale 1939, Bilkent Üniv. İç Mimarlık Bölümü, Öğretim Üyesi)
- Prof. Dr. Berin YURDADOĞ** (Adana 1928, Ankara Üniv. DTCF. Emekli Öğretim Üyesi)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ TARAFINDAN VERİLECEK ÖDÜLLERLE İLGİLİ ÖDÜL DALLARI, JÜRİ ÜYELERİ ve ÖDÜL MİKTARLARI BELİRLENDİ

Ödül Dalları

Hizmet Ödülü

(Bilim ve araştırma birleştirilerek felsefe, sosyoloji, sanat tarihi dallarından birisine verilecektir.)

Tiyatro (Sanat)

(Karakalem)

Resim (Öğrenci)

Jürisi

Dr. Mehmet ÖNDER (Başkan)
Prof. Dr. Nejat DİYARBEKİRLİ
Prof. Dr. Hakkı ACUN
Prof. Dr. Neriman GÖRGÜNAY KIRZIOĞLU
Prof. Dr. Taciser ONUK

Ergin ORBEY

Recep BİLGİNER (Başkan)
Bozkurt KURUÇ
Refik ERDURAN
Turan OFLAZOĞLU

Prof. Dr. Örcün BARIŞTA (Başkan)

Doç. Dr. Nihat BOYDAŞ
Yrd. Doç. Dr. Osman ALTINTAŞ
Öğr. Gör. Reha BENDERLİOĞLU
Erol BATIRBERK

Hizmet Ödülü ile Sanat Ödülü (Tiyatro) 1'incisine 100'er, öğrenci dalında 1'inciye 25, 2'nciye 20, 3'üncüye 15'er milyon ödül ile plâket verilecektir.

YEŞİL - SARI - KIRMIZI RENKLER TÜRK KÜLTÜRÜNÜN, ŞANLI TÜRK TARİHİNİN RENKLERİDİR

GÖKTÜRKLERDE YEŞİL - SARI - KIRMIZI RENKLERİN ÖNEMİ

1935'de, Altay larıda, VII-XI. asırlarda yaşamış Türk beylerinin mezarlarında yapılan kazılarda, yeşil, sarı, kırmızı ipekli elbise giydirilmiş cesetlerin bulunması, bu üç rengin Türklerde milli olduğu kadar dini değeri de hazır bulunduğunu göstermektedir. (Belleten Sayı 45/1947)

SELÇUKLULARDA YEŞİL - SARI - KIRMIZI RENKLERİN ANLAMI

ABDÜLCELİL EL KAZVİNİ DİYOR Kİ:

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bayrağı da yeşil - sarı - kırmızıdır. 1110-1189 yıllarında yaşayan İranlı büyük alim Abdücelil el Kazvini (Hicri 556-560) (Miladi 1161-1165) yıllarında yazdığı Kitâb un Nakz adlı eserinin konu ile ilgili 608. sayfasında şöyle diyor:

YAZININ ASLI:

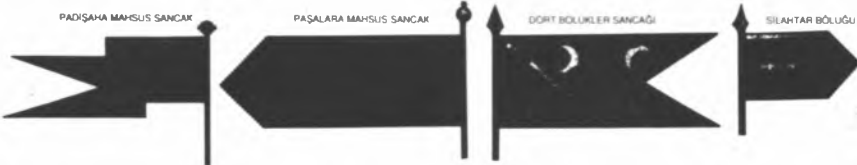
است و چون خلفا، دارند دگر آن چگونگی مشابعت کنند بیخی که ملوک و سلاطین
آن سلجوقی اگر همه هزار مرد جمع کنند رامت سید در آن لشکر باشد سیر و زرد و
سرخ دارند. نقره، باشد میان خلفا، و غیر خلفا، آماشبه است که مذهب شیعه بر آن
است که رسول (ص) علم سید و ساء و سیر. و است: سیاهستان داد اولاد اراقتدایند.

YAZININ TERCÜMESİ

"Selçukluların melikleri ve sultanları eğer yüzbin asker toplarlarsa, siyah Sancak askerlerde bulunmazdı; yeşil, sarı ve kırmızı Sancak bulundurlarlardı."

OSMANLI İL ARIDA YEŞİL - SARI - KIRMIZI RENKLERİN KIYMETİ

Osmanlı İmparatorluğu ordularında da Sancaklar, Bayraklar ve Tuğlar Yeşil - Sarı - Kırmızı renkleri taşımışlardır.

Sadrâzam Mahmut Şevket Paşa tarafından hazırlanan "Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askenyesi" isimli eser - İstanbul 1325 (1907)

TÜRKİYE-AZERBAJYAN DOSTLUK DERNEĞİ YAYIN NO : 11 - A

Özveren Sokak 16/4 Demirtepe - ANKARA Tel : 229 20 24 Fax : 229 20 29 Her hakkı mahfuzdur.

Bu Milli Kültür Hizmeti, T.C. ZIRAAT BANKASI'nın katkısıyla gerçekleşmiştir.

DÜNÜN, BUGÜNÜN VE YARINLARIN BANKASI ZİRAAT
132. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNÜ KUTLUYOR..

132. YIL

T.C. ZİRAAT BANKASI

BAŞARININ ADI

